

m.mÄGER

Eesti

linnunimetused

M. MÄGER
EESTI LINNUNIMETUSED

EESTI
LINNUNIMETUSED

A-28980

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
KEELE JA KIRJANDUSE INSTITUUT

M. MÄGER

EESTI
LINNUNIMETUSED

TALLINN 1967

Trükitud Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Toimetus- ja Kirjastusnõukogu otsusel

*
Toimetaja V. Pall

*
TKN nr. 562

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
71356

I. SISSEJUHATUSEKS

Eesti ornitonüümika rikkus ning kirevus kutsub selle väheuuritud mõistepiirkonnaga lähemalt tutvuma. Linnunimetuste vaatlemisele õhutab ka nende üldlingvistiline paeluvus ja praktiline väärtus ornitoloogia seisukohalt.

«Huvitav tähenduskategooria, millel on oma spetsiifika ja mis pälvib spetsiaalset tähelepanu, on linnunimetused. Nende ajaloolis-võrdlev uurimine tõstab rea tähtsaid praktilisi küsimusi, mis viivad otseselt meetodi hindamisele...», kirjutab akadeemik L. B u l a h h o v s k i.¹ Teisal nimetab ta linnunimetusi semantiliselt kategooriaks, millel on tõsine tähtsus.²

Ei leidu vist ainsatki ulatuslikumat etümoloogilist uurimust, mis ühel või teisel viisil ei hõlmaks linnunimetusi. Tihtipeale ei arvestata nende kui spetsiifilise mõistepiirkonna eripära, sõlvides foneetilisi ühendusi või tehes ajaloolis-võrdlevat laadi järeldusi materjali eelnevalt läbi töötamata ja arvestamata seoseid, milles nimetused eri keeltes reaalselt esinevad. Sõnavaralisi laenusuhteid analüüsides opereeritakse tihtipeale linnunimetustega, patustades nimetatud kombel.³ Üksiknimetuste vaatlemine süsteemi seostes ja spetsiifikas aitab vältida seda laadi eksimusi, mõnigi laenuks peetud sõna osutub omaks (*harakas, pähke-reet, vint, kiivitaja* jt.); teiste keelte võrdlusaines pakub aga üllatavaid paralleelarenguid ja ühtelangevusi.

Teisel üleliidulisel ornitoloogilisel konverentsil peeti eriettekanne rahvapäraste linnunimetuste kogumise ja uurimise tähtsusest, milles rõhutati selle töö tarvilikkust ka Nõukogude Liidu rahvuskeeltes.⁴ Ornitoloog peab rahvalikke nimetusi tundma korrespondentide vaatlusandmeid läbi töötades, need on asendamatud populaarse kirjanduse väljaandmisel ning loodusearmastuse kasvatamisel üldse, märkis esineja. Tõepoolest, rahvalik ornitonüümika oma kujundlikus assotsiatsioonirikkuses hõlbustab lindudega tutvumist (vrd. *kajakakubjas, lobiseja*

¹ Л. А. Булаховский, ИАН VII, lk. 97.

² Л. А. Булаховский, ВСЯ I, lk. 34.

³ Sealsamas; vrd. näit. Y. H. Toivonen, Vir. 1946, lk. 393—394.

⁴ М. Г. Асланов, ТД III, lk. 122—123.

vanamoor, santvanker, hirnuti jt.). Populaarsed sünonüümid peaksid leiduma igas linnumäärajas, populaarses käsitluses ja muuseumiekspositsiooni etikettidel.

Esitatav töö püüab rahuldada ka ornitoloogide vajadusi. Lisatud nimeloend teeb selle hõlpsasti kasutatavaks praktilise käsiraamatuna. Rahvalike nimetuste levik ja arvukus peegeldab liigi enda (kunagist) levikut ja arvukust, mistõttu nimetused sisaldavad ornitoloogilist informatsiooni liigi levikudünaamika jm. kohta.⁵ Tööst selgub, millisel määral rahvas linde tundis ja tunneb.

Vaatlusest jäävad välja haruldased linnud ja eksikülalised, kellel rahvalikke nimetusi ei leidu. Eesti lindude ofitsiaalse nimestiku kujunemine jäetakse edaspidiseks uurimisülesandeks.

Eesti ornitonüümikat ei ole varem süstemaatiliselt uuritud, üksikud etümoloogiad asuvad hajali keeleteaduslikus kirjanduses. Läänemeresoome ja soome-ugri linnunimetusi, ka eesti keelega ühiseid, on ulatuslikult etümologiseerinud soome keeleteadlased. Esimese põgusa ülevaate rahvalikest nimetamisprintsipiidest andis ornitoloog J. Lepiksaar (1957).

Uurimustest, mis pakkusid kaudset eeskujut käesolevale tööle võrdlusmaterjali, käsitlusprintsipiide jne. näol, mainitagu eeskätt järgmisi: H. Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen* (1909), B. Hoffmann, *Vom Ursprung und Sinn deutscher Vogelnamen* (1937), R. Hallig, *Die Benennungen der Bachstelze in den romanischen Sprachen und Mundarten* (1933), J. Winteler, *Naturlaute und Sprache* (1892), J. Hortling, *Svenska fågelnamn* (1942), L. Bulahhovski artiklid (1948) jm. Ornitoloogiline süsteem pärineb Ch. Vaurie teosest «Birds of Palearctic Fauna» (I k. 1959, II k. 1965), mille aluseks omakorda on A. Wetmore'i välja töötatud süsteem.

Töös rakendatud uurimismeetod on ajaloolis-võrdlev, objekti spetsiifikast olenevalt rõhuga võrdluse poolel.

Linnunimetuste uurimine saab edukas olla ainult loodusliku reaalsuse, s. t. lindude igakülgse ja põhjaliku tundmise juures. Linnunimetuste etümologiseerimisel ja selgitamisel on tarvis peale keeleliste seikade silmas pidada järgmist: 1) linnu hääliitsust (hääliitsusi), 2) linnu laulu rahvapäraseid imitatsioone, ka sugulaskeeltes ja teistes keeltes, 3) linnu välimust (sulestiku värvus, suurus, iseloomulik saba, nokk, pea, suletutt, «krae» jne.), 4) eluviise (toidus, selle hankimise viis, pesituspaik ja -aeg, pesakuju, tegutsemise, lahkumise, päralejõudmise aeg jne.), 5) lindudega seotud uskumusi ja pärimusi (tekkelood, ilma- ja muud ennustused jne.), vanasõnu, kõnekäände, 6) vastava linnu teisi nimetusi samas murdes (murrakus), teistes murretes, sugulaskeeltes, teistes keeltes, 7) linnunimetuste

⁵ Vt. M. Мягер, ТД, lk. 136—137, käesolevas töös lk. 203—206.

ülekantud tähendusi, nendega seotud mõisteid, koha- ja isikunimesid.

«Eesti linnunimetused» taotleb vastavat* mõistepiirkonda võimaliku üksikasjalikkusega kirjeldada, andes lindude täieliku rahvapärase nimistu, üksikute nimetuste leviku ning päritolu. Seesuguse ülesande juurde asumist võimaldas eelnev ulatuslik kogumistöö.

Autor püüdis kasutada kõiki teadaolevaid allikaid, maha arvatud ilukirjandus, rahvalaulud ning väheuuritud onomastika, millest tuuakse vaid üksikuid teateid. Ammendavust taotledes jälgitakse ornitonüümika ebastabiilsematki, juhuslikumate ülekandumiste piirkonda. Süstemaatilisest käsitlusest pidi välja jääma tühine hulk nimetusi, mida ei õnnestunud identifitseerida või mis oma ebatsensuursuses trükimusta ei talunud.

Tööd võiks vaadelda ka lõiguna eeltööst teoksil olevale eesti rahvakeele sõnaraamatule ning etümoloogilisele sõnaraamatule, kui kord selleni jõutakse.

Kasutatud materjali allikad on järgmised:

1) ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi keeleuurimise sektori kogud koos siia deponeeritud Emakeele Seltsi kogudega (rahvakeele sõnaraamatu kartoteek, mõistealane sõnavarakogu, korrespondentide vastused, murdetekstid). Emakeele Seltsi materjalide hulgas on kaks linnunimetuste kogu — Häädemeestelt ja Kihnust (autorid M. M ä e s a l u, T. S a a r). Üldkartoteegi ca 1,2 miljonit sedelit vaatas autor üksikasjalikult läbi. Need materjalid moodustavad töö põhilise ainese.

2) ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna kogud, mis moodustavad mahult järgmise allika.

3) Loodusuurijate Seltsi ornitoloogiasektiooni ornitofenoloogiliste vaatluste kaustad (täidetud vaheaegadega 1922. aastast alates), seltsi korrespondentide vastused linnunimetuste kogumise üleskutsele (1960) ja vastav võistlustöö (1962, autor P. T a m m e p u u). Nende materjalide väärtust tõstab asjaolu, et nimetused on enamasti identifitseeritud.

4) ENSV TA Etnograafia Muuseumi kogud, peamiselt korrespondentide vastused küsitluskavadele linnunimede kogumise ja jahinduse kohta.

5) Autori korrespondentide vastused aastaist 1960—1964. Teadete saatjateks olid enamasti Loodusuurijate Seltsi usaldusmehed. Kogumiseks koostas autor mitu üleskutset ja vastava küsitlusloendi (vt. «Linnunimetused», Emakeele Seltsi keeleline ülesanne nr. 17, Tallinn 1960. Rotaprint; Linnunimetused, Kodumurre nr. 2, 1960, lk. 42—56).

6) Prof. E. Kumari linnunimetuste kogu, mis sisaldab umbes kolmekümne aasta jooksul talletatud teateid. Koos kirjandusest välja sedeldatud nimetustega moodustab see kogu väga väärtusliku allika.

7) Ornitoloog A. Jõe linnunimetuste kogu.

8) Autori enda hangitud materjal, peamiselt eesti murretest, vähemal määral sugulaskeeltest: liivist, isurist, vadjust ning karjala Valdai murrakust (1954—1964).

9) Kirjandus (sõnastikud, perioodika, üksikteosed). Kirjandusest on pärit ka enamik sugulaskeelte nimetustest.

Hõlpsama loetavuse huvides on ära jäetud täpne foneetiline transkriptsioon ning üksikute nimetuste viitamine allikate järgi (üldviited kogudele, fondišifrid kirjandusmuuseumi ja etnograafia muuseumi materjalides). Enamikul juhtudel tuuakse sõnade etümoloogilised vasted ainult läänemeresoome ulatuses, kuna kaugemate sugulaskeelte esinemus loetletakse sulgudes.

Käesolev teos kujutab esimest peatükki autori kandidaadidissertatsioonist. Autor märgib tõsise tänulikkusega teadusliku juhendaja, fil. cand. M. Musta kaasaaitavat osa selle töö teokssaamisele. Lugupeetavate oponentide, akadeemik prof. P. Ariste, akadeemia korrespondentliikme prof. E. Kumari, arvamuse saatjate prof. A. Formozovi, dots. V. Urbutise, ornitoloog A. Jõe jt. tähelepanujuhtimised ning kriitilised märkused aitasid tööd täiendada ja täpsustada.

Töö kirjutamisel andis innustust linnusõprade ja -uurijate heatahtlik abi. Prof. E. Kumari ning A. Jõgi pakkusid lahkelt kasutada oma kogusid ja kirjandust. Olgu tänatud loodusesõbrad, enamikus Loodusuurijate Seltsi usaldusmehed, kes hinnatavaid teateid saatsid: E. Arro, L. Jalasto, L. Kangur, V. Kangur, A. Kasemets, J. Kimmel, T. Kroon, L. Kümmel, T. Laur, A. Lepik, T. Limberg, R. Maasikmäe, M. Magus, O. Martin, E. Merila, H. Mitt, K. Murakin, S. Nael, H. Paalberg, A. Paulus, L. Pihlapuu, M. Proodel, E. Randoja, A. Smuul, I. Sõrmus, A. Tamberg, L. Tihkan, I. Valdur, J. Vellenurm, L. Veltmann, A. Viht.

Soome nimetusi Sõnaraamatute Sihtasutise kogudest lähetas lahkesti hr. J. Sivula.

Autor loodab, et käesolev töö ühtlasi äratav ja süvendab huvi kodumaa mitmekesise linnuelu vastu.

II. EESTI LINNUNIMETUSTE LEVIK JA PÄRITOLU

LIND, AVIS

Linnu üldnimetustena on eesti keeles kasutusel *lind* ja *tsirk*. *lind* esineb Põhja-Eestis üldiselt ja Lõuna-Eestis kohati: Trv, Hls, Krk; Hel *sirk* (hellitavalt, sõbralikult) ~ *lind* (asjalikult); Võn, Puh, Rõn; Ote *lind* (uuem, linnu tähenduses üldse ja eriti suurema linnu tähenduses), San, Krl (uus, harv) (vt. ka Saareste LVEM 54). Usutav on, et mõningate Lõuna-Eesti murrakute *lind* ei tarvitse olla laen põhjapoolsetest murrakutest, vaid võib esindada viimaste toetusel püsinud algupärasemat järge.⁶

lind-sõna on ühine kõigile soome-ugri keeltele, kuigi see kaugemates sugulaskeeltes esineb kitsamas resp. algsemas tähenduses, vrd. lv *līnd*, vdj, sm *lintu*, is *lindu*, krjA *lindu*, vps *lind* 'avis', lpI *lodde*, L *lāddē* id., mr *lā-dā*, *luḍo*, *lū-dā* 'sorsa', h *lunt*, *lont* 'hanhi', ung *lúd* 'hanhi' jne.⁷

Sõna algne tähendus oli 'hall' (vrd. mr *ludo*, *luda* 'hall'); seda kasutati hane- ja pardiliikide kohta⁸, vrd. e *hahk* 'hall; hani; hahk'. Asjaolu, et veelinnu nimetus sai linnu üldnimetuks, räägib ühtlasi veelindude osatähtsusest soome-ugri esivanemate jahisaagis.

Tähelepanu väärib *linnu* sekundaarne eritähendus 'metsloom, uluk, elajas' Lõuna-Eesti alal. E. R. Nirvi peab seda semantiliseks laenuks läti keelest, mille kasutuselevõttu on tinginud eufemismitarve. Ühtlasi võiks see põhjuseks olla, miks lõuna-eesti murdes levis linnu tähenduses *tsirk*.⁹ Lt *meža putni* 'Wild des Waldes' ja e *metsalind* suhe on tõenäoline (vrd. liivi sama tähendust). E. R. Nirvi hüpoteesi *lind* tähenduse eufemistlikust avardumisest toetab olemasolev materjal absoluutselt.

⁶ A. Saareste, LVEM, lk. 86.

⁷ Vt. Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 296.

⁸ J. Budenz, MUÖSz, lk. 709—710.

⁹ E. R. Nirvi, SK, lk. 154.

Hunti ja siugu on kõige enam ümber nimetatud, ning mõlemat ka linnuks: Kse kui *uõsi linnuks üüda*, siis *mängi vöi tee mis tahad* — *midagi viga ei tee*; Krk *mõni jakk inimesi ütleva, et ku uisõka näed, ei tohi ütelle uisk, piad ütleme: näe linnuke siin*; Lut *pikk lind 'siu meelitus- ja ümberütlemisnimi'*; «Die Schlange wird im Werroschen: *Pik und Pik lind* — «lang und langer Vogel» — genannt» (Boecler EAG 121), «So nennt er ihn [hunti] *wanna hal* (den alten Grauen), *wanna julge* (den alten Dreisten), *metsalind* (den Waldvogel) ec.» (Holzmayer Os. II-35).

Eufemistlik ümberütlemistarve avaldub ka teiste elukate nimetamisel, näit.: Kod *vanass küsiti kõhe, kas jänislindu one, kui tul'id metsäss*. «Neutraalne» *metsalind* uluki, metselaja jne. tähenduses on oma esialgse eufemistliku varjundi minetanud: Tor *põdrad ja kitsed metsalinnud*; Kod *kõik metsä linnud, kitsed ja kõik, käeväd ja süäväd kuhjad alt paljas, jänes kua oleva võegas lind*; Plt *põdra on metsalind*; Hls «millegi pärast nimetatakse kohaliku vanarahva poolt ka metsloomi, näit. tõhk, saarmas, nugis jne. *lindudeks*»; Ran *läävä mõtsa lindu laškma* (loomi ja linde); Lei *mõtsa lind om suži, repa, kahr; linnu nahast e. nahkne kask* — Võn, Kam, Nõo, Röp, Vas jm.

Ka kirjasõna pakub nimetatud kõrvaltähenduse kohta näiteid: Gös. 471 Wildbret (ferina) *metzlinnut*; Hup. 123 *lind, g. linno, linnu* 'Vogel; Geflügel; Fasel; Biene; Wild', 140 *metsa lind* 'Vogelwild, Wildpret'; «*Metsalindu*, mis immetawad ja lendawad suggu, on seal kül», «*Metsalindu* on seal otsata. Karro neil keige kallim ... Sooblid seal ka palju. Se üks illus, wagga kalli nahhaga *linnukenne*» (Masing PW 15; 31—32); «*Kalevi poead linnu aeamise peal*» (Jak. I 93); Wied. *lind* 'Wild (auch vierfüssiger), wildes Thier', *põder on üks metsalind* 'das Elen ist ein Waldthier, Jagdthier', *lindu ajama* 'jagen, auf der Jagd sein', *metsalind* 'wildes Thier, spec. Wolf (eufemistisch)'.

Kodaveres ja Lutsis on kalagi nimetatud veelinnuks: Kod *kala on vedelind*; Lut *vii all ka? nii pallo lında nigu maa pääl*. Kodaveres eristati tiivulisi, sõralisi ja küüsilisi «linde»: *siivälinnud ei õle piimälised, sõralised ja küüsilised tahavad piimä*.

lind esineb samas eritähenduses ka liivi keeles: *re'bbist, sudud, kepsüd, pe'ddärdun amäd, mün̄t mejsälüomäd, at̄t̄ mejsälindäd* 'fuchse, wölfe, hasen, elentiere und alles übrige wild sind m.-l.' (Kett. LW).

Samuti eufemistlikku algupära on *lind, mesilind*, 'mesilane'¹⁰

¹⁰ Vt. ka E. R. Nirvi, SK, lk. 317 jj.

(tihti kasutatud pereheimmisest kõneldes, et sülem metsa ei lendaks), vrd. Kär *lind* 'mesilane' (eufemistlikku laadi nimetus), Vai *lindu* id. (eufemism). *lind* 'mesilane' esineb Vai, Lüg, Kär, Kul, Vig, PJg, Saa; Ris *linnud tegevad jagu* 'mesilased heidavad peret'; Amb, Trm, Hls; Krk *lind eilen* 'mesilased heitnud peret'; *mesilind* 'mesilane': VNg, Lüg, Iis, Muh, Mar, Tõs, Ris, Juu, Amb; VJg *mesilased on metsas, aias on mesilinnud*; Rak *linnud suruvad*; Trm, Kod, Plt, KJn, Hls; Krk *mesilinnu ja kimalise nii mõtsalinnu, mis kodulinnu nii omike linnu*.

Võib märgata linnu tendentsi tähendusele 'lendav olend, ese', vrd. Kod *lind* 'lendav ese', Khk 'lennuk' (*sakslased keisid lindudega pommitamas*). *lind* 'putukas' esineb laiemalt: Phl 'parm, kärbes'; Juu *parm neoke all suur lind*; Kod 'putukas; parm', Lei 'ämblik'; Müll. 282 «Kerpsede ... ehk toiste Suwwy liñoke sze pæle». Vahest esineb *lind* ka putuka tähenduses eufemismitarbest? G. Müller nimetab linnuks ebauskuigi: «nüith on se Ebbausck üx immelick Lind sega ilma siddes» (280).

(t)sirk oma esinemisalal (eL) märgib igasugust lindu suuruselt olenemata: Kan *kull om tsirk*, Har *ma olõ mõtust nännü?*, maru *illus tsirk om*; Se *luik om väega? väkev tsirk* jne. Küll on *tsirku* (kohati) kasutatud üksnes metslindude kohta: Rõu *kodulinnu? ei olõ tsirgu?*

Sõna fikseerib juba J. Gutsblaff: Vogel *Zick / o* (vist trüki-viga, pro *zirck*¹¹, vrd. siiski eL *tsiik* 'kanapoeg'); Hup. 252 *tsirk* 'Vogel', 294 *Zirk* od. *Zirg*, rgo 'der Vogel', Wied. *tsirk(d)* id., *sirk*: *sirgu*, *sirk* : *sirgi* '1) Vogel ... , fig. *hobuse-s.* kleines Pferd; 2) Heuschrecke = *sirts*, *rohu-s.* dass.'. Vrd. *sirk* 'rohitirts, sitikas' [Lüg, Jõh, Vai (*sirkka*), Vän (ka: Saareste EK 1924, 138), HJn, Hls; Stahl 72 Heuschreck / *heinasirck* / *heinasirckist*]. *hobusesirgu* leiame juba H. Gösekenil: klein Pferd / *hobbose sirck* (321).

A. Saareste arvates on *tsirk* 'lind' algupäralt nähtavasti onomatopoeetiline, algselt lastekeeleaga piirduv nimetus¹² [vrd. Kod *ninnu* 'lind' (1stk.)]. Sõna ei ole aga muis sugulaskeeltes tundmatu¹³, vrd. vdj *roho sirk*; *rohošiirka* 'rohitirts', *šiirka* 'väike lind'; sm *sirkku* 'benennung mehrer kleiner vogelarten: spatz, fink, zeisig, bachstelze; liebchen'; *sirkoa*, *sirkottaa* 'zwitchern', is *tsirkkulain* 'varblane', krj *tširkkuñe* 'kleiner vogel, spatz', *tširkku*, *tširkkuñe*, *tširku* id., *tširka* 'grille', krjA *tširkku* 'spatz, grille, heuschrecke', krjV *tširkkuna* 'kill', vps *tširkkuñe* 'kleiner singvogel', mrde *tširkams* 'zwitchern',

¹¹ A. Saareste, LVEM, lk. 85.

¹² Sealsamas. Vt. ka L. Kettunen, EK 1924, lk. 120.

¹³ Vrd. A. Saareste, tsit. teos, lk. 85.

tsirke, *tsirkun* 'grille, heimchen', k *t'sirk*; *tširksyny* 'piepen', udm *tširiktinŋ* 'zwitschern', ung *csirke* 'pullus, junges geflügel; pullaster, pullus gallinaeus, hühnchen', *csiripel* 'zwitschern, piepsen', dial. *csiripeleg* 'schrillen' jne.¹⁴

L. Bulahhovski määrib, et täiesti erinevaid linnuliike nimetatakse keeliti enam või vähem sarnaste «tüvedega», mis oleksid nagu mingid spetsiifilised onomatopöad, ent ei vasta tihti kuigivõrd antud liigi tüüpilistele, põhilisele «häälele». Selline tüvi on näiteks *чир* (*чирикаеть*): sloveeni *čiriti* 'чиркать (о сверчке)', ukr dial. *чиркати*, *циркати* 'крякать (о диких утках)', *чирчикати* 'шебетать (о ласточках)', bulg *чуруликам* 'чирикаю'.¹⁵

Mõningaid linnukategooriaid

Rändlind 'Zugvogel': *rändaja lind* [Lüg *kie siit väljäs käip, sie on rändäjä lind*; Iis, Jäm; Khk *rändaja lind läheb sügise ää*; Trm, Plt; Krk *rändeje linnu lääve talvess lämmele maale*; «Mõned lendavad mitu sada penikoormat talve eest pakku ... Niisugusi linda kutsutakse rändajaiks linnudeks» (Kund. 45); «Märtsis hakkavad rändajad linnud jälle meile tagasi tulema» (Hurt EA 16) jm.], Har *rändaja tsirk* ~ *reisija tsirk*, Wied. *rändav lind* 'Zugvogel', *rändlind* (Iis *ränd linnud lendavad talvest meilt ärä* jne.), *reisija lind* (Kuu, Kod, Koe; Wied., Kund. 49), Hls *käigulind* (see om *säänise käigu linnu ken tuleve ja lääve*), Wied. *roŋglind* 'Zugvogel' (nimetus on antud suuremate rändlindude lennurivi järgi).

Paigalind 'Standvogel': *talvelind* (Lüg *kie siin talvel paigal onvad, nie onvad talve linnud*; Ris, Kod; Wied. *talvelind* 'Standvogel, der nicht zu Winter davon zieht'), *seisulind* [Lüg *kie siin paigal onvad, nagu vares ja kronk, nie onvad seisulinnud*; «Metsis ehk mõttus on üks seisulind, kes mitte kaugele ühest kohast tõise ära ei rända» (Jak. II, 84)], Khk *paigalind* (*paigalind on talve sii, noŋn on ning varblane ka*).

Peibutuslind 'Lockvogel': *kutselind* (Kod *kutse-lind one nagu jahilinegi, tämä kutsub, tõene tuleb*; Gös. 282 Lock Vogel (aevis illex) *kuzuwa lind*), Gös. 449 *ahvatluslind*: Lock-Vogel (allestatrix) *awwetell Lind*. (Nimetused peegeldavad peibutusjahi ulatuslikku harrastamist endistel aegadel.¹⁶)

Laululind 'Singvogel': Gös. 346 *Sang Vogel* / *avis canora* / *Laulo Lind*. Üldkasutatav.

¹⁴ Vt. Y. Wichmann, FUF XI, lk. 194—195.

¹⁵ Л. А. Булаховский, Мов. VI, lk. 40.

¹⁶ Vt. näit. E. Ariste, ERMA IX, lk. 97 jj; O. Loorits, EEOO, lk. 226—229.

SELT: KAURILISED, GAVIIFORMES

Eestis esineb 3 liiki, kellest üks on väga haruldane eksiküla-line.

SUGUKOND: KAURLASED GAVIDAE

Perekond: **Kaur**, *Gavia* Forst.

Meie tavalisema kauriliigiga — järvekauriga — sarnaneb nii toitumiselt kui ka käitumiselt **punakurk-kaur**, *Gavia stellata stellata* (Pont.), kes hääliitsusega tähelepanu köidab. Punakurk-kauri omapärasest nimetusest on teada S-ste Kuu koovitaja ning Wied. kalakajakas 'Sturmmöwe (*Larus canus*), grosse Möwe (*Larus marinus*), auch ein Taucher (*Colymbus septentrionalis*)'.

Järvekaur, *Gavia arctica arctica* L., asustab hajusalt järvi ja rabalaukaid. Näiteks on Kakerdaja raba ning järv saanud oma nime linnu järgi.¹⁷

Nimetused: kakerdaja ~ kakardaja, kakerlane, kakrekas, kakar, kakard ~ kakerd, kakker, kakerjas, kukuhuikaja, huikaja, kaarataja, kaagataja, kiugul, kaadra, kaarlant ~ karalant ~ karalat, ruuskleja, kaur, kala, järve|kaur, aur, kaul, kõvakael, lorv; persu, parss, persas jne., pikk-kael, pugu, valgekõht, oherdi, mereoherdi, aulipeahärg, päitshärg; lann, kütilind, põhjahani.

Järvekauri hääel on madal, kare «krrau» ja venitatud vilistus (Kumari ELV 27) ehk *kau ka kau* (Hää), millega võime seostada nimetuse kakerdaja ~ kakardaja jt. [eR, Tor, Kei, Amb, JMd, Ann, Trv, Hel; Vestr. 70 *kakkerdaja* 'Vogel deren die Füße angewachsen', Hel. 106 *kakkardaja* 'ein See-Vogel, dem die Füße hinten angewachsen', Hup. 67 *kakkardaja* od. *kakker*, *kakkerdaja* 'ein entenartiger Seevogel mit glänzenden Federn der nicht gehen kann' r., Fisch. 190 *kakkardaja*, Wied. *kakardaja* (*kagar*, *kakerdaja*, *kakar*, *kakerlane*, *kakrekas*) 'Taucher (*Colymbus arct.*)', *ahne kui k a k e r d a j a* (sprüchw. von einem sehr gierigen Menschen), *kakar* [Jõe *kakaar*, Pöi *kakar* : *kakra* Wied. *kakar* : *kakra* (P) = *kakardaja*], *kakard* ~ *kakerd* (LäE rannik *kakard*, JMd *kakerd*), Hup. 67 *kaker*, Vig *kakerjas*, vrd. lv *kākkoul*, *kākkul*, *koḱkol* 'Colymbus', sm *kaakkuri*, *kakkuri*, *kakertaja*, *kakari*, *kakara*, *kaakko*, *kaakkonen* id., dial. ka 'väikekoovitaja', krjL *kakat'tš(u)*, vps *gagat'š* 'kuikka; silkkiuikku' jne. Y. H. Toivonen'i arvates on see ilmselt onomatopoeetiline sõnarühm (vrd. sm Lönnr. *kakari kakertaa*), mida meenutavaid nimetusi leiame teisteski keeltes, näit. vn *gagapa* (millest ilmselt krjL *gagar*, vps *gagara*, *gagard* jt.), lt *kākaulis*, *kāk-*

¹⁷ Vt. J. Lunts, Lv 1936, lk. 19.

koul's.¹⁸ *Sõna on reduplikatiivset laadi nagu vn gagara, зоголь* jne.

Semantika jälgimine näitab, et e *kakerdajat* on õigem pidada onomatopoeetilis-deskriptiivseks sõnaks, vrd. Lüg *kakerdus* 'kes tööga toime ei tule', *kakerdad käia, ei kõnni ilusast*; Mär *kakerdis* 'aeglane', VJg *kakerdus* 'pikkamisi, vaevaliselt kõndija', Kod *kakerdamine one nõnna et jalad one vigased, ei sua käedä* jne.; Wied. *kakardama (kakerdama)* 'watscheln, watschelnd gehen'; teiselt poolt — Hel. 106 *kakutama* 'schnattern wie die Gänse'.

Onomatopoeetilised nimetused on Rõu *kukuhuikaja* (ka Vilbaste Lv 1938, 139) (*kuku-uikaja hellü tekk : «kuku-ui?, kuku-ui?»*), Wied. *huikaja* (d) 'Taucher (*Colymbus* L.), nach anderen Angaben eine Eule', Piirisaare *kaarataja*, Wied. *kaarataja* (d) '(ein grauer Seevogel?)', Vas *kaagataja*, Wied. *kaagataja* (Pp) 'Taucher (*Colymbus* L.)', *kiugul : kiuguli* 'ein Wasservogel, vielleicht ein Taucher (*Colymbus arcticus* L. oder eine andere Art)' (< *kiukull*), Jõh *kaadra* (*kaadra nigu uigab*), Kõn *kaarlant ~ karalant*, Wied. *karalant : karalanti, karalat : karalati* 'Taucher (*Colymbus* L.)' (vrd. Põi *kakrad üidvad ikka «kaarl-aah-kaarlaah-ae»*). Onomatopoeetilise ilmega Kuu *ruuskleja* puhul vrd. rts *ruskvädersfågel* 'fågel, som anses håda ovåder').

Teistelegi veelindudele kuuluv *kaur* on oletatavasti balti laen, vrd. lt *gaura, gauris, gūra* 'koskelo', mprs *geauris* 'merimetso'.¹⁹ Vasteid pakub ka soome keel, vrd. *kauru* 'kuovi, suokurvi', dial. *kaurakaakko* 'silkkiuikku'. Kagu-Eestis (Kan, Urv, Vas, Se) esi-neb verb *kaurima* 'raskusega midagi välja kaapima, kookima : putru nõu põhjast, mulda kalda alt jne.' Järvekauri tähenduses fikseeriti *kaur* Äksist ja Laiuselt; Wied. *kaur : kauri (aur, kaul, kõva-k.)* 'Polartaucher (*Colymbus arct.*)', *järvekaur* id., *kalakaur* (O) 'dass. oder eine verwandte Art'. *kaur* liitub onomatopoeetiliste nimetustega, nagu Tõs, Wied. *aur* (Tõs *aurid kõia ei soa, jalad oo pèses*), Wied. *kaul, kõvakael*. Deskriptiivse ilmega nimetus on Mus, Rid *lorv*.

Linnu välimusest märgivad nimetused 1) jalgade erilist asendit: Jäm *persu* (*persu jalad taga otsa all*), Phl *pärss*, Wied. *pefs : pepsi, persas : persa* (SW) (*pärs, pepsis, persu, uherdi*) 'Taucher (*Colymbus* L.)'; 2) pikka kaela, pugu ja valget rinda: Phl *pikk-kael* (*pitk kaal*) ~ *pugu* ~ *valgekõht*; 3) omapärast ujupilti: Phl *oherdi, mereoherdi* [Wied. *uherdi ...* (D) 'ein Wasservogel' = *persas, mere-u.* 'Polartaucher (*Colymbus arct.*)'], 4) sulemustrit: Wied. *aulipeahärg, päitshärg* = *kaur*.

¹⁸ Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 134.

¹⁹ Sealsamas, lk. 174.

Järvekauri nimetustest on veel teada Mus lann, Wied. kütilind 'Taucher (*Colymbus*)' ja Lih põhjähani (MMLL 182), vrd. sks *Polartaucher*.

SELTS: PÜTILISED, *PODICIPEDIFORMES*

SUGUKOND: PÜTLASED, *PODICIPEDIDAE*

Eestis esindab pütlaste sugukonda üksainus perekond viie liigiga, neist kaks liiki on eksikülalised ning juhuslikud haudelinnud.

Tüübilt sarnanevad pütid suuresti kauridega, kuigi on viimastest tunduvalt väiksemad. Nagu kauridel, asuvad ka püttildel jalad üsna keha tagaosas, mis kuival maal liikumise teeb võimatuks. Vrd. nimetuste sarnasust.

Perekond: Pütt, *Podiceps* Lath.

Sarvikpütt, *Podiceps auritus auritus* (L.), on Eestis ebaühtlaselt levinud hajus rändlind ja läbirändaja. Hundsuletiku roostjad kulmututid moodustavad «sarved», millest linnu teaduslik nimetus (esmakordselt leiame selle Sp.-Rot. 29). Kaela ülaosa ümbritseva pikenenud sulgedest «krae» pärast nimetatakse lindu Püha kihelkonnas **hattkaelaks** (vrd. *hattkael* 'tutkas'), samas kutsutakse teda ka **persuks**. Pöides on sarvikpütt väike persus.

Tuttpütist veidi väiksem **hallpõsk-pütt**, *Podiceps griseigena griseigena* (Bodd.), pesitseb Eestis lokaalselt vähesel arvul. Jüri kihelkonnas kutsuti teda samuti **kakerdiseks** nagu tuttpütti, miskipärast ka **meriharakaks**. Sp.-Rot. 29 leiame tema nimetusena **pruunikaelapütt** (kunstlik moodustis).

Tuttpütt, *Podiceps cristatus cristatus* (L.), asustab peagu kõiki avaramaid veekogusid, mille tihe rannarostik küllaldast varju pakub.

Nimetused: pütt, vesi-, suur-, tuttpütt, merevares, kroogu, prääksuja, kakerdaja, kakerdis, kakand, kakar, kakardaja, kakr, kakerlane, kakrekas, kakard, kakerd, kagar, kaarlaüt, räime|tirt ~ -tifr, kaur, kalakaur, lanilind, perssjalg, persas, persis, pärss, pärsus, pirss, tulisilm, tuuker ~ tüüker, tuukerpart, räimelind, vesikas.

Wied. **püt't** : *püti* 'Haubentaucher (*Podiceps cristatus*)' kujutab nähtavasti linnu naksutavat häält «tök-tök = «püt-püt»; Ote Pühajärve **vesipütt**; **suurpütt** (Kund. 63, Sp.-Rot. 29). Ametlik **tuttpütt** on kunstlik moodustis, vrd. sks *Haubentaucher*.

Linnu kare «kroo-kroo» seletab Jür, Muh merevarese ja Võru **kroogu** («tuttpütt ehk tuukerpart, ka kroogu, nagu teda Võrumaal nimetatakse» — Treiman Lv 1938, 69). Vähem vastab

sellele hääliitsusele Amb **prääksuja**. Deskriptiivsed, järvekauriga ühised nimetused on Amb, JMd **kakerdaja**, Jür **kakerdis**, Lih **kakand**, **kakar**, S-ste Ha, Vi **kakardaja** 'kaur', ka 'pütt', Muh **kakr**, S-ste Ha jm. **kakerlane**, **kakrekas**, **kakard**, **kakerd** 'kaur', ka 'pütt', Wied. **kagar** : *kagara* = *kakardaja* 'Haubentaucher (*Podiceps cristatus*)'. Onomatopoeetilis-deskriptiivseks tuleb pida ka Khk **kaarlahti** (*koarlaht*) ning Wied. **räimetiirt** ~ **räimetiir** põhisõna, vrd. Wied. *tiirt* : *tiirti* (A) = *tiir*. **Kaur**, **kala-kaur** on tuttpüti tähenduses üldine Võrtsjärve kalurite hulgas, ent esineb ka Äksis, Piirisaarel ja Setus, vrd. Stryk 483 id., Hup. 68 *kalla kaur* 'Taucherente' d. (= *Podiceps cr.*?). Mõnevõrra kahelda võib S-ste **Käi lanilind** kuulumises tuttpütile.

Nagu kauridel, asuvad ka püttilidel jalad keha tagaosas: *Se näil omma jala? pèrseh*; Phl *pärss äi saa käla, jalad saba all*. Vrd. Khn **perssjalg**, lv *p'èrz-jälga*, sks *Steißfuß* id., VII, Pöi, Muh **persus**, Käi **persis**, lv *përža*, Hi, Var **pärss** : -i, S-ste **pärsus**, **pirss** jt. 'tuttpütt', *Podiceps Cristatus* või 'kaur'. Amb **tulisilma** järgi võiks oletada linnu küttimist: eemalt ei oleks silma värvus eraldatav. Tuttpütt on suurepärase sukelduja, vrd. **tuuker** ~ **tüüker** [Kaa, Pha *tuuker*, Khn *touker*; Hel. 192 *tüükred* 'Taucher (eine Art Enten)', Fisch. *tüükerd*, Wied. *tüüker* : *tüükre* 'Haubentaucher, Steißfuß (*Podiceps Crist.*)'], Võru (?) **tuukerpart** (Treiman Lv 1938, 69). Lind toitub peamiselt kaladest, olles lahutamatu veega seotud, vrd. Khn **räimelind**, Sa, Muh, Var **vesikas**.

SELTS: PELIKANILISED, PELECANIFORMES

SUGUKOND: KORMORANLASED, PHALACROCORACIDAE

Perekond: **Kormoran**, *Phalacrocorax* Briss.

Kormoran, *Phalacrocorax carbo carbo* (L.), on meil harv läbirändaja ning veidi arvukam talvituja. Kõige sagedamini esineb ta Soome lahel ja Lääne-Saaremaa vetel. Suuruse, omapärase ujupildi (kael sirge, nokk ülespoole suunatud) ning kareda hääliitsuse tõttu ei jää ta vähesusest hoolimata märkamatuks.

Põhjarannikul tuntakse kormorani **karbas**-nimetuse all (Jõe *karbas, ta on sama nagu kosel*... *pikk pienike nokk nagu kosk-lil. karpased leidub arva*; Prangli, Kuu). Vrd. sm Lönnr. *karppa*, *karpan* 'älkräke, skarf, storskarf (*phalacrocorax carbo* merimetso) ...'

Y. H. Toivoneni järgi pärineb sm *karppa* 'merimetso'

lapi keelest (lpN *skar'få*, T *kārv* id.), mille algkujuks omakorda oleks muinasnorra *skarfr*.²⁰ T. Kaukoranta Ornithologica-kogus leidub sm *kalakarppa* kohta üksainuke teade (Suomussalmist), ometi peaks eesti nimetus olema laenatud soome keele vahendusel.

Kormoran paistab ujudes kõvera oherdina, ta on *pika piene kehaga nagu uher* (Jõe), vrd. VII, Han *oherdi* (*uherdi*). JMd *kakerdaja* 'järvekaur' märkis ka kormorani, kuna mõlemad on umbes võrdse suurusega veelinnud. Kei *järvekukk* 'kormoran' arvestab linnu karedat häält. Jäm *lant* 'kormoran' (vrd. Jäm *lant* 'musta-valget kirju varese suurune merelind' — LS VI 16) pärineb nähtavasti nimetusest *kaarlant*, mis Kihnus märgib kauri ja tuttpütti.

SELTS: KARKLINNULISED, CICONIIFORMES

SUGUKOND: HAIGURLASED, ARDEIDAE

Perekond: **Hüüp**, *Botaurus* Steph.

Hüüp, *Botaurus stellaris stellaris* (L.), asustab laialdasi kõrgroovälju, kus ta elutseb väga peidetult. Poolmüütilise oledina tuntakse teda laiema ltki kui üksnes esinemisalade vahetus ümbruses. Sellele imeharva nähtavale roostikulinnule on kõige tunnuslikum vägev ja kaugele kostev «hüüpamine», mida ta õhtuja ööhämaruses kuulda laseb. Seda häält iseloomustatakse kui tumedat mõirgavat «uump»-i (Kumari ELV 80).

Nimetused: hüüp, hüüpli ~ hüüpel ~ hüüpri, roo-, soo-, läku-, jõe|hüüp, järve|hüüpli ~ -hüüpri, nälja-, katku|hüüp, küüp, järverüüpaja, mereümp, meremühitaja, möhitaja, mere-, jõe|huuk; mere-, vee-, soo|härg, lahe-, raba|sõnn, lõpepull, lahe-, roo|lehm, kõrkja-, öö-, kahju-, pugu|lind, ööhirmutaja.

Väga vana nimetus on onomatopoeetiline hüüp, hüüpli ~ hüüpel ~ hüüpri, millele tihti liidetakse täiendsõna: roo-, soo-, läku-, jõe|hüüp, järve|hüüpli, -hüüpri, nälja-, katku|hüüp. Nime-tust tuntakse peagu kogu maal, ka neis paigus, kus lind kunagi ei ole esinenud: hüüp (Prangli, Jõe, Krj, Põi, Rei, Phl, Mar), Vig *sooüip*, Kse, Mih; Kei *üipel*, Jür, Kos; HJn *näljaüip*, Koe *katku üip*, Trm *üipli*, jõeüip, Plt, TMr, Urv; Plv *hüüpli*, Röp *hüüple*, hüübli, hüüble, Vas *järvehüübri*, Se *hüüple*, Lut *järve hüüple*; Hel. 95 *hüüp*, Vestr. 70 *Merre hüüp*, Hup. 139 *merre hüüp* 'Rohrdommel', Fischer 195 *meere hüüp* id., Wied. *hüüp* : *hüübi* (*hüüpel*, *hüüple*, *hüüpre*); *järve-h.*, *mere-h.*, *hüüpel*, *hüüple*, *hüüpre* = *hüüp*; *hüüpama* 'rufen (von der Rohrdommel)', Kund. 60 *hüüp*, Russ. 166 *järve hüp*.

²⁰ Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 164.

Vrd. *huuk*, *hüüp* 'hüüp; kassikakk'. Tähenduste '*Bubo bubo*' ja '*Botaurus stellaris*' paralleelsust on soodustanud mõlema linnu öine eluviis ja hirmuäratav häälitsus. 'Kassikakk' on sõna algne tähendus, vrd. sugulaskeelte vasteid. Ka eesti varasemad allikad pakuvad ulatuslikumalt vasteks '*Bubo bubo*' (vt. lk. 100).

Sõna on selgeilmeliselt onomatopoeetiline, selle vasteid leiame kaugemais sugulaskeeliski (A. Saareste arvates kuulub *hüüp* koguni ürgsesse algmõisteid väljendavasse kihistusse²¹): vdj *üüpiäine* 'huuhkaja', sm *hyy|piä*, *-piö*, *-ppiä*, *-ppiö*, *hypiä*, *hyytiä*, *-tiö*, *-ppä*, *huuppo*, *hauppo* 'huuhkaja', krj *hüpie*-, *hümieš*-, *hümishaukka* 'eräs haukkalaji', krjÄ *hübie*, *-ii*, krjL *häubi* 'huuhkaja', vps *hübu*, *hibu*, *hibd'*, *hübg'*, *hübö* id. jne. (lp, mns)²², vrd. vn *вынь*. Sõnaalguline *h* ja vokaalide vaheldus johtuvad sõna onomatopoeetilisest iseloomust, vahest *h*-ka *huuhkaja* mõjul.²³ Lõuna-Eesti *küüp* 'mingi lind' (LS 88) kuulub vististi *hüübile*. *hüübi* rahvaetümoloogiline edasiarendus on Vas *järverüüpaja* (*ku järverüüpäjä um järveh, sis olli hüä? ao?, vilä? odava?*). Vrd. *hüüp*, *küüp*, *rüüp(aja)*.

Onomatopoeetiline nimetus on ka Lih *mereümp* (MMLL 109), vrd. «hääl ... tume mõirgav «uump»» (Kumari ELV 80), «üühprumb» (Russow SDNG III₅, 412). *ümpi* võiks vaadelda *hüübi* variandina, milles nasaaliga rõhutatakse hääle «umb-sust». Onomatopoeetilised nimetused liigile on ing dial. *bumble*, *bogdrum*, *bottlebump*, *butterbump*, it *trombone* jt. (Suolahti DV 385).

Rid *meremühitaja* kuulub samuti *Botaurus*'ele, kuigi koguja poolt on vasteks antud 'väikehüüp': *meremühitaja teeb «uhuh»*. see luband seitsme versta peale lehma ää põrutada... laulab nokk maa sees. Vrd. Muh *möhistaja* (üks lind o möhistaja, see mõmised va ullu ealega).

Onomatopoeetiline *huuk* on vaieldamatult *hüübile* kuuluvana fikseeritud vaid Karuselt (*merehuuk*) ja Pühast (*jõehuuk*, *jõöuuk*). S-ste Hi, Sa *huuk*, *-i* 'hüüp' on tõenäoliselt ekslik, vrd. (*jänese*)*huuk* 'kassikakk'. Hääle sarnasus veise ammumisega andis linnule rühma võrdluslikke nimetusi: *merehärg* [VNg, Mar, Lih (MMLL 109), «Seal mõirgab ähvardavalt merehärg» (Kumari Lv 1936, 142); Wied.], *veehärg* (Wied., Kund. 60, Russ. 116), TMr *soohärg*, Krj, Pöi *lahesõnn*, VNg *rabasõnn*, Muh Piiri *lõpppull* (*lõpp* 'laht, meresopp'), Muh, Pöi *lahelehm* (Pöi *üip ähk lahelehm*; S-ste Muh), Pöi *roolehm*.

Elupaiga ning tegutsemispaiga järgi pandi SJn *kõrkjalind*

²¹ A. Saareste, KE, lk. 51.

²² Vt. Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 94–95.

²³ Sealsamas. *hüübi* kohta vt. veel F. Äimä ja T. Itkonen, SUSA XXX, lk. 62., F. Äimä, SUST XLX, lk. 88, B. Collinder, ULF, lk. 147.

ning **öö lind**; uskumuslik nimetus on Kos **kahjulind** (vrd. *katku-näljahüüp*). Hüübi nimetustest on teada veel Wied. **pugulind** (bl.) ja Rei **ööhirmutaja**.

Perekond: **Haigur**, *Ardea L.*

Hallhaigur, *Ardea cinerea cinerea L.*, elutseb Eestis lokaalse rändlinnuna. Suuremad pesitsuskolooniad asuvad Kagu-Eesti okasmetsades. Toitu otsimas käib lind veekogude äärest.

Lennupildi järgi on lind kaugelt tuntav: kael on tal kõveralt vastu keha tõmmatud.

Nimetused: **haigur** ~ **haigru** ~ **haigre** ~ **haigri**, **haiber**, **aiver**, **haikurg**, **kalakurg**, **kalakull**, **kalakaur**, **kaur**, **käkruskaelaga kurg**, **krääks**, **hanikats**.

Kirjakeele kaudu levib *Ardea* nimetusena **haigur**, mille kasutusala piirdus varem Lõuna-Eestiga: TMr, Vas *haigur*, TMr **haigru**, Hää, Ran **aiver**; Hup. 37 *haiber* 'Reyher, Reiger' d., Wied. *haigur* : *haigru* (S, SO), *haigru*, *haigru* (d Pp), **haigre** : *haigre*, **haigri** : *haigri*, **haiber**(d). *haigru* rahvaetümoloogiline edasiarendus on TMr, Puh **haikurg**.

haigur on germaani päritoluga, vrd. nr *häger*, mrts *hægher*, mnr *hegri*, tn *hejre*, masks, küsks *heiger*, müsks *heigaro* jne. 'haigur'.²⁴

Germaani linnunime **hraig-r-an* aluseks on onomatopoeetiline tüvi *kraik-r-*, mis haigru kähisevat karjet edasi annab.²⁵ Sõna võis levida ka teiste liikide nimetusena, näit. soome murretes märgib *haikara* kormorani, meris-
kit, piirpääsukest, tuvi, toonekurge, öösorri jt.²⁶

Sugulaskeelte vastetest vrd. sm *haikara*, *haikari* (ka: 'kevytmielinen, veikistelevä tyttö'), lpR *haikara*, lpN *haiger* 'Ardea'.

Jalgupidi vees seistes varitseb ja tabab haigur väikesi kalu: Vas *haigur om kalasüüjä*, vrd. **kalakurg** (Mär, Vig, Khn, Iis; Wied., Russ. 164), Ran, Vör **kalakull**, Trm, Ote **kalakaur** (Ote *kalakaur om suur nagu toonekurğ, lot't lõvva all*), Röp, Vas **kaur**.

Kureliigiks nimetab haigrut Lih **käkruskaelaga kurg** (MMLL 108), vrd. Gös. 337 *reyher / (ardea) tohn / tohnkurre*. Röp **krääks** matkib linnu karedat «khraäi»-d. Kohanimedes sagedane **hanikats**, mis esineb ka haigru nimetusena (Vil), jääb etümoloogiliselt ebaselgeks.

²⁴ V. Thomsen, BMFB, lk. 174—175; Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 48.

²⁵ H. Suolahti, DV, lk. 378.

²⁶ M. Räsänen, Vir. 1951, lk. 343—344.

Perekond: Toonekurg, *Ciconia* Briss.

Toonekure perekonnast elutseb meil kaks liiki: tavaline **valge-toonekurg**, *Ciconia ciconia ciconia* (L.), ning inim-põlglik laantelind **must-toonekurg**, *Ciconia nigra* (L.). Eestis saavutavad need linnud oma leviku põhjapiiri.

Must-toonekurg oli veel möödunud sajandil märksa arvukam, kuna valge-toonekure populatsioon kasvas jõudsalt käesoleva sajandi jooksul. Viimane anastas ka osa must-toonekurele kuulunud nimetusi.

Nimetused, milles peegelduvad uskumused, linnu välimus, ekspansioon jne., kaht liiki peagu ei erista: **toonekurg** ~ **toona-**, **tooni-**, **toon'kurg**, **toone**, **toonekas**, **toona**, **kurg**, **pühalind**, **vaan**, **lastetooja**, **titekurg**, **pikk-koib**, **pikk-nokk**, **pugu**, **pugukurg**, **valge kurg** 'C. alba', **mustkurg** 'C. nigra', **kodu**, **jätskurg**, **haigur**, **haigrukurg**; **saksamaa kurg**, **saksamaa pääsuke**, **tork** ~ **törk**, **tort**, **torss**, **starki**, **tarts** ~ **talts**, **patsan**, **merekärg**.

Tavalisim nimetus *Ciconia*'le on **toonekurg** ~ **toona-**, **tooni-**, **toonkurg**. Põhivarianti kuuleb kogu keelealal, kuna *toonakurg* on iseloomulik Lääne-Eestis (Muh, Rid, Mar, Mär, Kse; Vig **toona**), *toonikurg* peamiselt Kagu-Eestis (Rõu, Plv, Vas, Se, Trv, San, Jäm); Plt *toonkurg*, Mih **toone** ~ **toonekas**. Vanemates allikates leiduvad Gös. 337 reyher / (ardea) *tohn* / *tohnkurre* [ardea = haigur], Vestr. 71 *Tone kurg* 'der Storch', Hup. 250 *tone kurg* 'Storch'; bl. Reiger' r. d., Wied. *toonekurg*, *toona-*, *tooni-k.* 'Storch'. Tihtipeale kutsutakse (valge-)toonekure lihtsalt **kurg**, näit. Iis *kured* *toovad tittesi* jne. *kurg* kuulus algselt kruuksuvale sookurele, kuna *toonekureks* kutsuti harvanähtavat musta surmalindu — must-toonekure, vrd. rts *Odensvala* id.

Uskumuslikest nimetustest teatakse peale *toonekure* veel Jäm **pühalindu** (< lv *pivà-liņd* id.; vrd. Hel üldse arvatakse *toonekure* *pühaks linnuks*), Hel **vaan**: *-i*, vrd. *vaanu-*, *vaanil-kägu* 'vaenukägu'. Soomes on toonekurg ka *nälkäkurki*.

Saksa eeskujudel sai linnust hilisemal ajal **lastetooja** (Saa *toonekure* *nimetatakse ka laste toojaks*; Krl *latsetuuja*) ning Iis **titekurg** (*titekurg* on üks *ia kurg*).

Rühm nimetusi kirjeldab linnu välimust ja märgib elupaika: Vig **pikk-koib**, **pikknokk** (*pitk-*), Phl **pugu** (*toonekured oo pugud*), Wied. **pugukurg** (d) 'Storch'; **valge kurg** (Clare 131, Hup. 275, Wied. 'Storch'), Pär **mustkurg** 'C. nigra', Kod, Kaa **kodukurg** (Kod *niid one kodo-kured, kel pesäd majade juures*).

Arusaamatuks jääb Rõu **jätskurg**. Teatava sarnasuse põhjal omandas *Ciconia* kohati *Ardea* nimetuse: Har **haigur** (*aigri* ~

haigri); Clare 6 *Aigr*, i 'der Storch', 31 *Haiger* id., Wied. *haigre* : *haigre*, *haigri* : *haigri*, *haigru* : *haigru* (d Pp) (*haiber*, *haigur*) 'Reiher, Storch', Russ. 163 *Tone Kurg*, in Livland *haigri* 'C. alba', Wied. *haigrukurg* (*haigre-k.*).

Linnuna, kelle populatsioon järsult kasvanud, on toonekurgki «võõrsilt pärit»: Khk *saksamaa kurg* (*toone kuret*, *need üllase ka saksamaa kureks*); Wied. *saksamaakurg* (SO) 'Storch', Gös. 399 *Storch* (*Ciconia*) *Torck*, *Saxa mah kurre*; *saksamaa pääsuke* (Hel, Vig, Tor, Sjn).²⁷

Valge-toonekure ekspansiooni kajastavad kaudselt ka mitmesuunalised laenud: *tork*, Khn *törk* : *törgi*; Gös. 399 *Storch* (*Ciconia*) *Torck* (< erts *stoik* 'Ciconia alba'), Pst *toirt* (sks *Storch* > lt *starkis*, *storkis* > e *toirt*), Krk *torss* (*toirs* < sks *Storch*), Lei *starki*, *tarts* (*taitti*), *talts* (< lt *starkis*; *talts* *um maavärki nimi*, *lätivärki um marki*), Lut *patsan* *paitsän* (< vlgvn *баццян*).²⁸

Toonekure tähenduses mõnevõrra kahtlane on Wied. *merekärg* (d) 'Storch (*Ciconia alba* Briss.).

SELTS: HANELISED, ANSERIFORMES

Eestis esineb üksainus sugukond 13 perekonna ja 36 liigiga, neist mõned väga haruldased.

SUGUKOND: PARTLASED, ANATIDAE

Perekond: *Lagle*, *Branta* Scop.

Lagled on koduhanest väiksemad linnud, kelle sulestiku põhivärvus on mustjashall (mustlagle) või suurte lappidena musta-valgekirju (valgepõsk-l.). Arvukad lagleparved rändavad üle Eesti rannikualade.

Tavalise vaatleja silmis eristab laglesid handest eelkõige suurus: *kui vähäm kui ani*, *sis lähäb otsõ laglõ kirjja* (Khn). Ka värvus eristab, vrd. LNg *tõrvahani* '(must)lagle'.

«Lagled sarnlevad kujult suuresti hanedele, mistõttu mõned jahimehed neid nimetavadki *merihanedeks*» (Reidolf JK 374). Suur lähedus hanedele kajastub muudeski nimetustes, vrd. Kaa *laukhani*, *kiuhani*, *lagle* 'Anser, Branta sp.'; Jõe *laglehani* (*lakleaned on rändajad linnud*), Muh *anilagle* 'valgepõsk-lagle'. Kuusalus oli *lakle vana tuttav sana*, mille tähendust aga ei teatud.

²⁷ Vt. M. Мярер, ТД, lk. 137.

²⁸ P. Ariste, КК 1962, lk. 553.

Laglede lahkumine kuulutab sügistormide algust, nimetus vastavalt Hää **tormitaat** (*tormitaadid on lagled, lastel õeldi, tormitaadid tulevad, sis on tuul ja torm laisis*).

lagle toob Göseken ja kõik hilisemadki autorid: Gös. 242 Holzgans, *kubbahañi, lagle*, Hel. 127 *lagle* 'die Löffelgans', Vestr. 70 *Laggel, Laggies* 'Wilde Gans' jne., Wied. *lagl, lagles* : *lagle*; *laglija, laglijas* : *laglija*, demin. *laglekene* (*kubahani, laagel, laager, lagijas, kagl*) 'wilde Gans, Ringelgans (*Bernicla Branta* Pall.), weisstirnige Gans (*B. leucopsis* Bechst.)'. Die Ehsten unterscheiden auch zwei Arten davon, a) *suured lagled* (viell. *Anser albifrons* od. *A. cinereus*) und b) *räga-lagled, lagijad, laglijad* die kleinere. Wied. *laagel* : *laagle* (d), *laager* : *laagre* (pt) kuuluvad *lagle* juurde.

lagle vasted ulatuvad samojeedi keeltessegi, vrd. sm *lakla* 'villihanhi; lusikkasorsa', krj *lagla* 'alli' (?), 'metsähanhi' (?) jne. (hnd, sam). Usutav on vastavate nimetuste onomatopoeetiline päritolu, vrd. sm *laklattaa* 'kaakattaa, räpyttää siipiään niin että niiden kärjet iskevat yhteen'²⁹, Var (hää) «laag, laag», Kul *lagled laulavad* «liklak, liklak, liklak», Hää (häälitsevad) «lag-lag-lag-lag», Wied. *laglija, laglijas* jne. S-ste Jäm *klagle* ei tarvitse illustreerida ületaotlust, vaid võib (täpsemalt) imiteerida «lag-lag» resp. «klag-lag, kla-kla»-häälitlust. Hi, Noa **kagl(a)** on mõjustatud eesti-rootsi sõnast või koguni laenatud (Phl *kaglad oo hane moode, lähvad siit läbi, valge lapp oo noka pääl*), vrd. erts *gag'la* 'Taucher, *Colymbus arcticus*', *gagul* ~ *gagäl*, pl. *gaglar* 'Grågås, *anser cinereus*', nr *gagl* (*gogl, goul, gaul*) 'vildgås'. Algselt on need sõnad onomatopoeetilised.³⁰ Gös. **kubahani** (242 Holzgans, *kubbahañi, lagla*, 267 kropff Gans / *kubbo hanni*) oleks võrreldav rootsi nime-tusega *knubbgås* 'hahk'.

Valgepõsk-lagle, *Branta leucopsis* (Bechst.), kirju sulestiku järgi antud nimetus on **pugallagle** (Russ. 170 *pugala lagles, pugol-lagles*, vrd. Wied. *pugal, pugalas* 'gefleckt, scheckig, Schecke, Rind mit grossen Streifen od. Flecken'). Phl **rāgahani** (= **kagla**) pärineb häälitlusest, mis kõlab kui «gragrāga» ehk «kā kā kā ...» (Härms EL 145, Kumari ELV 35), vrd. *kagla on mere lind, lendavad reas ja teevad*: «kāga-kāga-kāga-kāga, jāga-jāga-jāga-jāga» (Käi). Häälitlusega ühenduses seisavad veel Khn **koger**, Wied. *laager*, Hää, Rei **lager** (Rei *lager laulab* «lag-lag-lag»).

Valgepõsk-lagle on peagu hane suurune, vrd. Muh **hanilagle**.

Ida-mustlagle, *Branta bernicla bernicla* (L.) tume-dat sulestikku märgivad LN_g **tõrvahani** (*tõrva aned mustad, «kiuks kiuks» ääl*), **vareshani** (Jõe Prangli; Kuu 'merelind

²⁹ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 272.

³⁰ Sealsamas.

hane sugukonnast, vähem, mustakam'), Wied. **raudlane** = *lokkhani* (vrd. *raudjas* 'braungrau'). Mustlagle häämitsus on M. Härmsi (EL 144) ning E. Kumari (ELV 35) järgi vali «rott rott», vrd. sks *Rottgans*, rts *prutgås* («Efter lätet» — Hortling SF 128). Seda häält võiks matkida Wied. **lokkhani**. Mõningad nimetused iseloomustavad häämitsust hoopis erinevalt, vrd. Mar **krauks**, Rid **kiukslagle**. Kuu, Wied. **ratashani** võiks olla sündinud assotsiatsioonist linnu ja vankriratta käukumise vahel, vrd. ka *santvanker* 'mudakurvits'.

Perekond: **Hani**, *Anser* Briss.

Hane perekonda esindavad Eestis hallhani pesitsejana, teised liigid läbirändajatena. Hanede hulka arvatakse rahva poolt ka laglesid. Nimetus **hani** on üle-eestiline. Sõna fikseerivad juba vanimad trükitud ja käsikirjalised allikad: Stahl 61 Gans /*Hanne/ hannest*, GutsL. Ganß *Hanni/e*, Gös. 200 gans (anser) *Hanne* jne.; sugulaskeeltes: vdj *anę*, sm *hanhi* id., *hanhikko*, *hanhinen*, *hanho* 'puinen kaksikorvainen juomaastia, hanhen muotoinen', is, krjA *hanhi*, krjL *hanh*, vps *hañh'*, *hangh* < balt, vrd. mld *žansis*, ld *žasīs*, lt *žuooss*, mprs *sansy* id.³¹

Setus ja Lutsis pruugitakse hane tähenduses **hahk** (Se *hae?* *jo?* *läävä?*; Lut *aah'k* : *ahē* ~ *aahi* : *ahe* 'koduhani'). Vrd. **hahk** 'hall'; Wied. **hal' lind** 'Krähe, (pt) Gans'.

Rühm onomatopoeetilis-deskriptiivseid, enamasti koduhane märkivaid sõnu on kasutusel lastekeeles: Jäm **kaagapill** (*anid on kaaga pillid*), Khk, Koe **kaagalind**, VII, Muh, Kse **kaaga** (vrd. Saa *kaaga* 'kukk, kana, hani', Juu 'kana, hani', Jür 'hani', VJg 'konn'), Kse **kaagatuss**, Jõe **taara** 'isahani', Krk **taadu**. Koduhanedest eristamiseks kasutatakse nimetust **metshani** [Lüg, Muh, Ris, Juu, VJg, Iis, Har jm.; Gös. 365 *schnee gans* / (anser ferus) *metzhanni*, Hup. 142 *mōts anni* 'wilde Gans', Wied. *metshani* 'Wilde Gans (*Anser segetum* und *cinereus*) (von welcher Einige drei Arten unterscheiden, *lagle-h.*, *ratas-h.*, *lokk-h.* od. *raudlane*)'].

Hallhani, *Anser anser anser* (L.). Liigi elupaigaks on suured roostikud ja randniidud. Matsalus ongi tema nimetuks **roohani** [Kumari Lv 1938, 3; MMLL 124 (Keskvere, Rõude, Äärenurga külad); Kund. 62]. V. Russow nimetab hallhane **metshani** (167); ametlik **hallhani** < sks *Graugans*.

Suur-laukhani, *Anser albifrons albifrons* (Scop.), on Eestis harilik läbirändaja mõlemal rändeperioodil. Kevadränne algab aprilli keskel ja kulmineerub mai alguses.

³¹ J. Kalima, IKBL, lk. 96; vt. ka V. Thomsen, BMFB, lk. 247, Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 55.

Vanalinnu laubal asub valge «lauk». Lennul kuulduv hää-
litsus on heledate lühikeste «kliu-kliu-kliu, kläu-kläu-kläu...»
silpide rida (Kumari ELV 35), vrd. Kaa **kiuhani**. Ka räginana-
rädistamisena iseloomustatav hää l seletab nimetused, nagu
Mar **kaeraräga** (lind saabub kaera külvamise ajal), Kse **räga-
hani**, Lih **rädi**, **rädihani**, S-ste **rägalagle**. Tumedam sulestik
lähendab laukhane lagledele, vrd. Mar, Kir **lagle**, **laglehani**
(MMLL 134), Wied. **laglehani** id.? Ametlik **laukhani** pandi valge
laubakühmu järgi, vrd. sks *Blässgans*. Põhjenduselt ebamäära-
seks jääb Wied. **puguhani** 'Blässgans (*A. albifrons*), bl. Peli-
kan'.

Väike-laukhani, *Anser erythropus* (L.), sarnaneb
suuresti eelmistega. See liik on väikesearvuline läbirändaja.
Tumm hani — «väikelaukhani häälitseb harva, mispärast teda
kohati nimetatakse tummaks haneks» (Reidolf JK 374).

Rabahani, *Anser fabalis fabalis* (Lath.), on meil ainult
läbirändel ja alati salkadena kohatav lind. Ränne toimub üle
kogu maa. Parved peatuvad rannikuniitudel, lagedatel karja-
maadel, rabades ja laialdastel põldudel: «Rahvapärane nimi
«põlluhani» ei ole põhjuseta valitud. Varematel aegadel (1890.—
1915. a.) oli rabahani eriti kevadel see lind, kes oma rändepea-
tustel valis puhke- ja toidupaigaks mõisade laialdasi põlde
(Matsalu, Lihula, Rõude, Keskvere, Ähmja). Seal peatus parvi,
mille individuaalne koosseis ulatus tuhandesse isendesse.»³²
Nimetused: Lih, Mar **põlluhani**, Iis **rabahani** (*raba-anid*
on need, kes raba pääl piatavad), **parvehani** (MMLL 139; «alati
salkadena»), Stryk 482 **merehani**, Mar **kivihani**.

Perekond: **Luik**, *Cygnus* Bechst.

Laululuik, *Cygnus cygnus* (L.), ja **väikeluik**, *Cyg-
nus bewickii* Yarr., on Eestis arvukad läbirändajad, kes peatu-
vad rannikuvetes ja suurematel siseveekogudel märtsist maini
ja oktoobrist detsembrini. Üksikuid laululuiki nähakse nii tal-
vel kui ka suvel. **Kühmnokk-luik**, *Cygnus olor* (Gm.),
pesitseb Eestis väheste paaridena.

Laulu- ja väikeluik on nii oma välimuselt, käitumiselt kui
ka häälelt (vali melodiline «gluu gluu») võrdlemisi sarnas-
ed, liiati lendavad nad tihti segaparvedes. Mõlemad liigid on
väärtuslikud jahilinnud, keda rannikurahvas ammust ajast küt-
tis.

Nimetused: **luik** ~ **luige**, **luiges**, **kuik**, **kuigas**, **uigas**, **liuk**, **ku'utaja**,
jues, **joude**, **jõutsin**, **lagle**, **gul'b**.

Oleks ootuspärane, et nii suur lind, kes pealegi suurtes par-
vedes liigub, nimetataks tema valge sulestiku järgi, vrd. vn

³² E. Sits (Kumari), MMLL, lk. 139.

lebedь, mis on lad *albus* ega 'valge' sama tüvi.³³ Ometi mõjutas (laulu)luige kume «gluu gluu» enam ja onomatopoeetiline **luik** on vaadeldava linnu üldine nimetus kogu keelealal. Vrd. Stahl III Schwan / *luick* / *luickest*, Guts. Schwan Olor, *Luick*, Hel. II *luik* id., Fisch. 185, Hup. 129 *luik* : *luige* r., *luiga* d. 'Schwan', Wied. *luik* : *luige*, *luiga* (d) (SW); **luige**, **luiges** (O): *luike* 'Schwan (*Cygnus musicus* Bechst. und C. Olor L.)'. Sõnal leiduvad samatähenduslikud vasted lähemais sugulaskeelis: vđj *luikko* ~ *luikko*, sm *luiko*, *luikko* (harv.) valge looma ja taime nimetusena, täielikus piiblitõlkes (1642) *Luicoi*, G an a n d e r i käsikirj. sõnarm. (1786) *Luiko*, -kon jne. (Mägiste DLK 193 järgi). 1914 aastal väidab T. K a u k o r a n t a, et *luiko* esinevat *Cygnus*'e ainukese nimetusena veel mõningais soome murrakuis. Varem olnud see aga hoopis laiemalt tuntud, mida kinnitavad vanasõnad. Eesti ja soome variandid kuuluvad ilmselt kokku ega ole ühest või teisest keelest laenatud.³⁴ Sõna onomatopoeetilises päritolus ei saa olla kahtlust, vrd. Hel. II *ta aiab luike* 'er bläst aufm Horn kurtz abgestossen', Wied. *luik* : *luige* (*lut't*, *lutt*) 'Kuhhorn (5—6 Fuss lang, aus Holz), Blasinstrument aus einem Ziegenhorn', *luike ajama*, *luike lööma* 'das Kuhhorn blasen, fig. weinen'; *luikama* (*luiskama*) 'brüllen (von Ochsen), heulen, laut weinen (v. Kindern)'; Hag *pull luikab*; *huikama* — onomatopoeetiline paralleelsõna; sm Renv. *luikku*, *luiku*, *luikuri* 'tuba lignea pastorum, Hirtendute, hölzernes Blaserohr', *luikuttelen*, *tella* 'tubâ cano, duten', *luikata*, *luikottaa* (*joutsenet lammissa luikottaa*), krj *luikastele* (refl.) 'nauraa luikkaella kimakalla äänellä' jne. J. M ä g i s t e arvates võiks ehk isegi lv *klūk*, *klūkķāz*, *klūk* siia kuuluda.³⁵

Kuik ~ **kuigas**, **uigas** on *luige* onomatopoeetilised paralleelsõnad [Kuu *kuikkakaul* 'pikakaelaline inimene ehk loom'; Khn, Emm; Kāi *kuigud poole sülla pitkune kael, valged linnud*; Phl *kuik ähk luik*; Var *uegas*; Wied. *kuik* : *kuigu* (D) 'Schwan', *kuikama* 'kakeln (von Hühnern, wenn sie schlafen gehen wollen)'; LS 71 Khn, Muh *kuik*: -u 'hanepoeg', *ane pojad tegevad ikka «kuik kuik kuik»*; Khk *kuik* 'mgi lind']. Vrd. sm *kuikka*, -o 'kaakkuri, tohtaja; kuovi', krj *kuikka*, krjA *guikku*, krjL *guiķ*, -kķē, -kķu, *kuikkē* id.,? lpN *guikastak*, *skuikastak*, *skuikka* 'kuovi'; lms > vn *кyūka*, *gyūka*, *kyĕk*, *gyĕk* id.,? e *kuigas* > lt *kuiga* 'nokikana'. Esitatud sõnapere on onomatopoeetiline,³⁶ vrd. veel Wied. **liuk** : *liuga* = *luige*. Iisakus kasutatakse ülendavate luikede kohta nimetust **ku'utaja** (nävad lähvad ikke «liik-laak-luuk, liik-laak-luuk». *ned on ned va ku'utajad*).

³³ А. Г. Преображенский, ЭСРЯ I, lk. 440.

³⁴ T. K a u k o r a n t a, SUST XXXV, lk. 1 jj.

³⁵ J. M ä g i s t e, DLK, lk. 193.

³⁶ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 231.

Eesti edelanurgas ning rahvalauludes on säilinud sm *joutsen* vasted **jues**, **joude**, **jõutsin** [Tõs *joes* : *joèse*, Khn *jues* : *juèsöd*, *endisel aal üèldi ikka j u e s*; Kuu rahval. *joude*; Wied. *jõudsin* (pt) 'Schwan (?)']. Sugulaskeelte vasted ulatuvad samojeedi keelteni: sm *joutsen*, dial. *joeksen*, *joeksin*, *jouhkonen*, *joukkonen*, *joukkainen*, *joukhainen*; *joutsikki* 'valkea lehmä', is *joutsen*, krjA *joutšen*, L *d'out'šēn*, *d'out'šim* jne.; *d'out'šikoi*, *-kuoi* 'valkea lehmä', vps *doufšin*, *jousne* (lp, mr, mrd, k, udm, mns, sam).³⁷

Wied. *tüüker* : *tüükre* 'Schwan' (piiblist) on ekslikult luigele omistatud. Lei **gul'b**: -i pärineb läti keelest (*gulbis* 'luik').

Luigeliike diferentseerivaid nimetusi leiame vaid paar: Khn **suur luik** (*suur luegõ*) 'Cygnus cygnus', **pisike luik** (*pissike luegõ*) 'Cygnus bewickii'; **väuks(luik)** (MMLL 122; iseloomuliku hääle järgi), **laululuik** (juba Kund. 62) on tõlkelaen (< *sks Singschwan*).

Perekond: **Ristpart**, *Tadorna* Flem.

Ristpart, *Tadorna tadorna* (L.), vähese arvuline rändlind, elutseb eranditult mererannikul. Lind on võrdlemisi sagedane Lääne-Saaremaal ja Hiiumaa ümbruses, harvem Muhu väinas, Virtsu ja Matsalu lahe suudmes ning Haapsalu lahe ääres. Pesa ehitab ta koobastesse, rändrahnude, kändude, hoonepõrandate ja langenud puude alla, ka inimese poolt pandud tünnidesse ning kastidesse.

Lennupildis moodustavad ristparti valged sulepartiid risti kuju, häälel on kare nasaalne «ak-ak-ak...» (Kumari ELV 36).

Nimetused: ristlind, vagalind, ristpart, pugal, lees-, kivi|hani, kivipart, kivikostel, kosklane, vaablane, nakat, prakkhani.

Saartel üldlevinud nimetus ristpardile on **ristlind** (Khk *ristlind oo mustavalge kiri*, *ristikiri lind*; Phl *ristlind mones mei laudile* jne.; Wied., Russ. 172). Ristikirjaline lind on **vagalind** (Prangli; Russow SBDNG III 6, 487, Wied.).

Ametlikku **ristparti** ei ole murdeist registreeritud, vrd. aga lv *rišt-pař*, sm *ristisorsa* 'Tadorna tadorna'. Kirju sulestiku järgi pandud nimetus on ka Ris **pugal** ~ *ristpart*, vrd. Wied. *pugal*, *pugalas* 'gefleckt, scheckig, Schecke, Rind mit grossen Streifen od. Flecken'.

Suuruse ja kuju poolest läheneb ristpart hanelle: Khk *anest pisemad*, *pardist suuremad*; Muh *uo nagu nuor ani*; vrd. Var **leeshani** (*leeshaned väiksemad*, *metsades elab*, vrd. *lees* 'liivane meremadalik'), Han, Kse **kivihani** (MMLL 143, Wied., Russ. 172). Kivihani on ta kivialustesse ja -urgudesse mune-

³⁷ Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 121. Samojeedi vasteid vt. E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 48; M. Räsänen, Vir. 1947, lk. 116.

mise pärast, vrd. ka **kivipart** (Reidolf 386), VII, Põi kivi|koskel (-kostel). Puusse munev jääkoskel on Jämajas *puukosklane* ja ristpart **kosklane**. Khk **vaablane** (*v a a b l a n e oonete ala teeb pesa = ristlind*) pandi arvatavasti selle järgi, et lindki ehitab pesa põrandate alla, urgu.

Kh **nakat** (S-ste järgi ka Sa) tuleneb linnu nasaalsest noku-tamisest. Sama hääl põhjendab Rid **prakkhani** (vrd. Mar *prakkhani* 'koskel').

Perekond: **Part**, *Anas* L.

Veelindude nimetused on omavahel tugevasti läbi põimunud. Ühine omadus — ujumisvõime — ühendab samade nimetuste alla paljud eriliigilised linnud, vrd. näit. S-ste *meripart* 'peam. merel elutsev partlane, näit. aul, hahk, koskel, sõtkas, vaeras, vart'. Soo- ja liigimõistete piirid ei ole kindlad. Kord on *metspart* kodupardi vastand, kord märgib ta kindlat liiki, näit. Rõu *muda-part's om vähämb ku mõtspart's* (= sini-kael-part); Mär *vähämad oo piilu pardid, suuremad oo pardid*; Käi *piilu* 'kodupart' jne. Väga sageli ei eristata üksikuid pardi-liike, vrd. näit. «Der Ehste nennt alle Abarten gemeiniglich mit dem allgemeinen Namen *Metspart* (Wald- oder wilde Ente)» (Hup. TN II 448), Hää *metspart ja kodupart, muud ei ole kuulnu* jne.

Nimetused: **part**, **par'ts**, **pari**, **soorsk**, **soorts**, **sõrtsas**, **soosk**, **soosa**, **präägutaja**, **piil** ~ **piilu**.

Linnu põhinimetus **part** esineb põhja pool Saa-Hls-Trv-Puh-TMr joont; lõuna pool — **par'ts**; vanemais allikais: Müll. 282 «Hanedt, P a r t i t echk Kanadt», Stahl 52 Ente / *part* / *partist* / *zahn* Endte / *koddo part* / *wilde* Endte / *Metzpart*, Gös. 175 *zahme* / *wilde ente* / *koddo metz part*, Wied. *part* : *par'di* (d *par'ts*) 'Ente'; sugulaskeelis: lv *pa'ř* (*meřsa-pa'ř*, *vika-p.*, *riřt-p.*, *m'er-p.*), vdj *partti*, sm dial. *partti* (< e *part*).³⁸ L. Kettunen i järgi lv *pa'ř* < **pari*; liivi sõnaga kõrvutab ta ka e *pardi*.³⁹ V. Ruoppila arvates oleks eP *part* (**partti*) samasugune tuletis kui näit. sm *penttu* 'poikanen, penikka', Lõuna-Eesti *partsi* peab ta sekundaarseks.⁴⁰ Lähtevorm **pari* (vrd. LNg *pari* 'part') on selgelt onomatopoeetiline, vrd. *pari-sema*, *parin* jne.

Kaugemate sugulaskeeltega ühine on **soorsk** ja selle varian-did **soorts**, **sõrtsas**, **soosk**, **soosa** [Kuu, Mus, Jäm *soorsk*, Vai *vie* linnut on *sorsat*, *anet*, *kajakat*; Gös. 175 *jähzorsck*,

³⁸ H. Ojansuu, SE I, lk. 171; V. Ruoppila, KNSM II, lk. 140.

³⁹ L. Kettunen, LW, lk. 275.

⁴⁰ V. Ruoppila, tsit. teos, lk. 139—140.

Wied. soorsk : soorsa (I), soorts : soortsi (D) (*soosk, sōrtsas*) 'Wilde Ente', jää-s. (I), kõngsoorsk (O) 'Märzente (*Anas Boschas*)', kräkssooršk (O) 'Knäckente (*Cyanopterus Querquedula*)', sōrtsas : sōrtsa (O, M) = soorsk, soosk : soosi = soorsk, soosa : soosa (D) 'Märzente (*Anas Boschas*)'. Vrd. sm sorsa, is sorsa, (krjV *krjakkuna-sorža* 'rukki-rääk'), krj šorža, krjA sorza, vps sorz 'Anas' jne. (lp, mrd, k, udm, mns, ung).⁴¹

Selgelt onomatopoeetiline on Har **präägutaja** 'part'. **Piil, piilu** 'part' kohta vt. lk. 30.

F. J. W i e d e m a n n märgib: «Die Ehsten unterscheiden *ōuepardid* (zahmē Enten), *mets-p.* (Waldenten), *mere-p.* (Meerenten) ...» See jaotus pole täpne, kuna *merepardid* moodustavad *metspartide* ühe osa. Harva on *merepart metsparti* absoluutseks sünonüümiks, vrd. Hel. 155, Hup. 139 *merrē parts r. d.*, *merre part r.* 'wilde Ente', Lüg *laanepart* 'metspart', Rei *ōuepart* 'kodupart'.

Rändavaid partlasi nimetatakse Jõelähtmes *reisipartideks*. Vastseliinas *rändpartideks*. «Öösiti rändavaid partlasi (aul, tõmmu vaeras jt.) nimetas vana rahvas *vangideks* ~ *öövangideks* seepärast, et vanarahva uskumise järgi olevat nende lindudel lendamine keelatud jumala (looduse) poolt. Muud üksikasjalisemat selle kohta teada ei ole» (Vig).

Sukelparte nimetati *tüükred* pl. 'Tauch-Enten' H. (Hup. 255), S-ste (vn.) *niglaspart*, vrd. Wied. *niglas* (SO, O), *mere-n.* 'Taucher'.

Tänapäeval kadunud pardinimetustest leiame H. Gōsekeni *l loore*: «Grosse wilde ente, jähzorsck item wāhre, lohre, kesckel, sunt species anatum» (175). *loore* võis siiski kuuluda ka muule veelinnule, vrd. *vääre* 'vaeras', *kesckel* = *koskel*, kes pole mitte pardiliigid («species anatum»).

Sinikael-part, *Anas platyrhynchos* L., on tavalisim pardiliik, kes pesitseb kõikvõimalikel veekogudel, alustades mereroostikega ja lõpetades põldudevaheliste pisilompidega. Arvuka esinemise tõttu on sinikael-part Eesti tähtsaimad jahilinde.

Nimetused: *sini-*, *rohekael*, *sinipea*, *põuakaelapart*, *pikakaelapart*, *hall part*, *sigapart(s)*, *suurpart*; *jääpart*, *suur jääpart*, *jääsorsk*, *jääkas*, *märts-*, *kallas-*, *ranna-*, *metspart*, *suur metspart*, *laanepart*, *kosla*, *kosla-*, *poolapart*.

Isalinnu pea ja kael on hundsulestikus läikivalt metallrohelist, altpoolt piiratud kitsa valge kaelusega, vrd. *sinikael* (Kuu, Kaa, Pha, Khn, Iis, Ksi, Har; Wied., Kund. 63, Russ. 176 *sini kal'*), Lih *rohekael*, Kaa *sinipea*. Vrd. sm Lönnr. *sinisorsa*, sks *Grünkopfente*, *Blaukopf 'A. boschas'*. Valgele kaelarandile

⁴¹ Kaugemate sugulaskeelte vasteid vt. Y. Wichmann, FUF XI, lk. 178—179.

viitab Wied. **põuakaela-part** (pt) 'Enten mit weissen Federn um den Hals', vrd. *põu* : *põua* (*põuge*, *põuw*) 'grosse silberne Perle', *põuakaelad* (pt) 'mit solchen Perlen geschmückte Weiber'. Kuu **pikakaela-part** (*pikkakaulapart*) sobiks paremini soopardile. Khk, Põi **hallpart** käib nähtavasti liigi emalinnu kohta.

Kogukaima siseveekogude pardina kutsutakse sinikaela Lõuna-Eesti kaguosas **sigapart** [*tsigaparts*; Wied. *tsigaparts* 'Märzente (A. Boschas)']. Tormas on sinikael-pardi nimetuseks ka **suurpart**.

Sinikael-pardid ilmuvad kevadel varakult, merele juba märtsis, mil jää alles minemas, sügisel lahkuvad nad vete külmumise ajal, vrd. **jääpart** (eR, Sa, Muh, Khn, Mar; Hel. 96 *jääpart* 'die Mertz-Ente'. Hup. 48 *jää part*, *parts* 'März-Ente'), Var **suur jääpart**, Gös. 175 *jääsorsk* Grosse wilde ente, *jäh-zorsck*, Noa, Reidolf 389 *jääkas* (vrd. sks *Eisente*), Wied. **märtspart** < sks *Märzente*.

Merepartidega võrreldes on sinikael-part **kallaspart** (Kuu) või **rannapart** (Lih). Kõige sagedama pardiliigina samastatakse vaadeldavat metspardiga üldse, vrd. **metspart** (Mar, Pär, Rõu *muda-par s om vähämb ku mõtsparts* Russ. 176 *Mets part*, *sini kal'*), Stryk 482 *Surnutepart* (trükiviga!) pro **suur metspart**, Lüg **laanepart** (*metspardid on kaht seltsi : laane pardiid ja piritsäd*).

Saa, Iis, Avi **kosla**, **koslapart** 'sinikael-part' võiksid illustreerida nimetuste ülekandumist ühiste tüübitunnuste põhjal.⁴²

Trm **pcolapart** motivatsioon jääb ebaselgeks.

Piilpart, *Anas crecca crecca* L., elutseb igasugustel veekogudel — väikestel lompidel, kraavidel, rabalaugastel ja järvekestel. Sinikael-pardi kõrval on piilpart kõige kütitavam veelind, seetõttu hästi tuntud. Isalinnu häälightsus on vilistav «krük», emalinnu oma tasane «kvääk» (Kumari ELV 39).

Piilpardist natuke suurem **rägapart**, *Anas querquedula* L., on hoopis harvem. Mittepesitsusajal moodustab ta piilpartidega ühiseid seltsinguid. Isalinnu hääl on plärisev «klerreb» (Kumari ELV 39), millest tema ametlik nimetus Kuu, KJn **rägapart** [Kuu *kui oli vastik inime, sis üeldi: jusku va r ä g ä p a r t*; Wied. *räga-p.* 'Knäckente (A. Querquedula)']. Deskriptiivse iseloomuga nimetus on nähtavasti ka Vig **mudarätsik** 'rägapart ja ka teised väiksemad partlased'. Wied. **kräkssoorsk** (O) 'Knäckente' esikomponent laenati eesti-rootsist, vrd. erts *skräks* 'skrake, *mergus merganser*'⁴³, ning see sai tuttavaks ka liivi keeles, vrd. *kräkšà-pa'r* 'eine wildentenart.'

Deskriptiivsõna + *part*, deskriptiivsõna + sufiks — selline on piilpardi (resp. rägapardi) nimetuste põhiskeem: **piilpart**, **piilu**, **piilupart**, **piiluti**, **piilak**,

⁴² Vrd. M. Mäger, EST VI, lk. 207—209.

⁴³ P. Ariste, ERLEK, lk. 66.

pillpart, pillik, piilik, pilupart, piri(part), piritaja(part), pirikas, piriska, piristi, piirpart, pirits, piritsapart, piirits, riitsakpart, priitsakas, pirts(part), pirtsakas, pirs, pritt(part), prits(part), pritsakas, pritsnik, prikkpart, priita(part), rits(part), krikkpart, (p)riks(part), ripspart, kikspart, preuks(part), muda-, pori-, raudpart, kängsõrtsas.

Piilpart ja selle teisendid **piilu**, **piilupart**, Khn **piiluti**, Härms EL 147, S-ste **piilak** ilmutavad ühtaegu onomatopoeetilist kui ka deminutiivset kvaliteeti. P. Ariste peab *piilut* alamsaksa laenuks, vrd. asks *Piele* (= *pila*) 'junge Gans oder Ente', mida kasutatakse lastekeeles ja (eriti) nimetatud lindude kutse-sõnana.⁴⁴ Usutavam on siiski, et e *piilu* puhul on tegemist oma pinnal kujunenud onomatopoeetilis-deskriptiivse sõnaga, mille näilised sugulased oleksid näit. ka lt *pile* 'pardike', ld dial. *pylé* id., bulg *нуле* 'цыпленок, птенчик' jne. Vrd. e *tsirk* ja sellele lähedasi kujundusi teistes keeltes. Kui *piilu* olekski laenatud, liitub see tihedalt *Anas crecca* teiste, deskriptiivsete nimetustega. **piilpart** jt. (*Anas crecca*) esinevad peamiselt Lääne-Eestis ja saartel. Vrd. Gös. 266 krieche Endlein [querquedula] *pihla part*, Hel. 156 *pilopart* 'eine kleine Ente', Wied. *piilpart* 'Kriekente (*Anas crecca* L.)', *Knäckente* (*A. Querquedula*); lv *pīlāz* 'part', *m^{per}-pīlāz* 'merepart'; *piilu* 'pardi hää' (Tor *piilu part teeb* «piilu piilu»), 'pardipoeg (enamasti lastek.)' (Krj, VII, Har, Rõu jm.), 'partide kutsehüüd' [kogu Eestis; Hup. 180 *piil*, *pilokene* (ruft man Enten) r. d.], *piilutama* 'parte kutsuma' (kogu Eestis), *piilupart* 'savipill' (Khk, Puh, Har jm.). *piilu* kõrval vrd. veel Wied. **pill'ipart**, Phl, LNg, Mar **pillpart**, Lei **pill'ik** ~ **piilik** ning Noa **pilupart**. Analooiliste, deskriptiivsete nimetuste loendit jätkavad **piri**, **piripart** [Jõe *piripart on vähe suuremb kui musträstas*; Kuu; Lüg *piripart, sie on kõikse veiksemb part*; Iis, Mär, Lih 'rägapart', Har *piriparts* 'laps, kes alati nutab'. Se; Wied. *piripart* 'Kriekente (*Anas crecca* L.)', Russ. 175, Härms 147 'rägapart'], Iis **piritajapart**, Wied. **piritaja** (A) 'Kriekente', Jõe, Iis **pirikas**, Jõe **piriska** ~ **piristi**; **piirpart** (San, Vas, Röp *piirparts*; Wied.), Lüg **pirits** ~ **piritsapart** (*piritsäpardid niet pise-mad kui tõised*), Lüg, Iis **piirits** (Lüg *piriparti üeldi ka piiritsast*), Kuu **riitsakpart** (*riitsakpart nigu sinikaulpart, aga pisukane*), Iis **priitsakas**; **pirts(part)** ~ **pirtsakas** (Mar; Wied. *pirtsakas* 'Kriekente'; Juu *pirtspart*; Wied. *pirts* : *pirtsu*; *pirts* : *pirtsi*, *pirtspart*), Wied. **pirs** : *pirsu* (I) (*pirts*, *pirts*) 'Kriekente', Pst, Rõu **pritt(part)** (Pst *tillukse partsi kutsutse priti*; Rõu *prittparts*), **prits(part)** (Mar, Kos, KJn; Wied. *pritspart* 'Kriekente'), JMd **pritsakas** (Stryk 482 *pritsakas*, *pritsak*), KJn **pritsnik**, Hää **prikkipart** (*prikkipart elab*

⁴⁴ P. Ariste, EK 1937, lk. 37.

loigude ja metsade sehes), Avi, Trm **prita(part)**, Wied. **rits** : **ritsu** (P) 'Kriekente (*Anas crecca* L.)', **rit'spaft**; **krikkpaft** 'Kriekente' (< sks); (**p**)**riks(part)** (Saa **rikspart**; TMr, Hel, Vön **priks-p.**, Vas **priks**; Reidolf 391 **priks-p.**), Noa **ripspart**, TMr **kikspart**, Wied. **preuks** : **preukse**, **preukspaft** 'Kriekente'.

Piilpart lepih mudalompide ja kraavidegagi, vrd. **mudapart** (Plt; Krk *mudapardsi om kige vähepe*; Har, Rõu, Vas; Wied.), Hel, Trm, TMr **poripart**. Har **raudpart** (-**part's**) jääb mõneti ebaselgeks. Wied. **kängsõrtsas** (*keng-sõrtsas*) 'Kriekente' — vrd. **käng** 'Verkümmerung, Verkommen'.

Rääkspart, *Anas strepera strepera* L., on haruldane suvilind, kelle onomatopoeetiline nimetus — küll rahvapärane — vaevalt seda liiki märkis.

Viupart, *Anas penelope* L., lendab hulgaliselt läbi mõlemal rändeperioodil ning peatub kaunis sagedasti suvikülalisenä. Vrd. Prangli **suviupart**. «Isalinnu hääliitsus on hele kahe silbiline viletaoline kõlav «vi-viu» või «vid-vii» (rõhk esimesel silbil), millest ta ongi oma nimetuse **viupart** saanud...»⁴⁵, vrd. veel Mar **vilepart** (MMLL 155), Stryk 482 **vinguja** (*vingja*), sks *Pfeifente*. Viupart lendab väga kiiresti, tekitades sealjuures vahel selgesti kuuldava vilistava hääliitsuse, vrd. Wied. **helisiiv**. Wied., Russ. 173 **murulas** : **murula** on ühendatav sõnaga *mur*.

Soopart, *Anas acuta acuta* L., peatub haudelinnuna Eestis harva, läbirändel aga tihti. Soopardi eelistatud elupaikadeks on taimestikurikkad siseveed, uhtniidud ja sood, vrd. Wied., Kund. 63 **soopart**. Pesa ehitab ta rohu sisse, vrd. Wied. **hall rohupaft** 'Spießente'. Linnu üldvärvingu määrab ülapoole hall — **hallpart** (Sp.-Rot. 29). Eriti silmatorkav on isalinnu pikk, teravatipuline saba, nimetused vastavalt Stryk 482 **terava sabaga part**, S-ste **pahlsabapart** (vrd. *pahl* 'ora, varras'), **sork** [Jäm (Leinbock ERMA VIII, 161), Härms EL 149, S-ste; vrd. *sorkama*, sks *Spießente*, vn *шилохвост*]. Pika saba järgi pandi ka Amb **meriharakas** (vrd. sks *Fasanente* — faasani pika sabaga võrdlemisest). Kael on soopardil pikk ja peenike, vrd. Prangli **pika kaelaga part** ~ **kaelaspart**, Wied. **pikk-kael** (*pitk-kael*) 'Spiessente', VII **pikk-kael-part**. Wied. **jääpaft** ei õigusta end soopardi nimetusena, sest lind saabub alles aprillis. Martna nimetuse **pajupart** puhul vrd. *padu*, *paju* 'madal, vesine heina-v. soomaa; veelomp'.

Luitsnokk-part, *Spatula clypeata* L., paistab silma laia, otsast lusikalaba taolise nokaga, vrd. Jõe, VII, Põie **laianoka(ga)part**, **lusikanokk**, **luitsnokk** [Mar; Wied. *luidsanokk*(d), Russ. 177 *Luitso nok*, Reidolf 397 *lusikanokk*], **koostnokk** (Härms EL 149, Reidolf 397), Muh **lättnokk** (vrd. Pha *lätt*

⁴⁵ F. Reidolfi, JK, lk. 396, vrd. ka M. Härms, EL, lk. 148.

'viljatuulamise hang, labidas'), Noa kühvelnokk. Vrd. veel sm *lapasorsa*, sks *Groß-, Breit|schnabel, Löffel-, Spatel|ente*, ung *kanalas réce, kanálorrú réce* «lusika(nokaline) part» jne. Ilmselt märgib luitsnokk-parti ka Wied. *lusikalind* 'Löffelreiher(?)'.

Perekond: **Vart**, *Aythya* Boie

Vardid on sukelpardid, kes madalas vees pöhjataimestikust ja -mudast toitu hangivad. Kihnus kannavad nad omapärasf nimetust — **valgeveetegija** (*nimi sellepärast siokõ, et käüb pöhjas roho juuriku süemäs ning aab lie 'muda' leнду*). Ka S-ste **vesikas** osutab vardi sukeldusvõimele. Kujult sarnanevad vardid partidega, seetõttu arvab rahvas nad üheks liigiks. Tutt- ja merivart on tumedamad, vrd. Põi **must part** '*Aythya sp.*' Teadusliku nimetusena tarvitusel olev **vart** (< rts *svårt* 'must') märgib rannikumurdes ainuüksi vaerast, musta lindu.

Punapea-vart, *Aythya ferina* (L.), on Eestis lokaalse levikuga, kuid sobivatel elupaikadel küllaltki arvukas rändlind, kelle arvukus aasta-aastalt kasvab.

Välistunnustest torkab silma hundsulestikus isalinnu puna-pruun pea ja kael, nimetus vastavalt **punase peaga part** (Koshevnikov LKa 1926, 11). Ka silm on punane: KJn **tulisilmpart**, Wied. **tulisilm** 'eine Ente' = *A. ferina*. Helehalli ülapoole järgi on vaadeldav lind **hallpart** (Stryk 482 *Alpart*). Punapea-vart ehitab pesa tihti heinamaarohtu, vrd. **rohupart** (Muh, Mar, Reidolf 399), Muh **heinpart**. Teiste vartidega ühine nimetus on ka **vesikas** (Sp.-Rot. 29). Lih **merepart** '*A. ferina*' vastandab teda «maapartidele» (sinikael-part, piilpart jt.).

Hundsulestikus on **tuttvardi**, *Aythya fuligula* (L.) ning **merivardi**, *Aythya marila* (L.) isalindudel pea ja kael mustad, metalliläikega. Esimesel on peas liibuv tutt, mis alati välja ei paista.

Tuttvardil on teada järgmised nimetused: Lih **vesikas** ~ **poripart**, Mar **kaur**, Fisch. 188 **kakerdaja** (*kakkardaja*), Pha, Muh **rohupart** ~ **heinapart**; Wied. **jääpart** (*eaparts*) 'Schell-ente'.

Merivardi nimistu on samavõrra vaene ja omapäratu: Sa **vesik** (Koshevnikov LKa 1926, 11), Wied. **sootka** : *sootka* 'Berg-ente', **satka** (ka Russ. 178, Sp.-Rot. 29).

Perekond: **Hahk**, *Somateria* Leach.

Hahk, *Somateria mollissima mollissima* (L.), pesitseb suu-remal hulgal Lääne-Saaremaa väikestel laidudel, üksikute paa-ridena ka Väinamere saarekestel. Hahk on väikese hane suu-rune merelind, kes kuivale maale vaid pesitsema tuleb.

(Nimetused: **hahk** ~ **aha**, **ahka**, **ahkas**, **kahk**, **lann** ~ **lani**, **lali**, **holm|ve-**

daja, -vedlas, soome holmivedlas, koha, klokas, eider|hani, -part, üu, soome üu, tuu, uuk, oodutaja, vaag, vaagalind, pugupart.

Hahk, aha, hahka esineb saartel ja Kirde-Eesti rannikul; Wied. **ahka, ahkas** : *ahka (aha)* 'Eiderente (*Somateria mollissima* L.)'; **kahk** (Leinbock ERMA VIII 1932, 162). Vrd. Se *haah'* 'kodu- või metshani', *haag'* : *hahe* 'mustvalge kirju, kure moodi lind, lendab sügisel karjakaupa lõunasse'; sm *hahka, haahka, haha, ahka*, krj *hoahka* '*Somateria mollissima*'. Nimeetus lähtub värvusest, vrd. eL *hahk*, vdj *āhka*, lv *ā'gi, ō'gi* 'hall', sm *haahkea, hahkea* id., *haahko* 'harmaa lammas', krj *hoahkoi* 'harmaa emālammas', krjL *huahk, hoahk* 'harmaa (peam. lammas)', *huahkoi, huohkoi* 'harmaa lammas', vps *hahk* 'harmaa', *hahkō* 'harmaa lammas' jne.⁴⁶ Võib arvata, et *hahk* linnunimetuse näo märkis varem hane, halli lindu, vrd. Se *haah'*.

Phl lann, lani (*l a n n vaèra moòdi l'end*), Hi **lali** ja **koha** 'hahk' [Kuu, VNg, Jõh, Phl, Kse; Wied. *koha* : *koha* 'Eiderente (*Somateria mollissima* L.), Jak. III 39] päritolu jääb hämaraks. Lähtesõna pole leitud järgmistele nimetustele: Khk **holmivedjas** (Härms EL 154), Khk **holmivedlas, soome holmivedlas**, S-ste Khk **holmivedaja**. Liitsõna esimene osis suunab seda rootsi keelest otsima (*holm* kohta vt. Ariste ERLEK 48).

Klokas on tõenäoliselt onomatopoeetiline nimetus, vrd. lv *klūkķz, klūk* 'luik'⁴⁷ (ei ole teada, kumb keel nimetuse laenas⁴⁸). S-ste Vilsandi *klokas*; Wied. *klokas* : *klokka* 'Eiderente (*Somateria mollissima* L.)', Jak. III 39 «*k l o k k a s*, ehk *ahka, koha, eider-ani, nagu teda ka nimetatakse...*»

Tor **eiderhani** (*e i d e r a n e d lähvad kebedi ülebelt põhja poòle*; Wied. *eiderhani* : *hane* 'Eidergans') ning **eiderpart** (Härms Lv 1932, 43) on pooleldi tõlkelaen, vrd. sks *Eidergans, -ente*, rts *eidergās*. Isalinnu madalat «*ao aoo auu*»-d (Härms EL 154) ehk «*au au*»-d (Kumari ELV 39) kujutavad Khk **üu, soome üu, tuu** ja Jäm **uuk**. S-ste Kuu **oodutaja** 'hahk' — vrd. rts *āda, ād* (*fāgel*) 'hahk'; Prangli **vaag, vaagalind**, vrd. rts *svāga* 'hahk' (*varem oli v a a g a l i n d e rohkem kui nüüd, kuid pesi leiti siiski harva, — neid leiti soome holmade pealt rohkem*). «Merepartidest on **pugu-part** (*somateria mollissima*) ... kõige tähele panemise väärsem» (Kund. 63).

Perekond: **Vaeras, Melanitta Boie**

Vaerad on suured mustad merelinnud, kes siseveekogudele satuvad harva. Neid tuntakse seetõttu üksnes rannikul. Vaerad häälitsevad karedalt «*kraa*»-sarnaselt (Kumari ELV 40).

⁴⁶ Vt. Y. H. Toivonen, Vir. 1936, lk. 226; SKES I, lk. 45.

⁴⁷ L. Kettunen, LW, lk. 141.

⁴⁸ P. Ariste, ТИЯ VI, lk. 272—273.

Nimetused: *vais* ~ *väis*, *vaine*, *varis*, *vaarjas* ~ *vaarijas*, *vaaru*, *väär*, *vääre*, *vaer(as)* ~ *vairas* ~ *vaires*, *vaheras* ~ *vaharas*, *vairusk*, *vart* ~ *värt*.

Wied. *vais* : *vaise*, *väis* 'Sammetente (*Oidemia fusca*)' ühtekuuluvaid nimetusi jälgib B. Collinder ungari keeleni (mr, udm, k, mns, hnd, ung).⁴⁹ Wied. *vaine* on *ne*-sõnade hulka siirdunud *vais*. *r*-lised variandid (*vaeras* jt.) võiksid seletuda sõna «onomatopoetiseerimisega» linnu kareda häälistsuse kohaselt, mõjustada võisid näit. *viires*, *vares*, vrd. Põi *varis* : *varise*, Jäm, Khk *vaarjas*, Wied. *vaarjas*, *vaarijas* : *vaarija* (D) 'Moorente (*Oidemia fusca*)'. Vanade, deetümologiseerunud nimetuste puhul on variantide rohkus tavaline, vrd. näit. *koskel* ~ *kosel* ~ *korskla* ~ *kosar* jne. *vaeras*-sõnas varieerub ka vokaalne element, vrd. Jäm, Hää *vaaru*, Wied. *väär* : *vääre* (D) = *vais*, Gös. 175 *währe* (Wied. *vääre*), Khk, Rei *vaer*; *vaeras* (Sa, Hi, Muh, Tõs; Wied.), Jäm, Khk *vaires* ~ *vairas* (Wied. *vaires* : *vairesse*, *vairas* : *vaira*), Khk *vairusk*, Var *vaheras* ~ *vaharas*.

Nimetuste ühtlustamise ajal määrati *vart* *Aythya* nimetuseks, kuigi Jõe, Kuu *vart* ~ *värt* märgib ainult vaerast; ka Wied. *vart* : *vardi* = *vais*, *verdi* : *verdi* 'Sammetente (*Oidemia fusca*)'. Nimetus pärineb rootsi keelest, vrd. rts *svärtta* 'M. fusca', *svart* 'must'. Eesti loodekihelkondadeski tuntakse sõna, kuigi teistes tähendustes, näit. Ris *svartta* 'musta lehma nimi' (Ariste ERLEK 104). Põi *merikas* pandi elupaiga järgi, vrd. *vesikas*.

Mustvaeras, *Melanitta nigra nigra* (L.), Eestis ei pesitse. Suurte parvedena lendab ta meilt läbi. Ülerändel kuulduv meloodilist naginat, mille järgi võib määrata ka õiseid parvi.

Nimetused: Khn **must vaeras** (*must vaerõs sii ei pesitle*); **mustlind** (Prangli, Kuu, Han; vrd. sm *mustalintu* id.), eR **vart**; **mereteder** [Mus; Wied. *meretedr* 'Trauerente (*Oidemia nigra*)', Russ. 182 *Mere tedder*, vrd. lv *me'r-te'ddār*, sm *merenteiri*, rts *sjöorre* id.]. Kuu vilisiib ning VNg **merekell** aluseks on ülerändel kuuldav meloodiline nagin. Jäm **kiimalind** jääb ebaselgeks.

Tõmmuvaeras, *Melanitta fusca fusca* (L.), erineb mustvaerast kitsa valge tiivaküüdusega (vrd. sm *pilkkasiipi*), mis teda lennul tedrekukega sarnastab, vrd. **mereteder** (Khk, Pakri, Han, Tõs, Ris). Valgele tiivaküüdusele viitab Khn **pugal vaeras**. Liik pesitseb ka meil, tavaliselt kadaka- ja magesõstra-põõsaste all, vastav nimetus — Khk **metskana** (*vaarjad ütasse ka metskanaks, must lind kana aruline*). **Tõmmuvaeraks** nimetatakse lindu Kingissepa ümbruses. Noarootsis on (tõm-

⁴⁹ B. Collinder, FUV, lk. 122.

mu) vaeras **must part**, vrd. rts *svartand 'M. nigra'*. Han **merevaeras**, Mar **merevares**, Jür **merekromp**, LNg **merekukk** anti viibimispaiga, kraaksuva häälotsuse ja värvuse järgi, vrd. sks *Rabenente, Seerabe 'Melanitta nigra'*. Rootsipoolsed laenud on eR **vart** ~ **värt** ja Khk **soor** : *soori* (Phl *soer, -i 'mgi merilind'* — LS IV 56) < *sjoorre 'M. nigra'*. Rid, Kse **kosklane 'Melanitta fusca'** on *Mergus*'elt üle kandunud.

«Ööseti rändavaid partlasi (aul, tõmmu vaeras jt.) nimetas vanarahvas **vangideks, öövangideks**» (Vig), vrd. sks *Nachtvogel 'Melanitta nigra'*.

Perekond: **Aul, Clangula** Leach.

Aul, Clangula hyemalis (L.), on Eestis arvukas läbirändaja ning sagedane talikülaline. Auli peamiseks tegutsemispai-gaks on avameri. Isalinnu häälotsus kuulduv kui kõlav meloodiline «aa au-li, aa au-li» (Kumari ELV 41) ehk «a a aulik, a a aulik» (Härms EL 152).

Nimetused: **aul** ~ **haul** ~ **oul**, **ouli**, mere**aul**, **aur**, **aulibe**, **aulik**, **aavik**, **kaakaul**, **kaul** ~ **koul**, mere**kaul**, **kõvakael** ~ **kovakaul**, **ovaaul**, **kalakalda**, **jääpart**.

Peaaegu kõik eesti aulinimetused lähtuvad linnu omapärasest pulmalaulust, mida ohtrasti imiteeritakse, näit. Kuu *aa² allaa aa² allaa; ak alla, tule talla, saba alla*; Khk *a-a-aüli², a-a-aüli²*, Mus *a²-aüli², a²-aüli²*, Muh *aule aule aule*, Phl *laulikk, laulikk*, Khn *akk aulik akk aulik*, Hää *kala kaldas*, Ris *aulitt aulitt* jne. Kuusalus on see võrdlusegi aluseks: *jusku aul riekus, ei saa sana suust* (kokutamise kohta; *riek 'sula laik jääs'*).

Vastavad onomatopoeetilised nimetused on **aul** (kasutatakse saartel ning mandri lääne- ja kirderannikul), Phl **haul**, Emm **oul**, Jõe, Phl, Ris **aulis**, Emm **mereaul** (-*oul*), Tõs **aur**; trüki-allikad annavad Hel. 139 *merre-aul* 'eine Art Enten mittelmäsiger Grösse', Hup. TN II 449 *Merre Aul* 'eine schwarze Ente von mittler Grösse', Wied. *aul (aulik)* 'Sägetaucher (*Mergus merganser* L.)', Russ. 180 *auli 'C. hyemalis'*. Wiedemann eksib vastega.

Onomatopoeetilist nimistut jätkavad Käi **aulibe** (vrd. Kuu, Hää imit. «aulale»), Hää, HMd **aulik** (ka Wied., Härms 152), Hää **aavik** (*a a v i k* või *aulik, ta ütleb' päris ilusti oma nime*, vrd. Phl «laulik», Khn «aulik»-imitatsioon), Jäm, Ans **kaakaul** (*kaak koul, kakoul*), Jäm, Krj **kaul**, **koul**, **merekaul** (*k a u l i d karjuvad ikka «kau-kaul», vahel «kaulikk»*), Kuu **ovaaul** — «ta on oma nime laulust saanud», vrd. Vai, Jõh imit. «²ova ²aulale». Kirde-Eesti ranniku rahvaetümoloogiline **kõvakael**, **kovakaul** (Jõh *kõva k a u l laulab «kõva kaula, kõva kaula»*) põhjendatakse kohati sellega, et linnu kõvadest sulgedest ei

tungi haavlid kergesti läbi (Kuu, Lüg). Var kalakaldad *kari-*
sid «kalakalda, kalakalda», kevadi kui meri lahti lähäb.

Sugulaskeelte aulinimetustest vrd. sm *alli* 'harelda hiema-
lis' (dial. 'Melanitta nigra'), krj *alli*, krjA *al'vi*, *al̄li*, krjL *al'vi*
'aul' jne. (Toivonen SKES I 16).

Auli häälotsus on nii kõrvatorfav, iseloomulik ja samataoli-
selt tõlgitsetav, et linnu nimetused resp. hääleimitatsioonid
üksteisest väga kaugeteski keeltes üllatavalt sarnanevad.

Vrd. aulinimetusi teistest keeltest: vn *аллеўка*, *алеўка*, dial.
аулык, *ауляк* (< ?mns, hnd), rts *alla*, *alle*, *allo*, *all*, *al-fägel*;
korea *aalyk*, Gröönimaa eskimo k. *agleck* jne. Linnu häält
antakse edasi järgnevalt: sm *ala ala allaalla ala* (vrd. Hää
kala kalda, Vai *kala kallis*), *ka-a-alli* (vrd. Kumari «aa au-li»),
rts *a-a-l*, teisiti rts *āāglēk*, *aagleck* (vrd. Khn *akk auli-k*, *a?-a?*
auli-k) või *ank-av-a-link*, sam *a a a avlyk* (vrd. Phl *laulikk*
laulik, Khn *aulikk*) jne. (vt. Toivonen SKES I 16).

Stryk 482 *jääpart* (*Eapart*) kuulub samaaegselt teistelegi
veelindudele.

Perekond: *Sõtka*, *Bucephala* Baird.

Sõtka, *Bucephala clangula clangula* (L.), on arvukas
läbirändaja ning sagedane suvikülaline, pesitseb aga väga lo-
kaalselt üksikute paaridena. Pesa ehitab ta puuõõnde, kändude
alla ja kaldaõõnsusse.

Hundsulestikus isalinnu nokatüvikut piirab suur valge põse-
laik. Sõtka harilik häälitsemine kõlab kui kärisev «krraa krraa»
(Härms EL 152).

Nimetused sõtkas, käristi, raisk, klongas, vesik(as), rootsi holmilind,
tüüker, uputaja, kuldsilm, nuipart, uplikas, suplikas.

Wied. sõtkas : *sõtka* (NW) 'Schellente (*Glaucion Clangula*)'
on vana soomeugriline linnunimetus, lähematest sugulaskeel-
test vrd. vdj *sõtkõ*, sm *sotka* (lp, mrd, mr, udm, mns, hnd).⁵⁰

Hääle järgi kujunenud on käristi (Prangli, Pöi; Reidolf
403), vististi ka Wied. raisk : *raisa* (vrd. Kuu *räüsk* 'väike-
tiir'). Jõe klongas : *klonga* on samuti onomatopoeetiline, kuigi
mitte sõtka häält matkiv nimetus. Sõtka ujub merelaidude
(holmide) ümber ja sukeldub osavasti, vrd. vesik(as) (Mus,
VII, Pöi, Khn; Wied. *vesik* : *vesiku*, *vesikas* : *vesika*), Wied.
tüüker : *tüükre* 'Schellente', Jäm rootsi holmilind, Lüg uputaja
(*uputajad on jälle õbe silmidegä*). Pöi kuldsilm anti linnu
kollaste silmade järgi. Lennus paistab sõtkas väga tõntsakas,
vrd. nuipart.

⁵⁰ Vt. H. Paasonen, SUST XLI, lk. 213, Y. H. Toivonen, FUF
XIX, lk. 168.

Lih, Reidolf 403 uplikas, S-ste Kuu suplikas päritolu ei ole selge.

Perekond: Koskel, *Mergus* L.

Kosklate perekonda esindab Eestis kolm liiki. Neist suurim ja arvukaim — jääkoskel — on inimeste vastu väga usalduslik ja julge. Rannarahvas kasustab teda kevadeti kana eest.⁵¹ Jääkoskla mune süüakse paljudes kohtades: Käämus, Võsul, Viinistus, Virtsus, Vormsil, Ruhnus, Hiiu- ning Saaremaal (Kumari EL 237). Kassaris olevat jäetud puutumata ainult sealse kabeli tornis ja laudil pesitsevad kosklad, keda nimetatud «jumalakoja lindudeks».

Linnu munetamine puuõõnes või kunstlikult tehtud pesas on väga vana nähtus, mis pärandatud tõenäoliselt juba soomeugri esivanematelt.⁵²

Nimetused: koskel, kosklane, kosklas, koskus, korskla, korslane, kossal, kosel, koslas, kosla, kosar, koosel, koesas, kostal, kostel, kostlas, kostlane, koovik; prakkhani, kirjulind, vaeras, ristlind, ristiklind, aul, part, vesik(as), (hanikaur).

Mergus'e ametlik nimetus **koskel** KKI kogudes puudub, kuigi F. J. W i e d e m a n n esitab selle põhivariandina: *koskel* : *koskla*, *koškli*, *koskle* (NW) ... 'Ein Schwimmvogel', Gös. 175 *kesckel*. sk-listest variantidest on elav üksnes **kosklane** (Vai *koskolaine*; Jäm, Ans, Khk, Kaa, Mar, Ris; S-ste järgi Jäm, LoHa), Wied. **kosklas** : *koskla*, **koskus** : *koskuse* (A) = *koskel* ei ole hilisemal ajal fikseeritud. Nagu tihti sõnad, mille etümolooogia ei ole läbipaistev, on *koskelgi* andnud ohttrasti häälikulisi variante: Wied. **korskla** : *korskla* (M) = *koskel*, **korslane** : *korslase* 'Sägetaucher (*Mergus serrator*)'; **kossal** (S-ste Muh, Var, Tõs, Khn), **kosel** (Jõe *kosel* : *koskle*, Kuu *kosel* : *kosli*, Rei), **koslas** (Phl *koslas* : *košla*; Khk, Mus, Kaa, Pha), Kää **kosla** [Wied. *kosla* : *kosla* (D)], Kei **kosar** (Hup. 99 *kossar*, a 'eine Art großer Enten' H., Wied. *kosar* : *kosara* = *koskel*; ebaselgeks jääb, kas e *kosar* on sufiksiline tuletis või ainult sekundaarne uusmoodustis⁵³), Wied. **koosel** : *koosla* (D) = *koskel*, **koesas** : *koesa* (O, M) (*koeskas*) 'Wasservogel mit langem Schnabel und Federschopfe (vielleicht Sägetaucher *Merganser serrator* L.)', **kostal** (LäE rannik, Pöi, Rei), **kostel** (Sa, Han, Mar; S-ste Rei, Rid, HMD), **kostlas** (Sa, Hi), Abruha, Khk **kostlane**. Kõlalise läheduse põhjal on Karjas *koskla* tähenduspiirkonda liitunud ka **koovik** 'parditaoline söödav veelind, kelle lagipeal on suletutt' (algselft 'Numenius').

⁵¹ Vt. näit. J. Loosberg, EMts 1932, lk. 232.

⁵² Vt. E. N. Setälä, SSRE, lk. 17; F. Leinbock, ERMA VIII, lk. 179—180.

⁵³ E. N. Setälä, FUF VI, lk. 244.

Eesti sõnaperega ühte kuuluvad sm *koskelo* 'vesilintu, *Mergus*', krj *koškela*, krjA *koskelo*, krjL *koske|n, -eto, k kosis* id.⁵⁴ Esitatud ühendus komi vastega ja lähem etümoloogiline vaatlus kuuluvad E. N. Setäläle. Uuri ja tõestab, et linnunimetus ei kuulu kindlasti ühte sõnaga *koski* 'Stromschnelle, Wasserfall'. Kõigi kolme keele ühine «juurelement» on **kos* (palataliseerimata *s*-ga), mille algne tähendus ei ole esialgu selge. Läänemeresoome lähtevorm **kosla*, **koslo* on säilinud eesti *koslas*. Kõik sk-lised variandid tuginevat rahvaetümoloogiale.⁵⁵

Erilist huvi pakub sõna algne päritolu, mis võiks valgust heita soome-ugrilaste majanduskultuuri ühele harule. Semantiliselt oleks põhjust linnunimetusega ühtekuuluvaks pidada Wied. *koskel* : *koskli* 'Bienenstock im Walde', *košk* : *kose* 'der (aus Rinde gefertigte) Lockstock für Bienen im Walde', Hup. 99 *kossal* 'ein Bienenstock im Walde, Bienenfang (zum locken)' d., Har *kosal* 'perepüügi taru', Urv, Krl, Plv, Vas, Se jm. *kussal* id., Se Obinitsas ka 'musta räasta pesä'. Wiedemanni sõnade kohta märgib R. E. Nirvi, et need on nähtavasti tähendanud ka linnunimetuskongi. Etümoloogiliselt tuleb need ühendada kuusekoort tähendavate läänemeresoome sõnadega (vrd. e *košk* 'in längen Streifen abgezogene Fichtenrinde' ja *koskel* 'fadenlanges Stück Fichtenrinde (zum Dachdecken)'⁵⁶; Se *kussar*, *sääne väikene tarokõnõ*, *puu koorist tetäs* (lõhmuse-, kuusekoorest).⁵⁷ Tõsi, P. Arumaa peab eesti püügitaru nimetust läti laenuks (< lt *kuosuls*, *kuozuls*, *kuozuls* 'Bienenstock'⁵⁸; tegelik laenu-suund on ilmselt vastupidine (*kusal* on muide fikseeritud näit. Vasknarvast).

Koskel oleks seega lind, kes muneb õõnsast puupakust või puukoorelahangutest valmistatud kongi. Võrreldagu Kuu *puukosel*, Rei *kandkosel*, Mus *kand* 'mere ääres elav lind, koskel' — lind, kes pesitseb puude ja kändude sees. Needki nimetused on pandud pesitsuspaiga järgi. On seetõttu võrdlemisi tõenäoline, et läänemeresoomlased kui puukoorest munetamiskongide kasutajad sidusid linnunimetuse rahvaetümoloogiliselt *kosk* 'puukoor'-sõnaga.

Ülejäänud üldnimetused pärinevad teistelt liikidelt: Ans *vaeras* (~ *kosklane* ~ *ristlind*), Ans, Muh *ristlind* (mille rahvaetümoloogiline variant on Mar *ristiklind*), Wied. *aul'* : *auli* (M) (*aulik*) 'Sägetaucher (*Mergus Merganser* L.)', part [Gös. 410 Teucher / (*mergus part/i*), Jäm, Mar, *vesik(as)*. Sp.-Rot. 29 *hanikaur* pole rahvaomane (vrd. sks *Tauchergans*).

⁵⁴ E. N. Setälä, FUF VI, lk. 242; Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 222.

⁵⁵ E. N. Setälä, tsit. teos., lk. 243—244.

⁵⁶ R. E. Nirvi, SK, lk. 330.

⁵⁷ Saardelt päritolev kuusekoorine taru leidub ENSV TA Etnograafia Muuseumis (A 359: 45).

⁵⁸ P. Arumaa, EK 1937, lk. 43.

Väikekoskel, *Mergus albellus* L., ei pesitse Eestis. Liigi eelistatud peatuspaigaks on Peipsi järv ja Emajõe vesikond, mille kaudu ränne peamiselt toimub. Nimetused: Wied. **jõekoskel**, **pudukoskel** [Wiedemannil küll : «soll der Rohrsperling (*Emberiza Schoeniclus* L.) sein...»], **väike kostlane** (Koshevníkov LKa 1926, 11), Stryk 482 viu, **ajupart**.

Rohukoskel, *Mergus serrator* L., on rannikul samuti tavaline hauduja ning läbirändaja. Jääkosklast erinevalt pesitseb rohukoskel maa peal rohus, mõne põõsa varjus, vrd. Jõe, Kuu **rohukoskel** [*rohu-kosel*, *heinä sies on pesät*, Wied. *rohukosklane* 'wahrsch. Haubenente (*Fuligula cristata* Ray.)' — kindlasti '*Mergus*']. Khn, Var **heinkoskel** (-*kossal*, -*kostal*), Rei **põõsaskoskel** (-*kosel*), Härms EL 155 **murukoskel**, Wied. *murukosklane* 'langschnabliges Sägetaucher (*Mergus serrator*)'. Sama vastega leiame Wiedemannil veel **kirju kosklane** (isalinnu järgi). Emalinnu halli põhitoni fikseerib Wied. **hall kosklane**. P. Koshevníkovi järgi on tema nimetus **keskmine kosklane** (-*kostlane*) (LKa 1926, 11).

Jääkoskel, *Mergus merganser merganser* L., on rannarahvale kõige tuntum. See on mererannikute lind, vrd. Var **merikoskel** (-*kossal*). Ta saabub juba märtsis, üksikud isendid talvituvad, vrd. **jääkoskel** ja **talvekoskel** [Jõe *jääkoskel sie on ruosa, kevadeks lähäb valgeks*; Prangli, Kuu *jääkosel*, Phl *jääkoslas*, Khn; Wied. *jääkosklane*; Jõe *teda üita ka talvekoskel eks*]. Suuruselt ületab jääkoskel teisi, vrd. **suur koskel** (Härms EL 155), **suur kostlane** (Koshevníkov LKa 11). Pesapaiga järgi pandi Kuu, Var **puukoskel** [Kuu *puukosel*, Var *puukostal muneb puu õõnsusse*; Wied. *puukosklane*... 'wahrsch. Haubenente (*Fuligula cristata* Ray.)'], Rei **kandkoskel** (*kandkosel*), Mus **kand** : -u, Var **metskoskel** (*metskostal muneb kännu sisse*). Tõenäoliselt kuulub jääkosklale Wied. **kivikosklane**, sest liik pesitseb ka kivi- ja müüripragudes.

Mar **prakkhani** '*Mergus merganser*' esimene osis matkib linu häält, Ris **kirjulind** peab silmas sulestikku.

SELTS: KULLILISED, FALCONIFORMES

Eesti lindude nimestikus seisavad kullilised 2 sugukonna, 12 perekonna ning 25 liigiga.

Rahvas tunneb röövlina üsna puudulikult. Igasugune kulliline on kõigepealt hädaoht kodulindudele: Vai **kulli on kana katku**. Nõnda on Kihnus kõik kullilised **kanakullid**: *kanakulla neid on da paelu et, kissi neid tunnõb*, vrd. **kassipeaga kanakull** 'kassikakk'; Rõu *kašsikull om kanaku'l*; Iis *linnukull ehk kana-kull* jne., vdj *kanuri* 'kyyhkyishaukka' (Mustonen Vir. 1883, 170). Erinevad liigid on segamini, mida

ka F. J. W i e d e m a n n vastavas sõnaartiklis märgib (v. 405); vrd. Pal *kullid* kui röövlinnud on kõik ühes pajas. Paljud röövlinnu nimetused jäävad sisult ebamäärasteks, näit. **jänese-kull** (Lüg, Iis, Trm, KJn, San, Rõu), **Ans raudkull** 'linnukull' (nii kutsutakse ka mitmeid teisi kulliliike), Prangli **linnukull** 'arvatavasti kanakull', Kuu **konnakull** 'suure, kassi sarnase peaga, suurte mustade silmadega kull' jne. Ka Wiedemanni sõnaraamatus leiame mitmeid nimetusi, mille kuuluvus jääb ähmaseks, näit. **roojakul'l** 'Aasgeier', **tallekul'l** 'Lämmergeier' jne. *kulli* sisu on veelgi ebamäärastanud ülekanndumine mittekullilistele, vrd. *vihmakull* 'peoleo', *laiskkull* 'öösorr' jne. Mõnedes sellelaadilistes näidetes avaldub sõna tendents tähendusele 'hävitaja, söödik', vrd. Kos *käbikull* 'käbilind', Mar *pähklikull* 'mänsak', Khn *kadakakull* 'siidisaba', Khk *ürekull* 'kass'.

Üldiselt on siiski nii, nagu J. K u n d e r ütleb: «Kiskjaid lindusi nimetatakse ka ühe sõnaga *kullideks*» (46).

Röövlinnu, kulli nimetused eesti keeles on *kull*, *kullis*, *maakull*, *murdja kull*, *haugas* ~ *haugias*, *havvas*, *kotkas*, *lehvija*; röövlind, *murdja lind*, *kiska lind*, *varas lind*, *kuri lind*, *püügilind*.

Kull (Lüg, Emm *kullis*) on levinud kogu keelealal, välja arvatud äärmine kagunurk, kuhu sõna on tungimas; vanemates allikates: Müll. 297, «*se Pörgku Kulle*», Stahl 68 *Habicht / kul / kullest*, Gös. 223 *Habicht oder Falcke / Kull*, Vestr. 70 *Kul g. li 'der Habicht'*, Hel. 123 *kul id.*, Hup. 106 *kul, i 'Habicht, Eule; bibl. Weihe' r.d. jne.* Sugulaskeelte vaieldamatud vasted on Iv *kuļ* 'kull; kotkas', vdj *kulli*, *kuļli* 'karju', sm *kulli* 'siitin, karju; kuovi', krjV *kulliitša* 'koovitaja'.

Soome ja vadja tähenduste vaste leiame ka Vaivaras: *kulli*, *kuļ* 'poisikese penis' (P. Ariste teade). Sellest tähendusest lähtudes ühendab H. P a a s o n e n sm *kulli* ning IpN *guolla* 'Hode', IpL *kūolla*, IpK *küll id.*, mns *kuli* 'männliches Glied', h *köl* 'männliches Geschlechtsteile'. Eesti *koll*, *köll* on eelmistega ühte arvatud.⁵⁹ Soome keele etümoloogiline sõnaraamat jätab sm *kulli* 'kuovi' 'siitin'-täenduslikust *kullist* lahku.⁶⁰ Nagu osutatud, tuleb sm *kulli* 'penis' siiski sekundaarseks tähenduseks lugeda.⁶¹ Vrd. veel näit. Krk *kukeke* 'poisikese penis', Trm, TMr, Puh *tika id.*, Krk 'tütarlapse vagina', sm *lintu id.* (vt. Nirvi SK 321), mrdE *gulka* 'tuvi; penis'; kask *duve* 'taube; penis' (vt. Schiller, Lübben MnW), lt *putninš* 'linnuke; penis', ing *cock* 'kukk; penis' jne.

Võiks oletada lms *kulli* seost indoeuroopa sõnaperega, millesse kuuluvad vn *кулик* 'Schnepfе', *Scolopax*, lt *kulainis*

⁵⁹ H. Paasonen, BFSL, lk. 47.

⁶⁰ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 234.

⁶¹ Vt. M. Mäger, ESA V, lk. 108—109.

'Brachvogel, Kronschnepfe', *kuleinis* 'Wasserhuhn', *Id küolinga* 'Art Wasservogel' jne. (algselt onomatopoeetiline, vt. V a s m e r REW I 688). Ühendamisest raskendab suur semantiline lahkuminek (vrd. siiski sm ja krjV vasteid 'koovitaja').

Mõnedki linnunimetused, näit. *haugas*, *haigur*, *lõoke*, pärinevad germaanlastelt. Ornitoloog J. L e p i k s a a r e arvates võiks vahest ka *kull* seda loetelu jätkata (vrd. ing *gull*, läänerootsi *gall* suurkajakate tähenduses). Meilgi kutsutakse Saaremaal ja läänerrannikul kajakaid *kullideks*. Sisemaal võis sõna omandada röövlinnu tähenduse, levides seal eufemismitarbest. Kihnus, kus kajakate kutsumine *kullideks* on kõige järjekindlam, eristab nimetus **maakull** kullilisi kajakatest: *kuell* 'kõik kullid ja kajakad üldse', *neid kuella ond mjõtmõd sorti*, *muakuelä ning merkeuelä*. Vrd. sm *kulli*, krjV *kullitša* 'koovitaja', vps *kuling* 'mingi sukelduv veelind'.

Iisaku korrespondendi teatel on seal (eriti) kahjulik röövlind **murdja kull**.

Haugas esineb kulli, peam. kanakulli nimetusena keeleala äärmises kagunurgas ja keelesaartel. Kirjalikest allikatest vrd. Clare 37 *Haukas*, *zirko haukas* 'Habicht, ... Stoßvogel'; Hup. 40 *haugas*, *haukas*, *haucus* 'Habicht, Stoßvogel; Eule', Wied. *haugas*: *hauka* (d) 'Raubvogel (Falkenarten)', *haugias* (*haugijas*, *haugjas*): *haugia* (O) = *haugas*, *havvas*: *hauga*(d) = *haugas*. Liitsõnas *haupapask* 'unfruchtbares Sand' (Wied.) säilib *haugas* veel nendelgi aladel, kust *kull* selle linnunimena välja tõrjunud (Lai, Puh, Ote, San, Kan jm.). Vrd. vdj *hauk* 'haugas', sm *hauka*, *havukka*, (hrv.) *havikka*, krj *hauka*, *havukka*, krjA *hauku*, krjL *habu/k*, -*kkę*, -*kku*, -*kaz* jne., vps *habuk* < germ, vrd. müsks *habuh*, masks *habuc*, mrts *haukr* jne. id.⁶²

Varemal ajal kasutati kindlasti laiemalt (mitte üksnes suure röövlinnu tähenduses) ka **kotkast**, vrd. näit. Tõs *suuremaid kullilisi nimetati kõiki lihtsalt kotkasteks*; Hup. 130 *lu-kotkas* 'Habicht' bibl. r. d. jne.

Kull oli üks neist sulelistest, keda pidi «ümber ütlemata», eriti sööma ajal. Näit. kanakulli kohta «rahvas arvab, et see lind inimese kõnest aru saada ...» (Kund. 47). Kulli eufemismidest mainitagu **lehvija** (Eisen EKirj. 1922, 318), millega sisuliselt on võrreldav hiidlaste *trasu* 'kotkas'. Vrd. rahvalikku vigurmõistatust: «Tuulelehvitaja võttis valgusekuulutaja kinni ja viis maatasuja kohtu ette ja mõistis surma» (= kull võttis kuke kinni ja viis äkke juurde ja sõi ära — Lai jm.). Röövlinnu üldisemat laadi nimetusi: **röövlind** (Lüg *rüövlinnud* — *kullid ja varessed, pasknäred ja arakad*; VNg; Khk *corp on must röövlind*; Krj *röövlinnud püüvad teisi linnusi*; Tõs, HJn),

⁶² Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 62. Sõna kohta vt. veel V. Thomson, SA II, lk. 176.

murdja lind (Lüg *kull metsäs on murdaja lind*; VJg; Khk *kullid ning seantsed on murdjad linnud*; Wied. *murdja lind* 'Raubvogel'), **Rei kiskja lind** (Rei; Wied. *kiskujalind* 'Raubvogel'), **Iis, Kod varas lind** (Kod *vares, kull ja arak one vargad linnud ja süüjad*). Wied. **kuri lind** 'Raubvogel'; Gös. 331, **püügilind**, Raubvogel / (avis rapax) *pühki Lind*, 355 Scheuslicher Raub Vogel / (Harpya) *üx hirmus pühki Lind*.

SUGUKOND: KALAKOTKALASED, PANDIONIDAE

Perekond: **Kalakotkas, Pandion** Sav.

Kalakotkas, *Pandion haliaëtus haliaëtus* (L.), on hajus haudelind ning sagedasem läbirändaja. Harvad paarid asustavad Kirde-, Kesk- ja Kagu-Eestis veekogude lähedasi metsi, ka Emajõe jõgikonna ümbrust. Toitu hangib **kalakotkas** oma nimetusele vastavalt: rappelennul varitseb ja püüab ta kalu. Seda nimetust kohtame *Pandion haliaëtus*'ele kuuluvana: Kuu *kalakotkas on hele valge*; Se (~ *kalakodask*), Russ. 15, Löw. DR 86 jm. Teisi nimetusi: Kuu *valge kotkas (valge kotkas on toine kui mere kotkas)*, Wied. *lapikull* 'Fischadler (*Pandion Hal.*)' (vastes võib kahelda), S-ste Mus *sääsk, sääskas, kalasääskas*, (ka Wied.), Sa *sääskus (säuskus?)*, Kod *säps [Wied. säps (d) 'ein Raubvogel, der auf Fische stösst' (= sääšk?)]*.

SUGUKOND: HAUGASLASED, ACCIPITRIDAE

Rahva nimetamise järgi on *kotkad* haugaslaste sugukonda kuuluvad suured röövlinnud (*Aquila, Haliaëtus, Pandion, Circaetus*). Alalise jälitamise ning aeglase sigimise tõttu on *kotkad* muutunud loodumälestusmärkideks.

Nimetused: *kotkas, kotkalind, kotkaskull, kokas, kodask ~ kodas ~ küdäs ~ kotus ~ kotias, sääsk, jänesekull, eergli, trasu*.

Kotkast teatakse kogu Eestis: *kotkas* (eR, M, Hää, TMr, Puh), mujal *kotkas*; Stahl 128 Weihe *kotkas / kotkast*, Gös. 214 Geyer [vultur] *kotkas / koddas*, Vestr. 70 *kotkas g. -ka* 'der Adler, Falcke', Hel. 120 *kotkas* 'der Adler', Hup. 100 *kotkas*, ka 'Adler, Falke' r. d.; Rei *kotkalind; kotkaskull* (Lüg, Vai, LNg, Ris, Juu, Plt). *kotka* vasted sugulaskeeltes on lv *k'otkànž* 'kotkas', rahvaetüm. *k'otkàna* 'kodukana' — salapärane lind⁶³, vdj *kotko* 'kotkas', sm *kotka, kokko*, is *kokkoi*, krjA *kokko*, krjL *kotkë* id. (lp, mrd, mr, k, udm).⁶⁴ Sõna etümoloogiale võiksid valgust heita järgmised

⁶³ Vt. O. Loorits, KKult. I, lk. 51.

⁶⁴ Vt. Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 224.

eritähendused: krjA *kokkohõnga* 'suuri mahtava honka', *kokkolindu* 'parven johtajalintu' (Mägiste DLK 136), *košška* '1) kouku, vaarnakouku (seinässä); 2) sormikouku; 3) qlla toisen hampaissa; 4) huvitilaisuus; *košškalleh* ~ *kekalleh* (mutta kuummassa)', *košškistuq* '1) koukistua; 2) seisahtua laiskaan asemaan, kun työtä kysytään'. See on sama sõna, mida kohatakse soome linnunimetuses *kotka*, *kokko* (*kotkoi* < **košško*) ja tuletustes *kotkas*, *-ksen* 'den krökta l. nådade ändan af spik, nåd', *kotkata* 'nåda; nita'.⁶⁵ L. Kettunen lisab vps *koššk* 'nurk' ning oletab seost linnunimetusega.⁶⁶ Vrd. sm *kotkaä* 'käyristäen päättää puun läpi lyöty naula', *kotkas* 'käyristetty naulan kärki', krjA *koššku*, krjL *koššk* 'kouku' jne.⁶⁷

kotka variandid on Wied. *kokas*: *kokka* = *kotkas* (*tk* ~ *kk*), *kodask* ja *kodas*, mida kuuleme Kagu-Eestis (Urv, Krl, Har, Vas, Se *kodas*, Röp, Se *kodašk*). Viimase kuju lokaliseerib ka F. J. Wiedemann Lõuna-Eestiga [*kodašk* : *kodaški* (d) = *kotkas*], *kodast* tunneb ta ainult Gösekeni järgi, vrd. Guts. Ganß-Ahr *Koddas*. *kodask* võiks olla *kotka* metateetiline variant. Vrd. veel Mar *kotus* (*eläjä kotos seal ülevel puu oïtas* 'põlglikult kulli kohta'), Urv *küdäs*, Gös. 183 Falcke, *Koddas*, *Kotias*.

Väga vana nimetus on *sääsk*, mis enamasti merikotkale (vt.) kuulub. Valjalas ja Pöides on kõik kotkad *jänesekullid*.

Lei *eergli* 'kotkas' on laen (< lt *ērglis* id.). Eesti-rootsist on laenatud Hiiumaa eufemistlik, hülgeretkel öeldav *trasu*. Ka ruhnlastel olevat rootsi keeles sõnal samasugune eufemistlik tähendus.⁶⁸ *trasu* < erts *träsu* 'trasa', vrd. Käi *pühi-träsu* 'käterätt', Phl *tr asu ehk vana räbal* — seega piltlik ülekanne.

Perekond: **Herilaseviu**, *Pernis* Cuv.

Herilaseviu, *Pernis apivorus apivorus* (L.) levik on võrdlemisi lokaalne ja isendivaene. Liik toitub kiletiivalistest, peamiselt herilastest ja nende vastseist, keda ta hangib pesi otsides ja jalgadega maast välja kraapides.

Herilaseviu hääliitsus on meloodiline «viia» ning teised heledad hüüded (Kumari ELV 96). Nimetustes fikseeritakse liigi toidus ja «viu»-hääliitsus, vrd. Trm *herilaseviu* (ühte kulli üeldi *erilaseviu*), Hää *vaapsikaviu* (*vaabsikaviusi* tääd, suur pruun kull, *vaabsika pesi lõhuvad*, *vaabsiki söövad*),

⁶⁵ H. Ojansuu, KAAH, lk. 52.

⁶⁶ L. Kettunen, LVHA, lk. 72.

⁶⁷ Vrd. Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 224—225.

⁶⁸ P. Ariste, KKult. I, lk. 46. Vt. ka P. Ariste, ERLEK, lk. 109; O. Loorits, Vir. 1931, lk. 461.

Wied. **herilasekull'** (*hõrilase-k.*) 'Wespenbussard (*Pernis apix*)', Löw. DR 90 **herilasepusard**, **herilaseviu**, **konnakull** (maas toitü otsides sööb tõesti ka konni). Teiste viudega ühised nimetused on **viukull** (Ivask 54), Kos **kiukull**, Saa **vihmakull** ja Iis **vihmakass**.

Perekond: **Harksaba**, *Milvus* Lac.

Must-harksaba, *Milvus migrans migrans* (Bodd.), on umbes ronga suurune röövlind, kes pesitseb vähesel arvul Narva jõe vesikonnas, Peipsi ääres jm.

Nimetused: (**must**)**taevahoidja** (Härms EL 133, Kumari EL 255), **konnakull** [Wied. 'schwarzbrauner Milan (*Milvus niger*) ...', Löw. DR 30], **tedrekull** (Wied., Kund. 47), Fisch. 164 **kanakull**. Ka ametlik **harksaba** võiks rahvapärane nimetus olla.

Perekond: **Merikotkas**, *Haliaeetus* Sav.

Merikotkas, *Haliaeetus albicilla* (L.), on Eesti kotkastest suurim. Sulestiku üldisest tumepruunist eraldub teravalt valge saba. Merikotka jahialadeks on rannik ja sisemaa veekogud.

Nimetuste arvukus peegeldab linnu enda suuremat esinemissagedust möödunud aegadel: **merikotkas**, **valge sabaga merekotkas**, **valgesaba-kotkas**, **kalakotkas**, **suur kalakotkas**, **kaljukotkas**, **sääsk**, **sääskas**, **kala-**, **meri|sääsk**, **säps**; **kondikorjaja**, **kalamees**; **valgekotkas**, **luukotkas**, **ussikull**, **aulis**, **aulik**.

Ametliku nimistu **merikotkas** on rahvaomane [Kuu, Hi, Lih (MMLL 99), KJn jm.; Hup. 139 **merre kotkas** 'Fischaar', **merre kokas** 'Geier' bl. r., Wied. **merrekotkas** 'Seeadler (*Haliaeetus Albicilla* Briss.)', Löw. DR 76]. Linnu valget saba peavad silmas Sp.-Rot. 30 **valge sabaga merekotkas**, Wied. **valgesabakotkas**, Russ. 15, Löw. DR. 76 id.; toidust — Wied. **kalakotkas**, Löw. DR 76 **suur kalakotkas**. **Kaljukotkas** 'merikotkas' puhul vrd.: «On veel teine suur kotkas, kelleks harilikult võhikud mahalastud merikotkaid peavad, s. o. kaljukotkas...» (Kumari EMts 1935, 238). Merikotkast märkisid ka **sääsk**, **sääskas**, **kala-**, **meri|sääsk**, mille tähendus on tänapäeval tihti ähmastunud: **Jäm kui lapsed ükssteise peale kadedad, kui üks tahab teiselt midagi mis tal puudub, aga teisel on, siis ütleb nii: s(ääsk), s(ääsk), küüned põlevad! — siis pidavad see asi käest maha kukkuma** (Saareste EKMS 638); **Jäm kalasääsk pidavad mere põhjast kalavälja tooma**; **Mus sääskas, Hi sääsk, merisääsk** 'Haliaeetus albicilla'; **Hää kalasääsk pole lind, suured sääsed vii pääl lennavad, öeldaks suured kalasääsed ...**» (algelt kindlasti lind!); Wied. **sääsk**, **kalasääsk** 'Seeadler (*Haliaeetus albic.*)', **seask** : **sease** = **sääsk**, ***säps** (d)

'ein Raubvogel, der auf Fische stösst' (*sääšk?*), Russ. 15 *säsk* '*Haliaetos alb.*', Sp.-Rot. 30 *sääsk*. Keelest kaduv *sääsk* on väga vana linnunimetus, mille kaugemad vasted leiduvad lapi, komi, mansi ja handi keeles; vrd. sm *sääksi*, *kala-sääksi* '*Falco milvus*', *sääski* 'glada (*milvus*)', krj *tšiekša* 'braungefleckter vogel, der auf fische stößt', krjA id., '*Pandion haliaetus*'.⁶⁹

Piltlikud nimetused on Wied. kondikorjaja ning kalamees 'Seeadler (*Haliaetos Alb.*)'. Järgnevate nimetuste kuulumises merikotkale võib mõnevõrra kahelda: S-ste Lä **valge kotkas** '*Haliaetos albicilla*', Wied. id. 'der junge Seeadler' (noored merikotkad on tumedamadki kui vanad, nimetused kuuluvad vähemalt algselt kalakotkale), Wied. **luukotkas** 'der junge Seeadler', **ussikull** 'Seeadler (*Haliaetus Alb.*)'. Ris **aulis** 'suur must merikotkas', Hää **aulik**: -u 'suur merikull, ülekaalus must värvus' on nähtavasti *aulikotkast* (saakobjekti järgi) kujunenud.

Perekond: **Haugas, Accipiter** Briss.

K a n a k u l l, *Accipiter gentilis gentilis* (L.), on ablas röövlind, keda kõige sagedamini täpsustamata **kull-** või **haugas-**nimetustega hüütakse, vrd. näit. *hauka kanno kañdva?*; Fisch. 167 *Kül*. Kogu Eestis, välja arvatud äärmine kagunurk, võib kuulda nimetust **kanakull** (Gös. 223 Hühner Habicht / *kanna kull*, Clare 85, Hup. 75 *Kanna Kul* 'Habicht, Geyer', Hel. 107 *kanna-kul* 'der Habicht', Wied. *kanakull*). Vrd. Plv, Se **kanahaugas**, Rei **kanauuk**, Hel **päriskull** (*perisk.*), Khk **rät'skull** (vrd. *rätsima* 'kratsima; raiuma; närima; püüdma jne.'). Kanakulli ohvriks langevad linnud-loomad värblinnust jäneseni: Prangli, Iis **linnukull**; **tedrekull** (Kuu, Iis, Mär, Vig, Rõu, Vas), Juu, Hel **jänesekull** (*jänese kull* — *kana kull on se sama*).

R a u d k u l l, *Accipiter nisus nisus* (L.), on mõnel aastaajal Eestis sagedaim kulliline. Kahjulikkuse poolest on ta kanakulliga ühes hinnas, kuigi teeb laastamistööd väiksemate ulukite hulgas.

Nimetused: **raudkull**, **raudpeakull**, **raudjas**, **kägukull** ~ **käo-k.**, **püü-**, **tiha-se-**, **lõokese-**, **varblase-**, **värvu-**, **linnu|kull**, **tsirkhaugas**, **väike haugas**, **pisike linnukull**, **pusard**, **räts-**, **värn-**, **vinna|kull**, **kerke**.

Nimetus **raudkull** on üldtuntud (Ans, LNg, Hää, Juu, Vas jm.), vrd. Wied. *raudkul'l* ... 'Sperber (*Astur Nisus*)', Kund. 47, Russ. 29, Löw. 113 (*raua kull*) jne. id. Häädemeestes selatatakse: *r a u d k u l'l seukse kõva jõuga oleva, kõva oobi paneb, sellepärast on r a u d k u l'l*. Seesugust põhjendust toetaks Mar **raudpeakull**. Vrd. **raudjas** — Wied. *raudijas* (*raud'jas*) : *rau-*

⁶⁹ Y. H. Toivonen, FUF XIX, lk. 168; vt. ka B. Collinder, FUV, lk. 112.

dija ... 'Struntjäger, Raubmöwe (*Lestris parasitica*), *Astur Nisus*' (värvuse järgi).

Raukkulli ja kão sarnasus peegeldub nimetuses **kägukull** (Ote *käokull* on kão moõdu, on väike linnukull; Wied.; Kund. 47 «Teda kutsutakse ka kägukulliks»). Vrd. *kägukull* 'kägu'; Kod *kägo päräss lähäb rautkulliss*.

Toidust märgivad Rõu, Var **püükull** (*püve k.*; Löw. DR 113 *püükull, püvi kull*), Vig **tihasekull**, Iis **lõokesekull** 'lõopistrik, ka väikepistrik või raudkull', Härms EL 132 **varblasekull**, Iis, Kod **värvukull**, Vig, Saa **linnukull**, KaE **tsirkhaugas** (Rõu, Vas; Se *tsirkhauka — nu võtva väikeisi tsirka*; Hup. 294 *zirk haukas* 'Geier, Vogel habicht').

Muid nimetusi: Se **väike haugas** (*väiko haugas*), Wied. **pisike linnukull'**, **rätskul'**, **värnkul'** (*värn — trükiviga pro värb?*) 'Sperber (*Astur Nisus*)'.

Elavast keelest on kadunud Fisch. 166 *winna kul* ning Gös. Sperber / nisus, *kercke*.

Perekond: **Viu, Buteo** Lac.

Hiireviu, *Buteo buteo vulpinus* (Glog.), pesitseb meil üldiselt, Saaremaal siiski väiksemal arvul kui mandril. Liigi toiduks langevad peamiselt väiksemad imetajad, harvem linnud ja noored jäneseid. Välimuselt sarnaneb hiireviuga sageläbirändaja ning talikülaline **karvasjalg-viu**, *Buteo lagopus lagopus* (Pont.)' (vrd. S-ste **taliviu** '*B. lagopus*').

E. Kumari järgi on hiireviu hääl hele «via», millega sarnaneb ka karvasjalg-viu oma (ELV 97). Nii A. Voigt (ESV 142), G. Creutz (RR 43) kui ka A. Sungurov (114) leiavad hiireviu hüüdel olevat mõningast sarnasust kassi näugumisega.

Viu rahvalikud nimetused fikseerivad peale häälitsuse linnu oletatava vihmaennustamise võime ning toiduse: **viu**, **viug**, **viu|tsirk**, **-kull**, **vihma|viu(g)**, **-kass**, **-kull**, **-haugas**, **-tsirk**, **vihmanäitaja**, **kuivakull**, **hiire|kull**, **-pusard**, **roti-**, **kana-**, **tedre-**, **terlitse-**, **tihase-**, **jänese|kull**, **jänesehüüp**, **hüüp-**, **pusard-**, **ussi-**, **kull**; **pruun-**, **kännu|kull**, **tiir**.

Häälitsuslikud nimetused on **viu**, **viug**, **viutsirk** (San *viug* : *viu*; Kan *viu tege nurme pääl* «*viu-viu*»; Har, Rõu, Plv; Vas *viutsirk tännitäss* «*viu*»), **viukull** (Iis, Pst, TMr, Ivask 54 *Taevaskoja*), **vihmaviu(g)** [Iis, Vig, SJn, TMr, Võn, Nõo, Ote, San; Krl *vihmaviu viug*; Rõu; Wied. *vihmaviu* 'Mäusebussard (*Buteo vulg.*)', Russ. 20].

Hiireviu on peagu niisama populaarne vihmaling kui peoleo, **vihmakassi** nimetus passib mõlemale (peoleo kräunub, viu näub): Iis *vihmakull* ~ *vihmakass*, *ku tämä näugub, sis tuleb vihma* jne. **Vihmakulli** nimetuse all tuntakse hiireviud

kogu Eestis, isegi *haugas*-alal: San, Krl, Rõu; Vestr. 71 *Vihma Kul* 'Sperber', Wied. *vihmakul'l* 'Mäusebussard (*Buteo vulg.*)...'. Ootuspäraseid nimetused on Har *vihmahaugas*, Lut *vihmatsirk* (*küsüss vihma* : «*vihm, vihm*») ning Trm *vihmanäitaja*; vrd. JMd *kuivakull*.

Püügiobjektide järgi pandi *hiirekull* (Kuu; Iis *iirekul'l* ehk *jänesekul'l* lennab väl'ja pial, *eks ta iiri süe*; Hää, Har, Vas, Tln; Kund. 47 id.), Löw. DR 94 *hiirepusard* (*hiiri pusard*), Trm *rotikull*, Wied. *kanakull* 'Mäusebussard (*Buteo vulg.*), Habicht (*Astur palumbarius*), Russ. 20 *kana kul'* (paljud jahimehedki ei oska hiireviud ja kanakulli lahus hoida), Mar *tedrekull*, Wied. *terlitsekul'l*, *tihasekul'l*, *jänesekul'l* [Iis; «Rahvas nimetab teda jänese kulliks, ehk ta kül jänestele palju tüli ei tee» (<? Trm. — Jak. I 66)], Wied. *jänesehüüp* (S), *hüüpkul'l* 'Bussard (*Buteo vulgaris*)'. Ka *pusardkull* esineb hiireviu tähenduses (Trm, Wied. < sks < vanaprantsuse *busart*⁷⁰). S-ste *ussikull* 'madukotkas'? 'vihmaviu'? on viimases tähenduses väga küsitav. Ametlikku *hiireviud* ei ole rahvasuust fikseeritud.

Nõo, Ote *pruunkull* (kanu ei puutu, sööb rotte) märgib värvust. Ilmselt kuulub hiireviule Var *kännukull* (*kännukul'l suur, kui ruge akkab valmis saäma, laseb madalast*). Teda õigutakse ka *tiir*, sest et ta taeva all keerutab (Trm).

Perekond: **Kotkas**, *Aquila* Briss.

Suur-konnakotkas, *Aquila clanga* Pall., ning **väike-konnakotkas**, *Aquila pomarina pomarina* Brehm, on väga raskesti eraldatavad. Mõlemad toituvad pisiimetajatest, konnadest, sisalikest jne., *A. clanga* murrab peamiselt siiski vee-*linde*. Nimetused on ühised mõlemale liigile, kuigi kõik allikad annavad vasteks '*A. pomarina*', sest see on tavalisem ja arvukam: Lih **konnakotkas** ~ **laanekotkas** (Löw. DR 82 id.) ~ **must kotkas**, Wied., Russ. 17 **kotkakull**, Vig **tuulekull**.

Kaljukotkas, *Aquila chrysaetos chrysaetos* (L.), on merikotkast pisut väiksem. Vähesed haudepaarid hoiavad visalt samu alasid — metsarabasad Alutaguses, Kesk-Eestis ja Võrtsjärvest põhja pool asuvas metsavööndis. F. J. Wiedemanni järgi teame tema nimetustena **kotkas** : *kotka* (*kodas, kodašk, kokas, kotias*) 'Adler (*Aquila Chrysaetos* L.)' (Fisch. 163 *kokkas* id.), **maakotkas**, **kotkakul'l** 'Steinadler (*A. chrysaetos, A. nobilis*)', **kaljukotkas** 'Steinadler' (viimane saksa keele eeskujul). Samu nimetusi kohtame teistelgi autoritel: Löw. DR 78 *maa kotkas, kotkas kull*, Russ. 16 *kotka kul*, Stryk 474 *kotkas, -ka* '*A. pomarina*'. Lisatagu S-ste **laanekotkas** ja Iis **soomeranna kotkas** (*suome ranna kotkad, ned suured, võttavad ka lindu ja*

⁷⁰ H. Suolahti, DV, lk. 353—354.

jänest ja kitseidki... nüüd ei ole neid nähnd, on jäänd neid uopis arvi).

Perekond: **Raisakotkas**, *Aegyptus* Sav.

Raisakotkas, *Aegyptus monachus* (L.), eksib aegajalt meie alale. Juhuslik nägija on teda nimetanud — **palja peaga kotkas** (Russow OELC 14), O. Lōwis (DR 73) nimetab lindu Russowi järgi.

Kuigi lindu ennast ei esine, on nimetus piibli kaudu laialt tuntud — **raisakull** (Kuu, VJg, Khk, Trm, Plt, KJn, Trv, Rõu jm.), vrd. KJn *siin ei ole raesa kulli, vällämaal on raesa kullid*; Wied. *raisa-k.* 'Geier'. Vrd. veel Hup. 146 **must kull** (*kul*) 'Geier', Wied. (bl) id.

Perekond: **Madukotkas**, *Circaetus* Vieill.

Madukotkas, *Circaetus gallicus gallicus* (Gm.), tuleb väga hajusalt ette kogu Eestis, erilised eelisrajoonid tal puuduvad. Loode- ja Lääne-Eestis toitub madukotkas peamiselt nästikutest, mujal püüab ka rästikuid, vaskusse ja sisalikke. S-ste Mus, Lā **ussikull** 'madukotkas?', 'vihmaviu?' kuulub tõenäoliselt käesolevale liigile, samuti Wied. *ussikul'l* 'Seedler (*Haliaetus Alb.*)'. O. Lōwis nimetab teda **konnakotkas** (DR 88).

Perekond: **Loorkull**, *Circus* Lac.

Loorkulli perekonda esindavad Eestis neli liiki, kes üksteisega suuresti sarnanevad; ainult roo-loorkull on kogukam. Jahimaad sõltuvad liigist.

Välja-loorkull, *Circus cyaneus cyaneus* (L.), on Eestis lokaalselt levinud haudelind ja läbirändaja. Elupaigaks valib see liik võsad, sood ja jõeluhad, sageli hangib ta saaki ka ulatuslike lagendike kohal varitsedes. **Jänesekull** [Wied. *jänese kul'l* 'Kornweihe (*Circus cyaneus*), Schneeeule (*Nyctea nivea*)...'; Russ. 30, Löw. DR 100, Mar (MMLL 98) '*Circus cyaneus*'] ning Jür **jänesehuuk** on ornitoloog J. Lepiksaare arvates «võrdlusnimetused»: isase välja-loorkulli ja lumekaku sulestikud valendavat nagu talvise jänese karvakuub. Löw. DR 100 **valge kull** märgib värvust otseselt (kuigi umbkaudu), **väljakull** — toitumisala, Vig **hiirekull** — toidust.

Kõrbe-loorkull, *Circus macrourus* (Gm.), on invasioonilind ja eksikülaline. «Sarnasuse tõttu teiste loorkullidega on teda nendega sageli vahetatud» (Kumari EL 267).

Soo-loorkull, *Circus pygargus* (L.), haruldane suvilind, sarnaneb välja-loorkulliga peagu täiesti. Erinimetusi ei ole teada.

Roo-loorkull, *Circus aeruginosus aeruginosus* (L.), pesitseb ja varitseb saaki roostikurikastel merelahtedel, sisemaa järvedel ning roogsoodel. Suurel hulgal hävitab ta linnumune, lennuvõimetuid poegi ja vanalindegi, harvem pisiimetajaid ning haigeid kalu. **Jänesekull** (Kund.) ning Muh **jänesehuuk** võiksid värvust märkida (vrd. eespool). Toiduse järgi pandi Mar **pardikull**, Stryk 474 **kalakull**; jahiala põhjal — **sookull** [Wied. *sookull'* 'Sumpfweihe (*Circus aerug.*)', Russ. 30, Löw. DR 98 id.], Mar **rookull** (EL 268).

SUGUKOND: PISTRIKLASED, FALCONIDAE

ALAMSUGUKOND: PISTRIKLASED, FALCONINAE

Perekond: Pistrik, *Falco* L.

Pistrikud on väiksemad kullilised — rästast kuni varese suurused. Tuuletallaja ning punajalg-pistrik eristuvad teistest pistrikest silmatorkava rappeleennuga. Purilendu ei tee ükski pistrikuliik.

Jahipistrik, *Falco rusticolus* L., satub meile haruldase läbirändajana. Kas tõendab Stryk 474 **valge kull** '*F. rusticolus*' (valge alapoolle järgi!) siiski, et lindu on märganud?

Rabapistrik, *Falco peregrinus peregrinus* Tunst., asustab väheste paaridena suuri rabasid. Enamik rabapistrikke on mitte-pesitsusajal mingi ühe liigi püügile spetsialiseerunud. Lind on «krantskael», vrd. Tln **suur krantskael**, Wied., Russ. 24 id., Löw. DR 125 **suur krantsikull** (*suur kransi kull*). Linnu jõulist häälistsust «kgrä-kgrä-kgrä...» (Kumari ELV 94) matkib Sjn **rabareegutaja**. Rabapistriku saagiks langevad mitmed liigid, vrd. Wied. **lõokull'**, Saa **partsikull**, Juu **tedrepistrik**. Elupaika märgivad Löw. DR 125 **rabakull**, **sookull** («Im Pernauschen nennen ihn die Esten auch: *Rabba-(Soo-)kull*»). Iga kõrvatorkavam linnuhääl võis vihma ennustada, vrd. **vihmakull** 'rabapistrik' (Wied., Kund. 47). V. Russowi (24) ja F. J. Wiedemanni järgi on ainuüksi rabapistrik **pistrik** 'Wanderfalk, *Falco peregrinus*'. Sõna etümoloogia ei ole selge.

Lõopistrik, *Falco subbuteo subbuteo* L., asustab metsatukkade ning lagendikega vahelduvat maastikku. Põskede valge sulestik küünib peagu kuklani, moodustades «krantsi». Rahvalikud nimetused: Wied. **väike krantskael** (*veike krantskael*) 'Lerchenfalcke (*F. subbuteo*)', Russ. 25 **pisike krantskael** (*pisike kranskal*), Löw. DR 123 **väike krantsikull** (*veike kransi kull*). Lind toitub putukatest ja värvulistest, vrd. **lõokesekull** [Iis; Wied. *lõokull'* ... 'Lerchenfalcke (*Subbuteo hypotr.*)', Wanderfalk (*F. peregrinus*)'], Iis **pääsukesekull**, Stryk 474 **värvu-**

kull (*werbukull*). Wied. vihmakull' saab põhjenduse linnu heledast häälistsusest.

Väikepistrik, *Falco columbarius aesalon* Tunst., elutseb vähesel arvul kogu Eestis, tema erinimetustest teatakse ainult Löw. DR 120 pisikene kull ning Iis lõokesekull 'lõopistrik, ka väikepistrik või raudkull'.

Punajalg-pistrik, *Falco vespertinus vespertinus* (L.), ning **tuuletallaja**, *Falco tinnunculus tinnunculus* L., on mõlemad umbes haki mõõtmetega kullilised, kes häälelt, käitumiselt ja lennupildilt väga sarnanevad. Mõlemad liigid teevad saaki luurates rappelendu. Tuuletallaja on meil harilik, punajalg-pistrik haruldane haudelind. Rahvas ei erista niivõrd sarnaseid linde.

Peamine nimetamisalus on iseloomulik rappelend: **tuuletallaja(lind)** [kogu Eestis; Hup. 256 *tule tallaja lind* 'schwebender Vogel' (d.), Russ. 27, Löw. DR 118, Wied.], Wied. **tallaja**, DR 118 **tuuleveski-kull** (*Tuletallaja* oder *Tuleweske kull*), Kos, Ote **tuulekull**.

Raudkulliks hüütakse seda lindu suuruselise vastavuse põhjal *Accipiter nisus*'ega (Pöi, KJn). Löw. DR 116 **punajalg-kull** '*F. vespertinus*' võiks rahvapärane nimetus olla.

tuuletallaja muutus linnunimetusest eblaka, tühja tööd tegeva ja kerglase inimese sünonüümiks, vrd. Hlj *juštku vana tuule tallaja, ei oska õiget tüöt teha*; Khk *tä oo päris, paljas tuuletallaja, käib sii käib seel, ilma et miškid põhjust oleks*; Mar *tuuletallaja tä teeb sedasi kõik asjad nagu tühjä, et põle sest abi kedägi mis tä teeb*; Tor *tuule tallaja oo sihuke, kellel ammetid põle*; Ris, Juu, Koe, Rõu 'kergemeelne, kerglane' jne. Vrd. fraasi: *tühja tuult tallama*. *tuuletallaja* nimetuses (ka üle kantud tähenduses) ei avaldu mingi eriline fantaasialend reaalsuse elementide ühendamisel⁷¹, vaid kajastub linnu toiduhankimise viis.

Tuuletallaja saakloomade hulka kuuluvad ka hiired, vrd. Noa **hiirekull**.

SELTS: KANALISED, GALLIFORMES

Eestis esindavad kanaliste seltsi 6 perekonda 6 liigiga.

Eeskätt kanaliste kohta tarvitatud **kana** (♀) ja **kukk** (**ku**-**kas**), **kikas** (**kikane**, **kikk**) (♂) esinevad tihti teistki seltsi lindude nimetustes (ka sugu märkides, vrd. Plt *varese kukk*, Ans *utu|kana*, *-kukk* 'kaelustuvi').

⁷¹ Vrd. I. Sarv, TRU T 94, lk. 62.

Läänemeresoome *kana* (e, lv, vdj, is, krj, vps) on germaani laen, vrd. gt *hana*, mrts *hane*, mnr *hani* 'kukk' jne.⁷²

kukk — *kikas* isoleks kulgeb Hel-Trv-Puh-Kod joont mööda (lõuna poole jääb *kikas*-ala, vt. Saareste LVEM 54). Tarvastus on *kikka* vasteks märgitud üksnes 'püssikukk', Helmes iseloomustatakse seda kui vananenud, naljaka varjundiga sõna. Etümololoogiliselt paralleelsed nimetused *kukk* ja *kikas* esinevad kirjalikes allikates ning sugulaskeeltes järgmisel kujul: Stahl 69 Han / *Kuck* / *kuckest*, Gös. 224 Hahn / (gallus) *Kuck*, Clare 105 *kikkas*, a, Vestr. 70 *Kuk* g. *ke*, Hup. 83 *kikkas*, 105 *kuk*, *ke* jne.; lv *kiķ*, vdj *kukķe*, sm *kukko*, dial. *kukko*, *kuko* jne., krj *kukko*, krjA *kukoi*, krjL *kukuoi*, *kukoi*, vps *kukoi*, *kukei*, *kuk* jne. id.

V. Thomsen ühendas läänemeresoome sõnad indo-euroopa omadega, mis tõepoolest suuresti sarnanevad: mnr *kokr*, mingl *coc*, msl *kokoš*, skr *kukuta-s* 'kukk'.⁷³ Lähedus tuleneb aga onomatopoeetilisest algupärast, mida juba O. Donner väitis.⁷⁴

Variantidest mainitagu Hup. 105 *kukas* (*kukkas* selt. d.) ning Wied. *kikane*, *kikk* (vrd. lv *kiķ*).

SUGUKOND: FAASANLASED, PHASIANIDAE

ALAMSUGUKOND: METSISLASED, TETRAONIDAE

Perekond: Rabakana, *Lagopus* Briss.

Rabakana, *Lagopus lagopus rossicus* Ser., saavutab Eestis leviku lõunapiiri. Lind on hilisjäaja relik, kelle arv pidevalt kahaneb. Tänapäeval on rabakana väga harvaks jäänud.

Nimetused: soo-, raba-, tudu-, valge kana; raba-, sookukk, soo-, valge teder, raba-, soopüü, rabakas, kakkjas.

Peagu kõigi nimetuste põhisõnaks on kanalisi märkiv *kana*, *kukk*, *püü*, *teder*: *sookana* [kogu manner; Gös. 244 Weis Berckhuhn / *Soo kanna*, 299 Moras (Huhn) *soo(kana)*, Vestr. 71 *So Kanna* 'Feld Huhn', Hup. 224 *So kanna* r.d., Wied. *sookana*, Russ. 125], *rabakana* (eP; Wied., Russ. 125), *tudukana* [Hup. TN II 452 *So-* oder *Tuddokanna*, Fisch. 203, Wied. *tudukana*. Viimane nimetus on elavast keelest kadunud. Vrd. Har *tudi* ~ *tud'u kana* (hellitus), Juu, Koe *tudu* 'pajuurb', mille otsene paralleel on (paju-) *tibu* 'urb', Stryk 480 *valge kana*; *rabakukk* (Muh, Vig, Plt; Wied., Kornfeldt EMts 1929, 79), Kod *sookukk*, Krk, Rõu, Se *sooteder* [Hup. 224 *so tedder* (Rg).

⁷² Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 154. Vrd. J. Kalima, IKBL, lk. 15.

⁷³ V. Thomsen, SA II, lk. 187. Vrd. Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 232.

⁷⁴ O. Donner, VWB I, lk. 6. Vt. veel A. Saareste, LVEM, lk. 86; V. Ruoppila, KNSM II, lk. 126—127.

Wied. sooteder], Krk, Rõn valge teder (Stryk 480 id.), Kuu, VJg, Iis rabapüü (Wied. id.), Tor, VJg soopüü.

Iis rabakas ka tul'i suo päält nõmmele. tämä laut on: «kää-kää-käär! kää-kää-käär! Seis kärr, seiskärr, poiss narr!»

Värvuse järgi nimetus on kahkjas [Hup. 67 kahkias (Vogel) P., Wied. kahkjas (kahkijas) : kahkja '1) bleich, blass, kahkja näuga 'mit blassem Gesicht...; — 2) Schneehuhn (Lagopus albus J. F. Gmel.)']. Nimetuste kahkjas ja tudukana kadumine elavast keelest võiks kajastada liigi taandumisprotsessi.

Perekond: Laanepüü, *Tetrastes* Keys. et Blas.

Laanepüü, *Tetrastes bonasia bonasia* (L.), on Eesti mandril võrdlemisi sage paigalind. Saaremaal suri ta XIX saj. keskpaiku välja. Lind elutseb niisketes alapuisturikastes kuuse-segametsades.

Nimetused: püü, laanepüü ~ laaspüvi, laanelind, mets|püü ~ -püvi, kõrbe-, kaasik- ~ kaasiku- ~ kuuse-, põhja|püü.

Püü '*Tetrastes, Perdix*' on algselt tähendanud laanepüüd, hiljem sai sama nimetuse ka lõuna poolt koos põllukultuuriga meile levinud nurmkana ehk põldpüü. Linnu majanduslik tähtsus seletab väga vana nimetuse säilimise, vrd. vdj pū, lv pī'kkī, pī'ukki, lvL (van.) pū'kkī, Sal. pū, sm pyy, krjA pūū, pūū, pūū, krjL pū, pūū, pūū, pū jne., vps pū, piū, pi, pū jne., (lp, mrd, hnd, ung, sam).⁷⁵

Enamasti esineb nimetus koos elukohale osutava täiend sõnaga: **laanepüü** (Wied., Russ. 126, Kund. 59), **laaspüvi** (Rõu, Vas; Russ. 126, Loudon 47), Wied. **laanelind**, eP **metspüü**, eL **metspüvi** (Gutsl. Haselhorn *Pūwwe*, Gös. 244 Hasselhorn / pūh / pūw, Vestr. 71 Pū g. pū 'Haselhorn', Clare 542 *Mets Pūwwi* 'Hasel Huhn', Hup. TN II 452 Pū auch *metspū* 'Haselhorn' jne.), **kõrbepüü** (Lüg; Wied., vrd. *kōrb*, sm *korpi* 'laas'), Wied. **kaasikpüü**, **kaasikup.**, **kuusepüü**. Põhjapoolset levikupiirkonda märkiv S-ste **põhjapüü** ei ole tõenäoliselt rahvaomane.

Perekond: Teder, *Lyrurus* Swains.

Teder, *Lyrurus tetrix tetrix* (L.), on üle Eesti arvukalt levinud ja hästi tuntud jahilind.

Tedre kudrutamist nimetatakse kuterdamiseks (Jäm, Khk), tudrutamiseks (Vas), ukerdamiseks (KaE), mulistamiseks (Hls), sulistamiseks (Jõe) ja kõristamiseks (Har). E. K u m a r i järgi kõlavat see eemalt kui «rrutu rrut rrut, utt-rru rrut rrut» (ELV 84), rahva matkingus: Mar *kudru-kudru krud-*

⁷⁵ E. Itkonen, A. J. Joki, SKES III, lk. 675; vt, ka E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 48; B. Collinder, FUV, lk. 146.

grud-grud jne. *t* ja *r* on ühine, mida kohtame väga erinevate keelte tedrenimetusteski.

Nimetused: *teder* ~ *tedir* ~ *teeder* ~ *teter* ~ *tetter* ~ *tedre* ~ *tetr* ~ *tedri* ~ *tedr* ~ *tetre*, *tedres*, *kudres*, *soo-*, *aruteder*; (eufemismid) *must*, *metsakukk*, *nõgikikas*, *urvaplaaster*, *tibulind*, *vares*; (mängujuht) *kõster*, *mängukukk*.

teder ja selle foneetilised erikujud on levinud kogu keelealal. Nimetus on variandirohke, üksikute häälikuliste erikujude pilt kirev. **Teder**-piirkonna moodustavad Hi, Sa, LõVi ja mõningad kihelkonnad Lõuna-Eestis (San, Urv, Plv jt.); **tedir** (Kan; Vas, Se), **teeder** (Rõu keskosas), **teter** (Pä, Avi, Kod, MMg, TMr), Trm **tetter**. Kõigist variantidest on **tedre** levinuim (Jäm, Ha, Jä, KiPä, PõVi, PõTa, LõVi). Ülejäänutest mainitagu **tetr** (Lä, Nis, Hag, Jür, Jõe, Kuu, VNg, Lüg, Krl, Har, EdRõu), Phl **tedri**, Põi, Muh **tedr**, KiHa, PõVi **tetre**, Jõe, Kuu **tedres**.

Vanemas kirjakeeles: Stahl 69 Berckhan /*issa tedder*/ Berckhenne /*emmededer*/, Guts. Birckhun *Tettar/a*, Gös. 140 birckhan *Issa tedder*, birckhenne /*Ema tedder*, 244 Berghuhn *Tedder* / *tettar*, Hup. 243 *tedder*, dre od. dri 'Birkhahn' jne.; sugulaskeeltes: lv *te'ddārz*, lvL *te'drāz*, vdj *tedre*, *tedri*, sm *teer(i)*, *tetri*, *tieri*, *teiri*, *töyri*, *terri*, krj *tedri*, vps *tedr* 'teder', lp *t'jādra*, k *tar*, udm *tur*. Nimetus on onomatopoeetiline. Y. W i c h m a n n märgib, et soome-ugri tedrenimetustes esineb loodushäält matkivana konsonantühend *-tr-: 1) sm *tetri* jne., 2) e *kudres*, mr *ke-der*, *kü-δr*, h *ķōtāri*, 3) h *īətərñāi*, mns *jātri*, *jätēr*; balti ja slaavi keeltes enamasti *t* + vokaal + *r*, vrd. lt *teteris*, ld *tetērva*, *tetērvas*, *-vixis*, *-vinas*, prs *tatarvis*, vn *reterepe*, *terēpka* 'teder' jne.⁷⁶ Vrd. veel Mar *tetr laulab*: «odrajahu pudru on parem kui rukkijahu pudru»; Lai, Ksi *tetermann* 'vurrkann', lad *tetrinnire* 'schnattern (von Enten)', kr *τετράων*, *τέτραξ* 'metsis'. Suur häälikuline sarnasus ajendas V. Thomseni t soome nimetust balti laenude hulka arvama.⁷⁷ e **kudres** [Hää *kudres* on *teter*, *kudrustab* *kaigest*; Wied. *kudres* : *kudrese*, *kudrekse* (pt) 'Birkhuhn'] on tõenäoliselt ühendatav *k*-alguliste mari ja handi nimetustega.⁷⁸

Elukohale osutavad Har **sooteder**, Rõu, Wied. **aruteder**.

Eufemistlikud, kütikeelsed nimetused tedrele: Iis **must** (ka: 'isametsis'), Ote **metsakukk** (*mõtsa-*), **nõgikikas** (Kornfeldt EMts 1928, 263), Har **urvaplaaster** (*urvaplaastre*) 'teder kütide keeles', Khk **tibulind**, Rei **vares**.

Vanem kukk, mängupaiga peremees ja juht, kes tavaliselt

⁷⁶ Y. Wichmann, Vir. 1928, lk. 101.

⁷⁷ V. Thomsen, BMFB, lk. 231. Vrd. J. Kalima, IKBL, lk. 167—168; A. Sabaliauskas, LKK VI, lk. 127.

⁷⁸ Y. H. Toivonen, FUF XVIII, lk. 188; Y. Wichmann, tsit. teos, lk. 100; B. Collinder, FUV, lk. 91.

esimesena välja lendab, on kösterkukk (O-n EMts 1925, 19) ehk **mängukukk** (Ran, Tartu).

Tedrekuningas. Aladel, kus metsis ja teder kõrvu elavad, tekib aeg-ajalt värdis, nn. tedrekuningaid. Tedrekuningas on tedrekuke ja metsisekana hübriid, kes ilmub tavaliselt metsisekukkede üleküttimise tagajärjel. Suuruselt tedre ja metsise vahepealne, peksab isane tedrekuningas laiali kõik läheduses asuvad tedremängud. Juurus tunti teda **riiukuke** nimetuse all. Wiedemannil leiduvad nimetused **tedrekuningas** 'Rackelhuhn' ja **poluvernik**, **poluvertsik** id. Noarootsis oli teda varemajal tihti lastud ning kutsutud — **pool-tedre-metsis**.

Perekond: **Metsis, Tetrao** L.

Metsis, Tetrao urogallus urogallus L., on suuremate okasmetsade, rabamännikute ja puisrabade tavaline asukas. Lind puudub üksnes Saaremaal, kus ta XIX sajandi keskel välja suri (nimetus *mõtus* on säilinud).

Nimetused: metsis, mõtsus, metsus, metsik, metis, metus, metas, mätas, mõtus; nõmme-, haava|mõtus, metsa|kulu, -kana, suur teder, must.

Metsis on eesti keelealal *Tetrao urogallus*'e nimetuseks põhja pool Kirbla—Kodavere joont (ka Hiiumaal, lõuna pool *mõtus*). Erandiks on Muhu, kus esineb samuti *metsis*, aga ka kontaminatiivne **mõtsus** (< *metsis* + *mõtus*. Kahe nimetuse piirialadele on kontamineerumine üldse iseloomulik). Kõige ähmasem on isoleks Ida-Eestis, kus *mõtus* ilmutab teatavat agressiivsust: Lai *nüldsed metsavahid ja ametnikud ülleivad juba mõtus, vanemal ajal üeldi ike metsis* jne. *metsis* vane- mais allikais: Stahl 69 Uhrhan / *issametzis* / Uhrhenne / *emmametzis*, Gös. 112 auerhahn / *mețis* / *Metzissa*, Wied. *met-sis*: *metsise, metsikse* (*mõtus*) jne. Vrd. Vai *metsus*, Pal *met-sik*, Wied. *met-sik laulab* 'der Auerhahn falzt'.

Sugulaskeelte vastaina leiame vdj *metso*, sm *metso, metto, mehto, metsäs, metäs*, krj *metššo, meššo*, krjA *metšoi*, krjL *meššoi, meššoi*, vps *mețsi, mețsoi, mețsō* (? mr). Läänemere-soome sõna on rahvaetümoloogiliselt liidetud *metsä*-sõnaga.⁷⁹ Y. H. Toivonen on kaheldes sidunud eelmistega ka mrdE *matšej*, mrdM *mațsi* 'Gans'.⁸⁰ *metsise* algkujuks näib olevat tt-line **mettoi*, vrd. e *mõtus*, lvL *miitüks*⁸¹; e *metis* (Vig, Iis, Äks, Ksi), Kuu *metus* (*mettus*), Hup. 140 *metas* (*mettas*) ~

⁷⁹ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 343.

⁸⁰ Y. H. Toivonen, FUF XIX, lk. 149.

⁸¹ E. N. Setälä, YÄ, lk. 178—179; FUF XII, lk. 94; J. Mägiste, DLK, lk. 193.

mätas (mättas). *ts*-liste nimetuste levik näitab, et *metsa* rahvaetümoloogiline mõjustus sündis juba nn. algsoome ajastul.⁸²

Lõuna-Eesti **mõtuse** vasteiks antakse lv *meļūks, mitūks*, sm *mettos* ning lapi, handi ja mansi samatähenduslikud sõnad.⁸³ Probleemaatiliseks jääb *metsis* ~ *mötus* omavaheline suhe. Kas võiks olla võimalik, et eksisteerisid kaks foneetiliselt lähedast nimetust sama, tähtsa jahilinnu märkimiseks? Ei ole ka usutav, et näit. sm *metto* ja *mettos* etümoloogiliselt lahku kuuluk-sid.⁸⁴

Sügisel sööb *metsis* rohkesti haavalehti, millest tekkis arva-mus, nagu oleksid männikuis ja haavikuis elavad metsised kaks erinevat liiki: **nõmmemõtus** ja **haavamõtus** (Kod üks mõtus elämä uavametsä siden... ölema uavamõtus; nõmmemõtus elab nõmmen; Hää mõtused elavad aava metsas, sellest on aavamõtus).

Vrd. veel Hls **metsakulu** (*mõtsa kulu*), Krk **metsakana** (*mõtsa-k.*) ning eufemistlikke Rei **suur teder**, Iis **must 'isamet-sis'**.

ALAMSUGUKOND: FAASANLASED, PHASIANINAE

Perekond: Põldpüü, *Perdix* Briss.

Põldpüü. *Perdix perdix lucida* (Altum), on harilik pai-galind põldude ja metsatukkadega vahelduval maastikul. Talveks ühinevad põldpüüd suurteks salkadeks ja tegutsevad peamiselt oraseväljadel.

Nimetused: põld|püü ~ -püvi, püü ~ püvi, põld-, nurm|kana, nurme-, mets-, oras|püü, oraspill, põldkrapp, kaera-, kera-, kära|püü; tudukana, vari-, kägar|püü, adrikas, karapatka.

Põldpüüd iseloomustatakse enamasti elupaiga järgi. **Põld-püü** ~ **püü** esineb põhja pool TMr-Hls joont, lõuna pool kasu-tatakse **põldpüvi** ~ **püvi**; Gös. 332 Rebhun / (*perdix*) *pühk / pühkenne*, Hup. 195 *püwwi* u. *püwwekenne* 'Haselhuhn' d., 186 *pöld pü* r. *kanna* d. P. 'Feldhuhn, Rebhuhn', Wied. *püü, põldpüü* id., *püvi* : *püvi* (d), demin. *püvekene* (d) = *püü*, vrd. sm *pelto-pyy* id. **Põldkana** esineb peamiselt saartel ja Lääne-Eesti edela-osas (Hää, Tõs); Gös. 244 Rebhuhn *põldo kanna*, Vestr. 71 *Pöld Kanna* 'Feldhun, Rebhun', Hup. 186 *pöld kanna* d. P. 'Feldhuhn, Rebhuhn, Wied. (d).

Lõuna-Eesti **nurmkana** on kitsamalt levinud (Krk, Rõu, Se; Gutsl. Feldhun *Nurmakanna*, Hup. 158 *nurmkana* 'Rebhun, Feld-

⁸² J. Mägiste, DLK, lk. 193. Karjala rahvaetümoloogilise *metšoi* 'met-sis; pall' kohta vt. H. A. Ojansuu, Vir. 1904, lk. 12.

⁸³ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 343.

⁸⁴ Vt. sealsamas.

huhn' d., Wied. jne.; < sks *Feldhuhn?*⁸⁵). Vrd. veel Clare 542 **nurmepüvi** (*nurme pūwī*) 'Rebhuhn', Hää **metspüü** (*metspüi on põldpüi, ukse ette käivad ära*), Ris, Wied. **oraspüü** (*Ris orase püi*), Lüg **oraspill** (*neit põlppüüsi vanad inimised ütlesid õraspillidest*), Wied. **põldkrapp** (O) 'Rebhuhn' (vrd. *krapp* 'puust «kell» lehma kaelas'), Stryk 480 **kaerapüü**. *kaerapüü* deetümoloogiseerunud (rahvaetümoloogilised) variandid on Lüg **kerapüü** (esineb stereotüüpsetes võrdlustes) ja Wied. **kärapüü**. Wied. **tudukana** (O) 'Rebhuhn', vrd. *tudu* 'tibu'. Seletuseta jäävad Mih, Aud, Wied. **varipüü**, Wied. **kägarpüü**. Wiedemanni andmetel väljasurnud nimetust **adrikas** tuntakse siiski veel tänapäevalgi Suure-Jaanis (*põldpüid ehk nurmkana üeldasse adrikas*; Vestr. 1 *adrikid* (Reval), Hel. 83 *adrikid* 'Vögel denen Rebhünern ähnlich', Hup. 16 *adrikid* (Vogel) H. Kas deskriptiivne sõna, vrd. Plv *hadre* 'kerglane, edev, lobiseja, ülemelik'; Khk, Phl *adrima* 'kiiresti juttu pudrutama, nägalalt süüa lobistama'? Vai **karapatka** on laen, vrd. vn *kyponarka*.

Perekond: Põldvutt, *Coturnix* Bonn.

Põldvutt, *Coturnix coturnix coturnix* (L.), on meil lokaalselt levinud vähesearvuline rändlind, täielik kultuurmaastike elanik, kes asustab peamiselt nisu-, rukki- ja ristikupõlde. Põldvuti hääli on rütmiline, kolmesilbiline, palju kordi korratav «vuttvudvutt» (Kumari ELV 82), mis teebki ta tuntuks. Vutt on üks neid linde, keda peagu üksnes hääliitsuse järgi tuntakse ja nimetatasegi.

I. Mõtestamata imitatsioon-nimetused: **tutletup** ~ **tutpelup** ~ **tupelup**, **putpat**, **putpadadi**, **putlik**, **rukkiputlik**, **vatvala**, **vatvalang**, **vatvalane**, **vatulane**, **vatlan**, **vatt**, **vatilind**, **vutt**, **vuttlind**, **vutitaja lind**, **lutt** ~ **luit**, **rukkilutt**, **mutt**, **(h)utt**, **ütt**; II. mõtestatud imitatsioon-nimetused: **võtme|tükk**, **-pütsk**, **pasar(as)**, **kiriküüt**; muud nimetused: **öötibu**, **rukkilind**.

Rahvaetümoloogiliselt mõtestamata onomatopoeetilised nimetused on Wied. **+tutletup** : *tutletupe* (O), **+tutpelup** : *tutpelupe* (O), **tupelup** 'Wachtel (*Ortygion coturnix*)', **putpat** (ka Gös. 454 Wachtel / (*coturnix*) ... *putpat*), **putpadadi**, **putlik** : *putliku*, **rukki-p.** id.; **vatvala** (ka Guts. Wachtel *Watwalla*), **vatvalang** [Clare 299 *wattwalang*, Hup. 280 *watwalang*, *wala* ... d., Wied. *vatvalang* : *vatvalangu* (d) 'Wachtel', Wied. **+vatvalane** : *vatvalase* (d), **+vatulane** : *vatulase* (ka Clare 299 *wattulane*, Hup. 280 *wattulanne*, *watwalanne*), Lei **vatlan** (*vaitlan uom tsirk*, *kes rüän laul*: «*vatt-vatt-vatt*»), Wied. **vat't** : *vati*, **vatilind** [Gös. 454 Wachtel / (*coturnix*) *watti-lind*], **vutt** [kogu mandril; Wied. *vut't* : *vuti* (bl) 'Wachtel', Kund. 59], Krk, Nõo **vuttlind**, Plt **vutitaja lind**; **lutt** (**luit**), **rukkilutt** [Pöi *rugiluit*, Krj *rugi-lut't*; Wied. *lut't*

⁸⁵ Vrd. [K. A. Hindrey], «Postimees» 18. märts 1935, lk. 4.

: luti (O) 'Wachtel', luit, rugi(rukki-)l. (O) id.], Kod mu'tt, Hää, Vas (h)utt, Pst ütt (ü'tt kõnnib einamaad mööda ja laulab «ü'tt, ü'tt», vrd. Trm vut't äälitseb: «ü'tt, ü'tt, ü'tt, vaat siin on röösapiiimapü'tt»).

II. Saksa maamees kuulis vuti hüüdes «Bücke dich» 'painuta end' või *Flick de Bux* 'paika püksid', *Büch den Rück* 'painuta selga' (Suolahti DV XXVIII). Venelastele hõikab vutt: *чнарь нора, чнарь нора* 'aeg magama heita'. Eesti imitatsioonidest jätkavad seda rida võtmetükk ja võtmepütsk, mida samaaegselt ka nimetustena pruugitakse (Pst vuti laul: *võ'tma tükk, võ'tma tükk*); TMr võtmetükk 'Coturnix', Se *võ'tmõ tükk* laulab: «*võ'tmõ tükk, võ'tmõ tükk*»; Plv võtmepütsk 'Coturnix; imitatsioon'). Mõtestatud imitatsioon-nimetust vt. veel Hup. 197, Fisch. 205, Loudon 49, Russ. 129, Wied.; Stryk 480 *pasaras*. Ööbiku nimetus kiriküüt passis ka vutile: Wied. *kiriküüt* 'Wachtel (F) 'Coturnix, Nachtigall' (vuti hüüd on kolmesilbiline).

Muid nimetusi: Lei öötibu, Wied. *rukki*lind (räägule ja vutile ühine).

Perekond: Faasan, *Phasianus* L.

Jahifaasan, *Phasianus colchicus*. Enne Esimest Maa-ilmasõda leidis Eestis siin-seal rohkesti faasaneid. Selle linnuliigi talusid sisse mõisnikud jahi otstarbel. Sõja ajal hävisid faasanikasvandused ja vabaduses elanud linnud. Hilisemad kasvatuskatsed on olnud märksa piiratumad.

Sks *Fasan* võeti eesti rahvakeelde järgmistes kujudes: LNg *vašsā-n*, Krk *vās* : *vāsī*, *vaāse ei ole ämp*; *vašsā-ń*, mõisniku tõive *vasaani meie maale*; Hel *vasā-n*, Võn *vašsa-n*, Ote *vasā-š ~ vāsā-kanà*, San *vāsan*; Kund. 57 *vasan*.

SELTS: KURELISED, GRUIFORMES

SUGUKOND: KURGLASED, GRUIDAE

Perekond: Sookurg, *Grus* Pall.

Sookurg, *Grus grus grus* (L.), elustab oma trompetjate mänguhüüdedega üksildasi soid ja rabu.

Lindude lahkumishäälitsused sügisel kutsusid rukist kül-vama.

Nimetused: kurg, hall kurg, soo-, raba-, metsa-, põllu-, kesa-, niidu|kurg, külvi-, külma|kurg, kaaga.

Eakas linnunimetus kurg, mis on üldtuntud kogu keelealal,

kuulus algselt sookurele: Stahl 80 Kranich /*kurgk/ kurgkest*; 47 Daub / *kurre / kurrest* (lapsus!), Guts. Kranich *Kurr/e*, Gös. 265 Kranich / *Kurre*, Clare 131 *Kurg, -re* 'der Kranich', Vestr. 70, Hel. 124 id., Wied. *kuṛg* : *kure* 'Kranich' jne.; lv *kuṛg, kuṛg, kurgāz*, vdj *kurtši* ($k > tš$), sm *kurki*, is. krjA, V *kurgi*, vps *kuṛg* (lp, mrd, ?sam). Sõna on tõenäoliselt onomatopoeetiline.⁸⁶ Et *kurg* tähendas eestiski sookurge, seda tõendab näit. *kurekarva* 'hall' : Juu *kurekarva all ilm*; VJg, KJn, Plv, Rāp, Se — peam. halli hobuse kohta. Täpsustav epiteet lisati hiljem, kui tekkis (valge)toonekurega segimineku oht: **hall kurg** (LNg, Mar, Khn, Saa, Iis, Plt, KJn; Wied.). Teisedki liitnimetused on hilised, diferentseerivat laadi: **sookurg** (Kuu, Hää, Iis, Plt, Rõu, Se), Pär, Kõp **rabakurg**, Rõu, Se **metskurg**, Stryk 480 **põllukurg, kesakurg**, Rõu **niidukurg**. Vanem nimetus on **külvikurg** [M, T, V, I, eK lõunaosa, Tõs; Wied. *kül'vikured* 'früh wegfliegende Kraniche (ein günstiges Omen für d. Saat)'], vrd. Krk *külü kure lääve ku rüä külumise aig om*; Kod *kül'vi kured akkavad minema ... kül'vi aal näd väl'a suadetasse. esimesed kured one kül'vi kured* jne. Hilisemad lahkujad (sügisränne vältab oktoobri lõpuni) on **külmakured**: *septembre kuus lähevad ... , siis akkavad külmad tulema* (Hää).

SUGUKOND: ROOKANALISED, RALLIDAE

Perekond: Rookana, *Rallus* L.

Rookana, *Rallus aquaticus aquaticus* L., peitub kõige tihedamas roopadrikus, kust eriti öösiti kuulduv tema oigavaid, rui-gavaid või keelpilli plõnksutamist meenutavaid hääli. Ainuke teadaolev rahvalik nimetus pärineb prof. E. Kumari kogust: Mar **meremutt** (MMLL 296), vrd. *mutt, vutt* jt. 'vesivutt'.

Perekond: Vesivutt, *Porzana* Vieill.

Täpik-vesivutt, *Porzana porzana* (L.), **väikevesivutt**, *Porzana parva* (Scop.). Esimene on tavaline, teine haruldane haudelind. Mõlemad liigid tegutsevad väga varjatult. Aktiivselt liikuma ja häälitsema hakkavad nad alles pimeduse tulekul. Täpik-vesivuti häälitsest iseloomustab E. Kumari kui monotoonselt tilksuvat, palju kordi korratavat «uit, uit, uit»-i. Üksikhüüd on järsk hele «üit». Väike-vesivutt teeb näri-sevat «närr»-i ja heledat «uiit»-i ning kombineerib neid kaht häälitsest. Teeb ka teisi hääli (Kumari ELV 78).

⁸⁶ Vt. E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 48; Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 245; B. Collinder, FUV, lk. 29. B. Collinder küsimärgistab samojeedi vasted.

Nimetused fikseerivad hääletsuse (ja esinemispaiga): **veevutt** [Mar; Tõs *veevutt teeb*: «*vurr, vurr, vurr-vutt*» ('väike-vesivutt!'); VJg, Trm; Wied. *veevutt', vesivutt'* Sumpfhuhn (*Ortygometra Porzana*), Russ. 130 *Wee-wut'*], Kund. 60 **soovutt; vutt** (MMLL 303, Muh jm.; vrd. Mär *soos olid nisuksed linnud, tegid ikka «vutt, vutt»*), Mar **mutt**, Pst **ütt** (*siantē vee lind . . . laulab «ütt, ütt»*), Rõu **järve ütt, jutitaja** (*järve ütt ehk jutitaja laulab õhtutel «jut-jut»*, S-ste **huik, -u, väike huik** 'P. parva'. Võrreldagu ühtelangevusi metstuvi nimetustega.

Perekond: **Rääk**, *Crex* Bechst.

Rukirääk, *Crex crex* (L.), on end karakterse krääksu-misega tuttavaks teinud. E. Kumari iseloomustab räägu häält «rräärp — rräärp»-taolise rääksumisena (ELV 77). Rahva matkingutes rääk **räägub** (Jäm, Khk, Mär, Tõs, KJn, Hls, Ote jm.), **räägib** (Jõh), **räägutass** (Se) (vrd. Lei *räämä* 'karjuma' — Niilus EK 1939, 27), **krääksub** (Mär), **prägissab** (Kod), **prääk's** (Ote), **präätläss** «*prää-prää*» (Se) (Se *prääatama* < vn *прядить, пряхть* 'ketrama') jne., vrd. Wied. *rääksuma, rääkuma* 'schnarren (von der Schnarrwachtel)' (samasse onomatopoeetsesse sõnaperre kuulub ka e *rääkima* 'kõnelema'⁸⁷), **präägutama** (d) (*prääksu-ma*), freq. **präägutelema** 'schnarren (von der Schnarrwachtel und der Ente)'. Häält, mida rääk teeb, on **krääk-krääk** (Lüg, Mar), **krääks-krääks** (VJg), **kääk-kääk** (Khk), **rääks-rääks** (Krl), **rääk-rääk** (Muh, LNg, Iis jm.) jne. Viimane imitatsioon on ühtlasi linnu tuntuim nimetus.

Nimetused: rääk, rukk|rääk, -rääkaja, räägulind, heina-, luha-, rooja|rääk, prääk, präägutaja, krääk, rääks, rukkilind, rootsi-, hobu-, rukk|rästas.

Rääk, rukkirääk on tuntud ja kasutusel kõikides murretes, mille kõrval esinevad veel Lut **rukkirääkaja** (*rüä rääkäjä*), Khk **räägulind** jne.; Guts. Schnepffe *Röarähk/e*, Gös. 264 Korn Vogel (schwarzlicht) *Rucki Rähck*, 365 Schnepffe (schibbe ficedula) *Rucki Rähck*, Hel. 171 **rukkirääk** 'der Goldammer' (lapsus!), Hup. 203 *rea rääk* 'Schnarrwachtel', 211 **rukki rääk** 'Schnarrwachtel, Goldammer, Roggenvogel', Wied. **rääk** : **räägu** 'Schnarrwachtel (*Crex pratensis* Bechst.)', **heina-r.**, **rukki-r.** id. Vrd. vdj **brääkko**, **ruisbrääkko** (Mustonen Vir. 1883, 158), **bräki**, sm **ruisrääkkä**, dial. **krääkkä**, is **ruisrääköi**; krjV **kräkson**, **sořza**, vps **kräkson**. Võrdlust pakuvad ka lv **kräkš**; **kräk'** < lt **kräkis**, sm **r-line kärsilintu**, **kärs|istjä**, **-ittjä**, **-yttjä** jne. (SKES II 262), sks **Schnarrwachtel**, **Wiesenknarrer**, lad **crex** jt.

⁸⁷ Vt. J. Mägiste, EK 1935, lk. 140—141; P. Siro, SUST XCIII, lk. 145—146. E. Ahrensist alates (GES, 163) peeti e *rääkima* lähte-sõnaks asks *sprēken*.

Elukohale osutava *rukkiräägu* tekkel ja püsimisel on kaasa mõjunud alliteratsioon: ka heinas häälightsedes jääb rääk *rukki irääguks* (Lüg). Vrd. Trm *rukki rääk on sellest omale nime saanud, et ta tuleb siis välja, kui rukis looma akkab. ja rukis enamast kõige enne on ta laulu kuulda. Heinarääku* kuuleb kaunis harva: Kuu, Khk, Vän, Koe, Tln; Wied. *heinarääk, rukki-r.* (der letzte Vogel angeblich grösser und dunkler); Tln *luharääk*. «Rahvas teeb kahe räägi vahel vahet, ühe vähema, kes heinamaal elab ja teise suurema vahel, kes põllul on» (Kund. 60). Elupaiga kaheks «poolitab» linnu.

Russ. 132 *roojarääk (roja räk)* seletub sellega, et räägu hääli meenutab mõneti kehalist häälightsust, vrd. Juu *kui reak petäb ää, sis inime peeretädä* jne.⁸⁸

(*rukki*)räägu lähedaste paralleelidena esinevad veel Vai *prääks, rukkiprääks (rukki prääks prääks rukki sies)*, Röp, Wied. *präägutaja* (Röp *präägutaja tännitäss «prää? prää?»*), Jõe Prangli *krääk* (: -u), Mih, San *rääks* (Gös. 364 *schnarre/rähcks*).

Noa, Wied. *rukkilind* 'Schnarrwachtel; Wachtel' anti elukoha järgi. Wied. *rootsirästas (r.-räästas) = hoburästas, rukkirästas* 'Wachtel, Schnarrwachtel' saavad seletuse rästa rägina ja räägu rääksumise kaudsest sarnasusest, vrd. näit. Mar *oboräästäs karjob «rääk-rääk»*. Rääk on ka rästa suurune.

Perekond: **Tiigikana**, *Gallinula* Briss.

Mõneti vesikanaga sarnanev **tiigikana**, *Gallinula chloropus chloropus* (L.), on sellest märksa haruldasem. Lind armastab tihedat veetaimestikku. Ainuke teadaolev rahvalik nimetus on Mar *mereteder* (MMLL 310). Vrd. Stryk 480 *weetedder 'Fulica atra'*.

Perekond: **Vesikana**, *Fulica* L.

Vesikana, *Fulica atra atra* L., must, valge noka ja laubakilbiga veelind, asustab roostikurikkaid merelahti, järvi ja suuremate jõgede koolmeid. Jahilinnuna seisab vesikana jahimeeste huvipiirkonnas.

Nimetused: Khn *vesikana*, Stryk 480 *veekana*, Kund. 60 *must vesikana*, VII, Pöi *rookana* (Wied. *rooukana*), Piirisaare *merekana*, Stryk 480 *veeteder*, Noa *mereteder*, *platajalg* (lendu tõustes jookseb tükk maad pladistades mööda veepinda), Muh *pirk* : *pirgu* [vrd. sm Lönnr. *pirkkasuorsa* 'en andart (on mustankirjava ja ankkasorsaa vähempi)']. Nimetust peetakse onomatopoe-

⁸⁸ Vt. M. Mäger, ESA X, lk. 89.

tiliseks^{89]}, Mar tait : taida (päritolu ebaselge), Kär, Lih, Han lauk, vrd. Wied. lauk 'Blässe, weisser Fleck an der Stirn der Thiere ... , ein Thier mit einer Blässe'. Sõna on balti laen⁹⁰; vrd. lt *laucis*, ld *laukys* 'lauguga loom; vesikana'. Kas ka linnunimetusena laenatud või kohapeal kujunenud?

SELTS: KURVITSALISED, CHARADRIIFORMES

SUGUKOND: MERISKILASED, HAEMATOPODIDAE

Perekond: Meriski, *Haematopus* L.

Meriski, *Haematopus ostralegus ostralegus* L., on Eesti läänearannikul sage, põhjarannikul hajus rändlind. Harakatalise musta-valge sulestiku ning punase noka ja jalgadega paisatab ta hästi silma. Meriski häälitseb meelsasti: üksikhüüd lõikav «tlik», mänguhääliitus rittalükitud «tliktliktlik...», teised hääliitused: kõlav «tlii» ja tasane «kvit» (Kumari ELV 60). W. M a k a t s c h iseloomustab meriski laulu kui valju ja kõlavat «qui qui quit quit quit»-hüüete rida (VSW 162).

Nimetustes fikseeritakse linnu välimuslik sarnasus harakaga, tema hääliitused ja tegutsemispaik: mere|harakas, -kiitsakas, vesi-, rand-, pae-, pask|harakas, harakas; piipulind, mikk, meremikk, pikk, plikk, plitt, aprit, liits, merelits, merenäkk, terlits, kiivitt, türilind; meriski ~ meerisk, merik, tausk, rantsakas, rantsalind, aavitaja.

Harakast diferentseerivalt nimetatakse meriskit **meri**harak(as) (eR, S, Rid, Tõs, Khn; Russ. 142), **merekiitsakas** (Muh, Kir; Wied., Kund. 61), S-ste Muh **vesi**harakas, Wied. **rand**harakas ~ **ranna-h.**, **paeharakas**, **pask**harakas (d). Vrd. sks *Strand-*, *Meerelster*, *Elsternschnepfe*, *See-*, *Wasserelster* (Dornseiff 121). Aladel, kus *Pica pica* põhinimetusena kasutatakse **kiitsakat**, on *Haematopus* ka **harakas** (Krj, Pöi, Muh, Abruca, Kse; Pöi *arakas on mere rañdas, kiri lend pitkade jalgadega*).

Viinistus Kuusalu kihelkonnas sai nimetuse aluseks linnu kõlav «piip», «tlii» ehk «kliip»: **piipulind** (*piipulind laulab «piip-piip-piip»*). Emmasteski on fikseeritud lähedane imitatsioon: *mere eeres üita arakas, «piipo, piipo» teeb*. Üksikhüüd, lõikav «tlik», selgitab järgmised nimetused: Var **meremikk**, **mikk** (häälitseb: «mikk, mikk»), Krj, Mus **pikk** : -a (Krj *pikk, tämä on varvasjalg, punased jalad*), (**p**)**likk**, **plitt** [Muh *likk laulab ikka «likuti likuti likuti», likutavad aga peäle*; S-ste Hi **plikk** :

⁸⁹ Vrd. E. Itkonen, A. J. Joki, SKES III, lk. 574.

⁹⁰ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 281.

plika, Wied. *plikk* : *plika* (D) = *meriharakas*, Hi *plitt* : *pliti* < erts, vrd. V.-Pakri *aprit* < erts *aplikt* 'fågel, svart m. lite vitt, höga röda ben, ungefär skatans storleck'⁹¹; Muh *likutama* 'meriski kombel häälitsema', Wied. *lökutama* 'das Geschrei des Adlers, auch des Austernfischers ...'], *lits*, *merelits* (Khk Vil-sandi, Han, Kse, Var; Wied., Russ. 142), Var *merenäkk*, Kse *terlits*, Rei *kiivitt* (*elab mere ääres, kivide otsas, laulab «kiivitt»*). Häälitsest lähtub ka Wied. *türlind* (M) 'Austernfischer (*Haematopus Ostralegus* L.)'.

Khk, Pöi *meriski*, *meerisk*, *merik* '*Haematopus*' iseloomustab lindu kui mereranniku elanikku. Paljudele rannikulindudele kuuluv *tausk* esineb ka *meriski* tähenduses (Ans). Laenuks osutub Jõh *rantsakas*, *rantsalind* 'teat. prääksuv merelind, kisab paha ilma tulekul' (< rts *strandskata* 'meriski'), tõenäoliselt ka Wied. *aavitaja* (A) (vrd. rts *alplitt*, *-blikt* 'meriski').

SUGUKOND: T Ü L L A S E D, CHARADRIIDAE

ALAMSUGUKOND: T Ü L L A S E D, CHARADRIINAE

Perekond: Tüll, *Charadrius* L.

Kõige tavalisem liik tüllide perekonnas on meil *liivatüll*, *Charadrius hiaticula hiaticula* L., kellega praktiliselt täiesti sarnaneb sage läbirändaja *tundratüll*, *Charadrius hiaticula tundrae* (Lowe). Nendega üsna ühtmoodi on ka *väiketüll*, *Charadrius dubius curonicus* Gm. Liiva- ja väiketüll asustavad samu elupaiku — rihvast mererannikut ja siseveekogude randu.

Tüllid tõmbavad endile häälitsemisega tähelepanu. E. K u m a r i järgi on liivatüllil hääli mahe vile «tlüü», mängulaul len-nul rütmiline, pehme vilerida «dju-luu, dju-luu»; väiketüllil on see kiirem ja karedam, umbes kui «tri-ä tri-ä tri-ä ...» (ELV 70). A. V o i g t i iseloomustuses on väiketüllil mängulaul triller (*düh, dü, düll, tüll, lüllüllüll* jne.), mis vibreerivad *l*, *r* ja *w* vahel. Liivatüllil häälitsest kuulduv *r* sarnastavad seda alpi risla häälitsega (ESV 165—166).

Kahe liigi nimetused kattuvad.

Tüllil nimetuste enamik matkib häält ja märgib elupaika: *tüll*, *till*, *tüllilind*, *tüllit*, *tüllitaja*, *tüllutaja*, *tinnutaja*, *trillutaja*, *tillus*, *tillutis*, *tilluti*, *lütt*, *küllik(as)*, *rüdi*, *rull*, *rüllike*, *rihutaja*, *vilikoda*, *tilder*, *tauss*, *mereharakas*; *liivatüll*, *randtüll*, *rõha|tüll*, *-tüll*, *rohu-*, *vee|tüllutaja*, *rihvatrill*, *liivarüüt*, *liiva(t)rull*; *krantskael*, *päitsnepp*, *hattkael*; *munarüdi*.

eR, Sa *tüll*, *till* jt. on läbipaistvalt onomatopoeetilised nimetused, vrd. Kuu «*tüll-lüll-lüll-lüll*» — *laulust hakkatud üüdma, et tüllid olete*, «se juoksentelee hiekkarannoilla ja huutaa

⁹¹ P. Ariste, ERLEK, lk. 89.

omaa nimeänsä «tyllitylli»⁹² jne.; Khk **tüllilind** (*tüllilind* karjub ikka «tüllit»), Pär **tüllit**, Hlj **tüllitaja**, Pöi, Muh **tillutaja** (Pöi *tillutaja d jooksvad mere äärt kaudu ja teevad «till, till, till»*), Var **tinnutaja**, Tõs **trillutaja** (*trillutaja teeb «tillut trillut»*), Khk **tillus**, Juu **tillutis**, Wied. **tilluti**, *tüll' : tüll'i, tüll'ikene : tüll'ikese, tüll'itaja : tüll'itaja* (NW) = *tilluti, tillutaja, rohu-t.* 'Gambette (*Totanus calidris*)' (nimetus märgib peale punajalgtildri tingimata tülligi). Häält jäljendavad ka Mus **lütt** (*tüll-lütt, pisigene all lind*), Khn, Pär **küllik(as)** (*küllik karjub: «küllik küllik»*), Jõe, Kuu, Khn **rüdi** (Kuu *rüdü kisendab oma nime «rüdü-rüdü»*, vrd. Khn *rüdi* 'väike ümmargune asi, eriti kartul'), Muh **rull**, **rüllike** (*rull tieb «rulli rulli rulli»*), Var **rihutaja**, Sa **vilikoda** [LS I 31 *vilikoda* = röha *tüll* 'mgi väike nobeda jooksuga rannalind'; vrd. hääleimitatsioon: Krj *vüligoda, vülikoda*, Emm *vilikoda, vilikoda*, Phl *villiku, villiku* < rts *vilagã 'Tringa totanus'*, «folklig imitation av det joddlande lätet»⁹³]. Algupäralt häämitsuslikud Kaa *tilder* ~ *tülder* ja **tauss** (Khk, Mih, Phl, Käi) on teistelt lindudelt üle võetud. Ka Jür **mereharakas** ei ole algselt tülli märkinud.

Mitmed esitatud nimetustest on kasutusel koos elupaigale viitava täiendsõnaga, näit.: Prangli **liivatüll**, Vai **randtill**, Jäm, Ans **röha|tüll** (-till), Wied. **rohutillutaja**, Ris **veetillutaja** (*vie tillotaja laulab «tillot-tillot-tillot»*), Pöi **rihvatrill** (Rand Lv 1938, 29). Liivatüllil endise ametliku nimetuse **liivarüüt** esinemise kohta rahvakeeles puuduvad teated. Lüg, Wied., Russ. 137 **liiva(t)rull** on võrreldav rootsi samatähendusliku nimetusega (*sand*)*rulling*.

Hundsulestikus tülli laup, kulm, kurgualune, lai kaelus ja alapool valendavad, vrd. Pöi **krantskael**, Wied. *krants(rañts)-kael, veike k.-k.*, Russ. 137 *Krans kal'*, sks *Halsbandregenpfeifer*. Kiiru eesosa silmade vahel, valjasriba ja põsed on valgele kontrastiks mustad. Mustadest osadest moodustuvad linnule nagu päitsed pähe, vrd. Lih **päitsnepp** (MMLL 182). Wied. **hattkael** (*hatt'-k.*) pärineb nähtavasti tutkalt.

Kihnus arvatakse tüllist, et ta teiste lindude mune toiduks tarvitab: **munarüdi juõb teste munõ**; **küllikäs laolab**: «*munapuru, munapuru*».

Perekond: **Rüüt**, *Pluvialis* Briss.

Põldrüüt, *Pluvialis apricaria apricaria* (L.), annab peagu põldpüü mõõdu välja, kelle nimetusega (**püü**) teda kohati hüütaksegi. Eestis on põldrüüt peamiselt läänepoolse levikuga kurnis harilik rändlind. Linnu elupaigaks on suured lagerabad

⁹² H. Suolahti, Vir. 1906, lk. 140.

⁹³ I. Hortling, SF, lk. 194.

Põhja- ja Lääne-Eestis, rändeaegadel peatuvad parved tihti kõrre-, kesa- ja orasepõldudel.

Hääl nukker vile «tlüü» ja «tlü-ö», paarimisajal ka kaugelekölav «tra-tii», mängulaul üles-alla liikuv «dju-uiu, dju-uiu . . .» vilerida (Kumari ELV 69).

Nimetused: I. rüüt, rüütaja, rüülind, rüümees, türilind, türipüü, lõötüri ~ lõötir ~ lõödir, vanatüdruk, tilder, vilenepp, viu; II. raba-, soo-, välja-, oras-, põld-, kesa-, odra-, kaera|püü, sootilder, kaera-, külvi-, odra-, peebu-, tee|lind, kaerapeet.

I. Nukker vile «tlüü» ja «tlü-ö» on aluseks järgmistele nimetustele: Wied. rüüt : rüüda, rüütaja . . . 'Goldregenpfeifer, kleiner Brachvogel (*Charadrius pluvialis*)', Russ. 138 Rüt, rütaja id., Mih rüülind, rüümees, Wied. rüülind, türipüü, lõötüri (lõötir, lõödir), Tln lõötir, Holzmayer Os. II 80 Muh türri-lind 'Charadrius pluvialis, der kleine Brachvogel'. Viimased nimetused on osaliselt (t ü r i l i n d) või tervenisti häälitsuse sõnaseaded, vrd. Kul Kas sa tead mis lind see oo, mis sii mede Paeväljas karjub ikka: «löö türr . . . löö türr . . .»? Amblas esineb vastav tõlgitsus laulurästa laulus. lõöttürr on teatavasti vanatüdruku pilkenimi⁹⁴, mis seletab Muhu nimetuse vanatüdruk.

J. Holzmayeri teatel ei leia vanatüdrukute hinged surma järel rahu ja lähevad türrilindudesse (*Charadrius pluvialis*), kes kesa-põllu kohal lendlevad ja «löö-türru, löö-tür-r-» karjuvad. Seepärast hüütavat neid naljatades vanatüdrukuteks. Neid linde kuuldes nokitavat vanatüdrukuid: «Kuule, su õeksed hüüavad sind!» Holzmayer oli kord ise kuulnud, kuidas keegi vanatüdruk linnule hüüdnud: «Pea suu, mis sa lorrisad?»⁹⁵

Imitatsioon, nimetus ja selle seos vanatüdrukutega pidi laialt tuntud olema, kuna ka Avinurmes ja Tormas teatakse: pisukesed linnud, mis kevaldel üleval lennavad ja ise teevad «türt ja türt», need peavad vanatüdrukute vaimud olema. Ilmselt on siin tegemist paljalt rahvanaljaga, mitte usuga hingede rändamise, nagu O. Loorits Holzmayeri teate alusel arvanud.⁹⁶

Hääleaga on ühel või teisel viisil seotud veel Tor, Krk tilder, Vän vilenepp, Wied. viu (d) 'Regenpfeifer (*Charadrius pluvialis*, *Eudromias Morinellus*)'. Wied. meretrul' 'Goldregenpfeifer, kleiner Brachvogel (*Charadrius pluvialis*), oder ein Strandläufer (*Tringa L.*)' (?) on põldrüüda tähenduses väga kahtlane.

II. Elu- ja toitumispaika, tagasisaabumise aega, teatavat sarnasust põldpüüga jt. seiku fikseerivad PJg, Stryk 480 raba-püü; soopüü (Lüg, PJg, Mih; Wied., Russ. 138 «in Livland»), Lih väljapüü (MMLL 186), Äks oraspüü, Wied. põldpüü, kesa-püü (Russ. 138 «in Livland»), odrapüü, kaerapüü, türipüü (D), Krk sootilder, Wied. kaeralind, külvilind, odralind (ka Russ.

⁹⁴ Vt. J. W. Boecler, EAG, lk. 26.

⁹⁵ J. Holzmayer, Os. II, lk. 80.

⁹⁶ Vt. O. Loorits, Var. 1938, lk. 345.

138), **peebulind**, **teelind**, **kaerapeat**. Linnu saabumine kuulutas ilmselt odra- ja kaerakülvi algust, vrd. ühtivust väänkaela nimetustega. Või eksib Wiedemann, andes väänkaela nimetused põldrүүdale?

Põhjarүүt, *Pluvialis apricaria altifrons* (Brehm), sage läbirändaja, erineb eelmisest alamliigist minimaalselt. Rap **searautaja** vasteks antakse 'põhjarүүt' (tõenäoliselt mingi sõnalise hääleimitatsiooni järgi).

Plүү, *Pluvialis squatarola* (L.), on põldrүүdaga väga sarnane. Lind vilistab venitatult «tlii-e-үү» (Kumari ELV 69), vrd. Wied. **plүү**, Russ. 139 *Plüi* (vahetu onomatopöa). Khn **peetrus** 'plүү' : *endised inimesed kiitsid pietrusõd, nüütsed tiä neist kedägi*.

Perekond: **Kiivitaja**, *Vanellus* Briss.

Kiivitaja, *Vanellus vanellus* (L.), on Eestis üldlevinud ja sage rändlind, kes asustab soid, niite ning viimasel ajal üha sagedamini ka põlde.

Nimetused fikseerivad iseloomuliku karje, liigi levimistendentsi ning sõjaka oleku: I. kiivit, kiivik, kiivitaja, tiivitaja, kiivitis ~ kiivits, kiiv, kiive, kiiber, tillvitt ~ tillvits ~ tilivitt; II. poola kana, poola lind, hirmutaja, vaenu|lind, -kukk, -kana, sookajak.

Ornitoloogid matkivad kiivitaja hüüdeid väga sarnaselt: hele «kiivit», «kii-e-viit», ärevushüüd «kiivje» (Kumari ELV 59), «kieh-wit» (Makatsch VST 196), «Гии-вит» (Promptov 205) jne.

I. Linnu karakterne hüüd seisab nimetuste andmisel esikohal. Nimetuse põhivariant on kahesilbiline **kiivit** (: -u, -a, -i; rõhk mõnikord teisel silbil), mida kuuleb kogu Eestis. Sõna fikseerib ka vanem kirjasõna: Gös. 256 kefitz (Kifich) *Kivvit*, 365 Köfitz *Kewwit*, Hup. TN II 451, Fisch. 199, Russ. 140 *kiwit*, Wied. *kiivit* : *kiiviti*. Tavalisele matkingule lähedal seisab **kiivik** (Mär *kii vik ja kiivits oo sama lind*; Vig, Häa, Rõu).

Tuletistena vahetust häälematkingust võib vaadelda järgmisi nimetusi: **kiivitaja** (eR, eP mandriosa; Jõe **tiivitaja**), LNg, Juu **kiivitis**, Mär, Vig, Rõu **kiivits** (< *kiivitis*); Gös. 90 Kifitz / *Kiwwitz*, 268 Kibitz (kifitz vanellus) *Kiwitz*.

Tüüpiline saarte ja Läänemaa nimetus on **kiiv(e)**, milles läbinähtavast onomatopoeetilisusest hoolimata on kohati toimunud häälikumuutus $v > b$, vrd. Mär *keeb* : *keebe, keebed kariivad «keevit, keevit»*; Mih *kiib üiab «kii-bekk, kii-bekk»*. Ka **kiiber** on onomatopoeetiline nimetus [S-ste Muh; Wied. *kiiber* : *kiibre, kiibri* (O)]. Läti onomatopoeetiline *tilbīte* 'kiivitaja' laenati **tillvitt**, **tillvits**, **tilivitt** kujul (Rõu *tillviit* : *tillviitu ~ tilviit ~ tillvits*, Lei *tilioidi ~ tilviitu tsirgukõnõ*).

Rahva kuulmise ja arvamise järgi lind lausa hüüab oma nime: LNg keevitid nad ütakse, selle ääle pial nad on. se nimi kah; Juu neid ütakse kiivitid, mis sedasi karjuvad: «kiivitt, kiivitt».

Kiivitaja hääliitsuste suur iseloomulikkus ja suhteline ühetaolisus on põhjuseks, miks tema nimetused erinevates keeltes üllatavalt sarnanevad, vrd. näit. vn *кубук*, sks *Kiebitz*, dial. *Kywitz*, *Kiewütt*, *Kiewit*, *Kühbitz* jt. (Winteler NS 18), hol *Kievit*, ing *peewit*, pr *dixhuit*, lt *kiivitis*, ung *bibic*, *bébic*, *bi-boc*, *kibic*, *gébic*, *klébic* (*liboc*, *libuc* on ühendatud sõnaga *liba* 'noor hani') (Simonyi MNy 40, 398) jne.

Nimetuste sarnasus eri keeltes ahvatleb laenusuhteid otsima. «Ungari nimetused oleksid nagu saksa keelest pärit», osutab ungari uurija Zs. Simonyi, ent veenab samas ka nende vahetus onomatopoeetilisuses.⁹⁷ L. Kettunen'i arvates on e *kiivit*, *kiivitaja*, lv *kiivit* ja lt *kiivitis* keskalamsaksa laenud.⁹⁸ Ometi ka liivi kiivitaja «hüüab oma nime»: *kiivittān āitā riṅkēāks tībān un ta lōlab_eñtš ni'm p'ē'rrā* 'der kiebitz hat runde flügel und er singt laut seinen namen'; interjektion beim gesange: *kiivi-ī* (Kettunen LW 136).

II. Kiivitaja arvukus on viimase 150 aasta jooksul tunduvalt kasvanud, lind hõivab uusi elupaiku. Liigi arvukuse kasv sünnitas rahva hulgas arvamuse, nagu oleks lind mingilt võõralt maalt tulnud või toodud, vrd. LNg **poola lind**, **poola kana**.

Lääne-Nigulast on korduvalt kirja pandud teateid kiivitaja poola päritolu kohta: *kiiv peab olema poola kana. sellepärast ta toodi siia, et ta siis karjub, kui inimesi näha on, siis ta otsind inimese ülesse. enne põle olnd, poolakad olid toonud need lennud, kiivelennud olid poolakadega seltsis tuln oln. kui nad inimest nägevad, siis nad karjuvad nende järele, ju nad poola lennud olid* (Lüdiküla) jne.

«Jahimees, kui läheb jahti kevadel, linnumängu, siis kui kiivitajat näeb, ütleb: **hirmutaja** on väljas, tema, kui inimest näeb, paneb kisama» (Trm).

Linnu vaenulikkus pesitsusrajooni tungijate vastu ergutas rahva kujutlusvõimet ja suunas vaenu-assotsiatsioone; sõjakuse pärast oli kiivitaja **vaenu linnud**, **-kukk**, **-kana**: LNg *keevitid . . . , need on vaenu linnud, kui inimese pea kohta saavad, kukkuvad karjuma kohe*, vrd. ukr. dial. *дуща татарьска* 'kiivitaja'. *Vaenu linnud* on soo peal karjumisega sõda (vaenuaega) ette kuulutanud (Hää). Põi *kiiv hüitakse vainu kanaks. teda olla enne, muiste vaenu ael inimeste üles otsimiseks pruugitud . . . kiib karjub ühte lugu oma otsimise ja leidmise sõnu: «siin üks, siin üks!»* Eelneva nimetuse ja pärimusega kuulub ühte Muhu teade: «kiiv oli muiste vaenukukk, ütles

⁹⁷ Zs. Simonyi, MNy 40, lk. 398.

⁹⁸ L. Kettunen, LW, lk. 136.

vanaema: v. oma lennu ja kisaga andis põgeneva orja ära!» (Saareste EKMS II 641).

Tähenduslikult küsimärgiline on Hel sookajak, vrd. sm Lönnr. *suovaris* 'spof; vipa (*vanellus vulgaris*)'.

Perekond: **Kivirullija, *Arenaria* Briss.**

Kivirullija, *Arenaria interpres interpres* (L.), esineb peamiselt klibustel laidudel, harvem rannas. See kirju, laiguline lind hangib toitu kivikesi ümber pöörates, vrd. sks *Steinwälzer, -dreher*, ing *turnstone*, tn *stenvender*, hol *steenlooper*, vn *каменшарка* jne.; **kivirullija** on saksa nimetuse tõlge. Rahvalikest nimetustest teatakse Wied. **kobaja, kriimsilmkael** (*riim- ...*), **kirju knibi**, Russ, 141 *kirjo knibi, rimsilm kal'* id. (? vrd. FV erts *kníp*, pl. *knípar* 'Knipa, *Fuligula clangula*' (= sõtkas); erts *kníp* võidi mõista deminutiivse deskriptiivsõnana). S-ste **tauss** ka: 'kivirullija' võiks tõepoolest sellele linnule kuuluda.

ALAMSUGUKOND: **TILDERLASED, SCOLOPACINAE**

Perekond: **Risla, *Calidris* Merr.**

Väikerisla, *Calidris minuta* (Leisl.), **värbrisla, *Calidris temminckii* (Leisl.)**, **balti risla, *Calidris alpina schinzii* (Brehm)**, **alpi risla, *Calidris alpina alpina* (L.)**, **kõvernokk-risla, *Calidris ferruginea* (Pont.)**, **suurrisla, *Calidris canutus canutus* (L.)**.

Üksikute liikide suurus kõigub umbes rästa ja varblase mõõtmetes. Enamik neist on vähesearvulised läbirändajad, keda kohtab rannikualadel koos tüllide jt. väikeste rannikulindudega. A. Voigt iseloomustab kõiki liike koos: «Tavaline häälightsus on venitatud, meeldiv viletoon, mis vibreerib *r* ja *l* vahel» (ESV 161). Suur- ja kõvernokk-risla on teistest suuremad, kelle nimetustena V. Russow toob **punapugu** '*C. canutus*', väike **punapugu** (*veike ...*) '*C. ferruginea*' (151—152).

Perekonnanimetus *risla* pärineb rootsi keelest, vrd. *grissla* 'krüüsel' (ka krüüsel on rannikulind nagu rislad).

Tuntuim ja levinuim on balti risla, kes ainukesena meil pesitseb. Linnu hääl on kuristav «grui-grui-grui...» ja trillerdav kõrge «trrii», mänguhäälightsus langevasilbiline trillerdus «drrrrrr-rrr...» (Kumari ELV 72). Mõningane sarnasus on sellel tülli häälightsusega.

Balti rislad seltsivad sageli tüllidega. Teadaolevad nimetused on onomatopoeetilist algupära: Muh **rüi, rüil** (*rüil uo kollane mere lind, karjub ikka «rüili rüili rüili»*), Khn **rüdi** (*kolõ*

paelu rüdisi juõsvad mere iäres), Jäm **kruti**. Värb- ja väike-
risla nimetuseks annab Wiedemann **nibi** : *nibi* (vrd. *knibi* 'kivi-
rullija').

Perekond: **Tutkas**, *Philomachus* Merr.

Tutkas, *Philomachus pugnax* (L.), on rikkaliku taimesti-
kuga merelahtede ja siseveekogude ääres üsnagi arvukas ränd-
lind. Kevadised kodukukkede kaklusega sarnanevad võitlustur-
niirid kestavad peagu jaanipäevani. Isalinnud kannavad sel ajal
jäikadest, tipposas säprunud sulgedest «kraesid». Sulestiku vär-
vus varieerub tugevasti.

Tutkas on peagu tumm lind.

Nimetustes fikseeritakse iseloomulik «krae» (I), turniiritsemine (II) ja
tegutsemispaik (III): I. **tutkas**, **murututkas**, (**muru**)**kutkas**, **hättkael**, **hatt**,
hatukukk, **kohukael**, **krullutaja kohukael**, **kruuskael**, **kruusald**, **kruussalu**; II.
riiukukk, **tapakikas**; III. **sopa-**, **muda-**, **mere|kukk**, **-kana**, **merinepp**, **rookukk**,
karjamaa kana, **soo-**, **mets-**, **nõgi|kikas**.

I. Väga tunnuslik on isatutkale kilbitaoline sulgkrae, mis
kisklemisel eriti kohevile aetakse. Sellele viitab ka Wied. **tut-
kas** : *tutka*, **murututkas** (KKI kogudes *tutkas* linnu tähenduses
puudub). Võrreldagu näit. Kuu *tutkas* 'ots, jupp (peerul)', Hlj,
VNg *tutkamed* 'kanga otsanarmad', Lüg *tutkas*, *kangas ku lõppe-
tetti pandi õtsat punti, niet õlit niidi tutkamet ehk tutkat*, jne.;
Wied. *tutk* : *tutka* (A) (*tukk*, *tutkem*) 'Ende, Winkel'. *tutkas*
linnunimetusena lähtub tähendusvariandist 'kanga otsanarmad':
linnu sulgedest «krae» ja kanganarmad leiti sarnanevat. *tutkas*
pärineb tõenäoliselt rannikumurdest (*tk-alalt!*). Wied., Jak. II
88 (**muru-**)**kutkas** on *tutka* dissimilatiivne variant. «Kraed» märke-
givad veel mitmed nimetused, millest **hättkael** seisab *tutkale*
sisuliselt kõige lähemal [Khk Vils. *hatt-*, *hatukael*, Pöi, Muh;
Lih (*mere*)*hakk-kael* (assimilatsioon!); Gös. 265 kraushälsi-
schen / *hattkaihl*, Wied. *hattkael*, Jak. II 88 *hatkael*, vrd. *att*
'narmad (ära kulunud) riidel ja puul', Khk *puu on nii atakile*;
VII *pulga ots on attu peksetud* jne. Khk, Muh *hattkael* on üht-
lasi söimusoona, vrd. *näru-*, *nadikael*]. *tutkaga* analoogiline
nimetus on Wied. **hatt** : *hatu*, *hat't* : *hati*, S-ste Khk Vils *hatt-*
-u, S-ste Khk Vils, Reidolf 424 **hatukukk**.

Wied., Jak. II 88 **kohukael** ning **krullutaja kohukael** («Tartu-
maa» 380) selgituseks vrd. *kohuma* 'kerkima', *kohev*, Lüg *koho-
kas* 'mingi kohevil asi'; Pä, Lä jm. *koho* 'mutt' jne. Ka Wied.
kruuskael, **kruusald** [Russ. 150: (bei Reval) *Krusald*] ja Tln
kruussalu osutavad linnu sulgkraele (< sks *Kraushals*; vrd.
Wied. *kruus* : *kruusi* 'Krausheit, Gelock, Kraus', *villad on kruu-
sis* 'die Wolle ist kraus, gelockt', *kruuspea* 'Lockenkopf'; *kruus-
salu* on *kruusaldi* rahvaetümoloogiline mugandus). Vrd. ung
pajzsos cankó; *pajzs* 'kilp' (Simonyi MNy 40, 398).

II. «Nime **riiu-kukk** on ta sest saanud, et ta kevadel kanade pärast sõda peab» (Kund. LÕ I 61). Nimetust kasutatakse peamiselt Saaremaal ja Lääne-Eesti mandril (Wied., Kund. 61, Jak. II 88 jm.). Vrd. veel Stryk 481 **tapakikas** (*papa kikas*), sks *Kampfläufer*, *Kampf-*, *Streithahn*, vn *орачух*, ung *veszkeő madár* ~ v. *sneff* 'tülitseja lind, nepp' (Simonyi MNy 40, 398) jne.

III. Elupaiga järgi pandi **sopakukk** [Lih, Var *soppkuked kiiskuvad kaigest*; Wied., Russ. 150 (in der Wiek), Reidolf 124 jm.; LS IV 57 Var *sopskukk* 'mgi merelind'], Lih **mudakukk**; **merekukk**, **-kana** (kohati teatakse ainult isalindu), Stryk 481, Wied. **merinepp** (NW), *murututkas*; **kutkas** (Wied., Jak. II 88), Lih **rookukk**, Khn *karjamaa kana* (*karjama kana, riidleväd mis jõrmus keväde*), S-ste **sookikas**, S-ste, Wied. **metskikas** (*mötskikas*). Piirisaare, Se **nõgikikas** 'tutkas' anti linnule sopas ja mudas toiduotsimise pärast [Se *nõg'ikikka soie pääl omma väega vihase taplõmma tsirgukõsõ*; Wied., Kund. 61; Russ. 150 *nõgi kikkas* (bei Dorpat), vrd. *nõgikikas* 'must, räpane'].

Perekond: **Tilder**, *Tringa* L.

Eestis esindavad tildreid 6 liiki, kelle välimuses, käitumises ja hääliitsuslaadis ilmneb palju ühist. F. J. Wiedemanni järgi märgib sama nimetus tihti mitut liiki. Mõnikord peab autor mõnd tähendust tõenäoliseks, mõnikord aga ilmselt eksib. See peegeldab tegelikku olukorda: rahvas ei erista sageli erinevaid tildriliike.

Nimetamise alusena täheldame peamiselt hääliitsust: **tilder**, **kilder**, **tiilkas**, **till**, **trill**, **tillutaja**, **tilord**, **tüll**, **meretrull**, **tüllütt**, **tilt** (*tild*), **hütt**, **hüts**, **tauss**, **taust**, **tausks**, **meretauss**, **tiirutaja**, **tibunas**, **risla**, **hiirekene**, **nepp**.

Tringa-liikide ühistest nimetustest toodagu kõigepealt **tilder**, mis Wiedemanni järgi märgib hele- ja metstildrit: Kund. I 61 *tilder* 'Tringa', Lönnr. sm *tilleri* 'snäppa (totanus)', Wied. **kilder** : *kil'dri*, *kildre* = *tilder*. Vrd. Gös. 244 *Wasserhuhn* /*Rohrhuhn*/ (*fulica*) *tiller lind*, Vestr. 71 *Tilder*, *Jö Tilder*, *Pöllo Tilder* 'kleine Schnepffen', 70 *Kilder* 'Ein grauer Vogel wie eine Ente', Hup. 83 *kilder* 'grauer entenartiger Vogel' r., 246 *tilder*, *dri* 'die kleine Schnepie' P. jne. Tõenäoliselt on tegemist laenuga (vrd. näit. ing *killdeer* 'liivatüll'). Nimetus on kindlasti onomatopoeetiline, millega võiks kõrvutada Wied. **tiilkas**, **til'Y**, **tril'Y** 'Pfuhschnepfe (*T. glottis* L., *T. Ochropus* L.)', **tillutaja**, **tilord**, **tüll** jt. metstildrile omistatud nimetusi. Ka Wied. **meretrull** '... ein Strandläufer (*Tringa* L.) (?) kuulub nähtavasti (punajalg)tildrile. S-ste Mus **tüllütt**, **-u** 'Tringa', Kse **tilt** (*tilt* : *tildu*, Khn *tild* : *tillu*, *kuda* «*tjõlt-tjõlt*» *tieb*, *siis ond ta tjõld*) matkivad (punajalg-)tildri hääliitsust eriti tabavalt. Järsumat

laadi häälightsusi taotlevad Wied. **hüt't** : *hüti* (D) = *tilder, till'*, **hüt's** : *hüt'si* (D) id., vrd. (*tüll*-)ütt.

Onomatopoeetiline on algselt ka Wied. **tauss** : *tausa, taust* : *tausta* (D) 'Strandläufer (*Tringa L.*)', **meretauss** id., mis esineb ka **tausk** kujul. Vrd. Lönnr. sm *tauskata* 'ryta, snäsa, tala snäsigt l. vresigt' (*tiuskata*), mida omakorda võiks kõrvutada e *tiuksuma* jt. onomatopoeetiliste verbidega.

Wied. **tiirutaja** (*tiurotaja*) ning **tibunus** (P) 'tilder' on deskriptiivse iseloomuga nimetused. Wiedemannil leiame veel **risla** : *risla* (NW) ja **hiirekene** (d, Pp) 'Strandläufer (*Tringa L.*)' (viimane halli sulestiku järgi).

Pika noka järgi kutsutakse tildreidki **neppideks**, vrd. Prangli *näpp* 'kogunimi rannal elavatele lindudele, milleks peetakse tildreid, rüüte, rislasid jt. '; *nipp* 'mitmed pikanokalised linnud, peamiselt *Tringa* perekonnast'.

Tumetilder, *Tringa erythropus* (Pall.), on meil järjekindel, vähesearvuline läbirändaja. Wied. **tiuvitt** 'dunkler Wasserläufer (*Totanus fuscus*)', Russ. 146 *tiuwit* id., Stryk 481 **tiutiu** aimavad järele tumetildri häält. Wied. **vihitaja** on teiste lähedaste liikidega ühine. Vrd. veel Stryk 481 (ka Wied.).

Punajalg-tilder, *Tringa totanus totanus* (L.), asustab arvukalt Eesti lääneranniku ja saarte randu, põhjarannikul on ta mõnevõrra harvem. Häälightsused: kõlav vile «tlüü» ja ridadele lükitud «tlüü-lülülü» . . . , mängulaul kõlavalt flöötiv aeglane «tüliu-tüliu-tüliu,» ärevushüüd järsk «tliuk tliuk . . . » (Kumari ELV 65).

Nimetused: **trillutaja**, *tillutis*, *rihvatill*, *liivatilder*, *tülder*, *tüll*, *rohutüll*, *küllik*, *meremikk*, *tauss* ~ *taust*, *tausk*, *tõusk*, *tausalind*, *tilltauss*, *kläuks*, *tilberdis*, *risla*, *adrunepp*, *roonepp*, *tölk*.

Onomatopoeetilised nimetused on Lih **trillutaja**, VII, Põi **tillutis**, Khk *rihvatill* (*rihva-tilluks ütasse. punaste säärdega, pigem rihvase maa peel*), Khn, Wied. **liivatilder**, Kaa **tülder**, Hi, Ans **tüll**; **rohutüll** [Wied. *rohutüll'* 'Gambette (*Totanus calidris*)', Russ. 146 *rohu tüll*, Ans *röhatüll*], S-ste Khn, Pär **küllik**: -u 'liivarüüt?', 'punajalg-tilder'? (*k-d laulavad: «küll ikka mune, küll ikka mune»*), Var **meremikk** (*vähäke lind, «trill-tröll», ele punased jalad*, vrd. id. 'meriski'), Sa **tauss** (*Muh t a u s s tieb ikka «tauksi tauksi», tausal on punased jalad*), Sa, Hi **taust**, Jäm **tausk** (*tousk*) ~ **tõusk** ~ **tausalind**, Pha **tilltauss**, Noa **kläuks**, Põi **tilberdis** (deskript.).

Hlj **risla** 'punajalg-tilder' on teiselt ninnult üle võetud. Elupaiga järgi pandi Prangli **adrunepp** (-*nipp*), Tln **roonepp**, Khk *rihvatill* jt.

Pha **tölk** '*Tringa totanus*' (vrd. Wied. *tulk* : *tulgu* 'Waldschneppfe') pärineb rootsi keelest (rts *tolck* 'kivirullija; punajalg-tilder', vt. Hortling SF 183).

Heletilder, *Tringa nebularia* (Gunn.), on rändeajal

rannikul ja sisevete ääres tavaline lind. Vähesed paarid pesitsevad Kirde-Eesti rabades ja üleminekusoodes. Lind tegutseb vahetult vee ääres. Hääl vali «tliö tliö tliö» (Kumari ELV 64) ehk kaugelekõlav «klikli» või «tüütüütüü» — Härmsi järgi (EL 175). Kõlavat «tliötliö»-d annavad edasi Wied. **tiu-tiu** 'heller Wasserläufer (*Totanus glottis*)' (hääl tõlgitsetud naisenimena), Russ. 147 **tiutiu** id. Lih **tillutaja**, Wied. **tillutaja**, **tillutes** jt. on ühised metstildriga, Wied. **kibu** : **kibuda** 'kleiner grauer Wasservogel, wahrscheinlich ein Wasserläufer (*Totanus glottis* L. oder *Actitis Hypoleucos* L.)' on deskriptiivne nimetus. Vrd. **kibu** 'vihitaja'.

Metstilder, *Tringa ochropus* L., elutseb paaride kaupa suuremais niiskevõitu segametsades, kus leidub veekogusid. Häälitsused: vali vilistav «tluiit», üleslennul ritta lükitud «tluiit-itiit, tluiit-itiit...», mängulaul üles-alla liikuv pikaldane vilerida, ärevushüüd järsk «tlik» (Kumari ELV 65—66).

Kuigi metstilder pole kuigi arvukas ega välimuselt välja paiste, tõendab nimetuste hulk tema head tundmist rahva poolt.

Lindu nimetatakse peamiselt häälitsuste järgi kas otseselt (I) või sõnalise imitatsiooni vahendusel (II): I. **tillutaja**, **tillutis**, **tilluti**, **veetillutaja**, **tilord**, **tüll** ~ **tüllikene**, **tüllitaja**, **sootüll**, **veetillutaja**, **tilder**, **kilder**, **till** jt., **tikutaja**, **metskits**, **taevasikk**; II. **titepill**, **leidjalind**, **üttelüüdu**, **vitulöödi** ~ **-löösi**, **mudakorbits**, **soonepp**, **metspääsuke**.

I. Metstildri erutatud helirida «tluiit-itiit» jne. on rahva iseloomustuses tillutamise-tüllitamine, vrd. Wied. **tillutaja**, **tillut[is(-es)]**, **tilluti**, **tilord**, **tüll**, **tüllikene**, **tüllitaja** 'punktierter Wasserläufer (*Totanus ochropus*)', Prangli **sootüll**. Ka Russo-wil (145) on metstilder **tillutaja**, Kos, Ris **veetillutaja** (*vie tillotaja laulab «tillot-tillot-tillot»*). Tildrite üldnimetustest Wied. **tilder**, **kilder**, **till** jt. 'Pfuhschnepfe (*Totanus glottis* L., *T. ochropus* L.)' kuuluvad metstildrilegi.

Saa **tikutaja** 'metstilder' seletub metstildri ja tikutaja mängulennu ja häälitsuste mõningase sarnasusega, vrd. näit. Kos **tipp-tipp tipp-tipp teleküüt tele-küüt**, Lüg **tämä tikutab**, **tiép «tikk-tikk»** jne. Lüganusel ongi metstilder ka **metskits**, Karksis **taevasikk**, vrd. sks *Wasserbekassine*.

II. Mitmed metstildri nimetused on häälitsuse rahvalikud imitatsioonid. Tõlgitsemist leiab ennekõike mängulaul, üksik-häälitsusele tugineb nähtavasti Nis, Sim **titepill** (või on see võrdlev-kirjeldav nimetus?). Kirde-Eesti ebatsensuurse, sõnalise laulutõlgitsuse järgi antud nimetuse eufemistlik variant on Iis **leidjalind**. Vrd. tumetildri nimetust Strykil (481). Simunast teatakse metstildri nimetusena **üttelüüdu** (*ütte lüüdu rahva-keeles*). Nimetus on selgelt lõuna-eestilise päritoluga, Simunas ilmselt juhuslik. Vrd. Krk *ku taevasikk pand: «üti lüüdi»* — *saad lüüvä*; LoE **vitulöödi**, **vitulöösi**: Vän *kui vitulüüdi ära*

petab tütarlapse ehk ka täiskasvanud tüdruku, siis oitko ta oolega, et ta sohe naeseks ei lähä; Saa vitulüüdi, vitulöösi laulab «vitulöösi, vitulöösi». Kõlaliselt mõneti sarnased on sks *Wittediewel*, hol *witgotje 'Tringa ochropus'* (Floericke 410). Metstildri nimetustest teame veel Wied. **mudakorbis** 'gefleckter Wasserläufer (*Totanus ochropus*)', Russ. 145 *muda korpitz*, Prangli **soonepp** (*suonäpp*), Tõs **metspääsuke**.

Mudatiller, *Tringa glareola* L., pesitseb meil peagu eranditult suurtel rabadel. Ta on kõige väiksem tilder. Teadaolevad nimetused: Stryk 481 **väike nepp** (*veike n.*), Prangli **karitüll** '*Tringa glareola*' (?).

Vihitaja, *Tringa hypoleucos* L., on meil üldlevinud ja sage rändlind, kes elutseb vahetult veekogude ääres. «Hääl peenike vilistav «hiih» ja «hiididi», mängulaul lennus rütmiline vilerida «titihiidi-titihiidi...» (Kumari ELV 75). Hääl on sellegi tildrilaadse linnu juures eriti tähtis tunnus.

Nimetused: vihitaja, ihitaja, tidi, jõe-, vee|tidi, tiits, krigiska, viristaja, till, sopa-, sula-, vee-, vihma|till, tillutaja, tillutis, tilluke, trillu|taja, -ti, jõe|trill, jõe-, vee-, jää|tilder, jõe|tigitis, kibu, veekibu, tibunas, kalda-, vesil|looke, veenepp, kalakudulind.

Vihitaja nimetused fikseerivad hääle ja elupaiga. Linnu peent vilet matkivad Wied. **vihitaja**... 'ein kleiner Vogel, wahrscheinlich ein Strand- oder Wasserläufer (*Tringa Totanus* L.)', **ihitaja** = *vihitaja*; **tidi**, **jõetidi**, **veetidi** (Lüg *jõe tidit karjuvat* «tii tii», Iis *jõetid'i jo tid'iseb*), Kaa **tiits** '*Tringa h.*'?, Vai **krigiska**, Pär **viristaja**, Wied. **til'Y** : *til'li* = *tilder*... 'Wasserschneffe, Strandläufer (*Actitis hypoleucos* oder verwandte Arten)', Wied. **sopatill**, Hup. TN II 451 *Soppa til 'T. Hypoleucos'*; Fisch. 199 id., Wied. **sulatill** (D) ~ **veetill** (O) ~ **vihmatill** id., JMd **tillutaja**, Vig **tillutis**, Lüg **tilluke** ~ **trillutaja** ~ **jõetrill**, PJg **trilluti**; Wied. **jõetilder**, **veetilder** 'Strandläufer (*Actitis hypoleucos* L.)', Vestr. 71 *Jõ Tildrit*, Hup. TN II 451 *jõe tilder* id., Wied. **jäätilder** '*Totanus glottis* L., *T. ochropus* L.' (?) — '*Actitis hypoleucos*', vrd. Fisch. 199 **jäutilder** '*T. hypoleucos*', PJg **jõetigitis**. Vrd. veel Wied. **kibu** : *kibuda*... '*Totanus glottis* L. oder *Actitis Hypoleucos* L.', Vestr. 71 *We kibbo pl. kibbodat* 'Kleine graue Wasser Vogel weiß unterem Bauch, auch *Jõ Tildrit*', Tor **tibunas**. **Kaldalooke**, **vesilooke** (Ivask 53) märgivad linnu pisidust, vrd. sks dial. *Uferlerche*. Wiedemanni järgi on teada veel **veenepp** (Pp) ja **kalakudulind** (O) (vihitaja saabumise ajal kalad koevad).

Perekond: **Vigle**, *Limosa* Briss.

Vigled on suuremat seltsi kurvitsalised. *Limosa* üldnimetuks saanud Wied. **vigle**, **vigitaja** 'Pfuhschneffe (*Limosa Aegoccephala* L., oder ein *Totanus*?)' osutub onomatopoeetiliseks

sõnaks, vrd. sm *vikla*, dial. *vikl(e)* 'eräs lintu, joka *viklettää*', krjA *vigli* 'vikla', vps *vitlik*, -ad 'vikli, pieni vesilintu'. Nimetuse juuri tuleb otsida «häälikmetafoorist», vrd. sm Lõnrr. *viklahtua* 'hänga och svänga', *vikliä* 'svänga af och an', *vikluttaa* 'upp-repa et och detsamma' jne.⁹⁹; Phl *hobune jookseb viglides*. Sõnal ei ole midagi ühist e *vigel* : *vigla* 'hang' sõnaga.¹⁰⁰

Mustsaba-vigle, *Limosa limosa limosa* (L.), kes Eesti läänerannikul ja Lõuna-Saaremaal vähesel arvul pesitseb, on häälekas lind.

Üksikud häälitsused annavad end sõnadesse seada: «Tormilinnuks hüüdis vana rahvas nn. põldkana, mis vahest «teed, teed» sarnast häälitsust kuulda laskis — mida aga vanad inimesed tahtsid kuulda nagu «tee tööd, tee tööd!» (Sa).

Nimetustest teatakse järgmisi: Wied. **vigle**, **vigitaja** 'Pfuhschnepfe (*Limosa Aegocephala* L. ...)', Mar **vitoogudi** (MMLL 227; imitatsioon-nimetus), Krj **töölind** (*olid söuksed suured allikad linnud. ööse karjusid: «tee tööd! tee tööd!» ja nende nimi oli ka töö lind*), S-ste Ans **vilikoda** 'mustsaba-vigle?', 'punajalg-tilder?', Sa **tormilind**, **põldkana**, Muh **lahetauss**, VII, Mar **nepp**.

Vöötsaba-vigle, *Limosa lapponica lapponica* (L.), näitab end läbilennul Lääne-Eestis, Saaremaal ja Tallinna ümbruses. Vähesearvulise ja napihäälse linnu nimetustest teame Wied. **suur punapugu** 'Rothe Pfuhschnepfe (*Limosa rufa*)', Russ. 149. id.

Perekond: **Koovitaja**, *Numenius* Briss.

Suurkoovitaja, *Numenius arquata arquata* (L.), esi-neb haudelinnuna üle kogu Eesti, eelistades soid, lagedaid niiskeid niite ja rannaheinamaid. Vähemal määral pesitseb ta lagerabadel, loopealsetel ja põldudel.

Häälitsused: valjult flöötiv «tljõ-it», kõlav «tljoo-tljoo», mängulaul (kevadkuudel, kantakse ette lennul, harvemini maas) väga puhas vilehäälnelne triller, «grüüi-grüüi-grüüi...», millele eelnevad tihti üksikud pikad viled (Kumari ELV 60).

Nimetused: **koov(e)**, **koovit(as)**, **koovik(as)**, **koovita|ja**, -jas, **koovitis**, **koovisk|as**, -i, **koekas**, **koskas**, **kroov**, **köövitaja**, **uurlupp**, **uurlukk**, **kuigas**, **tirlitsin**, **kroonnepp**, **mudakurvits**, **suurnepp**, **vihmakass**, **vihmakull**.

koov ja selle variandid on selgelt onomatopoeetilise päritoluga, vrd. LNG **koovit teeb «koovit»**, *selle ääle pääle on nüü-sugune nimi ka*; Hää **koovikusi küll**, *laulab «ko-o-vi-k, ko-o-vi-k»*, *ütleb oma nime isi* jne. Nimetust kasutatakse sufiksaalsetes erikujudes kogu keelealal: **koov(e)** (S, LäE, KaE, vrd. sm *kuovi*),

⁹⁹ J. Mägiste, DLK, lk. 112 (häälikmetafoor = deskriptiivsõna).

¹⁰⁰ H. Ojansuu, Vir. 1911, lk. 34.

koovit(as) (Sa, Muh, LÄE, M jm.), **koovik(as)** (Mär, Vig, Hää, Krk), **koovitaja** (peam. KiE), Prangli **koovitajas**, JMd **koovitis** (*kuovites*), Sa **kooviskas** ~ **koeskas**, Khk **kooviski**, Krj **koskas**. Vrd. kirjanduse teateid: Gös. 263 Königs Vogel /*kohwisch*, 449 Königs (Vogel) *Kowisch*, Vestr. 70 *kōwī* 'die Schnepffe', Hup. TN II 451 «Der Ehste soll sie [Schnepfen] mit einem allgemeinen Namen Kowwi... bezeichnen», Hup. 98 *koow* 'lang-schnablige Morastschnepfe' d., 100 *kowik*, *kwit*, *kwitaja*; *kwōwi* 'Schnepfe' P., *kwōwitama* 'ruscheln; rauschen' d., Wied. *koov* : *koovi* (d), *koove* : *koove* (A), *koovis* : *koovise*, *koovisk*, *kooviskas* : *kooviska* (G), *koovit* : *kooviti*, *koovitaja* : *koovitaja*, *koovitas* : *koovita* 'Krohnschnepfe, Brachvogel (*Numenius Arquata* L.)'; *koeskas* : *koeska* (O) = *koovitaja* od. *koesas?* (= *koskel*).

Onomatopoeetilised nimetused on ka S-ste Vän **uurlupp**, **uurlukk** : -i, Khn **kuigas**, Wied, **tirlitsin** : *tirlitsina* 'Brachvogel'(?). Wied., Stryk 481 **kroonnepp** laenati saksa keelest (< *Krohnschnepfe*). Kagu-Eestis kasutatakse koovitaja tähenduses kauris sageli **mudakurvitsat**; SJn **korpiitsakas** ning **suurnepp** (Walner, EMts 1922, 145) on juhuslikumat laadi nimetused. Lind ennustas vihma, vrd. Iis, Jõe **vihmakass**, -**kull**.

Väikekoovitaja, *Numenius phaeopus phaeopus* (L.), on eelmisest tunduvalt väiksem, vrd. Prangli **pisike koovitaja**. Pesapaigaks pruugib ta üksnes raba, vrd. Mih **rabakoov**. Pesitusajal laseb väikekoovitaja kuuldavale järske vilesilpe «tütütütü...» või «kükükik...» (Kumari ELV 60), millest lähtub rahvalik nimetus **kükitaja** [Tln; Kos(?); Wied., Russ. 162]. Nime-tust võib vaadelda rahvaetümoloogia näitena.

Perekond: **Metskurvits**, *Scolopax* L.

Metskurvits, *Scolopax rusticola* L., on tähtsamaid kevadiisi jahilinde.

Nimetused: korpiitsakas ~ korbitsakas, korbiits ~ kõrbiits, kurbiits, korbiitsing, korbiit, korvik, kurvits ~ korbits, korvits, kurbits, kurp ~ kurb, korr-, krooks|nepp, valts|nepp ~ -näpp ~ -näps ~ -nipp, valssnupp, valts|napp ~ -nöpp, metsnepp, valssnökk, nepp ~ näpp, näps, neps, pikanokaline, metsik, ööteder, tulk, varese-ema-petja, mudaimeja, porilind.

Mängulennul vaheldub krooksuv «korr» kõrge piiksatuslega. K. E. Russovi järgi olevat laulu harilik edasiandmine «korr, korrprits, või korr, korr korrprits» (EMts 1930, 273); «kor, kor, biits» (Jak. II 87) jne. Hääle iseloom on põhjustanud arvamuse, et *tämä äält teeb taga otsast* (Iis), vrd. Wied. *pasandama*... (d) 'der Ruf der Waldschnepfe'. Rahva imitatsioonid seisavad ornitoloogide omadele väga lähedal: Lüg *korr-korr*, *pii-pii korr-pits*, Noa *kor-kor-kor*, *korpiitsak*, Kos *kort-kort tits*.

kort-kort tits jne. Osa imitatsioone on identsed nimetustega. **Korpiitsakas** (eP) fikseerib kaks häälistsust; Gös. 449 Bund Vogel mit einem langen Schnabel / *koorpihtz* (vrd. Mar *koorbiits*), Hel. 120 *korpiitsakas* 'die grosse Schnepfe', Hup. 98 *korpiitsakas* id. H., Wied. *korpiitsakas*... (D) = *korbiits*; **korbit-sakas** (Krj, Noa, Kos, Juu; Hup. 98 *korbitsak*... 'Waldschnepfe' r.), **korbiits** (Khk, Mar, Kad; Hup. 98 *korbiits*, -a 'Waldschnepfe' r., Wied. *korpiits* : *korpiitsa* = *korbiits*, Kund. 61, Jak. II 87), Wied. **kõrbiits**, **kurbiits**, Khk **korbiitsing**, Hää **korbiit**, Avi **korvik**; **kurvits** [Hää, Saa, Hls, Krk, Rõu, Lei; Vestr. *Kurviitsed* 'Wald Schnepfe', Hup. 109 *kurviits*, *i* od. *e*. 'Waldschnepfe' r. d., Wied. *kurviits* : *kurvitse*, *kurviitsi* (SO) = *korbiits*], **korbits** (Lüg; Iis *korbits*, Pär; Russ. 160 *korbits*), Stryk 481 **korvits**, Clare 131 *kurbits*, *e* 'ein Nacht Vogel mit langen Schnabel'. Kõigi nende nimetuste side loodushäälega on ilmne. Millises seoses on need sõnad ja Wied. **kurp** : *kurba* (D) = *korbiits*, Phl **kurb** : -i (LS IV 23) ning sugukeelte vasted?: vdj *kurppa*, sm *kurpa*, *kurvi*, -ilo, -itsa, *kurmitsa* 'kahlaajalintuja : kuovi ym.', *kurviitsa*, *kurmitsa* 'pisama', krjA *kurvoi*, *kurmoi* 'kurppa', krjL *suorgurbitš* id., vps *gurbitš*, mr *kõrmõzak*, *kur-mõzak* 'kurppa'.¹⁰¹ Eesti *korpiits* jt. puhul võiks olla tegemist nimetuse «onomatopoeetiseerimisega».

Kontaminatsioonid onomatopöast ja laenulisest nimetusest on LNg **korrnepp**, Pal **krooksnepp**. Lindu küttisid peamiselt mõisasaksad, mistõttu laenuline *nepp*, *valtsnepp* levisid eriti ulatuslikult: **valtsnepp** (kogu keelealal; Wied. *valdnepp*, *valdsnepp* : *snepi*, Stryk *valdnep*, Härms EL 18 *valdsnepp* jne.), **valtsnäpp** : -i (Kuu, Kad, Lüg; Jõh, Iis, Har; Phl *näpp* : -u), Plt **valtsnäps**, Jäm, Ans, Krj, Kul **valtsnipp**, Plv, Vas, Se **val'ss-nup'p** : -i, Juu **val'tsnapp**, Pst **val'tsnöpp**. **Metsnepp** on pooliti tõlkelaen (Ans; Wied., Reidolf 439, Kumari EL 179 jm.). Mõnede esitatud sõnade puhul võiks oletada rahvaetümoloogia mõju, ilmne on see Lüg **valssnökk** juures. Tihti kasutatakse nimetust ilma täiendsõnata: **nepp**, **näpp** : -i (sporaadiliselt kogu Eestis), Trv **näps**, Aud **neps** jne.; Hup. 151 *nep*, -pi 'Schnepfe' r.

nepp, *valtsnepp* lähtesõnad sks *Schnepfe*, *Waldschnepfe* peavad silmas linnu pikka nokka, vrd. sks *snippe* 'Schuhschnabel', *sneppel* 'Schnipfel'.¹⁰²

Muid nimetusi: Iis **pikanokaline**, VNg **metsik** : -i, Jäm **ööteder** (-*tedre*), Wied. **tulk** : *tulgu* 'Waldschnepfe' (< rts *tolk*, vt. lk. 70); **varese-ema-pet'** ja 'ein Vogel' (= *korbiits*) (nähtavasti mingi kohaliku muistendi järgi).

Metskurviitsa ja teiste «pikanokaliste» kohta arvatakse, et nad imevad toiduks «maa mahla», mis võimaldab neil talvelgi

¹⁰¹ Vt. Y. Wichmann, Vir. 1915, lk. 113; Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 246.

¹⁰² H. Suolahti, DV, lk. 274.

siin viibida: *meil sääl soos on neid vähemaid pika nokaga linde, üks on näpp, teine möhetaja ja kolmas korpitsakas. need linnud on kõik m u d a i m e j a d. ja minu teada need linnud ei lähe talvest kuhugi* (Trm). Vrd. Kod **porilind** 'nepp'.

Wied. *liivatilder, põllutilder 'Waldschnepe'* on ekslikult, Fischeri ja Hupeli järgi vaadeldavale linnule omistatud (Fisch. 197 *poello tidder*, Hup. TN II 450 «Wo ich nicht irre ... Pöllo Tilder»).

Perekond: **Rohukurvits, Gallinago** Briss.

Tikutaja, *Gallinago gallinago gallinago* (L.), on meil üldiselt kohatav rändlind, kes elutseb soodes, niisketel niitudel, luhtadel ning hõredates metsades. Mängulennul kuuldub määgivat «mhö-mhö-mhö»-d, nii maas kui ka lennus teeb «tikut-tikut...» ja «tik-tik-tik» (Kumari ELV 66, 68). Vrd. Juu *on üks nihuke lend, kis möhitäb ja tikutab ja veätsätab, metskits üitakse*.

Tikutajat tuntakse ja nimetatakse eelkõige mänguhäälitsuse järgi. «Möhitamist» on matkitud (I) ja loomahäältega võrreldud — kitse, hobuse, lamba ja veise omaga (II). Samavõrra tuntakse «tikutamist» (III). Ülejäänud nimetused on juhuslikumat laadi (IV).

Nimetused: I. möhitaja ~ mehitaja ~ möhutaja ~ möhutaja, mühitaja ~ möhistaja ~ mehetaja, mejetaja, möhits ~ möhitis, mehikas, mökitaja ~ mekutaja ~ mäketaja ~ mökitaja, taevamökutaja; II. metskits, taevakits, soojkits, -pukk, taeva|sikk, -sokk, metssikk, sikkude karjane, sokupart; taevajäär, taevavoonakene, taevapäss, jumalapäss, taevatali; (hoo)hironatis, hironutaja, hironuti, taevatäkk; lahelehm, naerja, piksekits; III. tikutaja, kikutaja, sikutaja, tikutis ~ tikuts, tikuti, tikut, utitajalind; tiidutaja; IV. vanapoiss, metsis, kivitikut, korbis, vihmalind, tillvitt, topeltnepp, pekas, pekasiin, pekats, pekasnepp, soonnepp, mudanepp, sootilder, soomöhitaja.

I. Linnu «möhitamist» ehk kitsehäält matkitakse verbidega 1) möhitama ~ möhitama ~ mühitama ~ mehitama ~ mehitama; 2) mökitama ~ mekitama ~ mäkutama ~ mekutama jne., vrd. Hel. 140 möhhitama 'mökern wie der Vogel metskits'. Nendest onomatopoeetilistest verbidest lähtuvad: eP, M, T möhitaja, Rid, Var, MMg mehitaja, Han, Kse, Röp möhutaja, SJn möhutaja, LNg mühitaja, Lih möhistaja, Iis mehetaja; Wied. möhitaja = möhites, Jak. II 88 möhitaja, Stryk 481 mejetaja.

Häälitsust matkiv tüvi esineb ka teiste sufiksitega: möhits, möhitis (LäE; Wied., Jak. II 88 möhites), Kse möhita; mehik(as) (Vig, Saa mehik mökutab, Pst mehik või taevasikk, Krk), mökitaja ~ mekutaja ~ mäketaja ~ mökitaja (Kuu mögitäjä, Lih, Tln, TMr mökitaja, Vän mökitaja, Trm mäketaja, Iis, Vil, Hel mekutaja, Trv, Rön mekitaja; Hup. 141 mökkitaja 'Stammler; Himmelsziege oder Doppelschnepe'), Kuu, Röp taevamökutaja.

II. Tikutaja mänguhäälitsus sarnaneb kitse mökitamisega, vrd. Krj *mökiteb kitse moodi*, iis *mehitas nagu sikk vaj se sokk jne*. Linnul on hääl, «mis soka mekutamise viisi käib, sest siis tikutaja omale ka sõimu nime taeva-sokk saanud» (Kunder LÖ 61). Võrdlusest kitse hääleaga lähtuvad ka **metskits** (üldiselt tuntud; vanemais allikais: Vestr. 70 *Metskits 'Ein Vogel der wie eine Ziege meckert'*, Hel. 139 id., Hup. TN II 450 «*Metskits Becassien s. gallinago... wegen seiner meckernden Stimme bekannt ist*», Hup. 142 *mõts kits 'Reh; Doppelschnepfe'*, Fisch. 197 *metskits*, Russ. 157, Wied.), **taevakits** (Jõe Prangli, Kaa, VNg, Pal, Krk, Hel, Ote, Ráp; Wied.), Krj **sookits**, Tln **soopukk**; **taeva|sikk**, -sokk, (üldtuntud; Hup. 238 *taiva sik 'Himmelsziege'*, Wied. *taevasikk*, Jak. II 88), **metssikk** (Vig, Pst, Ote, Rõu), **sokupart** [Saa, Ran; Wied. *sokapart(s)* (d), Jak. II 88 *sokku-parts*]. Vrd. sm *taivaanvuohi*; sks *Himmelsziege*, *Haberbock*, *Schorrebock* (Floericke VB 420).

Samasse nimerühma kuulub veel Lai **sikkude karjane** (*sikkude karjane olema veikene kevade lind, kes üles tõustes «sikud, sikud» ja alla lastes «möh-öh-öö» häälitseb; otsima oma ärakadunud sikkusid, kutsub*).

Lamba määgimistki on tikutaja mänguhäälitsuses kuulnud, vrd. iis *mekutaja lind tieb kui lammas*. Nimetused: Häa **taeva-jäär**, S-ste Kan **taevavoonakene**, iis **taevapäss** ~ **jumalapäss**, Wied. **taevatall**.

Kolmas loom, kelle hääleaga linnu häält võrreldakse, on hobune: Khk *irnadis on üks lind, see irnub kut obu, pisinä al'l lind*. Nimetused: **hirnatis**, **hirnutaja**, **hirnuti**, **hoohirnutis** [Sa, Hi, Noa; Wied. *hirnuti* (I), *hirnutaja*, Jak. II 88 *hirnuti*, vrd. erts Noa *hastagnäggin* id.], **taevatäkk** (Melso Lv 1935, 82).

Tikutaja «mõ-hö-höö»-s on kuulnud isegi lehma ammumist, vrd. Ris *ta naerab ja irnub ja ammumise moodi*. Muhus ja Pöides hüütakse teda hüübiga üheti — **lahelehm** (~ **lahesõnn**). Kahe äärmiselt erineva linnu nimetuste põimumine on aset leidnud lehma ammumisena tõlgendatud häälte järgi (hüüpi omakorda on Muhus *tikutajaks* hüütud: *tikutaja uo nagu nuor ani, mailma suur pätakas*).

Vibreerivate sabasulgede tekitatud «kitsehääl» on kõlaliselt assotsieerunud ka inimnaeruga: Krk *ku toome äitsneve sis naar laia ääleaga*; vrd. sellest assotsiatsioonist sündinud uskumusi.¹⁰³ Vastav nimetus on Pst **naerja** (*naärja*).

Häälitsuses on kuulnud veel kauget kõuemürinat, vrd. Saa **piksekits** (**pikne-k.**), *piknekits müristab pikse muudu*. Samast kihelkonnast on *piksekitse* esinemise kohta korduvaid teateid. Samasisulised vasted leiame leedu, läti ja liivi keelest: ld *perkūno oželis 'tikutaja'*, lt *pērkonkaza* (Fisch. 197 *Perkohnu*

¹⁰³ M. Mäger, ESA X, lk. 91.

asis, *Perkohnu kasse* 'Donnerziege'), lv *pitkiz-merikšiji* 'bekassine, himmelsziege' (— *pitkšis-ka'brički*) (Kett. LW). Järelikult tuleb Saarde *piksekitse* pidada tõlkelaenuks.

III. «Tikutamine», linnu kahesilbiline kutsehüüd, on inimhäälikutes hästi matkitav. Nii ornitoloogide kui ka rahva imitatsioonid on väga lähedased, vrd. «tickkup» (Voigt ESV 156), «tikut-tikut» (Kumari ELV 68) jne. Rahva imitatsioonidest seisab esikohal «tikut» (Kuu, Muh, Juu, Iis, Ris, KJn, Hel jm.), ent esineb teisigi variante, näit. «tikat-tikat» (Kse), «rikkut-rikkut» (Pöi), «trikut-trikut» (Kär), «tikut-täkut» (Mar), *kippun, kippun taeva* (Kuu) jne.

Onomatopoeetilist **tikutajat** kasutatakse kogu keelealal (vrd. Se *tikutaja tu om sääne tsirk*: «*tika, tika, tika*», *kutsutaski tuuperäst tikutaja*). Varasematest allikatest toodagu näit. Clare 264 *Tikkotaja* 'die Himmelsziege, avis', Hup. 246 id., Wied. *tikutaja* (d), Kund. 61 jne. *tikutaja* onomatopoeetiliste paralleel-sõnadena vrd. Plv **kikutaja** (*kikotaja*) ning Krj **sikutaja**.

tikutaja esineb ka toonesepa ehk seinakoi tähenduses: Kan *tikutaja om saina sees. tuu tsaga ütteviisi iks*, «*tika-tika*»; Nõo, Röp, Plv jm. Vrd. Wied. *tikatama*, freq. *tikatelema* (d) 'ticken (von dem Tone der Uhr, der Wandmotte, der Becassine)'.

Teiste sufiksitega esineb *tikut-tüvi* harvem, näit. LÄE, Lut **tikutis, tikuti**; Wied. *tikutes*. Ristilt on kirja pandud **tikut**. Ilmselt «tikutamisest» lähtub ka Tõs **utitaja lind** (imitatsioon «uti-uti-uti»?). Tikutaja ei tee ühtki häält, mis võiks anda Kse **titudutaja**.

IV. Linnul leiame veel laenulisi, ülekandunud ja ebamäärase põhjendusega nimetusi. Saa **vanapoiss** võiks olla saadud mingi mõtestatud hääleimitatsiooni või tekkemuistendi järgi (vrd. Vas «tikutaja on vanapoisi hingest saadud»). Vig **metsis** 'tikutaja' ja Kse **kivitikut** (algselt 'kivitäks') on juhuslikumad ülekandumised. Viljandist ja Rāpinast leiduvad teated, et *taevasikk* on samastatud **korbitsaga**. Kod **vihmalind** pärineb koovitajalt, kes üldisemalt vihma ennustab. Rõuges kutsuti tikutajat ka kiivitaja nimetusega **til'lvitt**. Tikutajat märgivad veel laenulised Trm, Vas **topelnepp**; Iis **pekas, pekasiin**, Vas **pekaf's**, Stryk **pekasnepp**.

Nii sks *Schnepfe* kui ka pr *bécasse* (> sks *Bekassine*, vn *бекас*) viitavad linnu iseloomulikult pikale nokale.¹⁰⁴

«Tema armsam elukoht on soo, kellepärast teda ka **sooneppiks** nimetatakse» (Jak. II 88). Elu- ja toitumispaigale osutavad samuti Pöi **mudanep**, Rap **sootilder**, HMd **soomõhitaja** jt. nimetused.

Rohukurvits, *Gallinago media* (Lath.), on välimuselt nagu tikutaja, kellega teda kindlasti ära vahetataksegi. Wiede-

¹⁰⁴ Vt. H. Suolahti, DV, lk. 274.

mannil näit. leiame samad nimetused tikutaja ning rohukurvitsa kohta: **metskits**, **taevakits** (*taevatall*) 'Doppelschnepfe, Becassine (*Ascolopax major* Gm. und *Gallinago* L.)'. Mõisnike jahilinnuna kutsuti tedagi peamiselt laenatud nimetusega **topelnepp** (< sks *Doppelschnepfe*): Mar *topelneppe*, Wied. *topelnepp*, *-snepp*, Kund. 61, Russ. 158 jm. Lind elutseb heinamaadel, vrd. **rohukurvits**, sm *heinäkurppa*.

Perekond: **Mudakurvits**, *Lymnocyptes* Kaup.

Mudakurvits, *Lymnocyptes minimus* (Brünn.), on haudelinnuna välja suremas. Lind elutseb vesistes soodes ja rabaservadel. «Mudakurvitsa lennumängul kuulub iseäralist laperdavast kolinat, mis kõlab umbes kui «lok-toggi lok-toggi»» (Härms EL 180). Mudakurvitsa omapärase mänguhääletsuse järgi pandud nimetused: Amb, Trm **sant vanker**, Lai **lagundratas** (Russow OELC 156, SDNG III₆ 485), Loudon 50 *Sant wanker* 'die Haarschnepfe', Wied. *lagundratas* 'Moorschnepfe (*Scolopax Gallinula*)'. Lähedase nimetuse — **lagunud vanker** — pani Tartu-Maarjast kirja prof. E. Kumari.

Häälevõrdlusel baseerub ka Trm **lähkri loputaja** (ja veel üks lind meie pool, nimetatakse seda *lähkri loputaja*, kui lendab, siis häälitseb: «lok, lok, lok», ühtesoodu ühtemoodi. vanasti pesti lähkrid kividega, pandi veikesid kiva lähkrisse ja loksutati; tegi just kui see lind. ja sellest on saanud selle nime).

Rahvakeelne **mudakurvits** ei märgi enamasti *Lymnocyptes*'t, vaid koovitajat (Kagu-Eestis); Hup. 143 *mudda kurvits* 'Morastschnepfe'. Mudakurvitsa nimetustest teame veel: **mudanepp** (Kund. 61, Reidolf 437; viimasel ka **väike nepp**), Tõs rüdi (tüllilt üle võetud).

ALAMSUGUKOND: **VEETALLAJALASED**,

PHALAROPODINAE

Perekond: **Veetallaja**, *Phalaropus* Briss.

Veetallaja, *Phalaropus lobatus* (L.), pesitseb väheste paaridena Lõuna-Saaremaa rannikul, Matsalu lahel jm. Sage-damini nähakse seda lindu räbirändel, seejuures peagu üksnes ujumas, vrd. Mar **merenepp**, **ujuv nepp** (MMLL 224). Vististi kunstlik **veetallaja** pandi toiduhankimise viisi järgi: madalas vees ujudes ja jalgadega sibades ajab ta veeputukaid liikvele.

SUGUKOND: **KAJAKALASED**, *LARIDAE*

Eestis esineb 3 alamsugukonda 6 perekonna ja 20 liigiga.

Perekond: Änn, *Stercorarius* Briss.

Kõik änniliigid — **laisaba-änn**, *Stercorarius pomarinus* (Temm.), **söödik-änn**, *Stercorarius parasiticus* (L.), **pikksaba-änn**, *Stercorarius longicaudus longicaudus* Vieill. — on Eestis vähearvulised läbirändajad. Söödik-änn on suhteliselt arvukam. «Kõige sagedamini ilmub söödik-änn kevaldel räimepüügikohtadele, et seal kajakaid ja tiire jälitades neilt kalu ära võtta (Matsalu lahe suudmel ja Hiiumaal rahvapärane nimi: kajakakubjas)» (Kumari EL 200). Kajakaid jälitavad kõik liigid, olles ka välimuselt sarnased. Tänu silmator-kavale käitumismaneerile on ännid rahva seas küllaltki tuntud. Sarnasuse pärast erinevaid liike ei diferentseerita.

Nimetused: änn ~ hänn ~ önn, kalahänn, händ, kalahänd, kajaka-, kala|kubjas, kubjas, piitsamees, kajakapeksja, kajakakuningas, merehünt, ropp-, roop|kajakas, valk, räimevalk, raudamm, raudjas, raudijas, hark-, rist|kajakas, must kajakas, kräu, kalaviu, lõukajakas, lõugas, vana toomas.

Änn ~ hänn ~ önn, kalahänn (< händ) pärineb rannikumurdest. Klusiil on enamasti eelneva nasaaliga assimileerunud, kusjuures sõna esineb nii *a-* kui ka *i-*tüvelisena (VNg änn : ännä; Kad ännid on allid kalalinnud; Jõe änn : änni, Kuu hänn : hänni, Kuu kala-hänn ~ hänn, hänn on kajaja-peksaja, vottab kajaja käest kala ära; VNg önn (LS 280). Vrd. sm Lönnr. hänni 'svart måse, stormmåse (*Larus marinus*)'. Harvem tulevad ette assimilatsioonita händ, kalahänd (Jõe, Kuu kala-änd ~ änd; Russ. 188 end, kala-end '*Lestris parasitica*'). Lind jälitab teisi kalasööjaid nagu händ: Nimetus võiks arvestada ka linnu ülipikki keskmisi tüürsulgi.

Eesti rannarahvas võrdles änni sundijaga — kupjaga: kajakakubjas (Phl, Hi, Rid, Tauksi), S-ste kalakubjas, Phl kubjas 'mgi lind' (LS V 13), Pöi, Han, Var piitsamees (Pöi *piitsamees see oli koa kaaka moddi, aas kaakud taga*; vrd. Hup. 180 *piitsa mees* 'ein Nachtreiber'). Kuusalus on änn ka kajakapeksja (*kajaja peksaja*), kajakakuningas (*kajaja kuningas*).

Vene murretes on lindu nimetatud *исправник*, Koola poolsaarel *солдат, разбойник*. «Nimetus *исправник*, samuti *разбойник* assotsieerused minevikus ilmselt linnu röövellikkusega, *солдат* — eelkõige tema vaprussega» (Булаховский Мов. VI 54).

Linnu kiskjakommetele osutavad veel Wied. merehünt ning ropp- ~ roop|kajakas (Russ. 188 *роп kajakas*; vrd. Muh *rop-lemma* 'saaki püünisesse ajama', Röp *ropalõma, kul'l ropalõs, püüd kanna kiñni?*), Khn valk, räimevalk (*val'k ~ räime val'k* < rts *falk* 'pistrik, haugas, jahikull').

Tõstamaal tuntakse änni **raudamm** : -a nimetuse all, vrd. Wied. **raudijas** (**raud'jas**) '1) braungrau... , 2) Struntjäger, Raubmöwe (*Lestris parasitica*), Sperber (*Astur Nisus*)'. Sama nimetus leidub ka E. Kumari kogus Han-st ja Hää-st. Ännide põhivärvus on mustpruun, vrd. Emm **must kajakas**. Välimust märgivad veel Kingissepa ja Nasva kalurite poolt kasutatavad **harkkajakas** ja **ristkajakas**. Nimetused sobiksid enim laisaba-ännile, kelle sabasuled on keerdus, risti.

Ka änni häälitsts fikseeritakse nimetustes: Pha **kräu**, Kuu **kalaviu**, vrd. hääl hele «jäu» ja «jiaa» (Kumari ELV 55), näuguv nagu «jeäu» (Makatsch VST 304). Tõenäoliselt arvestab häält ka **lõukajakas** (Wied., Kund. 63, Russ. 188), S-ste Aud **lõugas**. Põhjendamatuks jääb oletus, nagu võinuks **lõu-**siduda linnunimetusega **lõo** (**lõo-kajakas**),¹⁰⁵ kuna ännidel pole lõokesega midagi ühist. Emm **vana toomas** (*viire on mere lend, vana toomas kihudap teda taga*) — kas mõne kohaliku inimese, näit. külakarjase nime järgi?

tuulkajakas, mille A. Saareste (EKMS) ka ännile omistab, kuulub olemasolevatel andmetel üksnes kajakatele.

ALAMSUGUKOND: KAJAKALASED, LARINAE

Perekond: Kajakas, *Larus L.*

Kajakad on rannikulinnud, kelle elutegevus veega seotud. Ainult rändel, eriti sügisel, ka tormide ajal ja toitu otsimas nähakse neid veekogudest eemalgi. Kajakaliike ei eristata kuigivõrd, liiginimetused põimuvad tihedasti omavahel. Suuremal määral tuntakse ja eristatakse mustapäist naerukajakat, kalakajakat ning kogukamat merikajakat.

Kajaka üldnimetused: **kajak(as)** ~ **kaagas**, **kajajas**, **kajataja**, **kal'ak**; **kala-**, **tuul-**, **mere-**, **järve-**, **suur|kajakas**; **kajakkull** ~ **kaakkull**, **kala-**, **mere-**, **räime|kull**, **kull**; **kaur**, **kalakaur**, **järvekaur**, **kaagand**, **kahkjas**, **tsäika**, **kala-tsäik**.

Üldkasutatavast nimetusest **kajak(as)** märgitagu järgmisi variante: **kaagas** (*kaagas* : *kaaka* — Sa, Lääne-Eesti rannik), Kuu **kajajas**, Se **kajataja**. Vanem kirjakeel pakub Gös. 294 Mewe /(*avis marina*) *kajjak*/ *kajackas*, Hel. 105 *kaiakas* 'die Meebe, See-Vogel', Hup. TN II 449 *Kaiakas* jne. Läänemeresoome samatähenduslikud vasted on lv *kajägāz*, *kajāg*, vđj *kajakōs* (Mustonen Vir. 1883, 170), *kajaga*, sm *kajava*, *kajova*, *kajakka*, *kaika* (Lönnr.), *kaija*, *kaijakka*, *kajaa*, krjA *kaja*, *kajo*, vps *kajag*, *kajagi*. Soome nimetused tähendavad tavaliselt *Larus canus*'t, harva *Larus argentatus*'t või *Larus fuscus*'t (Wichmann Vir. 1926, 35): Läänemeresoomest on sõna laenatud vene

¹⁰⁵ A. Saareste, EKMS I, lk. 626.

murretesse (krjA *kajo*, *kaja* > vn *kaoxa* 'Larus canus'¹⁰⁶) ja läti keelde (lv *kajagāz* > lt *kajags*, *kajaks*, *kaija*¹⁰⁷). Sõna vastted leiduvad kindlasti ka lapis, võibolla kaugemateski sugulaskeeltes.¹⁰⁸

kajaka etümoloogiad lähevad mõnevõrra lahku. sm *kajava*'t on peetud verbi *kajaa* partitsiibiks,¹⁰⁹ vahetuks onomatopöaks hõbekajaka hüüde järgi.¹¹⁰ Y. Wichmann märgib, et kui sõna ongi onomatopöa, siis tingimata kauges muinasajas sündinud.¹¹¹ Y. H. Toivoneni järgi on *kajava* ainult osaliselt onomatopoeetiline, *kajaka* hüüet matkiv nimetus samuti kui *k kala* ja sam Jur *kalak* 'kajakas'.¹¹²

Kõikidele autoritele on siiski ühine, et nad rõhutavad nime-tuse ja häälotsuse seost. Kindlasti ühtekuuluvast läänemere-soome ja lapi sõnadest tuleb vististi lahku jätta kaugemad samatähenduslikud vasted, mille «sobivuse» võiks tingida sama loodushääl, vrd. e Piirisaare *kal'lak*, k *kal'lak*. *kajama*-verbi mõju märkame Se *kajatajas*.

Nimetusega (praegusel kujul) sobib kalakajaka kõrge kilav «kaijak, kajak» (Kumari ELV 50). Ka rahvalikud imitatsioonid ühtivad nimetusega, vrd. näit. Krk *kajagu röögive* «kajak *kaja*»; Kuu «*kaija-kaija-kaija*» jne.

Kajaka üldnimetustena leiame tihtipeale samu, mida teistel puhkudel kasutatakse konkreetse liigi märkimiseks, näit. *kala|kajakas* ~ *-kaagas* (Kuu, Muh, LNG, Rid, Ris, TMr jm.; Clare 81 *Kalla Kajak* '... vogel', Hup. 68 *kalla kajak* r. d. /kul. r./ 'Mewe, Fischweihe'), Pöi, Muh *tuulkajakas* (Pöi *tuulkaakad*, *nee oo natuse suuremad, mis väiksemad oo, nee oo viired*), *merekajakas* (Lüg, Vig, Lih, Muh, Häa, Vil jm.). Trv *järvekajakas*, Khk *suur kajakas* (*suured kajagad*, vastand *viirekajagad* 'tiirud') jne.

Väga sageli kutsutakse kajakaid *kullideks*: Khk *kajakkull*, Khn *kaakkull* 'kajakas; inimene, kes teiste kallal kaagutab' (vrd. Häa *kajakas* 'tige, kisaja, kakleja inimene'), *kalakull* (Kuu; Lüg *eks kalakull õle jo kajakas*; VJg, Jäm, Khk; Emm *kala kullis võtab kala kut solksti*; Rei; Tõs *kala-kull karib*: «*kala kalda, kala kalda*»; Tor, Vestr. 70 *kallakul, kajakas* 'Mewe, Fischvogel', Hup. 68 *kalla kul. r.* 'Mewe, Fisch-

¹⁰⁶ J. Kalima, OLR, lk. 109.

¹⁰⁷ Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 145; vt. ka L. Kettunen, LW, lk. 102.

¹⁰⁸ Y. Wichmann, Vir. 1926, lk. 36; K. B. Wicklund, SUST X₁, lk. 192; Y. H. Toivonen, tsit. teos, lk. 145; B. Collinder, FUV, lk. 21; E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 47.

¹⁰⁹ O. Donner, VWB I, lk. 9.

¹¹⁰ H. Suolahti, Vir. 1906, lk. 140.

¹¹¹ Y. Wichmann, Vir. 1926, lk. 36.

¹¹² Y. H. Toivonen, tsit. teos, lk. 145.

weihe'), **merekull** [Lüg *merekull on jo kajakas*; Tõs, Pär; Wied. *merekull* 'Möwe (*Larus*)'], **räimekull** (Khñ, Hää, Vil), **kull** [Khñ *toima tuleb siis, kui kullid muale tulevad*; Hää; Vil *kalapüügil peab kajaka asemel kull ütlemä, muidu kadu- vat kalad* (Loorits Vir. 1931, 458)].

Kagu-Eestis leiame kajaka nimetustena **kaur**, **kalakaur**, **järve-veaur** (Kan *kalakaur* lündless nii kavva vii kotal seniku ta sääl mõnt kalla näge; Har *kalakauri?* käävä mere veeren rüüken ja kallu süoven jne.). Kanepis on kajakas **kaagand** (*kaagand haarsõ suurõ kala ja linnass umma tiid*). **Kahkjäs** anti värvuse järgi (vrd. Wied. *kahkjäs* 'bleich, blass'); Hup. TN II 449 «**Kaiakas** oder **Kahkiäs**, soll zu den Mewen gehören.»

Se **tsäika**, **kalatsäik** (*kala-tsäik*, *tsäika* ~ *tsäika* < vn *aaika*).

Küllaltki arvukas **väikekajakas**, *Larus minutus* Pall., kaob nähtavasti tiirude hulka: rahvalikest nimetustest teame vaid Wied. **väike musta peaga kajakas**. Wiedemannil kahtle- mata ekslikult *Larus tridactylus*'ele omistatud **viires** : *viire* — ka: 'Meerschwalbe (*Sterna Hirundo* L.)' — võiks väikekaja- kale kuuluda (nimetus peegeldaks tiirude ja väikekajaka lähe- dast suurust).

Naerukajakas, *Larus ridibundus* L., on haki suurune kohvipruuni peaga lind. Liik on väga seltsinguline ja pesitseb haudeasunditena. Hääliitsused: kriiskav «khrää», lühike «käk, kākā» jt. (Kumari ELV 52); vali naerev «krriäh» ja «haha- querr» (Creutz SW 80).

Nimetustes fikseeritakse hää, välimus ning tegutsemispaik: **naeru- kärr**|kajakas, **kärr**, **kärv**, **käri-** ~ **käru-**, **näru**|kajakas, **näru**, **niru**, **järverääk**; **viirkajakas**, **mustpea-kajakas**; **lahe-**, **läku**|kajakas; **tuulkajakas**.

Ametlik **naerukajakas** on kirjakeele kaudu levimas (tõlke- laen, vrd. lad *larus ridibundus*, sks *Lachmöwe*, sm *naurulokki* jne.) Kriiskav «khrää» või «kärr» (rahva imitatsioonis) on andnud mitmed nimetused: **kärr(kajakas)** (Khñ *kjärrud karivad*: «küijarr, küijarr», *kjärrud ond vähäm selts räeme küllisi*, Pha *kärr* ~ *kärrkajakas*), Jäm **kärv**, Prangli **käri- kajakas**, rahvaetümoloolilised Pha **kärukajakas**, **närukajakas**, Põi **näru**, VII **niru**. Karusest häälest lähtub ka Jür **järverääk**, vrd. Wied. *järverääk* 'Caspische Seeschwalbe (*Sterna caspia*)'.

«Kr-kr»-hääliitsus iseloomustab üldse kajakalaadseid linde. Tiirud kan- navad Helgolandil nimetust *Kerren*, varasemad autorid mainivad nimetust *Kirmewe*, *Kirmöwe*. Naerukajaka nimetuseks on kärisevat häält silmas pi- dav *Seekröhe* (Suolahti DV 402).

Väiksema kajakana on naerukajakas otsekui suurte kaja-

kate ja tiirude vahepealne liik, vrd. Mar viirkajakas (MMLL 283). Musta pea järgi pandi **mustpeakajakas** [VII; Põi *tuulkaagas ja teine on mustpea kaagas*; Wied. *suur musta peaga kajak* 'Lachmöwe (*L. ridibundus*)', vrd. *veike musta peaga kajak* 'L. minutus'].

Viibimispaika osutavad Muh **lahekajakas** (-kaagas) ja Khk **läkukajakas** (*läkk* 'adru, meremuda' < rts, vt. Ariste ERLEK 76—77).

Tuulkajakas naerukajaka tähenduses on fikseeritud vaid Ans, Han (enamasti: 'L. canus').

Haudekaaslaste pesade rüüstaja on **tõmmukajakas**, *Larus fuscus fuscus* L., valge, mustpruuni mantliga jakakas. Nimetused: Kaa, Pha, Han **kalakull**, Kse **kajakakull** (MMLL 226), Kuu **mustaseljane** (*musta selgäne*).

Hõbekajakas, *Larus argentatus argentatus* Pont., pesitseb suurtel rabalaugastel kohati märksal arvul, vähem meresaartel. Rabalt sooritab ta retki merele, mil kuuldub na-saalset «kjau»-d ning helirida «kjaukjaukjau...» (Kumari ELV 50).

Nimetused: Pär **meri-kalakull** 'meri- ja hõbekajakas', **räbajakakas** (Vig, Juu; Kumari EL 192), **sookajakas** (Vai; Kumari EL 192), Wied. **hülgekajak(as)** 'Silbermöwe (*L. argentatus*), Mantelmöwe (*L. marinus*)', VII **käbru hall** (*käber* 'meresete'), Lih **tormikajakas** (MMLL 264), Iis **merekoer** (nii nimetati Peipsi järvelt Murakarabale ja tagasi lendavaid hõbekajakaid nende häälituse järgi), Stryk 483 **Peipsi jakakas**, **kajakalind**.

Eestis vähese arvuline läbirändaja ning talikülaline on **jääkajakas**, *Larus hyperboreus hyperboreus* Gunn., kelle rahvaliku nimetusena teatakse Vilsandilt **talvekull** (Härms EL 187, Kumari EL 155).

Merikajakas, *Larus marinus* L., on jakakatest suurim. Lind paistab silma röövlikommetega: toitub tihti linnumunadest ja -poegadest, kuid üritab rünnata vanalindegi.

Nimetused: **kalakull** (Sa, Muh, Han; Khn *kalakuell* — *kõegõ suurõm*; Pär **mere-kalakull** 'hõbe- ja merikajakas', VII **suur kalakull**, Khn **suur kull** (*suurõd kuellid tegäd küll paelu paha* — *tapvad kõsla poegi*), Muh, Vor **siiakull**, Sa **räimekull** (Khk *räimikullid keige suurem kajaka tõug*), Wied. **kalakajak(as)** 'Sturmmöwe (*Larus canus*), grosse Möwe (*Larus marinus*)...', Ans, Phl **kalakotkas**, Muh **aulikajakas** (*aulikaagas*).

Värvust märgib Kuu **hallkajakas**, Wied. **hülgekajak(as)** 'Silbermöwe (*L. argentatus*), Mantelmöwe (*L. Marinus*)' — **hüljeshall** (või hülgejahil kohatav lind?). Tõs **loukskull** — *oma* «*louks, louks*»-kisa pärast nimetatakse teda **loukskulliks**. Mus **lorv**, -i 'merikajakas', ? vrd. sm deskript. *lorvi* 'lorvailija, laiskimus, vetelys, tyhjääntoimittaja' (NSk).

Kalakajakaid on kaks alamliiki — **r a n d - k a l a k a j a k a s**, *Larus canus canus* L., ning **j ä r v e - k a l a k a j a k a s**, *Larus canus heinei* Hom. (praktiliselt väheerinevad). Naerukajaka kõrval on kalakajakas kõige tavalisem, vrd. Prangli *kajagas* 'kajakas, *Larus*'e perekonna liikide üldnimetus, peamiselt siiski kalakajakas, *Larus canus*'. Lindu võib kohata peagu kogu aasta jooksul (talvel lahtisel merel).

Nimetused: kalakajakas, kala-, räime|kull, kudu-, valge-, valgepea|kajakas; tuul-, jää-, läku|kajakas, kaader, lõugas, ratas, mereratas.

Toiduse järgi pandi kalakajakas [Prangli *kalakajagas*; Wied. *kalakajak* 'Sturmmöwe (*Larus canus*), grosse Möwe (*Larus marinus*) . . .'], kalakull [Lüg *ku niet kala näevat, siis süövat kala kõhe vällä, senepärast nimideta kalakullist*; Pär; Wied. *kalakull'* 'Sturmmöwe (*Larus canus*)'], Wied. *räimekul'* 'Sturmmöwe', Prangli *kudukajakas* (*k u d u k a j a g a s*, *kussa neid kajaku on palju kudu ajal, sielt saada kala*).

Välimust peavad silmas Pha **valgekajakas**, Pha, VII, Pöi **valgepea-kajakas** (vastandina *mustpea-kajakale* 'naerukajakale').

Kajakad, eriti kalakajakad, kuulutavad maaletulekuga tuult ja tormi, vastav nimetus — **tuul(e)kajakas** [Sa, Muh, Kse, Var; Wied. *tuulekajakas* 'kleine Möwe (*L. tridactylus*)', vrd. sks *Sturmmöwe* '*L. canus*']. Lind viibib talvelgi meil, vrd. Kuu, Mar **jääkajakas** (MMLL 268, Kuu *jääkajajas*; Wied.). Khk **lääkukajakas** pandi toitumispaiga järgi. Wied. **kaader** : *kaadra* (Pp) 'Sturmmöwe' [vrd. vdj *kaatar* 'kaakkuri' (Mustonen Vir. 1883, 170), sm *kaatra* id., is *koatra*] näib olevat onomatopoeetiliselt algupära, vrd. e *kaagutaja*, sm *kaakkuri* jne. Tõenäoliselt on hääliitsusega seoses ning kuulub kalakajakale Wied. **lõugas** : *lõuka* (*jääkajakas*) 'weisse Möwe (*Larus tridactylus* L.)' — antud tõlkevaste on kahtlemata ekslik. Wied. **ratas** : *ratta* 'grosse Möwe, Sturmmöwe (*Larus canus* L.)', **mereratas** id. võiks seletuda mõnesuguse sarnasusega linnu hääle ja rattakäigina vahel, vrd. *santvanker* 'mudakurvits'.

ALAMSUGUKOND: TIIRLASED, STERNINAE

Välimuse, lennupildi, eluviiside ning asumisalade üldine ühetaolisus on põhjuseks, miks üksikuid tiiru- ning viireliike rahva hulgas kuigivõrd ei eristata. Ka hääliitsused on neil liikidel samalaadsed: kärisevad, ramedad, r-lised, vrd. **mustviires**: hääli kilav «kljää», kirisev «kimmä» ja lühike «tlik»; väiketiir: «tleet», terav «kitt» ja kädisev «kerrr-ete kerrr-ete»; jõgitiir: hääli kahesilbiline kriiskav «krii-ää», kriikusuv «kriie-kriie-kriie . . .», ärritatult kräunuv «krrääh»; r a n d -

tiir: kriiskav «krää» ja helirida «kriik-kriik-kriik...» (Kumari ELV 46, 48).

Tavaliselt neid liike ei eristata: I. tiir ~ tiiru, mere-, kala-, liiva|tiir, tiirus, tiiras, tiirataja, tiirakas ~ tiirgas, tiilgas, viir, viire, viires, viiras, viira, viirg, kiir, kirr, kirre, tirr, kirnääks, täärn, viirkajakas, väike kajakas, tirts-, prits|kajakas; meri-, vee-, järve|pääsuke, meriharakas, merepolitsei, merehunt, hiid(lane).

I. Hääliitsust matkiv tiir ~ tiiru on laialt kasutusel, vrd. näit. Jõe tiir krääksub mere peal, tieb «tikkk-tikk-tiire»; Muh tiiru uo pisike, valge; Ris tiir kajaka muõdi lind, veiksem laulab «tiirut, tiirut»; Muh tiiru; Wied. tiir : tiiri, tiir : tiiru (viir, tiir, tiirak, tiirakas, viiras) 'Meerschwalbe (Sterna hirundo L.)', vrd. sm Renv. Tiiru, -un 'Sterna hirundo, Seeschwalbe (kirri)'; Kuu meretiir ~ kalatiir (Hel. 139 merre-tiir 'ein kleiner See Vogel', Hup. TN II 449 «Merretiir... soll ein kleiner grauer, am Bauche weisser Seevogel sein»), Jõe Prangli liivatiir, Jõe Prangli tiirus 'Sterna hirundo ja ka teised', Wied. tiiras : tiirase (O), Piirisaare tiirataja («Seepärast selline nimi, et tiirutab ja keerutab vee kohal» — seletus on rahvaetümoloogiline; Wied., Kund. 63 tiirataja), tiirakas. [Pha tiirakad, Rei tiirak : -ga; Wied. tiirak : tiiraku (O), tiirakas : tiiraka, vrd. Urv tiirak 'mingi väike asi', Har 'haraline väike kaalikas', Rõu 'väike'], Hää tiirgas (tiirgad on pikä vahe-date tiivadega), tiilgas (Vestr. 71 Tiilkas 'eine Art kleine Fischvogel' P.).

tiiru onomatopoeetiline paralleelsõna on viir ja selle tulestised: viir [Jäm viir : -u, Muh viir : -e 'tiir', Kse; Wied. viir : viiru 'Seeschwalbe (Sterna hirundo)'], viire (Khk viire : viire, kõige pisem kaeaga selts, liik, suur viire te summ; Krj, Phl, Emm), viires [Khk viires : -se, Põi mis väiksemad oo, nee oo viired, nad oo suurem jägu kaaka muõdi, aga nad äi lähä suureks; Muh nagu viires, lõugab aga peäle (lapse kohta); Kse viires karjub viire ääleaga; Khn viires : viire (~ suur viires 'kõik tiirud peale väiketiiru)']; Wied. viires : viire (I) (viiras) 'Meerschwalbe (Sterna Hirundo L.)', viiras (Jäm, Wied. viiras : viira — tiir, viires), viira [Tõs viira karib: «viiraaa, viiraa»; Mar viirad 'Sterna sp.' ainult pl. (MMLL 253)], Var viirg (viirgad väiksed, kajakast pisemad, tigated). Onomatopoeetilised nimetused on ka Wied. kiir : kiiru = tiir (vrd. Kett. lv kīr, kīr-kajāg, kīr-kajāgāz 'kleine möwenart'; k. um selli piški kajāgāz, miš ṽdākabāl rākkāb 'k. ist eine kleine möwe, die fortwährend schreit', vrd. e kiir > lt kīre, kīris, kīrlis¹¹³), Wied. kira : kira 'Seeschwalbe (Sterna hirundo)' [vrd.

¹¹³ L. Kettunen, LW, lk. 135.

ka kirama 'greinen, wiederholt weinen (wie kleine Kinder)', kiratama (W, P) 'aufschreien, kreischen', Stryk 483 kirr 'Sterna hirundo' (vrd. sm Renv. kirra, a ~ kirri id.), Kaa kirre 'Chlidonia', VNg tirr (*tirrid on valged linnud meres*; Wied. *tirf*), Ans kirnäaks 'Sterna macrura'. LNG, Ris täärn: -a (< rts tärna 'neiu, piiga; tiir') on häälightsuse matkinguks arvatud: LNG «*tikk täärn, tikk täärn*», *sedaviisi teeb*.

II. Tiire peetakse tihtilugu kajakaliigiks, vrd. Krj, Khk viirkajakas (Krj *viirkajak ähk viire, nee oo pisemad kut nee päriskajakad on*), Stryk 483 väike kajakas 'Sterna hirundo'; Noa tirtskajakas, Jür pritskajakas (*prits* — deskriptiivne sõna).

Pikkade nooljate tiibade ja saleda kehaga meenutavad tiirud pääsuke, vrd. *meripääsuke* [eR, Sa; Hää 'väiketiir'; Wied. *merepääsuke* 'kleine Meerschwalbe (*Sterna minuta*)', Kund. 63 *mere pääsuke* 'Sterna hirundo'], vdj *meripäsko* 'viires', sks *Meerschwalbe*, vn *морская ласточка* 'Sterna'; *veepääsuke* (Pha 'Sterna albifrons', Stryk 483 *weepäsokene*), Wied. *järvepääsuke* [*järvepääsokene* (d) 'Meerschwalbe (*Sterna Hirundo*)']. Meriskiga pole tiirul peagu mingit sarnasust, ometi kutsutakse tiiru sellegi nimetusega: Ans *meriharakas*.

Valvsa sõjakusega oma pesakolooniate kaitsel (ründab inimestki) teenib ja väärib tiir *merepolitse* nimetust (Pha). Toiduks püüavad tiirud kalu ja sääski, vrd. Wied. *merehunt* (D) 'Meerschwalbe (*Sterna hirundo* L.)', Aud *hiid*, *hiidlane* (*i ò d l a s e d v õ i i i u d o n i k k e m e r e ä ä r s e d l i n n u d , i k k e r ä i m i p ü l d v a d*).

Perekond: Viires, *Chlidonias* Raf.

Mustviire, *Chlidonias niger niger* (L.) omapärastest nimetustest on teada ainult Kaa **tõmmu viires**, Stryk 483 **must veepääsuke** (-päsokene), **must kajakas**. **Valgetiib-viires**, *Chlidonias leucopterus* (Temm.), on sedavõrd haruldane, et ei tule rahvalike nimetuste poolest arvesse.

Perekond: Röövtiir, *Hydroprogne* Kaup.

Ka **röövtiir**, *Hydroprogne tschegrava tschegrava* (Lep.), on rahvalike nimetuste saamiseks liiga haruldane (S-ste **räme-tiir** — kunstlik moodustis; Wied. **järverääk** — ilmselt naerukajaka nimetus).

Perekond: Tiir, *Sterna* L.

Jõgitiir, *Sterna hirundo hirundo* L. ning **randtiir**, *Sterna paradisaea* Pont., sarnanevad praktiliselt täiesti (esime-

sel must nokatipp, teisel kogu nokk punane). Teistest väiksem väiketiir, *Sterna albifrons albifrons* Pall., sai mõningad liigile eriomased nimetused: Kuu räusk (*r ä ü s k*, *plaani puolest kui tiir, aga tiirust pisem, r ä ü s k sellepärast, et ta ni kräünüb «kräu-kräu»*), S-ste Mus tirrits, rits, Lüg tirra (hääle järgi), Prangli pisike tiir. VII meripääsuke (Gös. 376 See-Schwalbe / *Merri-pesckel*), Pha veepääsuke (vrd. sks *See-schwalbe*) märgivad teisigi tiire (ja viireid). Kihnus tuntakse väiketiiru randviire nimetuse all.

SUGUKOND: ALKLASED, ALCIDAE

Perekond: Alk, *Alca* L.

Alki, *Alca torda torda* L., kohatakse rohkemal arvul sügisesel läbirände ajal, üksikud isendid talvituvad. Algi hääl on madal, kare «arr» (Kumari ELV 26), mida imiteerib Prangli ürr (vrd. samas ürr 'vurr, eriti seajala kondist vastlapäeval tehtud'), Kuu urr (*u r r ühe muna sie ainult muni, ühe lapsega jusku u r r ühe munaga*). Kuu Kõnnu tirk (Eplik Lv 1938, '27), Kuu Viinistu kalatirk (ka krüüsli nimetused) on algupäralt deskriptiivsõnad, vrd. sm Lönnr. *tirkko*; *kalatirkka* 'strand-skata'. Kei apjas päritolu jääb selgusetuks.

Perekond: Tirk, *Uria* Briss.

Lühinokk-tirk, *Uria lomvia lomvia* (L.), satub Eesti randadele eksikülalisena. Kirjanduses kohatav nimetus lumm, -i on laen, vrd. sks *Lummel* 'Uria grylle, FV erts lóm, pl. lómar 'Lom, *Colymbus*'.

Perekond: Krüüsel, *Cephus* Pall.

Krüüsel, *Cephus grylle grylle* (L.), pesitseb lokaalselt Eesti põhjarannikul. Suurem haudekoloonia paikneb Pakrineeme glindi pragudes ja lõhedes. Krüüsel on väga hea ujuja ning sukelduja, vrd. Kuu *sie on jusku kalatirk* (osava kaluri kohta).

Wied. krüüsel : krüüsli 'Lumme (*Uria Grylle*)', pärineb rootsi keelest, vrd. rts *grissla, grassel, gröttla, grylla, grautle* 'Uria grylle' < **grylle, -a*, mis on tuletis vanarootsi sõnast *gryt* 'sten-(rös)', sest krüüsli pea-asupaigaks on koopad ja praod kivide vahel. Eesti krüüsel on arvatavasti vana laen eesti-rootsist.¹¹⁴ Krüüsli nimetustena kasutatakse veel: Jõe, Kuu kalatirk, Kuu Kõnnu tirk, Väike-Pakri kalatirt, Ha kalatirts,

¹¹⁴ Vt. P. Ariste, ACUT(D), XLIX, lk. 8—9.

Mus väike räimeriks (deskriptiivsõnad), Kei kalarähn. Mustjala Pangal hüütakse krüüslit ka **kuurnpeaks**.

SELT: TUVILISED, COLUMBAE

Tuviliste seltsi esindavad Eestis kaks perekonda viie liigiga. Kaelus-, õõne- ja kodutuvi kuuluvad igapäevaste lindude kilda, turteltuvi ja türgi turteltuvi on haruldasemad. Viimane pesitses Eesti alal esmakordselt alles 1957. a.

Columba üldnimetusena kasutatakse **tuvi** ~ **tuuvi(ke)** ~ **tubi** ~ **tui** (viimase esinemisalaks on LäE, KesE, Läm. Vt. Saareste EK 1939, 181; Vir. 1955, 24). Vanemates allikates leiame: Stahl 120 Taube /*duwikenne*, Gös. 409 Taube/ (subst. *columba*) *Tuwikenne*, 49 *tuikenne*, Clare 275 *Tuwikene*, sse 'die Taube', Hel. 191 *tui*, *tuike*, Hup. 253 *tui* u. *tu-i* (selt. *tuie*), Wied. *tuvi* : *tuvi*, *tuvikene* : *tuvikese*; *tui* : *tui*, *tuie*; *tuikene* : *tuikese* jne.; *tuuvikene* : *tuuvikese* (SO). *v* kadu labiaalvokaalide vahelt on nähtavasti toimunud XVII sajandi teisel poolel Põhja-Eesti murde lääneosas.¹¹⁵

Muudest foneetilistest seikadest mainitagu esimese silbi vokaali pikenemist ning *v* > *b* mõnedes murrakutes: Kuu *tuuvikane*, Iis *tuuvi(ke)*, Hlj, Rak, VJg, Trm *tuuvi*, Mih *tubi*, Lut *tubi* : *tubi*. *tuvi* pärineb alamsaksa *duwe*'st.¹¹⁶

SUGUKOND: TUVILISED, COLUMBIDAE

Perekond: **Tuvi**, *Columba* L.

Kaelustuvi, *Columba palumbus palumbus* L., **õõnetuvi**, *Columba oenas oenas* L.

Hoolimata erinevustest välimuses ja ökoloogias — kaelustuvi on kogukam (ja arvukam), «krantskaelaga», pesitseb avapesas, õõnetuvi haavatüvedes —, ei erista rahvas neid kuigi võrd. Mõlemad liigid külastavad toiduotsinguil põlde. Ka häälitsemine ei tõmba teravat piiri kahe liigi vahele. Nõnda sulavad nad üheks metstuviks isegi siis, kui neist rohkem teatakse. Eristamise kohta leidub üksnes paar teadet: Kuu *miegas*, *kes puusse pesa tieb* (teine pesitseb puu õõnsuses, on pisem, nimetus — *tuvi*); Vän *meokid on kaks sorti* : *teine on uurlup ja teine on ike meokas ühesugused al'id mõlemad*; Krj **kuusetuvi** 'C. palumbus', **haavatuvi** 'C. oenas' (pesitsuspaiga järgi). Kirjanduses kohatav vahetegemine *meigas* 'C. palumbus', *melekas*

¹¹⁵ A. Saareste, EK 1939, lk. 181.

¹¹⁶ Vrd. E. Ahrens, GES, lk. 169. Saksa sõna on algselt onomato-poetiline, vt. H. Suolahti, DV, lk. 209 jj.

'C. oenas' (näit. Härms EL 161; Kumari EL 145—146) ei kajasta rahvalikku tarvitust.¹¹⁷

Lindude kudrutamist, kuutamist ehk ulumist iseloomustatakse üsna ühetaoliselt. K a e l u s t u v i kudrutamine on rütmiline, uluv, üksikutest silpidest koosnev ettekanne: «kuk-kuu-ku-ku ruu-ku, ku-ruu-ku-ku-kuu-ruk», õõnetuvil kõmisev «huu, huu, huu» (Kumari ELV 86). Vrd. alamal rahvalikke tõlgendusi.

Lindu nimetatakse hääliitsuse (I) ja elupaiga (II) järgi, mõningad nimetused on teistelt lindudelt üle kandunud: I. kuutaja, tuutaja, kuugitaja, puuk, uurlup, uhkur, uudut, huut-ütt, uuhütt, (h)utt, hall utt, utu, utulind, utu|kana, -kukk, utikana, utumargus, udutaja, sootaja, tootaja, hütt, tütt, kühklane ~ küüklane ~ kähklane, mehik(as), mehuk(as), mehuke, mehike, mehka, melgas ~ meigas ~ miegas, mõõgas ~ mõigas ~ mõegas ~ mõukas, mõo, moigas, lõigas, meokas ~ meukas, meoke ~ meuke, meos, melekas ~ mälakas ~ meelekas ~ meelikas, mellekene, meltsas ~ möltsas ~ mältsas ~ mölsas ~ mõlsas; II. mets|tuvia ~ -tui, laane-, põllu|tuvi, mets-utt, põldpüü.

I. Tuvinimetuste arvukaim jagu on onomatopoeetilist algupära. Hääle iseloomulikkus annab selleks tõhusa aluse: **kuutaja** (Kad, Khk, JMd, VJg, KJn *kuutaja kuutab*, Plt, Hel, Ote; Wied. *kuutaja* 'wilde Taube', Stryk 480 *kutaja* 'C. oenas'), Var, SJn **tuutaja**, Ris *miegas, ta tuutotab peal kevadi*; Vas hütt tiip «tuu-tuu, tuu-tuu» jne.

Huvitavaid paralleele pakuvad nimetused teistest keeltest. Sveitsis esineb tuvinimetus *Chüt*, mille edasiareng on *Kuter* (*Chuter, Chutter*; XIV saj. *Kuuter* kujul), *Kütter*, Švaabimaal *Kauter*. Verb, mis isatuvi häält edasi annab, kõlab Sveitsis *chätten, chüteren*, soome keeles *kuhertaa* (Suolahti DV 209—212 järgi). Vrd. *chüt* (*Kuuter*) ja e *kuutaja, Chutter* ja e (h)utt, *kütter* ja e (h)ütt.

Eesti u-liste nimetuste rühma jätkavad Kod **kuugitaja** (< *kuu-kuutaja*; teise silbi vokaal on dissimileerunud), Lai **puuk** (van.), Vän **uurlup** 'õõnetuvi', S-ste Tõs **uhkur** (van.), Rei **uudut**, Phl **huut-ütt**, Ans **uuhütt** (vrd. Khk imitatsiooni *huu-huu, ut-huu*); (h)utt, hall utt, utu, utulind, utu|kana -kukk, utikana, utumargus, udutaja [Jäm *all utt, utu*, Ans *utt*, Khk *utt koõgab, all utu, u t u d tegad oava puude sisse pesad; utu kana, utu kukk*, Mus *utt*, Krj *utu lind*, Emm *u t t üiab* «uu utt uu utt», Rei *utu-margus*, Rõu, Lei *hutt*, Se *h'utt*; Wied. *hutt* : *huta, hutu, hut't* : *huti* (udutaja, hütt); udutaja (M) 'Ringeltaube (*Columba palumbus*)', vrd. Krl, Se *u'tt, hutt* 'täpikvesivutt'], Kõi **vutt** (*v u t t on all lind, lendavad parves ... üksigult laulab: «uu-uu-uu-uu-ut-trut oo-oo*). Saarte ning Kagu-Eesti (h)u'tt on iseseisvalt tekkinud.

S-ste Var, HJn sootajaga kõrvutatagu Tõs tootaja (*mets-*

¹¹⁷ Vrd. ka A. Saareste, LVEM, lk. 91; J. Lõo, EKirj. 1913, lk. 259.

tui teeb: «oot-oot, oot-oot-oot»). **Hüt't** on tüüpiline Kagu-Eesti linnunimetus, mis ulatub üksikutel juhtudel kaugemalegi (Tor, Ksi, Vil, Hel); Guts. Feld-Taube *Hütt/e*, Wied. *hütt* : *hütu* (d) = *hutt* (von dem Rufe «hüttütütü»), Russ. 123 Meigas, in Livland *hütt* 'C. palumbus'; *hüt* 'Holztaube' (nach ihren Naturlaut: *hütt-tü-tü-tü*), *hüt teeb hellü*.¹¹⁸ *hüti* päritolu tunnevad keeletarvitajadki, vrd. Rõu «*hütt tüü hütt tüü hütt tüü*» — *selle tal hüt t nimi*; Hel *üt t laul* «*üttüü tüü tü, üttüü tü tü*», Rõn *ütt tiib iks* «*ütt tüü, tüü, tüü*» jne. Konvergentse vastena leiame Reigis **tütt** (*metstui* ehk *tütt*).

Läänemeresoome ühissõnavarasse kuulub Kirde-Eesti **kühk-lane** [Kuu *kühküläne*, VNg *kühkilaine*, Vai *küüklane*, *küüküläine*; **kähklane** (Walner EMts 1922, 145); Wied. *kühklane* (NW) 'Ringeltaube'], vrd. vdj *kyyhkynen* (Mustonen Vir. 1883, 173), sm *kyhky*, *kyhkyinen*, *kyyhkyläinen*, *metsäkyhky* jne., is *kühküläin*, krjA *kühkõi*, krjL *küuhkõi*. Levikupildi põhjal oletati eesti sõna laenamist soome keelest.¹¹⁹ Kõik uurijad kinnitavad üksmeelselt sõna onomatopoeetilist päritolu.¹²⁰ Vrd. sm *hyhkyä* 'kuhertaa (kyyhkynen)', Wied. *hühisemä*(d), *hühki-ma* ... 'leise wiehern' jne., Kuu *kühkümist ma olen kuuld küll*.

meigas ~ *meegas* ~ *miegas* ~ *mehikas* ~ *mehukas* ~ *meukas* ~ *meokas* ~ *mehik* ~ *meos* jne. variandirikas sõnapere (tüüp) piirdub eesti keelealaga ning taotleb nähtavasti linnu häält, vrd. Vig *mehikas*: «*mehe-he-hee*», Haapsalu *mee-mee-mee*, Kod *melekas mehetab* jne., kuigi *u*-lised ja *ü*-lised matkingud seisavad loodushäälele — «kuutamisele» — lähemal. Mõjustusi võiks otsida tikutaja nimetusest *mõhitaja*, *mõhites* (*h* vokaalide vahel), mida näib kinnitavat ka semantiline ristumine, vrd. Vig *mehik* 'metstuvi; tikutaja'. Pikk vokaal või diftong on tekkinud *h* kao tagajärjel, vrd. näit. Saa *mehoke* ~ *meoke*, Hää *mehukas* ~ *meukas*. Võrdlemisi laialdane levikuala, variandirohkus, üle kandunud tähendused, sage kasutamine võrdlustes jne. tõendavad sõnapere eakust¹²¹: **mehikas** (Ans, Mär, Vig, Rõn), **M mehik** (: -u), Trv *mehik* (: -a), Hää, Saa **mehuk(as)** ~ Saa *mehuke* (*mehoke*), Hls **mehike** (rahvaetüm.), Hel **mehka**, vrd. Pil, Hel, Har *Mehka* 'mehenimi'; Gös. 409 Holz/Feld / Wilde/ Ringel Taube / *mehikas*, Wied. *mehikas* : *mehika* (S) = *meigas*, PõLä, PõPä **meegas** (Müll. 144 «paar Me-kaid, ehk kaks noort Tuikest»), **meigas** (< *mehikas*; LÄVi, Jä, Ha, PõLä, Plt, juhysl. Jaa, Vil, San; Hel. 138 *meikas* 'die Holztaube', Hup. 139 *meikas* / od. *mekas* / 'Holztaube' r., Wied.

¹¹⁸ J. Hurt, OE, lk. 7.

¹¹⁹ A. Saareste, LVEM, lk. 92.

¹²⁰ H. Suolahti, DV, lk. 209; Vir. 1906, lk. 139; A. Saareste, tsit. teos, lk. 92; J. Mägiste, DLK, lk. 152; Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 257.

¹²¹ Vrd. A. Saareste, tsit. teos, lk. 92.

meigas : *meika*, *meikas* : *meika* 'Columba oenas L., C. palumbus L.'). Kuu, Kad, Ris *miegas*, Wied. *meekas* : *meeka*, *meigas*, *meikas*, *miegas*, *mõogas* : *mõõka*, *mõigas* : *mõika*, *mõekas* : *mõeka*, Juu *mõigas* ~ *mõegas*; Wied. *mõukas* : *mõuka*, *mõo* : *mõo*(d), *moigas* : *moika* (W) ... = *mõigas*, vrd. Lih *lõigas* 'C. palumbus'; *meokas* ~ *meukas* (Vän, Tor, Pär, Pil, SJn, Vil; Hup. 139 *meokas* 'Holztaube, Turteltaube r., Wied. *meeukas*), Saa, Trv *meoke* ~ *meuke*, M, Saa *meos*, Wied. *meeus*.

Väga tihti tulevad esitatud nimetused ette võrdluslikes kõnekäändudes, näit. Mär *see oo nii alliks läind jüstku va meegas*, VMr *all kui meigas* (vanainimese kohta), Mär *paha inimese kohta oõtasse et vat kos meigās* jne. Nimetus märgib ka värvust, vrd. Noa *meegas* 'pleekunud värv', Iis *savimeigas* '(hall) savine koht põllu sees ja mujal'.

Peamiselt Ida-Eestile omane tuvinimetus on *melekas* (Jõh, VMr, Trm *kel al'abe, sellele öeldasse: öled kui melekas*; Kod *nagu melek al', ise kolmkümmet uassad vana*; Pal, Lai *vahib ku mälakas*; Pär, Vän, Kei; Wied. *melekas* : *meleka* = *meigas*, Kund. 56, Jak. I 33). *Meelekas*, *meelik(as)* on levikupildilt *melekast* eraldi [VNg, Mar; Hää *meelik oleva sellepärast, et mahedasti laulab «metu-hh-metu-hh ut't ut't...» mehukas oleva tal pärisnime, aga uemal ajal oleva meelik pantu peenemalt vähe*; Juu (S-ste LVEM 92), Tür *meelekas*, KJn, Trv, Pst, Hls, San]. *melekaga* ühte kuuluv, elavast keelest kadunud nimetus on *melleke(ne)*, Hup. 139 *melleke* 'wilde oder Holztaube' (Pp), Wied.

Kui sõna *mehik* jne. peaks osutama onomatopoeetiliseks kujunduseks, oleks sama algupära ka tüüp *melekas*.¹²² Vrd. Hää *meelik oleva sellepärast, et mahedasti laulab ...* — seega keeletarvitajategi teadvuses häält jäljendav. Või pärineb tüve *l meltsas* sõnast, millele võiks vihjata näit Wied. *melgas* : *melka* = *möltsas*; *meigas* + *meltsas* > kontaminatiivne *melgas*?

Meltsas ~ *möltsas* ~ *mältsas* ~ *mölsas* ~ *mölsas* põhjendab ilmsel segiminekul teise nimetusega *meltsas* 'roherähn', kõlalise läheduse tõttu,¹²³ vrd. vastupidist ülekandumist: Rap *meigas* 'roherähn'. Metstuvi tähenduses kohtab sõna võrdlemisi laialt [Kir *meltsas oo koa tui mõdi lind*; Pär, PJg, Vän, Tor, Hää, Kei, Tür, SJn, Trv, San; Wied. *möltsas* : *möltsa* (*mölgas*, *malts*, *melgas*...) 'Grünspecht (*Gecinus viridis* L.) = *meigas*].

II. Elupaika märgivad ning kodutuvist eristavad järgmised nimetused: *mets|tuvi* ~ *-tui* [vrd. Iis *metstuvi* 'metsas elav tuvi' (nimetust kasutatakse kodutuvide eraldamiseks *metstuvi*-

¹²² A. Saareste, LVEM, lk. 92. Vrd. siiski M. Toomse, EK 1933, lk. 10 (joonealune märkus).

¹²³ Vrd. A. Saareste, tsit. teos. lk. 92.

dest). *metstuvi* pruugitakse ohtramini Lääne- ja Kirde-Eestis ning saartel, harvem Kesk- ja Lõuna-Eestis; Stahl *ux pahr metzduwit*, Gös. 339 ringel-Taube / (palumbus) *metz tuiwi*, Hel. 139 *metstuike* 'die Holztaube', Hup. 140 *mets tuike*, Fisch. 206, Russ. 123 'C. oenas', Stryk 479 *metstuike* 'C. palumbus', Mih *laanetuvi*, Stryk 479 *põllutuvi* (*põllu tuike*) 'C. palumbus', Jäm *metsutt* ~ *põldpüü* (*põltpüi* — üle kandunud nimetus).

Kodutuvi, *Columba livia livia* Gm., on sünantroopne paigalind, elutsedes peamiselt linnades. **Tuvi** märgib enamasti kodutuvi: Mar *tuid maal ei ole, nee on lehnas*; Iis *Rakveres ma olen nähend küll tuvisid*; Rõn *tuvi* (tavaliselt 'kodutuvi') jne. Diferentseerivad nimetused on Khn, Plt, Kse **kodu(ne) tuvi**, Iis **linnatuvi** ja Kund. 57 **majatuvi**. Leivust on teada **hütt** (*ütt : ütü*) kodutuvi nimetusena (algsest 'metstuvi').

Perekond: **Turteltuvi**, *Streptopelia* Bp.

turteltuvi nimetuse kandjat rahvas ei tunne: Mär *turtel tuid ma olen kuund aga ei tea, mismoodi nad oo*; Juu *turteltui*, *se on vist väl'läma lind* jne. Nimetuse tegelikud omanikud — **turteltuvi**, *Streptopelia turtur turtur* (L.), **türgi turteltuvi**, *Streptopelia decaocto decaocto* (Friv.) — levivad Eestis ulatuslikumalt alles viimasel ajal. Sõna tuntakse piibli kaudu, vrd. Trm *eks pühakiri reagi turteltuuvikes-test*; Khk *turtel tui, jah see oo piiblis* jne. Ka F. J. Wiedemann märgib sõna piibli-päritolu. Sõna on kirja pandud järgmistes kujudes: Kuu *tutter(tui)*, VNg, Jäm *tuŗdel tui*, Vai *turrtuuvikaine*, Khk, Emm *turtel-tui*, Mar *turtli tui*; *turtel tui* (Mär, Kse, Ris, Juu, VJg, KJn, Trv), Trm *turtel tuuvike*, Plt *turter tui*, Krl *turtel tuvikõni*, Rõu *turtutuvikõnõ*; Hup. 258 *turtel-tu-ike* (*tuwwikene* d) 'Turteltaube' r., Wied. *turtlitui* (bl); *turtli*, *turteltuikene*, *turtlitui* 'Turteltaube' (< sks *Turteltaube*).

turtel on vahetu onomatopõa (*turrturr* ~ *turtur*) dissimilatiivne vorm. Turteltuvi *turrturr* meenutab väga nimetust *Turtur*, mõlemat r-i tuleb ainult nurruvalt hääldata (Voigt ESV 146).

Vrd. Gös. 409 *Turtel Taube* / *Saxa mah keggi*.

SELTS: KÄOLISED, CUCULIFORMES

SUGUKOND: KÄGULASED, CUCULIDAE

ALAMSUGUKOND: KÄGULASED, CUCULINAE

Perekond: Kägu, *Cuculus* L.

Kägu, *Cuculus canorus canorus* L., on üks neid väheseid linde, kelle häält ja nimetust hästi tuntakse.

Käo nimetuste aluseks on hääl, sarnasus raudkulliga, saabumise ja vaitjäamise aeg ning uskumused: kägu ~ kägi ~ kagu ~ kjägo ~ kjago ~ kägü ~ kägo(ne) ~ kagi ~ käägu, käätsas, kukulind ~ kukku- ~ kuugu|lind, hõbe-, kuld|nokk; kukulinna-kull, kägukull ~ käo-k., tsirkhaugas, jürilind, suvilind ~ sui-l., odralind; surmalind, surmakuulutaja (hoole-, õne-, leina-, surma|kägu); kõrkja-, pudu|lind.

Kirjakeele kaudu pürib kägu üldkehtivaks nimetuseks. käo arvukam variant on kägi, mis A. Saarest järgi esineb IdLä, LÄHa, kohati PõPä (EKMS), lisada tuleks Kuu, Khn; Gös. 268 Kuckuk *keggi*, Hel. 103 *käggi*, Hup. 62 *käggi*, g. käo od. *käe*. r., Fisch. 177, Russ. 122, Wied. id. Lokaalsemaid variantidest leiame Har **kägu**, kohati EdVõ **kjägo**, **kjago**, vokaalharmonia alal hoidnud KiKuu **kägü**, Vai **kägö**, **kägöne** (S-ste EKMS järgi), Kuu **kagi** (*kagi*) (van.), Ans, Rei **käägu**; Gös. 222 Guckguck /*Kegko*/ *Kuckuck*, Vestr. 70 *Käggü* g. Käo, «polle k ä k k u kuulda mitte» 'Man hört den Kuckuck nicht', Clare 77 *Käggo*, gen. *Käo* jne.; lv *ke'g*, *kä'g*. lvS *kug*, *k'egg*, *t'egg*, vdj *tšäko*, *tšako*, sm *käki*, demin. *käkö*, krj, krjA *kägi*, demin. *kägöi*, vps *käg'i*, pl. *käg'ed*, *kägi* (lp).¹²⁴

V. Thomsen ist alates peetakse kägu teatava kõhklusega balti laenuks, vrd. ld *gegē*, *gēgē* id.¹²⁵ Leedu uurija V. Urbutis juhib tähelepanu asjaolule, et esitatud leedu vormid on võrdlemisi hilised derivaadid kahtlemata vanast kujust *gegužē* 'kägu' (vrd. lt *dzeguže*, mprs *geguse*, mvn *жегъзуля*). See fakt aga vähendab tunduvalt laenuhüpoteesi tõepära.¹²⁶

Läänemeresoome nimetuse lähtekohta tuleks siis loodushäällest otsida. ä esimeses silbis võiks tuge leida käo teisest häälitusest, nn. käginast, vrd. näit. Rei *käägu* *kägistab*, Ote *kägu* *kägises*, lv *ke'k* *kegästāv* 'der Kuckuck ruft' jne., vrd. Wied. *käätsas* : *käätsa* (pt) 'Kuckuck', sks *Gauch* id.

Kukulind on saarte, Lääne- ja Pärnumaa sõna. Häa kuku-

¹²⁴ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 259.

¹²⁵ V. Thomsen, BMFB, lk. 172; J. Kalima, IKBL, lk. 124—125; L. Hakulinen, SKRK II, lk. 38; Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, tsit. teos, lk. 259; A. Sabaliauskas, LKK VI, lk. 120.

¹²⁶ V. Urbutis autorile 12. nov. 1963.

lind, *no seda tunneb küll, ta ütleb ise oma nime*. Teateid leidub ka Harjumaalt (Prangli, Ris, Kei, Rap, Juu), Virumaalt (VJg, Lüg, Iis, Vai) ja mujalt (JMd, Koe, Trm, San); Wied. *kukkulind*. Iisaku korrespondent teatab, et nimetust *kukulind* kasutatakse vaid kevadel, rohkem meelitusnimena, kuni kägu kukub. Vaevalt võiks *kukulindu* eufemismiks arvata.¹²⁷ *kägu tungib kukulinu aladele*, vrd. Ans *käagu se on keige uuem moed, muiste üiti ikka kukkulind*; Aud *kägu oo üks arjumata ja võeras sõna, nüid ikke oo jo kuulda ka jne*. Kohati on *kägu* ja *kukulind* samaväärsed, näit. *Hää kukulind ja kägu, niid kaks on ühte nägu. inimestest öeldakse kah: ühte nägu jusku kukulind ja kägu*.

Variantidest märgitagu Kuu, PJg **kuukulindu** (*kuugu-l.*), vrd. Wied. *kuukma* (d) 'rufen (von dem Kuckuck)'. e *kukulinuga* seatagu kõrvu lv *kuuku-lind* sm *kukku, kuku, mr kuku* (*kek* 'vogel'), *kök, kökni* 'kukkuma', udm *kök* 'kägu' jne. Kauge- mad kõrvtused on teinud O. D o n n e r.¹²⁸ Käo hääliitus on niivõrd iseloomulik, et erinevate keelte nimetused tihti ülimalt sarnanevad, vrd. vn *кुकьука*, sks *Kuckuck*, ing *cuckoo*, pr *coucou*, lad *cuculus* jne.

Wied. **hõbenokk**, **kuldnokk** (pt) 'Kuckuck' räägivad rahva kõrgest hinnangust käo laulule. Mõistatustes nimetatakse kägu sageli **metskukk**.

Pärast vaitjäämist arvatakse kägu kulliks muutuvat, vrd. Jäm, Mar **kukulinu-kull** (Mar *va kukulennu-kul'l karjot täna peale sii puu otsas*), **kägukull** ~ **käokull** [VJg; Krk *käokul'l* 'karjuja laps'; Wied. *kägukull* 'Kuckuck (*Cuculus*)], Plv, Se **tsirkhaugas** (Plv *kägo kutsutass tsirkhaugas*; Se *kägu om tsirkhaugas*). Vrd. lv *ke'k-kul'* 'zum habicht gewordener kuckuck'.

Kevadine kukkuma hakkamise aeg fikseeritakse Audru nime- tuses **jürilind** (*meil oo ikke kukulind või jürilind, et juri- päeva aegas akkab kukkuma*). Suvesõnumite toojana on kägu Wied. **suvilind** (*suilind*). Laul lakkab «odraokka kurkumineku- ga», vrd. Khk **odralind** (*kukulindu mõni üjab odralin- n u k s*).

Käo kukkumine eluhoonete lähedal tähendas õnnetust — sur- ma, elajate koolu jne.¹²⁹, vrd. Hls **surmalind**, Iis **surmakuulutaja lind** ning kaunis üldiselt **hoole-**, **õnne-**, **leina-** ja **surmakägu** kuulmise aja järgi (*õhtul õnnekägu, lõunal leinakägu* jne.).

Wied. **kõrkjalind**, **pudulind** on käo tähenduses kahtlased.

¹²⁷ Vrd. O. Loo r i t s, Vir. 1931, lk. 458.

¹²⁸ O. D o n n e r, VWB I, lk. 6—7.

¹²⁹ Vt. M. M ä g e r, ESA X, lk. 86.

SELT: KAKULISED, STRIGIFORMES

Kakulisi esindab Eestis 2 sugukonda 9 perekonna ja 12 liigiga, kellest peagu kõik on öölinnud. Kõigile ühine on kohev sulestik, suhteliselt suur pea ja otse suunatud silmad. Ühised omadused, eeskätt aga öine eluviis, ühendavad kakulised enam-vähem üheks **öökulliks**, vrd. Wied. *öökull'id 'Strigineae'*; sks *Nachteule*, Eule id. Nimetused põimuvad omavahel suuresti, liike eristatakse harva (näit. uskumusteski eksisteerib üksainus *öökull, kakk*).

«Öökulli» rahvalikud välimusekirjeldused (kassi nägu, suured silmad, kõrvad) kujutavad tavaliselt kassikakku.

Nimetused: *öökull, hiireöökull, harilik öökull, kakk, katk, hiirekakk, öökakk, kaku- ~ kake|kull, kakupea(kull), napaspeakull, tonderpeakull, tonderpea-öökull, pöörispeakull, suurispeakull, suure peaga kull, kassipeaga kanakull, kesakatt, kassikull, kassipeakull, kasshaugas, kull, haugas, kodask, metsakull, rätskull ~ räätskull, jänese|kull, -hüüp, -huuk, varesekull, tarapöll, päll, pugal, uhuu, vuuk, puuk, huup, huikaja, ööuiguke, undaja öölind, rōka, uhma, villu, puuts(kull), jürikul, oodutaja, oigaja, õnnetuselind, kääbas, öö|kukk, -kana, öölukk, palulopp.*

Öökull on Põhja-Eesti nimetus, mis tungib Lõuna-Eestis ka *kaku* kõrvale ja asemele, näit. *Kan omma? ü ü k u l l i? ja kanakulli?*; *Har ü ü k u l l tege nii «uhuu, uhuu» jne.* Vanemates allikates: Gös. 394 *stein Eule / (bubo) öhkull*, Hel. 148 *Ökul 'die Nacht-Eule'*, Vestr. 70 *Ö Kul 'Nacht Eule'*, Hup. TN II 442 *Oekul* auch *Rätskul 'St. Ulula'*, Hup. 160 *ökul 'Nachteule'*, Wied. *öökul'l' ... 'Waldkauz (Syrnium Aluco)'*, Russ. 32 *ö kull 'Bezeichnung der Eule im Allgemeinen' jne.*; Löw. DR 137 **hiireöökull**. Vastseliinas vastandati **harilik öökull** ja *kõrvuge üükull 'kassikakk'*.

Peamiselt Eesti kaguosale omane öökullinimetus on **kakk** [*Kan k a k u? omma sänise? üü tsirgu?*; Krl *k a k u silmä? omma nigu kassi silmä?* jne.; Guts. *Kack|o*, Clare 80 *Kak, -ku 'dieachteule'*, Hup. 67 *kak, -ku 'Nachteule, Eule' d.*, Wied. *kakk : kaku* (bes. d.) 'Eule' jne.], S-ste Pal **katk; hiirekakk** [Rõu; Gös. 181 *hihre kack*, Wied. *hiirek.* 'eine kleine Eulenart (viell. *Syrnium Aluco* L.)'], **öökakk** (Hel; Plv *ö ö - k a k k i k k nigu väiko lafs*; Röp, Se, S-ste Hel, Vö, Se), Iis, Vas **kakukull**, Krk **kakekull, kakupea(kull)** (Lüg, VJg, Kod; Iis «tavaliselt nimetatakse vaid kassikakku tema nimetusega, ülejäänud on lihtsalt *k a k u p e a k u l l i d*»).

Lähematest sugulaskeeltest leiame e *kaku* vasted vdj *kaakko 'pöllö', mall'akaakko 'joku pöllölaji', sm kako 'pöllölaji, kissapöllö; pikkuhullu, hourupää'* (Toivonen SKES I 146), is *mallakakko, mallaklakko, ülakko* 'öökull', vdj *lakko, öölakko 'yöpöl-*

lõ, tarhapöllö', *vahib niku ü-l a k k o silmet harriil* 'vahib nagu öökull, silmad pärani'.

Linnunimetus *kakk* näib olevat mõjustatud skandinaavia laenust *kakk*: -u 'leipä, pieni rieska' (e, sm, krj jm.), vrd. Kan *sul pää ku k a k k otsan*; Lüg, Iis jm. *kakupea(kull)* jne. Loomade ja lindude sõja vadja variandis sõimavad lapsed põhimõttelagedat nahkhiirt: *nahka-iri öökakku*, *petoz-iri plätakakku* 'nahkhiir öökakk, petishiir lõgakakk' (Ariste EST 3, 5—6). Kukuliste ümmargust pead võrreldi (leiva)kakuga. Pal *katk*, Iis, Vas *kakukull*, Krk *kakekull* juures ilmneb *katkuma*, eL *kakma* verbi mõju. vdj *kaakko*, is *mal'laklakkui* jt. on tõenäoliselt säilitanud oma varasema, onomatopoeetilise ilme.¹³⁰

Silmatorkavat pead märgivad paljud öökulli nimetused: Mar *napaspeakull* (vrd. *napp* 'puunõu, -karp; heinasaad; lutt, nisa' jne.), Wied. **tonderpeakul'l**, **tonderpea-öökul'l** 'Uhu (*Bubo max.*)' (*tonder* — deskriptiivne sõna?, vrd. Trm *konderpea* 'puu juurikas ühes haraliste juurtega'; Hup. 97 *konterpea* 'eine große aufgepflügte Baumwurzel'), Muh **pöörispeakull**, eP **suurispeakull** [Ris, Nis *suurispääkull* 'die grosse Ohreule' (Boecler EAG 143), Hel. 182 *suris-pea-kul* 'die Nacht-Eule', Hup. TN II 442 *Surispeakul* 'St. aluco'; ES 233 *suris pea* — od. *pä-kul* 'Nacht-eule, bl. Strauß'. r. (Vrd. «Sedda lindu Wannas Testamentis mitmes kõhhas nimmetakse . . . , kus tedda surispea k u l l i k s k u t s u t a k s e : a g g a J e s a j a R a m t . 3 4 p . 1 3 s . j a p r o h v e t M i k a R a m a t . 1 . p . 8 s . J a a n a l i n d u ö l d a k s e o l l e v a d » (Masing PW 1818, 5), Fisch. 169 *suris pea kul* 'St. aluco', Wied. *suurispääkul'l* : *kul'l'i* 'Nachteule, Waldkauz (*Syrnium aluco*)', Kund. 47 *suuris-pää-kull* 'surnia nicta'], Hls, Krk **suure peaga kull** (~ öökull) (vrd. näit. mrd *pokšprakorš* 'öökull, «suurpeakull»), Khn **kassipeaga kanakull** 'igasugune kakuline', Kod **kesakatt** (*mõnet kutsuvad üükulli kesäkat't*), samuti **kassikull**, **kassipeakull**, **kasshaugas** jt. Enamasti märgivad need nimetused «kassipäist» kassikakku, viimatimainitud peagu alati.

Nagu eelnevastki näha, peab rahvas kakulisi kullideks, vrd. veel Stahl 50 Eul *kull* [kullest], Gös. 256 keützlein (Stein Eule) *püssoken kull*, Hup. 40 **haugas** s. *haukas*, *haukus* 'Habicht, Stoßvogel; Eule'; Lei, Lut **kodas** (Lei *kodaś*, Lut *kodas*), Mar **metsakull** (*kašpiakul'l*, *mõni üleb metsa kul'l*) jne. Saartel levinud öökullinimetused on **rätškull** (Jäm *rät sk ulli-si d löödi laiali söiduobuste tallis*; Khk, VII; Muh *rät skul'l* 'öö-kull; küünistaja inimene'; Käi, Rei; Vestr. 71 *Räts Kul* 'Nacht Eule', Hup. II 442 *Oekul* auch *Rät skul* 'St. Ulula', ES 199 *rät skul*, -li 'Nachteule' P., Fisch. 170 *rät skul* 'Surnia ulula', Wied.

¹³⁰ Sõna etimoloogia kohta vt. ka J. Mägiste, DLK, lk. 87.

rätskull' : *kull'i* 'Nachteule; Sperber; Sumpfohreule'), Wied., Kund. 48 *räätskull*. Kirjakeelsed *kõrvukas räts 'Asio otus'* ja *sooräts 'A. flammeus'* on kunstlikud moodustised rahvakeele eeskjul.

E. Ahrens ühendab e *rätskull* ja sm *rättä* 'hök, falk, vråk' (Lönnr.) («*r ä t s k u l*achteule ist zusammengesetzt aus dem F. *r ä t t ä* Habicht, und dem E. *k u l* Habicht, zu einer Zeit, als die wahre Bedeutung von *r ä t t ä* schon vergessen war»¹³¹). Sõna näib olevat mõjustatud verbist *kratsima ~ krät-sima*, vrd. Khk *lapsed ikka r ä t s i v a d üksteist, siis eelase : sa oled nõnda kut r ä t ' s k u l ' l*; Muh *kalakaagas r ä t s i b kalu merest välja*.

Jänesekull, jänese|hüüp, -huuk on enamasti kassikaku nimetused, vrd. siiski teadet Käinast, mille järgi *jäneseuuk* kuulub kord kassi-, kord kodukakule; leiduvat ka neid, kes kutsuvad kõiki kakulisi *jäneseuukideks*. Iisakus nimetatakse *varesekullideks* neid kakulisi, keda parajasti on nähtud-kuuldud varestega lahingut löömas ja kelle täpsemat nimetust ei teata. Soome keelest laenati *tarapöll* (< sm *tarhapöllö* id., Renv. ka: 'homo stupidus, Dummkopf', vrd. krjA *pöllö* 'öökull', sm Renv. *Kissanpöhhö 'Strix aluco, Eulenart'*). Sõna on registreeritud ainult paarist rannikukihelkonnast: Prangli *tarapöll* : -i 'kassikakk', Kuu *käid nigu tarapöll* (vanad inimesed ütlesid nõnda laste sassis peade kohta). sm *pöllö* on deskriptiiv-onomatopoeetilist algupära, mida meenutavad vpsL *pulo* 'pöllö', e dial. *päll* : -u id.¹³²; Äks *istuvad kui pällu pojad* (P. Ariste suul.), S-ste Vig jm. Har *pugal* 'öökull' pandi värvuse järgi, vrd. *pugal* '(kirju)vöödiline'.

Häällest lähtuvad *uhuu* 'peam. kassikakk', S-ste *vuuk* : -i 'öökull', Lei *puuk* (*pouk*) 'mgi öökulliliik', Lei *huup* (*oup*), vrd. (jänese)|*huuk*, -*hüüp* 'peam. kassikakk'; Wied. *huikaja* (d) 'Taucher (*Colymbus* L.), nach anderen Angaben eine Eule', vrd. sm *huuhkaja*, Har *ööuiguke* (*üüuigukõni*) 'mgi öölind'; *undaja öölind* (Hup. 48, Wied. 'Nachteule'), Rap *rōka* 'öökull' (vrd. *rōkkama, rōkatama*), Rei *uhma* 'öökull' (*u h m a karjub ikka : «uh-maa, uh-maa»*) ja LS IV 68 Saa *villu* 'öökull' (vrd. vastavaid kassikaku nimetusi). Läti keelest laenati *puuts(kull)* (Hää *üükul'l vōi p u u t s k u l ' l sii on üks*; Saa *puuts* : -i ~ *puutskul'l*, S-ste Krk id. 'Bubo bubo', vrd. lv *pūtšāz, pūts, pūtš* < lt *pūce*). Öösel kullid hõikavat vastastikku: «Jüri, Juhan», mille järgi tekkis Iis *jürikull* 'mingi kakuline, kassikakk'. Wied. *oodutaja* 'ein Vogel (Eule, Wiedehopf?)' — Vrd. *oodutama* '1) dro-

¹³¹ E. Ahrens, GES₁, lk. 163.

¹³² E. Iikonen, A. J. Joki, SKES III, lk. 695. Vrd. ka onomatopoeetilisi verbe: sm *pällistää* 'itkeä huutamalla', *pällähtää* 'ratketa itkuun' jne. (sealsamas, lk. 682).

hen («oot oot warte warte» sagen); 2) rufen wie die Eule ... Hel **oigaja** (ennustab surma), Rei **õnnetuselind** («selle linnu laulu kuulmine ennustavat õnnetust») ja HMd **kääbas** (vrd. *kääbas* 'tont, vaim' — LNG, Mar, Kul, Vig, Kse, Ris, VNg) on mütoloogilise tagapõhjaga nimetused.

Öökulli nimetustest on veel teada Hää **öökukk** (Wied. *öökukk* 'Eule, Einer, der in der Nacht wenig schläft'), Se **öökana** (vrd. Kan, Rõu, Vas, Lut 'inimene, kes õhtul kaua väljas või öösel üleval on').

Se **öölokk** (*üülok'k*) ja Wied. **palulopp** (d) 'Eule' on ühised öökullile ning öösorriale (algsest *caprimulgus*'e nimetused.)

SUGUKOND: KAKLASED, STRIGIDAE

ALAMSUGUKOND: KAKLASED, STRIGINAE

Perekond: **Lumekakk**, *Nyctea* Steph.

Valge **lumekakk**, *Nyctea scandiaca* (L.), on läbirändaja ning ebakorrapärane invasioonikülaline talvel. Viimase poolesaja aasta jooksul on liik jäänud Eestis isendivaesemaks ja talvitusperiood lühemaks. Nimetused: **jänesehuuk** [Ris, HMd; Wied. *huuk* : *huugi*, *jänese-h.* 'weisse Eule (*Nyctea nivea*)', Russ. 32 *uuk*, Löw. DR 133], **jänesekull** [Wied. 'Kornweihe (*Circus cyaneus*), Schneeeule (*Nyctea nivea*)', Russ. 32, Löw. DR 133, id.], S-ste **valge öökull**, Härms EL 119 **lumeöökull**, Pär **lumipea**, **päeva-**, **rabakakk** (liik tegutseb päeval). Näib, et saartel ja osalt ka mandril tuntud olnud **lapi(maa)kulli**, poolmüütilise olendi prototüübiks oli lumekakk. Nimetuses võiks peegelduda liigi arvukas invasioon mõnel talvel möödunud sajandi alguses või keskpaiku. C. R u ß w u r m i teatel ilmus nõiutud laplane põldpüüsid kimbutama suure öökulli kujul. Autor mainib isegi selle olendi laskjat — Jääger Juhanit (Jägri Juhhan) Pühalepast.¹³³ **Lapimaa kulli**, suurt valget lindu, teadvat kõik inimesed; selle kurja võluri olemasolu uskuvat Mustjala, Karja ja Muhu talupojad kindlalt.¹³⁴ Ähmasemad teated pärinevad Ristilt ja Juurust. Muide, ka **kääpad** on valged kummitused, istuvad aiateivaste otsas (LNg).

Perekond: **Kassikakk**, *Bubo* Dum.

Kassikakk, *Bubo bubo bubo* (L.), on hane suurune öölind. Jäme pea ja tugevad sulgkõrvad annavad linnule kassi ilme: Ris **suurespeakullil tal oo kassi pea ots**. Kassikaku hääl

¹³³ C. Rußwurm, SHWR, lk. 176.

¹³⁴ J. B. Holzmayer, Os. II, lk. 41.

on kaugele kuuldav õõnes «uuhu» ja sellest kombineeritud teised, ka lühikesed heledad hüüded (Kumari ELV 104).

Vägeva hääle ja suurusega on kõnealne liik otsekui perekonnapea teiste öökullide hulgas, vrd. sks rahvalikke nimetusi *der Representant der Heueulen, der Monarch der Eulen, der Grossherzog, verdriessliche, ärgerliche König der Nacht* (Branky ZDPh XXVI 542—543).

Nimetused: kassikakk, kasspeakull, kassipea, kass(i)kull, kasshaugas, kesakatt, suurispeakull, tonderpeakull, tonderpea-öökull, kõrvadega öökull; jänesehaugas, -kull, tige-kull, varesekull; uhuu, uhuukull, jänesehuuk, huugikull, jänesehüüp, suur hüüp, hüüp, huikaja öökull, vuuk, puuk, huup, ohoo, tohotaja, jirikull, kuvik, tarapöll; öökull, kakk, puuts-, räts-, metsakull, õnnetuselind.

Kirjakeele kaudu leviv kassikakk ei ole rahvaomane (kontaminatiivne moodustis: *kassi(kull) + kakk*). Nimetus kajastab linnu mõneti kassi meenutatavat välimust, vrd. veel kasspeakull (peam. Läänemaal, näit. LNg *ka s s p i a k u l l*, *ka s s i n ä g u o n t a l*; Mar *ka s s p e a k u l l* karjob «uuhu uhuu»), S-ste Mus kassipea 'Bubo bubo' (vrd. sks *Katzenkopf 'Syrnium aluco'*), kass(i)kull [Jäm, Rei, Amb, JMd; Wied. *ka s s i k u l l* 'Uhu (*Bubo maximus*)', Kund. 47, S-ste, Härms EL 119, Kumari EL 273 id., vrd. sks *Katzeneule 'Syrnium aluco'*], Jäm kasshaugas (*ka s s o u k j a s m u r r a b k a s s i k o ä r a*), Kod kesakatt. Pea suurusele osutavad Lüg, Ris suurispeakull (Lüg *suurispääkullil on jusku kassi nägu*), Wied. tonderpeakull, tonderpea-öökull 'Uhu (*Bubo max.*)' jt. Kassikaku iseloomustavad suured sulgkõrvad, vrd. Vas kõrvadega öökull (*kõrvuge üükull*, vastand: *harilik üükull*, vrd. ung *szarvasbagoly 'Bubo'*, «sarviline öökull»). Kassikaku saaklooma mainivad Har, Jäm jänesehaugas ning jänesekull (eR, Khk, Tor, Jä, VJg), jänesehuuk, -hüüp, linnu murdjalikkust Iis tige-kull. Varesed ründavad iga päeval nähtud kakulist, erilise ägedusega aga kassikaku, vrd. Iis varesekull 'öökull; kassikakk'.

Linnu õõnsakõlaline «uuhu» oli tähtis tunnus liigi nimetamisel. Vahetuks onomatopöaks võib pidada uhuud (Mar, Juu, Iis, Ivask 55), mis tuleb ette ka liitsõnalisel Iis uhuukullis. Vrd. Ris *üökull tegeb «uuhu» ja «uuhu»*; sks *Huhu*, dial. *Schuhu*, *Buhu*, *Bubin 'Bubo maximus'* jne. (Branky ZDPh XXVI 543). Sedasama hääliitsust kujutavad — samaaegselt tihti liigi saaklooma märkides — ka Sa, Hi, Mar, Kei, Prangli jänesehuuk (Emm lend on *j ä n e s e u u k*, «uuhu» teeb nagu inimene, Vrd. sm *tuukkaja*, krj *tökkai* 'kassikakk'), Mar huugikull; jänesehüüp (Jõe jänekse kull ehk *j ä n e k s e ü ü p*, *kui jänest näeb, siis karjub «üüp, üüp, üüp»*; Ans, Pil; Hel. 96 *jännekse hüüp* 'der Hasenstößer', Vestr. 70 *Jännese Hüüp 'Ein Uhu'*, Hup. 49 *jännekse hüüp 'Uhu'*, Wied. *jänesehüüp 'Uhu'* jne.), Löw. DR 150, suur hüüp, Stryk 474 hüüp' (hüübi ja kassikaku nimetuste põi-

mumisele on kaasa aidanud mõlema öine eluviis ja võimas hää). Häädemeestest teatakse nimetust **huikaja öökull**. Eespool esitatud **vuuk**, **puuk**, **huup** jt. kuuluvad samuti enamasti kassikakule. Kassikaku häälitsest lähtuvad veel Puh **ohoo** (*tema röögib ööse, siis mõni kutsub teda ohoo*), Iis **tohotaja, jürikull** (lind häälitsevat «toho, to-ho» ning hõikavat: «Jüri!»). Wied. **kuvik** : *kuviku* (P) 'Uhu (*Bubo max.*)' sobiks matkima kodukaku «kuvitti»; vrd. ung *kuvik*, *füles-k.*, *csuvik* 'kassikakk' (Simonyi MNy 40, 449). Deskriptiivse põhisõnaga eR **tarapöll** märgib peamiselt vaadeldavat liiki. Muidugi käivad kassikaku kohta ka **öökull**, **kakk**, **puutskull**, **rätškull**, **metsakull**, **õnnetuselind** jt. kakuliste üldnimetused.

Perekond: **Räts**, *Asio* Briss.

Kõrvukas räts, *Asio otus otus* (L.), ja **sooräts**, *Asio flammeus flammeus* (Pont.), on mõlemad võrdlemisi tavalised linnud, näit. A. Stryk annab nende nimetusena lihtsalt **öökull** (474), Löw. DR 145 **rätsöökull** 'A. *flammeus*', 147 **metsöökull** 'A. *otus*', F. J. Wiedemanni järgi nimetatakse soorätsu vöotkakuga üheti: **rätškul'l'**, **rääts-k.**, **öö-k.** Kirjakeelsed nimetused moodustati kunstlikult. Uskumuslik nimetus on Pärleina**öökull**.

Perekond: **Karvasjalg-kakk**, *Aegolius* Kaup.

Karvasjalg-kakk, *Aegolius funereus funereus* (L.), on haruldane paigalind. Nimetused: Löw. DR 142 **karvasjalg-öökull**, S-ste **karusjalgne-kakk**, **-kakuke**, **karvasjalgne kivikull**, Hi **utt**: *-i* 'Aegolius funereus'. Kui Hi **utt** tõesti vaadeldavale kakule kuulub, on selle aluseks linnu lühike «gu-uk».

Perekond: **Värbkakk**, *Glaucidium* Boie.

Vähese arvuline paigalind ning arvukam talikülaline **värbkakk**, *Glaucidium passerinum passerinum* (L.), omab järgmisi nimetusi: Löw. DR 140 **varblaseöökull**, **värvuöökull**, Iis **heliredeli laulja kull** («nimetus on tekkinud iseloomuliku häälitse järgi — tuletab veidi meelde hallrähni — on kord tõusva, kord langeva lõpuga vilerida»).

Perekond: **Vöotkakk**, *Surnia* Dum.

Vöotkakk, *Surnia ulula ulula* (L.), on meil läbirändaja talikülaline ning väga haruldane haudelind. Teadaolevad nimetused: Wied. **õhtukul'l'**, Löw. DR 131 **õhtuöökull**, Wied. **rätškul'l'**, **rääts-k.**, **öö-k.** 'Sperbereule (*Surnia nisoria*), Sumpfohreule (*Otus brachyotus*)'.

Perekond: **Kakk**, *Strix* L.

Kodukakk, *Strix aluco aluco* L., on meie tavalisim kaku-line. Lind pesitseb isegi linnaaedades, kui neis leidub pesaks sobivaid õõnsaid puid. Varasemates allikates leidub kodukaku nimetusena kõige sagedamini **suurispeakull** (vt. eespool); Wiedemannil: *öökul'l*, *suurispää-k.* (hiirek.) 'Waldkauz (*Syrnium Aluco*)', **kakk** : *kaku* (bes. d.) 'Eule', **hiire-k.** 'eine kleine Eulenart (viell. *Syrnium Aluco* L.) ...' Vrd. veel uskumuslikke Pärõnnetuse-, leinakull. Kodukaku kui kõige tavalisema öökulliliigi nimetamiseks kasutatakse suurt osa kakuliste üldnimetustest.

Hajus paigalind ja talikülaline **uraali kakk**, *Strix uralensis liturata* Tengm., läheneb suuruselt kodukakule. Kullamaal on teda **kassipeakulliks** nimetatud. Linnul on pikk saba, mis sarnastab ta mõneti käoga, vrd. Löw. DR 134 **suur kägu**, Härms EL 123 **pikksabakakk**.

Umbes kassikaku suurune **lapi kakk**, *Strix nebulosa lapponica* Thunb., on meil haruldane ja mitte iga-aastane talikülaline Alutaguses ja mujal Vahe-Eesti põlismetsades; Iis **lapi kakk** võiks seda liiki märkida: «Arvatakse, et *lapi kakk* tuleb kaugelt külmalt Lapimaalt, on väga paha ja tige, koleda häälega. Sügisel pimedate öödega tulevat Lapimaa kullid ja haukuvat jämeda häälega. Nimetus ise on tavaline.» Löw. DR 143 järgi on tema nimetus **hall hüüp**.

SELT: ÖÖSORRILISED, CAPRIMULGIFORMES

SUGUKOND: ÖÖSORLASED, CAPRIMULGIDAE

Perekond: **Öösorr**, *Caprimulgus* L.

Öösorr, *Caprimulgus europaeus europaeus* L., elutseb nõmme- ja rabamännikutes. Tema eluviise ja häälitsemisi tuntakse hästi — nii «losutamist», «vokivurinat» («hää! valjult võristav, kauakestev «errrr-öör-öör . . .»-taoline puine nurrumine) — Kumari ELV 90), tiivaplaksutamist ning «laiskust» lendutõusul kui ka pesa ehitamisel.

Nimetused: I. **sorr**, **öösorr**, **sori**, **sorro**, **soosorr**, **soristaja**, **soristis**, **öö-soristaja**, **öösoristus**, **sori**|lind, -kull, **tõristaja**, **kuristaja**; **hobu**|soristis, -soristi, -soristas, **täkutorr**, **hobuseorel**; **ketraja**-, **kedra**|lind, **ketraja**, **ööketraja**, **vokilind**, **takutoristaja**, **toristaja**, **toristi**, **torilind**, **takulõristaja**, **kännutoristaja**, **paklatori**, **kaara**|tsura, -tsori; **ketraja vanamoor**, **metsavanamoor**, **nõmme**-, **metsa**|ämm, **löö**tõrr, **ööema**, **Lauri Ann**, **Tammetsa eit**, **Raba-vanaeit**, **lepatriinu**, **Triinu**; **uss** (ketrab, laulab jne.), **öö**|lokk, -kokk, **palulopp**, **sorlopp**, **öö**|lätt, -lott, **latutaja**, **ööplaksutaja**, **lärtskull**, **lõpsakas**, **öö**|lepsak, -lopsak,

öölohakas, lõlakas, ööläbakas; II. laiskkull ~ laisa-k., laisk|lind, -kukk, vedelik, losu, päeva|petja, -petis, sajatallukas, lollakas, pimekull, öökana; kapet, öökapet; (suur) nahklapp, nahknäär; nahk-, sääse-, kassi-, öökull, kirju öökull, laanekull, ööpääsuke.

I. Linnule nime panemisel on eelkõige aluseks olnud tema nurruv sorr-laul, mis nimetustes fikseeritakse vahetu onomatopöana või võrdlusi appi võttes. Vahetult, võrdluse abita fikseerivad linnu häält järgmised nimetused: **sorr** (Pöi, Iis, Hls jm.), **öösorr** (Lüg, Rei, Hää, Hls, Ran jm.), Iis **öösoru** (*ü ö s o r u* laulab üösse «sorr, sorr»), Khn **sorro**; **so ru**, (**t**) **sori** [Wied. *sořt*; *sořti*, *sorr* : *sorru* (SO), *so ru* : *so ru*, *öösoru* (D), *tsori* : *tsori* (d) 'Nachtschwalbe (*Caprimulgus europaeus*)', Kund. 49 *öö-soru*, Russ. 39 *tsorri*, Kaigor. 151 *öösorr*, -*so ru*, *tsorri* id.], Trv **soosorr**, Vig, Iis, Hää **soristaja** (Wied.), Trm, JMd **soristis**, Amb **öösoristaja**, Ris **öösoristus** (vrd. *hobu soristes* jt.), Vig **sorilind**, Iis **sorikull** (*s o r i k u l l* laulab üösse «sorr, sorr»), Muh **töristaja**, Juu **kuristaja**.

Öösorr olevat oma laulu õppinud hobuse soristamisest (Kul, Mär, Vig, Saa, Kos, Amb ja Trv teated, näit. Mär *öösorr või soristaja jäänud kauaks magama, kui ta ükskord oli üles ärganud, pole ta enam jõudnud midagi laulu õppida, kuulnud siis kui hobune olla sorinal kusunud ja selle järel ta õpinud oma laulu*). Vrd. Kos **hobusoristis**, Hää **hobusoristi**; **hobusoristas** (Russ. 39 *hobbo sorristas*, Wied. *hobusoristes*, *housoristes*, Kaigor. 151 *hobusoristas*), Kod **täkutorr** (< *takutorr*), Kos **hobuseorel**. Vrd. veel Wied. *hobu-*, *kaara-*, *latikatsori* 'Maulwurfsgrille (*Gryllus Gryllotalpa*), Libelle, Wasserjungfer' = *kaerasori*; *ku-setaja* (O) = *puu koristaja*. Öigusega kahtleb A. S a a r e s t e, kas *ku setaja* ei märgi mitte ka öösorri (EKMS 622).

Saksa *Ziegenmelker*, vene *козодоу* (sõnasõnalt «kitselüpsja») ja teised samalaadsed öösorri nimetused indo-euroopa keeltes on tõkelaenuid ladina *caprimulgus*'est, mis vähemalt saksa keeles on levinud õpetlaste kaudu¹³⁵; vrd. veel sks *Melkediab*, *Ziegen-*, *Kuh-*, *Milchsauger* (Dornseiff 114), sm *vuohen-lüpsjä*. Nimetuse aluseks on igivana rahvausk, mille järgi sorr öösiti kitselauta külastavat, et piima lüpsta. Loomad jäävat selle tagajärjel pimedaks. Uskumust tunnevad juba antiikautorid (Aristoteles, Plinius). Tõenäoliselt on selle tekitanud kaks seika: 1) «lüpsilaul» ja 2) ööhämaruses kariloomade ümber lendlemine ning putukate püüdmine.

Nimetüüp *ketrajalind*, *kedralind* jne. (laulu järgi) on levinud eelkõige Kirde-Eestis: Lüg, Iis **ketrajalind**, **kedralind** («kusagil küngaste taga hakkas *ked r a l i n d* laulma» — Krusten «Looming» 1961, 11. Autor kuulnud nimetust Viru-Nigulas), Lüg **ketraja** (vrd. sm *kehrääjä*, dial. *kehraja*, *kehröo|kurppa*, *-lintu*, *kehruuhaukka*, *kehrälintu* jne. id.), Jäm, Noa **ööketraja**

¹³⁵ H. Suolahti, DV, lk. 17; ka E. Stresemann, JOE III, lk. 69.

(Noa öösorri kutsutakse *ööketrajak*s sellepärast, et ta korutab ja vuristades ketrab oma kahepaiklise monotoonse laulu viisiga. Vrd. sm dial. *yöhehrääjä* 'vurrkann'), Amb *vokilind* (üks on, tieb aga «lärr, lärr», meie üitsime *vokilind* teist; vrd. sm dial. *rukkilintu*, *vanhanpiikanrukki*, *ämmänrukki*); (**taku**)-**toristaja** (Kuu, Kad, Iis, VJg, VMr, KJn, Plt), Jõe, VNg **takutorist**, S-ste **toristi**, VJg **vorilind**, Trm **takulõristaja**. *toristaja* ~ *soristaja* on onomatopoeetilised paralleelsõnad, mis semantiliselt diferentseerunud, vrd. (*takku*) *toristama* 'ketrama' (VJg, Hää), *vana eit toristap vokki* (VNg) jne., (*t*)*soristama* 'sorinal vedelikku kallama' (kogu keelealal).

takutoristajaks nimetatakse ka rähni, vrd. Hel. 190 *torristaja* 'der Baum-Hacker', Wied. *toristaja*, *taku t.* (*toristi*) 'Weisspecht (*Picus medius* L.), Baumhacker, Blauspecht (*Sitta europaea* L.)'. Väike-Maarjast fikseeritud *takutoristaja*, *kännutorist(aja)* on seal sorri ja rähni ühised nimetused, Noa **kännutoristaja** 'öösorr' (korrespondendi teatel sellepärast, et lind mõnikord ka kännu otsas kuristab), Nis *kännutoristes* 'rähn' (lastek.).

Paklatori (eL) kuulub kaerasorile (putukas!) ja musträhnile (vrd. Rõn *paklatörr* ~ *nõgikikas* 'musträhn'), mõnel puhul tõenäoliselt ka öösorile [Wied. *paklatori*, *latikatori* (d) 'Maulwurfsgrille (*Gryllus Gryllotalpa*)' (= kaerasori)]. Hargla *kaera|tsura* ~ *-tsori* (*kaara|tsura* ~ *tsori*) 'mgi öölind' on algselt kindlasti kaerasori nimetused. *kaerasori* (*kaaratsori*) on öösorri nimetuseks ka Räpinas. Tarvastus nimetatakse *paklapuristajaks* toonesepa (Vilbaste EL 1961, 319).

Huvitav nimetus on sm Lõnnr. *tapinvääntäjä* 'kornknarr, ängsknarr' (*Crex pratensis* ruisrääkkä); vattskärä (*caprimulgus*, yöhaukka, kehrääjä). dial. *tapin|kiertäjä*, *-kiertäjäinen* 'punnikeeraja'.

Rühm öösorri nimetusi viitab ketraja isikule: Lüg **ketraja vanamoor** (*keträjä vanamuor* *täristäb* *üöse*, *päiväl* *tämä äält ei kuulu*), Lüg **metsavanamoor**, Vig, Sim **nõmmeämm**, Lüg **metsaämm**, Lüg **löötürr** 'öösorr; vanatüdruku pilkenimetus' (*lüü-türr laulab, keträb ja laulab*: «lüü-türr, lüü-türr»), Amb, Kad **ööema** (vrd. Kam *ketermuur* 'põrandal keerlev vurrkann').

ööema 'toonesep; öösorr; kilk; kass' algkujuks näib olevat harilik toonesep, kes «ketrab» ehk «tiksub» üsna kestvalt. Ida-Eestis (Trm, MMg, Pal, Röp jm., üks teade erandlikult ka Raplast) on ööemast saanud salapärane ketraja, kes tuleb vokki tallama, kui vokile nõõrid peale jäetakse.

Öösorlaste eriskummaliste häälitsuste ning öiste eluviiside tõttu on neisse ebausklikult suhtunud peagu kõikjal, kus nad esinevad¹³⁶, vrd. sks *Hexe*. Eesti öösorr, nagu näeme, on rahvausundi suhtes peagu neutraalne.

¹³⁶ E. A. Armstrong, FB, lk. 221.

Kõnesolevat lindu kutsutakse siin-seal kohalike ketrajaeitede ning vanatüdrukute nimedega: Karja *Lauri Ann ketrab* (Lauri talu järgi); Kos Ravila *kuna ööpääsukest oli palju naaberküläs Tammetsa talu pool, öeldi ööpääsukese laulu kuuldes: Tam metsa eit ketrab; Raba-vanaeit* (Mär Männiku; Raba — talu nimi), Mär *lepatriinu — va Triinu ketrab jälle*.

Plt ööpääsuke või mis ta nimi oli, nigu kedrab kohe, vanarahvas ütles, et *uss* laulab, kärinal võtab, laul päratu pikk. Karksis kinnitatakse: *uisk laulvet üüsi «tsiirt, tsiirt», müüda puud püstitü laulvet, uisk rüük ku mõts kärises kähen*. Uss laulvat nagu rohutirts, aga hää l olevat madalam: *Kul uús on püstitü puu naeal, kui laulab, aga tal on lamedam ääl kui rohutirtsul; Kos tema [nõelussi] heal on rohutirtsu moodi, aga jämedam ja koredam jne*.

«Vanemate inimeste käest kuulsin üle viiekümne aasta tagasi, et see häälitseja olla «uss» (rästik), kes puu otsas ketrab. Aastat kümme hiljem sain teada, et ketrajaks ei olnud «uss», vaid rabamännikutes pesitsev öösorr» (Pikkpärg EL 1962, 107 < Kse).

Hää *üüSORR . . . sisiseb vahel jusku uss on vastupidine «laen», vrd. veel Khk uús lut'ib ka kui tä laulab . . . «lut't, lut't, lut't»* (täpik-vesivuti häälitlus).

Öösorri mängulennu-aegne tiibade plaksutamine peegeldub reas nimetustes, nagu **öölok'k** (Krk, Vas, Se; Wied.; Kaigor. 151, vrd. *lokku lööma*), S-ste Plv **öökokk** (LS 280 *öö-kokk 'öökull'*), Lei **palulopp** (*palu-luop*), Hää **sorrlopp** (laidusõna laisa või hooletu inimese kohta: *va sorrlopp, igavene sorrlopp, kunas seokse sorrlopist ašja saab, vrd. laiskkull*), Amb **öölätt** (*lendamis on ta laisk ja hooletu, ta lendab nõnda: «lätt, lätt, lätt»*), Kod **ööloott**, Amb **latutaja** (*latutaja — lööb lennates tiibu kokku*), Har **ööplaks** (*üü plaks linnass, ödak om käen*), Noa **ööplaksutaja** (*öösorri kutsutakse veel ööplaksutaja ks sellepärast, et ta lennates tiivasid kokku laob ja laksutab*), Mih **lärtskull**. Ka Wied. *vapp, vapp!* (von dem Flügelschlag einer Eule), kuulub ilmselt sorrile. Vrd. sks dial. *Pfaff, Läpsch* (Dornseiff 114).

Onomatopoeetilised ja deskriptiivsed nimetused on ka Wied. **löpsakas** : *löpsaka* (D) = *lölakas* 'Nachtschwalbe', Kuu, Hlj **öölepsak** [Kuu *öölepsak üösse lennab, umbes käu suurune; nigu öölepsak lepsutab* (ööhulkuri kohta)], Kad **öölopsak** (vrd. Kuu *lepsak 'alp, eblakas, kerge'*, Kad *oli teisel üks lühike pintsaku lepsakas seljas; Jõe lepsutab last üles-alla 'hüpitab last'*, Kad, Puh *leputama 'mööda küla jooksmas'* jne.), Kad **öölohakas** (*käu muòdi lind, äšte luhakalt lennab*), Wied. **lölakas** : *lölaka* (löpsakas), *öö-l.*, Russ. 39, Kaigor. 151 *lölakas*, Lüg, VNg, Sim **ööläbakas** (vrd. Lüg *läbäkäs 'nahkhiir'*).

II. Rahvas peab öösorri laisaks: *Tor ta on tõesti laisk, muneb lageda maa peale 1 muna . . .*; *Hää laisalt pidava lendama ja laisk pidava olema kõige oma olemistega ja käimistega, ei teeva omal pesa ega, sellest oleva laisk kull. laisal inimesel öeldakse kah: laisaku lli poeg* jne. **Laiskkull** ~ **laisakull** on sel viisil liigi levinuim nimetus (Krkj, Pöi, LNg, Kul, Vig, Kse; Tõs *laiskkull* *õeise inimese kohta*; Pär, Tor, Hää, JMd, Pst, Saa; Wied., Kund. 49, Stryk 475, Kaigor. 151, S-ste Mus. id.). Iisaku teatele lisab koguja: «Nimetust kasutatakse päeval nähtud öösorri kohta, kui teda oksal lamamas nähakse nagu laiska. Siit võrdlus inimese kohta: on nagu laisk kull, ei viitsi midagi teha. Tihti ei teata, et päevane laisk kull ja öösine soristaja ~ sorikull ~ takutoristaja üks ja sama lind on». Vrd. veel Khk, Noa **laisklind**; **laiskkukk** [Wied., Russ. 39 (Pernau) *laisk kuk*, Kaigor. 151], Wied. **vedelik** 'die Eule (weil sie sich angeblich kein Nest gebaut und sich mit fremden Federn geschmückt hat)', **losu** [Hää *va losu* 'laisk, lohakas, pikaline', Saa *losu* 'öösorr'; Saarde Jäärjal on *Los(s)u* mets, mis oma nime on tõenäoliselt saanud linnu järgi, vrd. Saa *et sääl losu linde pal'lu elasid, seepärast kutsutakse seda kohta nii* (vt. ka Loorits EEO II 183). Vrd *losutama* 'lohakil maas olema, vedelema', *päeva losutab pesäl* (Saa), sm Renv. *Losu, un* 'blatero, garrulus, Plaudermaul']. Kihelkonnal on öösorr **päevapetja** ~ **päevapetis**, vrd. sks *Tagschlaf, -schläfer*, ung *álmos madár* 'öösorr', «unine lind».

Üleshirnutatud öösorr ei lenda kaugele, vaid laskub peagi taas, vrd. Nis *öösorri kutsutakse veel sajatalukaks sel põhjusel, et ta jalge eest ära lendab, nagu laseks ennast sada korda jalge alla tallata*. Samal põhjusel on sorr ka **lollakas** (J. Lepiksaare teade) ja Mih **pimekull**.

Õisele eluviisile viitavad **öökana** [Rõu, Ivask 57 Taevaskoja, Se, Lei; Wied. (d), Kaigor. 151]; *öösorr, öölatutaja, öölokk, ööplaks, päevapetja* jt.; *öökana* 'öökull; nahkhiir'.

Öösorri välimusest teatakse üsna vähe: Muh *kahe vahelmine* — *põle suur, põle pisike koa*; Kuu *tedrekulli suurune*; Mus *kul-list väiksem*; Ris *mustakas all, suled selgas* jne. Võrdlevalt kajastab välimust **kapet, öökapet**, mida kohtame Ristil ja Lääne-Nigulas (Ris *ü ö kapet . . . üösi akkab laülma* «sorr, sorr»; LNg *öökapet*; S-ste LoRis *öökapetas* 'öösorr'. Vrd. Hag kirumisfraasi: *oled va kapetas ikka*; Hup. 160 *ö-kappokas* 'Nachtschleicher' H.; tav. *kapet* ~ *kapetas* 'pikema säärega sokk, kapukas'). Kerge ja käänulise lennu tõttu segatakse tihtigi omavahel öösorri ja nahkhiirt.¹³⁷ Ornitoloog A. Jõe teatel peetakse ja kutsutakse öösorri Pöide Ruhvel nahkhiireks — **nahklapp**, vrd. Kär *suur nahklapp* 'öösorr', Khk *peeva-pettija* 'mingi

¹³⁷ Vt. näit. E. Kumari, LhT 1939, lk. 239.

suurem nahkhiir; öösorr'. Saardel arvati, et losu 'sorr' tuleb räästa alla õhtuks magama — selge segiajamine nahkhiirega; Phl **nahknäär** 'mingi öölinde, karjub hirmsasti', vrd. Käi, Phl **nahknäär** 'nahkhiir'. Ja teiselt poolt: «Rahvas arvab nahkhiire vahel lindude, vahel loomade sekka» (Eisen EKirj. 1922, 415). Näiteks on Karjas arvatud, et *n a h k l a p p* on lind, taal tiibade külges küined; Lääne-Nigulas: *nahk-iired lennud, tiivad on jalad*. Sellisel viisil on *lábakas, öökana, päevapetja* ning *nahklapp* ühtaegu sorri ja nahkhiire nimetused. Juu **nahkkull** on kontaminiatsioon (*nahkhiir + laiskkull*). Toiduski on nahkhiirel ja öösorri ühine, vrd. **sääsekull** 'öösorr'.

«Páris»-öökullide järgi omistatakse sorrile tihti kassi nägu, suured silmad ja nimetusedki, vrd. Iis **kassikull**, Iis, Amb **öökull** (Iis *ü ö k u l l* ehk *k a s s i k u l l* laulab üösse «sorr, sorr», *kassi muõdi nägu ja kõrvad*; Amb *tema peab ka sagedasti kulli ametid, kus ta siis hiiri ja veikseid lindusid omale toiduks ära surmab, sellest on tema teine nimi ö ö - k u l l tulnud*. öökulli nime kannab öösorr ka Amblas; Tormas — kirju **öökull** (vrd. sm Lönnr. *yöhaukka 'caprimulgus'*). **laiskkull**, **nahkkull**, **sorikull**, Pst **laanekull** jt. viitavad püügilennul viibiva öösorri sarnasusele väikeste kullilistega (vrd. analoogilist suhet *kägu — raudkull*).

Lennus sarnaneb öösorr ka pääsukesega, vrd. **ööpääsuke** [Rak, Jõh, Kos, Amb, Tõs, Saa, Pst; Wied. *ööpääsukene* (SO), Kaigor. 151, Härms 112]. Nimetus *ööpääsuke* on tõenäoliselt laen saksa *Nachtschwalbe*'st.

Wied. *kummkäblik* 'Nachtschwalbe (*Caprimulgus*)' peaks olema teadlase enda või tema keelejuhi eksimus.

Rahvalikud nimetused annavad vaadeldud linnust tervikliku pildi.¹³⁸

SELTS: PIKATIIVALISED, APODIFORMES

SUGUKOND: PIKTIIBLASED, APODIDAE

ALAMSUGUKOND: PIKTIIBLASED, APODINAE

Perekond: Piirpääsuke, *Apus* Scop.

Piirpääsuke, *Apus apus apus* L., elutseb enamasti linnades ja maa-asulates, kus leidub kiviehitisi. Pesa ehitavad piirpääsukesed tavaliselt tornide, varemete ja kivikatuste urgudesse. Välimuselt ja lennupildilt sarnaneb vaadeldav lind suu-

¹³⁸ Vt. ka M. Mäger, KK 1962, lk. 41 jj.

resti pääsukestega, häälightsus on kilav «srii, srii» (Kumari ELV 135).

Nimetused: piir- ~ piiri|pääsuke, piirilind, viirpääsuke, kirikuviiiras, siir-, tiir-, viil|pääsuke; mustpääsuke, harksaba, harksaba-pääsuke, harkpääsuke, müüri-, kiriku-, torni-, metsa-, kõrve-, laane|pääsuke; vihma-, tuule|pääsuke, türgipääsuke.

Nimetuste põhihulk lähtub linnu kilavast «srii»-st: piirpääsuke ~ piiri-p. [Kuu, Lüg, LNg; Tor piiri pääsused üiavad ike «viir-viir»; Plt, Rõu, Plv; Wied. piiripääsukene (d), Kund. 50], Wied. piirilind 'Mauerschwalbe', eP, Wied. viirpääsuke (Iis viirpääsukesed lendavad kõrgel, tievad ise «viir, viir»), Wied. kirikuviiiras [kirguviiras (O)], siirpääsuke(ne), Kuu tiirpääsuke, Wied., Kaigor. 148 viilpääsuke. Vrd. kaldapääsukese nimetusi.

Sulestiku värvuse järgi pandi must pääsuke (VNg, Rid, Khn, San; Wied., Russ. 40, vrd. sm *tervapääsky*), saba kuju järgi harksaba, harksaba-pääsuke(ne), harkpääsuke(ne) (Wied., Kaigor. 148).

Pesitsuspaiga põhjal antud nimetused: müüripääsuke (Jäm, Ans, Iis; Gös. 371 (*mühri*) *pehscklaine*, Wied., Kund. 50; Russ. 40 id., vrd. sks *Mauerschwalbe*), Röp kirikupääsuke [Gös. 371 Kirchen|(stein)Schwalbe *Kircko* (*mühri*) *pehscklaine*, vrd. *kirguviiras*), S-ste tornipääsuke; metsapääsuke (Iis, Krl, Plv; Wied. *metspääsuke*, Russ. 40 id.), Lüg kõrvepääsuke (piiripääsukest vanad inimesed ütlesivat kõrve pääsukesest kaa).

Lind ennustab vihma ja tuult, vrd. Kei, PJg vihmapääsuke, Piirisaare tuulepääsuke. Kaigor. 148 türgipääsuke on räästapääsukeselt üle võetud.

SELTS: SINIRAALISED, CORACIFORMES

SUGUKOND: SINIRAAGLASED, CORACIIDAE

ALAMSUGUKOND: SINIRAAGLASED, CORACIINAE

Perekond: Siniraag, *Coracias* L.

Siniraag, *Coracias garrulus garrulus* (L.), on Eestis võrdlemisi üldlevinud, kuid väga erineva asustustihedusega rändlind. Siniraa arvukus on XIX saj. teise poolega võrreldes tunduvalt kasvanud, möödunud sajandi alguses oli lind praegusest palju harvem või isegi haruldane.

Siniraa häälightsustest kuulduv kõige sagedamini valju, kare-

dat «rakk rakk rakk»-i. Mängulennul teeb ta ragisevat, kare-dat «räa-räa-räa»-d (Kumari ELV 111).

Nimetused: saksamaa vares ~ saksavares, saksamaa harakas, saksamaa pasknäär, austria vares, samaaria vares, jaapani vares, merevares; siniraag, sineraal, siniraud, mandlivares, kolkvares, sinine vares ~ sinivares, roheline vares; siniharakas, roheline harakas, vihmaharakas, laane-, kesa-, papli-, kiriku|vares, pajuharakas, metsa pajuharakas, soopasknäär, kartulivaras, mets-, vihma|kass, linnukull, meigas, rukkiahakk, julgutui, lepatriinu, möhitis.

Siniraa arvukuse kasv peegeldub tema rahvapärastes nime-tustes kõige tüüpilisemal kujul.¹³⁹ Leviva või sporaadiliselt esi-neva liigi kohta hakatakse arvama, nagu oleks ta võõrsilt too-dud, vrd. eP, San saksamaa vares (Wied., Kund. 49, Russ. 121), Trm saksavares; saksamaa harakas (Kad, Juu, Kos, Trm; Ivask 57), Puh saksamaa pasknäär, VJg austria vares, Mar sa-maaria vares, Muh jaapani vares, Mih merevares.

Sporaadilise esinemise tõttu peetakse siniraagu ka saksa keelelal vöö-ramaiseks olenõdiks: *Ungarische Häher*, *Meer-Häher* (Austrias), *Meergratsch*, *Gratsch-Häher* (Tiroomis). Kujutlust, et võõrapärased linnud on mere tagant pärit või merelt saabunud, kohtab teistegi lindude puhul.¹⁴⁰ Rootslased kut-suvad siniraagu hispaania vareseks — *Spansk kråka*.

Linnu ulatuslikumat levimist alles hilisel ajal tõendavad ka arvukad tõlkelaenud: **siniraag** (Rõu, Se; Wied., Kund. 49; Russ. 121 *sini raak*), Rõu **sineraal**, Kir **siniraud** (rahvaetümoloo-giline!) (< sks *Blauracke*; *racke* — onomatopöa), Jõe, Mar **mand-livares** (< sks *Mandelkråhe*), Vig **kolkvares** (< sks *Kolkrabe* 'ronk, vares', rahvalik seletus: *kolkvares nimi sellest, et end lennul sahalgõgina kõigutab*). Tõlkelaenud võiksid olla ka **sinine vares** (VNg, LNg, Mar, Pär, PJg, Hää, JMd, Se), **sinivares** (Jäm, Ans, Põi, Lih, Nis) (? < sks *Blaukråhe*; vrd. ung *kék csõka*, *kék mátyás*, *kék varnyú*), eP, M **roheline vares** (? < sks *Grünkråhe*; vrd. ung *zöld csõka*, *zöld kánya*), kuigi tõenäolisem on iseseisev teke.

H. Suolahti märgib, et Saksamaal peetakse siniraagu enamasti vareseks, harakaks või pasknäariks (DV 15). Sama-sugust liigimääratlust märkame ka eesti nimetustes: Nõo **sini-harakas**, Puh **roheline harakas**, Kuu **vihmaharakas**, Mih **laane-vares** (elupaiga järgi), Vig **kesavares** (toitumispaiga järgi), TMr **paplivares** (kas paplipuistu linnu peatuspaik?), Kei **kiri-kuvares** (põhjendus ebaselge); **pajuharakas** (Rõn, Vas, Se; Kund. 49, Russ. 121 *Paio arak*), Võ **metsa pajuharakas** (alg-selt 'pasknäär'), VJg **soopasknäär**, Kam **kartulivaras** (pasknäarilt; Pütsep «Nõuk. Opet.» 16. VI, 1950). Siniraagu lähendab vares-lastele kare hääletsus. Nimetuste ülevõtmise põhjused on hästi

¹³⁹ Vt. M. Мярер, ТД, lk. 136—137.

¹⁴⁰ H. Suolahti, DV, lk. 16—17.

jälgitavad Muh metskass, Mih vihmakass juures. Siniraa «räärää» meenutab pisut peoleo «vihmakrääksu». Vastseliina teates on see seos täiesti ilmne: *kui suvel mõtsas siniraag ehk paju-harak tänitäp «krääs, krääs», sis tuleva vihmatse ilma*. Siniraag ennustab vihma ka Rõuges ja Kuusalus. Putukaid taga ajades ja mängulennul pikeerib siniraag otsekui kull, mille järgi PJg linnukull, vrd.: «Eksikombel peetakse teda röövlinnuks» (Ivask 57), Vig *usuti, et ta kahjulik lind on* jne. Välimuse poolest võiks siniraag kuidagi kaelustuvi meelde tuletada, vrd. Mar meigas.

Tõs rukkiahakk (*rugi-*) teine osis matkib hääliitsust. Selgema põhjendusega jäävad Mar julgutui ~ lepatriinu ning tikutajalt üle võetud Vän möhitis.

SUGUKOND: JÄÄLINDLASED, *ALCEDINIDAE*

Perekond: Jäälind, *Alcedo* L.

J ä ä l i n d, *Alcedo atthis ispida* L., on Eestis vähese arvuline rändlind ja haruldane pesitseja. Ilmastikust olenevalt elutseb ta meil veebruari lõpust oktoobri-jaanuarini. Pehmetel talvedel jäävad üksikud isendid lahtiste vete äärde.

Sajandi eest on jäälind veelgi harvem olnud kui tänapäeval. «Omapärast eesti nime sel linnul ei ole; j ä ä l i n d on saksa-keelne «Eisvogel». J ä ä l i n n u k s võib teda nimetada sel alusel, et ta vahel jääserval istudes saaki luurab»¹⁴¹. Nimetuse toob juba Göseken (171): Eis-Vogel / *jehlind*; Kund. 50, Wied.

Nimetus *jääpura* on kuulunud ilmselt vesipapile, mitte jäälinnule (vt. lk. 156).

Haruldusele vaatamata on tekkinud siiski mõningad kohalikud nimetused, kuna lind oma ereda sulestikuga tähelepanu köitis: Taevaskoja **sinilind** («Kohalikud inimesed nimetavad teda täie õigusega ka **sinilinnuks**» — Ivask 50), **jäärähn** (Stryk 479 *Ea rähn*; vististi kaudselt sarnasusest rähniga — linnul on jässakas keha ja tugev nokk).

Väga suure tõenäosusega võib jäälinnule kuuluvaiks pidada ka nimetusi **sinisiibu-tsirk**, **sinitsirk** ning **vahajalg**.

Kirjandusmuuseumi teatel «*sinni sibo sirgokenne* ehk *sinni zirk* om enimeste ja kolga vahel (manalaste ehk maallotse) tidmesse andja ... Temma ei olle üts ihholinne agga enne vaimolinne zirk». Teises kirjapanekus märgitakse, et lind olevat manala (Tooni) saadik, kes toob surmasõnumeid. «Müütiline lind kollaste jalgadega (*vaha jalg*)» (Setu, J. Hurda kogu). Samu teateid pakub *sini-siibu-tsirk* (d) kohta F. J. Wiedemann (vt. IALE 425).

¹⁴¹ M. Härms, Lv 1933, lk. 169, vrd. E. Kumari, Lv 1938, lk. 102.

Välised tunnused sobivad jäälinnude (linnu korallpunased jalad võivad eemalt tõesti vahakollased näida). Ootuspärane on, et haruldane ja silmatorkav linn oomenlinnuks muutub. Peale selle, Kagu-Eesti jõed — Vöhandu, Ahja — on olnud pikemat aega jäälinnu asupaikadeks.

Kui hüpotees peaks paika pidama, tõendaks see liigi esinemist meie aladel juba kaugemas minevikus, kuna *sinisiibutsirgu* nimetus tuleb ette rahvalauludeski.

SUGUKOND: VAENUKÄGULASED, UPUPIDAE

ALAMSUGUKOND: VAENUKÄGULASED UPUPINAE

Perekond: Vaenukägu, *Upupa* L.

Vaenukägu, *Upupa epops epops* L., on Eestis lokaalselt ja vähese arvuliselt levinud rändlind. Isendite arvukuses ilmneb aastati suuri kõikumisi. Värvuse ja lennupildi poolest meenutab vaenukägu pasknääri. Kagu-Eestis toituvad need linnud kõige sagedamini sõnnikus elutsevatest mardikatest.

Paarimishüüd (kevad) on õõnes «upupup» (Kumari ELV 119). Linnu «upupupup»-il on umbes käo «kuku» kõrgus ja tämber.

Vaenukägu nimetatakse häälsuse (I), välimuse, ebameeldiva haisu, uskumuste jm. (II) järgi: I. upikägu, tututaja, uputaja kägu, laanekukutaja, toonetutt; vaenu- ~ vainu- ~ vaanu- ~ vaani|kägu, jaanikägu, toone- ~ tooni-, surnu|kägu; II. sitane rästas, pask|rästas, -nära, pask- ~ pasa|traat ~ paskraat, pask|raag, pask- ~ pasa|räak, päkliõhk, karjalind, surmasirk.

I. Vaenukäo nimetuste enamik lähtub häälsusest. Mõtestamata imitatsiooni kujutab endast upi : Hää upikägu (*upikägu ütleb isi oma nime «up up up»*). Gös. 470 Wiedehopff (*upupa*) Wydehoppi on saksa laen. J. Winteleri terminoloogia järgi «Schallvergleichungsname»-rühma kuuluvad *Se tututaja* (*tututaja tege nii: «tuu tuu tuu»*), Wied. *tututaja tsirk* (d) [*tututama ...* '«tu tu» rufen (vom Wiedehopf)']. Rahvaetümoloogilisi mõtestusi esindavad vaenukäo nimetustest Pär *uputaja kägu* (*on saanud oma nime laulu järgi. tema laul pidavat uppumise mulinat meelde tuletama*), Wied. *laanekukutaja*, Har *toonett*.

Häälsuse karakterisus ja hea matkitavus on põhjuseks, miks vaenukäo nimetused erinevates keeltes ja dialektides üllatavalt sarnanevad, vrd. näit. sks *Hupphupp*, *Wuppupp*, *Wudwud*, *Hodhod*, *Hupp*, *Wudi*, *Hupk*, *Hupatz*, *Huppuppergeselle*, *Lupk*, lad *upupa*, ing *hoopoo*, *boopoe*, *hoop*, *whoop*, pärs *hudud*, bret *houperig*, ld *dudutis*, port *poupa*, it *buba*, *bubbola*, *upega*, pr *putput*, *lupoge* (Winteler NS 27), arm *popop*, prs *púpá* jne. (Suolahti DV 12), ung *bubutka*, *bugyboka*, *budoga*, *dudu*, *dutka* (Simonyi MNy 40, 449).

Hää upikägu . . . mõned arvavad, et see on vana isane kägu, kes enam kukkuda ei jõua. Selles arvamusel peegeldub vaenuja päriskäo hääliitsuste teatav sarnasus, vrd. eL, Saa, Kod **vaenukägu** ~ **vainu-** ~ **vaanukägu** (Kod *vaaino-kägo näeb alha*; Krk *ossa vainukägu, kes üttelugu rüük'*, latsel üteltis; Plv *vainu-kägo tuutas, lask «tuu-tuut, tuu-tuut»*; Wied. *vainukägu 'Upupa Epops*; Echo', Kund. 50). Sõda, nälga, koolu jne. ennustanud linnu nimetuses on säilinud *vain*, -u 'surm; surnu'¹⁴², vrd. Võ *vaanukägu*, Plv **vaanikägu** (tüve i nähtavasti *tooni* analoogiast). Plv **jaanikägu** on selle rahvaetümoloogiline edasiarendus. Kagu-Eestis esineb **toonekägu** ~ **toonikägu**: Urv *toonik'agu tututõs*; Har *toonik'agu, «tututut'» pääle ütte puhku* Rõu, Vas, Se; Lei *tuuñikägu kouk tõist muudu kukägu*; Lut; Wied. *toonekägu, toonekägi : käe(d) 'Wiedehopf (Upupa Epops)'*. Saardel kuuleb ka **surrukägu** (Wied., Kund. 50 id.). Vrd. sks *Kuckuckslakei, Kuckucksküster*, mis samuti käo-võrdlusest lähtuvad, kuigi põhjendatud teise asjaoluga — lind jõuab enne päriskägu pärale.

II. Hääle kõrval valgustavad nimetused teisigi seiku: välimust, toitumispaika jne., isegi linnu lõhna ja pesapuhtust. «Vainu-kägu sööb putukaid mis ta sõnniku seest välja kisub, ning sellepärast haiseb ta ka» (Kund. 50), vrd. **sitane rästas** [Hel. 165 *Sittane-räästas 'der Wiedehopf'*, Clare 220 id., Hup. TN II 446 «*sittane räästas . . . ist braun, stinkend*», Wied., «*tema on nii suureline kui sitane räästas*» — 'er ist so stolz wie ein Wiedehopf' (IÄLE 251), Russ. 120 jm.], Hup. 174 **paskrästas**. Mõningase välimusliku sarnasuse pärast — lennus meenutab vaenukägu pasknääri — on vaenukäol ja pasknääril (ning mänsakul) rida ühiseid nimetusi: Wied. **pasknära** 'Wiedehopf (*Upupa Epops* L.)', **pasktraat**, **pasa-t.** id., Hup. 174 **paskraat**, Kund. 50 **paskraag**, Wied. **paskrääk (pasa-r.)**, Hup. 174 **paskröök**; **pähkliõhk** [Vestr. 70 *pähkla Öhk*, Hup. 167 /Pernausche/, Fisch. 183 (*p. ohk*), Russ. 120 id.]. Vrd. sks *Stink-, Dreck-, Kotvogel* (Dornseiff 113). Pärnu-Jaagupis on vaenukägu **karjalind** (*karjalind all lind, punasekirju suur tutt peas*; vrd. «eriti armastab vaenukägu viibida kariloomade läheduses lagedatel karjamaadel, sellest tema põline rahvanimetus — karjalind» — Põldmaa «Edasi» 28. juuni 1960); sks *Kuhhirt, Gänsehirt*.

Haruldane, välimuselt ja häälelt eriskummaline vaenukägu kuulutas rohkeid hädasid ja õnnetusi, vrd. *toonetutt, toone-, vaenu-, surmakägu*, Har **surmatsirk** (*toonik'agu tuu om surmatsirk*), Kett. lv *ked'd', nälg k.* (Sal.) 'Wiedehopf'.¹⁴³

¹⁴² Vt. P. Ariste, KKirj. 1966, lk. 34—36.

¹⁴³ Vt. ka M. Mäger, ESA X, lk. 84—85.

Vaenukäole lähedased kahjukuulutajad on väänkael, öökull jt., mistõttu nende nimetused, välimusekirjeldused jne. tihti põimuvad, näit. Kam *vaenukägu* ~ *piibutaja* ~ *surmakägu*, ta om väikene al' linnukene (*piibutaja* 'väänkael'), Kod üks al' lind lehdab maja katselle, tüb «pii pii» — *vaenukägu* (väänkael); Hää *vaenukägu* kuulutab seukest puuduse või kehvuse aega, suurt viletsust, jusku inimene nutab «uhu-uu-u uhu-uu-u» (öökull) jne. Vrd. Wied. *oodutaja* 'ein Vogel (Eule, Wiedehopf?)', Kett. lv *tija-tüt* (als name eines kleines vogels in erinnerung); SjW *tiija-t.* 'nachteule; wiedehopf'. Urv *toonikagu* vasteks on antud ka 'hüüp'.

SELTS: RÄHNILISED, PICIFORMES

SUGUKOND: RÄHNLASED, PICIDAE

ALAMSUGUKOND: VÄÄNKAELLASED, JYNGINAE

Perekond: Väänkael, *Jynx* L.

V ä ä n k a e l, *Jynx torquilla torquilla* L., on Eestis tavaline rändlind. Ta saabub aprilli viimastel päevadel või mai alguses.

Väänkaela häälitsemine kuuldub kui monotoonne vali «pii-piipii...» või «pjääpjääpjää» (Kumari ELV 107). Iseloomulik on veel pea pööritlemine igas suunas, kusjuures keha jääb liikumatuks.

Rahvalikud nimetused osutavadki eeskätt pea pööritlemisele ning häälitsemisele (I, II). Põllumehele on väänkael külvi, peamiselt kaerakülvi aja näitajaks (III). Vähemal määral ennustas lind ilmu ja õnnetusi (IV).

Nimetused: I. vään(d)kael, väät(s)kael, käändkael, palunõid; II.—III. piibetaja ~ piibitaja, piibitaja|lind, -tsirk, piibelind, peetaja ~ piitaja, kaerapii, liiplind, tiitaja, kaeratee, teelind, peebu|lind, -tsirk, peebilind, peep, kaera|peep, -peet, -peeter, külvipeet, piibulind, piibutaja, piibutikas, kaera|kuik, -kiuk, -kõik, -käik, kaerakuigutaja, kuigulind, kaeralind, kaerakülvaja, küvilind, seemnelind, külvikull, külvil näitaja lind, künnilind; IV. kahju|rähn, -kuulutaja, kadelind, vaenu-, surma|kägu, põudlane, põuatsirk, vihmakass.

I. Omapärasele peapööritlemisele võlgneb väänkael tänu oma nimetuste eest paljudes keeltes, vrd. sks *Wendehals*, tn, nr *vendehals*, ing *wryneck*, hisp *torcecuello*, it *torcicollo*, ung *nyaktakercs*, vn *beptumejka*, ld *grazitgalva*, *graziagalva* jne. On vist ilmne, et vastavad eesti nimetused ei kujuta sks *Wendehals*'i tõlget, vaid kujunesid iseseisvalt: Pär, PJg, Vön, Kam väänkael, Hls, Krk väändkael (-kaal), SJn väätkael, KJn väätskael (*viätskael väänüb piäd igä pid'i*), Krk käändkael (-kaal), Hup. TN II 445 «w ä ä n k a e l... von der steten Bewe-

gung seines Halses», Fisch. 181, Kund. 49, Wied. (~ *väänkaal*) id., Stryk 479 *kän kael*.

A. Ivaski kinnitust mööda olevat Taevaskojas mõnedki ussijutud (ussid kaljuõones) väänkaela põhjustatud. Lind aimab nii liigutuste (väänkael) kui ka hääliitsuste poolest osavasti ussi järele, eriti pesa juures (TV 57). Huvitavat paralleeli pakuvad saksa nimetused *Ottern-* ja *Natternwendel* linnu ussitaoliste kaelaliigutuste järgi (Voigt ESV 135). Nähtavasti kuulub väänkaelale Ráp **palunõid** 'mingi hästi varane lind' (*palunõid om kah joba väläh, suvõlõ ics jo lätt*). Lõuna-Eestis (Hel, Ote, Kan, Rõu, Plv, Ráp, Se jm.) tähendab *palunõid* (-*kärp*) tavaliselt mingit tõi sabaga sisalikku või ussi. See omapärane uss näib olevat väänkael, millele viitavad ka mõningad välimusekirjeldused: Hel *sisaliku moodi täielikult, ainult laper-gune saba*; Kan *tõbihannaga joonikanõ sisalik, joosk virka nigu lind inimese manu* jne. Vrd. *uss laulab* — öösorri kohta.

II. Väänkaela onomatopoeetilisi nimetusi: Võn **piibetaja** ~ **piibitaja** ~ **piibe|lind** ~ -**tsirk**, LNg *piibelind* (*se on üks al'l lend, teeb «piip-piip-piip»*), TMr, Rõu **peetaja**, Trm, Har **piitaja**, Muh, Juu **kaerapii**, Käi **liiplind** (*kodu ligidal elutsev lind, laulab «liip-liip»*), Plv **tiitutaja** (*tiitotaja*).

Mõnel puhul mõtestati piitamine inimnime või töökäsuna, näit. Kuu *«tee-tee-tee», nagu sunnib*; LNg *«tee tee»* — *kaera pidi tegema* jne. Vastavad nimetused: Hää **kaeratee** (*kaeratee karjub ikki «tee tee tee», sis võib juba kaeraküli teha*), Emm **teelind**, Jäm, Var, Juu **peebulind** (Var *peebulind laulab «peep, peep, peep»*; Wied.), Se **peebutsirk**, Tõs **peebulind** (*peebilind peebitab*), Ote, San **peep**, Hls **kaerapeep**, Sa **kaerapeet** (Wied. *Peet* : *Peedu*, *Peet* : *Peedi* 'männl. Name', *kaera-p. 'ein Vogel' = peebulind*), **kaerapeeter**, Phl **külvipeet**.

Hääliitsust mõtestatakse ka *piip-sõnaga*: Sa, Lüg, KJn, Kam **piibulind**, Iis, KJn, Kam **piibutaja** (KJn *piibutaja piibutab kevädilt «piip-piip-piip»*), Iis **piibutikas**. A. Voigt märgib, et paljud inimesed, kes väänkaela häält tunnevad, ei tea selle sünnitajat. «Rähn hüüab oma naist», ütlevat nad (ESV 135). Eestis imiteeritakse *kõik, kuik* jne. kujul nii rähnide kui ka väänkaela hüüdeid. Vig **kaera/kuik** ~ -**kiuk** (Wied. id.); **kaerakõik** (Kul *kaerakõik laulab: «kõik, kõik, kõik»*, Mär, Vig, PJg, Noa, JMd), JMd **kaerakäik**, Kos **kaerakuigutaja**; Tln **külgulind**.

Väänkael määras kaerakülvi aja, vrd. Hls *ku väänkaal kevädel laulab, siss om parass aig kaära külvä*. Vastavad nimetused: LNg, PJg **kaeralind**, Kos **kaerakülvaja**; **külvilind** (Khk, Krj, Rei, Iis), Mär, Vig **seemnelind**, Saa, Hls **külvikull**, Plv **külvi näitaja lind**. Väänkael on *külvikull* sellepärast, et tema hääliitsus meenutab mõneti väiksemate kulliliste omi. Kuusalus kinnitati, et maa pool kutsutavat lindu, kes enne kundi laulab «tee!» — **künnilind**.

Peamiselt Kagu-Eestist pärinevad teated linnu halvaennustamise kohta¹⁴⁴, vrd. Puh **kahjurähn** ~ **kahjukuulutaja**, Trm **kadelind** (*seda lindu meie pool üteldakse kad ed aks lin n u k s. kus tema kevadel varatselt ennast kuulutab, seal peab midagi halba juhtuma*). Kod, Kam **vaenukägu** ning Kam, Plv **surmakägu** (= *piibetaja*) on vaenukäolt üle võetud. Väänkaela tuntakse ka ilmaennustajana, vastavad nimetused on Rõu **põudlane**, Vas **põuatsirk**, Kad **vihmakass**.

ALAMSUGUKOND: RÄHNLAISED, PICINAE

Rähnide juures peetakse tunnuslikuks puul toksimist, sulestiku värvust ja häält (peam. musträhni puhul).

Rähnide üldnimetusi: **hähn** ~ **ähn** ~ **ähen** ~ **ähän** ~ **hahn**, **rähn**, **rähnik**, **puurähn**, **ähk**, **rähk**; **tikk** ~ **tikka**, **metstikk**, **tikas**, **puutikas**, **toristaja**, **puutoristaja**, **toritikas**, **takutoristaja**, **kännutoristes**, **koristi**, **puukoristi**, **-aja**, **puuporisti**, **puutõri**, **puutõristaja**, **põristaja**, **puukäristes**, **kusetaja**; **puu|raiuja**, **-õõnestaja**, **käbinärija**, **puusepp**, **metsapuusepp**, **metsameister**.

Rähni vanim, sugulaskeeltega ühine nimetus on **hähn** ~ **ähn** ~ **ähen** ~ **ähän**, mida kuuleme Eesti kagunurgas: Võrumaal, Tartumaa lõunaosas ning Saa, Try, Krk, San, Lei, Lut; Võn, Rõu (**h**)**ahn**; Clare 31 *Hähhä*, *ä* 'der Specht', Hup. 16 *ähn*, *a* 'der Specht' d., 36 *hähn* 'der bunte Specht' Rg, 45 *höhhn* id. d., Wied. *ähn* (*hähn*) : *hähnä* (d) 'Buntspecht', *kirriv* *kui ä*. 'bunt wie ein Specht' (Sprichw.); lv *e'n*, *e'nāz* '(kirju)rähn', sm *hähnä*, *häähnä* 'kirjava tikka' (lp, mrd, mr, k).¹⁴⁵ e *hähn* märgib praegu (peagu) ainult kirjurähni.

Välja arvatud Kagu-Eesti kaugem osa, on **rähn** (Rei *rähen*, Krk **rähnik**, Jäm, Khk, Mar **puurähn** 'rähn') kõikjal tuntud ja tarvitusel. **rähn** märgib kõige sagedamini kirjurähni, vrd. VNg *rähna kirja obune* 'kirju'; Khk *rähni kiri pale* 'tedretäheline', *rähni kiri riie* 'tihedakirjaline riie' jne. Sõna leidub Gösekenil ja kõigil hilisematel autoritel: Gös. 386 *specht* (picus Baumbicker) *Rohhen*, Hel. 165 *rähn* 'der Specht, Baumhacker', Hup. 198 *rähn*, *a* 'Specht, Buntspecht, der grüne Specht, Baumhacker' r. d., Wied. *rähn* : *rähni*, *rähna*, *rähnu* 'Specht, bes. Buntspecht'; *rähniline* 'spechtartig, sehr bunt', *rähnima*, *rähnitsema* 'hacken (vom Specht)'; fig. keifen, auch: mit der Arbeit nicht vorwärts kommen... jne. Mõned teated on algkonsonandi ületaotluse kohta: Wied *krähm* : *krähmu* (D) (*rähn*) in *krähmu-kiri* 'verschiedenfarbig, fein bunt', Juu *trähnilene* 'segakirju'.

¹⁴⁴ Vrd. M. Mäger, ESA X, lk. 88–89.

¹⁴⁵ F. Äimä, SUST XLV, lk. 59, 61, 111; Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 95–96.

L. Kettuneni arvates ei ole mõistatuslik *r* eesti sõnas *rähn* (ka sm *rähni*, *rähnu*, *röhni* 'kirjava tikka') vist muud kui vanema *närhi* kuju metateetiline saadus, ehk küll tähendused segi on läinud; seegi on arusaadav, sest et korrapärane *hähn* oma kujuga kiskus *rähni* (< *närhi* = pasknäri) enese tähenduspiirkonda¹⁴⁶ (vrd. vpsL *sitnariž* — *sidränž*). Võrreldagu ka tähendusparalleelsust (*pähke*-) *ähk* 'pasknäär; mänsak' ja San *ähk* '(kirju)rähn' [Hel, San *räh'k* 'rähn' — kontaminatsioon *ähk* + *rähn*], (*pähkli*) *raag* 'pasknäär' ja Har *raag* 'kirjurähn'.

Tikk (Vai *tikka*) on Kirde-Eestile iseloomulik rähninimetus: Lüg *mõjal mailmas on rähn, meil üietasse tikk*. A. Knüpf-feri järgi **metstikk** «scheint eine Spechtart zu seyn; viell. *picus minor*» (Beitr. 1817, 9, lk. 58). Enam pruugitakse sufiksilist **tikast** (Jöh, Iis, VJg, Trm; Wied. *tikas* : *tikka*), VNg **puutikas**. Vrd. vdj, sm *tikka*, krjA *tikku*, is *tikka*, vps *tik* 'rähn' (? k, udm).¹⁴⁷ Komi ja udmurdi vasted jäävad väga küsitavateks, kuna sõna on selgelt deskriptiivne, vrd. VNg *puutikkas tikkab puud*; eL *puud tikkama* 'puusse auku tegema, mahla laskma', *tikutama* (tikutaja häälest); Muh, Khn *metstikk* 'mingi lind', *tikk tieb* «*tiks tiks tiks*» jne.

Rühm rähni onomatopoeetilisi nimetusi kujutab linnu kii-ret põristavat trummeldust vastu puuoksa, vrd. Hup. 251 **toristaja** 'Baumhacker (Vogel)' r., Iis **puutoristaja**, Iis **toritikas**, Sim **takutoristaja** [*takko torristi* ~ *torristaja* 'Weißspecht, *picus medius*' (Knüpf-fer Beitr. 1817, 9, lk. 113)], Nis **kännutoristes**; **koristi**, **puukoristi**, -aja [Jäm *puukoristi*, *tiidus puu sisse peksma nõndat puu koriseb*; Khk *puukoristi koristab*; Krj, Rei: Mar *puukoristi oo va rähn, mis nokaga võtab* «*korr korr korr*»; Kse, Wied. *koristi* : *koristi* (O), *puu-k.* = *puu-koristaja* 'der Specht, die Spechtmeise'], Emm, Käi, Phl **puuporisti**, Plv **puutõri** (*puutõri lask puud möödä* «*tõrr tõrr*»), Hel, Vön **puutõristaja**, Urv **põristaja** (*põristaja lüü ossa pääle ja põristas*), Nis **puukäristes** (*kännutoristes*, *puukäristes* — *need mõlemad rähna nimed*), Wied. **kusetaja** (O) = *puukoristaja* (*Picus*, *Sitta* L.) võrdleb seda häält vedeliku sorinaga.

Rähni toiduhankimise viisi iseloomustavad Gös. (125) **puuraiuja** (*Puh Raya*), Trv **puuõõnestaja**, Khk **käbinärija**, Plt, Nõo, Rõu **puusepp** (Rõu *üldse rähnä üteldasse puusepp*), Nõo **met-sapuusepp**, Mih **metsameister**.

Perekond: **Rähn, Picus** L.

Roherähn, *Picus viridis viridis* L., ja **hallrähn**, *Picus canus canus* Gm., erinevad teineteisest võrdlemisi vähe (hall-

¹⁴⁶ L. Kettunen, LVHA, lk. 86.

¹⁴⁷ Y. Wichmann, FUF XI, lk. 246.

rähn on veidi väiksem, ainult laup punane, roherähnil punane kogu lagipea). Rahvas neid ei erista. Mõlemad liigid on tavalised. Roherähn toitub peamiselt sipelgaist, hallrähn otsib toiduks ka teisi putukaid.

Nimetused: *meltsas* ~ *melsas* ~ *mõltsas* ~ *möltsas* ~ *mölsas* ~ *mältsas* ~ *mälsas* ~ *malsas*, *melts*, *malts*, *metsas* ~ *meetsas*, *mölgas* ~ *melgas*, *meigas*, *roheline rähn*, *roheline ähn*, *hall tikas*, *hahk ähn*, *hall rähn*, *hall rui*, *kuikaja*, *maim*, *vihmakukk*; *kusilase|sõoja*, *-rähn*.

Peagu kõik roherähni nimetused osutavad värvusele. *meltsas* ja selle variandid haaravad laia ala Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eestis: *meltsas* [LNg; Sjn *meltsas on seande rohelikas ja kärj on must*; Krk, Hel 'musträhn', KaE 'roherähn'; Hel. 139 *meltsas* 'der Specht', Vestr. 70 *meltsas g. a* 'grüner Specht', Hup. TN II 445 *Meltsas 'P. viridis'* (Einige essen ihn), ES 139 *meltsas* 'grüne (schwarze d.) Specht' H.], *melsas* (Vän, Juu, Kos, JMd, Pil, KJn; Wied.), Vig, Häa, Saa *möltsas* (Wied. *möltsas* : *möltsa*), *möltsas* [Kul, Vig, Tor, Ris; Gös. 386 Grünspecht / (apiaster bienen Wolff) *möltzas*, 474 Bienen wolff (merops) *mölzas*, Russ. 118 *möltsas 'Picus viridis'*], Mär, Vän *mölsas*, *mältsas* (Hup. 133 *mältsas* 'Specht, Grünspecht' H., Wied. *mältsas* : *mältsase*), Krj *mälsas* : *mälssa*, Jür *malsas* (*üks rähni muõdi lind on malsas*), *melts* (Trm, Pst; Wied.), *malts* [Khk, Käi, Rei; Wied. *malts* : *maltsa* (D)], Vas *metsas*, *meetsas* [*hahk hähn ehk metsas*; Hup. 138 *meetsas* 'der gelbe Specht', Wied. *meetsas* : *meetsa* 'gelber Specht' (?), *must m. 'Schwarzspecht'*], Wied. *mölgas*, *melgas* (nähtavasti *meigas*-sõna mõju, vrd. tähenduste 'roherähn', 'metstuvi' paralleelsust: Wied. *meltsas* 'Grünspecht'; = *meigas*), Rap, Amb *meigas* '*Picus viridis*'). Tähenduste ristumine on aset leidnud sõnade kõlalise läheduse tõttu. *meltsas*, *möltsas* jt. on ühendatavad lv sõnaga *meltsi* 'roheline'. *malts* taimenimena, samuti Wied. *malts* : *maltsa* 'schlammige Lache, Moor', *maltsvesi* 'trübes, schlammiges Wasser', mida A. Saareste etümoloogiliselt läbipaistmatuks peab¹⁴⁸, kuuluvad eelmistega ühte.¹⁴⁹ Vrd. KrI *meldsas* 'maltshein', Har *meltsa*?, 'mgi lopsakate laiade lehtedega umbrohi', Lei *meldsas*, *mõldsas* 'malts', Lüg *maltsa aavad on niet paksu kuorega siitmaa aavad*.

Värvusele viitavad ka *roheline rähn* (Häa, JMd jm.; Wied., Kund. 48, Stryk 479), Rõu *roheline ähn*, Lüg *hall tikas* (*roheline karva kutsuta allitikkas*), Vas *hahk hähn*, Iis *hall rähn* (Kund. 48 id. '*Picus canus*'), Stryk 479 *hall rui* '*Picus canus*' (*rui* — onomatopöa). Onomatopoeetiline on Stryk 479 *kuikaja*, vrd. Kos *melsas*, tema teeb «kuik-kuik», Ris *möltsas kuigotab*.

Ebaselgeks jääb *maim* (Fisch. 182 *maimud 'Picus viridis'*).

¹⁴⁸ A. Saareste, LVEM, lk. 14.

¹⁴⁹ Vrd. J. Mägiste, OWEB II, lk. 10–12.

Musträhni kõrval kuulutab ka roherähn vihma, vrd. Phl **vihmakukk** (Loorits EEO II 472).

Toidust märgivad Trm **kusilasesööja** ~ **kusilaserähn** (lind rüüstab sipelgapesi).

Perekond: **Musträhn**: *Dryocopus* Boie.

Musträhn, *Dryocopus martius martius* (L.), on rähni-dest kõige populaarsem: «Musträhn ehk kärg, mõtskikkas, nõgikikkas, mustmeetsas, vihmatrill on meie maal igal pool tuttav lind» (Jak. II 89). Vaadeldav rähn on üleni must, ainult kogu lagipea (♂) või kukal (♀) on punane.

Väga kiire trummeldus vastu kuiva puuoksa tekitab kärinalanguid, paarimishüüd on kõlav «gluit-gluit-gluit...», üksik-hüüd vali pasundav «kljöö», lennul ja asukohta vahetades «krri-krri-krri...» (Kumari ELV 111).

Nimetused: I. metskukk, -kikas, laane-, kõrvekukk, palukikas, männi-, tamme-, pähklikukk, vihmakukk, tillkukk, mustkukk, mustkikas, nõgikikas, punase lagipeaga rähn, must rähn, must tikk ~ must tikas, must ähn, must kärg, must meetsas, meltsas, melts, must|lind, -rõöt, vanapoisi hing; II. pakla|põrr, -tõrr, pakkelpori, paklapadistaja, lõkalaud, kärg, kärrik, must; palukärg, kärr, puukäristes, metsakärr, puu|koristaja, -koristi, -poristi, koristis, kuik, muikulind, metsruik, kliuhlind, metsakell, kõll, trill, vihma-, must|trill, vihmaprill, till, vihmatill, killhaugas, rõöt, pähklirõöt, reedutaja, urik, vihma|lind, -tsirk, vihma|kull, -kass, vesilind, tammeähk, metsis.

I. Linnu punane pealagi tekitab assotsiatsiooni kuke harjaga, vrd. Krj *must lind*, *punane ari pea pääl*; Phl *vihma kukk*, *ponane harjas pees* jne. Enamik välimuslikke nimetusi toetubki kuke-võrdlusele: eP **metskukk**, eL **metskikas** (Hup. 142 *mõts kikkas* 'Schwarze Specht', Wied. *metskukk*, Russ. 115 id.: Jak. II 89 *mõtskikkas*), Wied., S-ste *laanekukk*, Mär *körvekukk*, Hel *palukikas*, Mär *männikukk*, Krj *tammekukk*, Mär *pähklikukk*; *vihmakukk* (Khk, Emm, Käi, Phl, Juu), Mär *tillkukk*, Käi, Vig *mustkukk* (Russ. 115), Vas *mustkikas*, eL *nõgikikas* (ka: 'räpane inimene', San, Se, Lut 'ahjupealne lastehirmutis'; Wied. *nõgikikas* 'Schwarzspecht (?)', Ivask 56). Vrd. veel Kuu **punase lagipeaga rähn**.

Linnu sulestiku värvusele osutavad juba märgitud *mustkukk* ja *nõgikikas*, eP **must rähn** (Wied., Kund. 48, Jak. II 89, Russ. 115), Lüg, Iis **must tikk** ~ **-tikas** (vrd. vdj *muš tik*, sm *musta tikka*), Kod **must ähn** (*muss ähän*), Kuu, Rõn **must kärg**; *mustmeetsas* [Wied., Jak. II 89; *meltsas* > *meetsas* on toimunud nähtavasti *meegas* 'metstuvi' toetusel. Vrd. Krk, Hel *meltsas*, Iis *melts* 'musträhn', Clare 165 *meltsas* 'die Schwarze Specht'], Iis **mustlind**, Hää **mustrõöt**. S-ste Jäm **vanapoisi hing** on nähtavasti naljatlev-piltlik nimetus. Põrinat vastu kuiva puutüve teevad mõlemad sugupooled varakevadest alates enne

pesitsemist (rohkem siiski δ): Kam *paklatori*, *tuu panep* «*torr, torr, torr*». Talupojale tuli linnu kärinat kuuldes vokivurin meelde.

Vokihääle-assotsiatsioonist lähtuvad nimetused on Hel **paklapõrr**, Rõn **paklatõrr**, Ote, San **paklapori**, Kam, Rõn **paklatori**. Vrd. Ote **padistaja**, Kam **lõkalaus** (*lõkalaus tiip keväde mõtsan* «*lõk-lõk-lõk*», *mõtsan ta lõgistap*); (*puu*)**koristaja**, (*puu*)**poristi**, **toristaja**, **toritikas** jt. Kõiki viimatimainitud kasutati peamiselt musträhni kohta.

Taandumas on eL, IdPä **kärg**, mis tuleb ette ka Kuusalu rahvalauludes. Vasteliinas esineb paralleelselt tagavokaalne **karg'**, Sangastes **kärr**, Kõpus **kärik** (LS 83), Kuu, Rõn **mustkärg**, Sangastes **palukärg**. Võrdlemisi tuntud on nimetus veel Kagu-Eestis, näit. Har *kärg om must tsirk, suuremb ähnä*; Plv *kärg, kes puu küleh klõbistass* jne. Vrd. sõna arvukaid registreeringuid: Vestr. 70 **kärg**, **kärrik** 'Ein schwarzer Specht', Hup. TN II 443 «Schwarzen, den Raben ähnlichen Vogel nennt der Ehste Kär», 445 «Kärrik auch Pu korristaja, ist ganz schwarz», Hup. 64 **kär**, *ro d.*, **kärg** *g.* **kärro** *d.*, **kärrik** *r.* 'der schwarze Specht', Wied. **kärg** : **käru** (**kärik**) 'Schwarzspecht', Jak. II 89 **kärg**, Russ. 115 **käru**.

palukärg märgib enamasti mingit salapärast sisalikku, vrd. Krk *palukärk' tullu mättä alt vällä, lõka ollu lõova all, punane päalagi* jne.

e **kärg** vasted ulatuvad volga keelteni, vrd. sm Renv. **kärki** 'Picus viridis, Specht', Lönnr. 'hackspecht, spillkråka, picus', Renv., Lönnr. **palokärki** 'Picus martius l. viridis', krjA **kärgi**, krjL **kä|rg**, **-rgi**, vps **kä|rg'**, **-rg** (mrd, mr).¹⁵⁰

Sõna on onomatopoeetiline, vrd. Phl **metsakärr** (tõenäoliselt iseseisev moodustis), Nis **puukäristes**, Lüg, Jõh, KJn **kärr** 'käristi'; rts **knarr**, **träknarr**, **törne(da)knarr** jne. 'Picus martius', nr **tre-knarr**, **-kurr**, **vid-kurr**, **vikkur**, **vikkorre** jne. id. (Toivonen UAJ XXV 176). Sa **puu|koristaja**, **-koristi**, Hi **puuporisti**, LNG **koristis** lähtuvad samuti põrinast ja neid kasutati musträhni märkimiseks, vrd. Krj **puukoristaja** **lõõb nokaga puu pihta**, **puu koriseb**, **suled oo mustad**; Käi **puupori poristab**, Phl **puuporisti pidi most olema** jne.; Hup. TN 445 **Pu koristaja** 'Schwarzspecht, Pic. Martius', Fisch. 181 id.

Paarimishüüd «gluit-gluit...» on nimetuste alusena vähem produktiivne. Sellest lähtuvad Hls **kuik** (*kuik — must rähn punase päega, lennates häälitseb* «*kuik, kuik, kuik, kuik, till*», vrd. **kaerakuik** 'väänkael'), Rid **muikulind**, Tõs **metsruik**, Mar **kliuhhind** (*kliuhlend tä karib ikke* «*kliuh kliuh*»).

Musträhni üksikhüüd, vali pasundav «kljöö», on mõneti võr-

¹⁵⁰ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 261; vt. ka H. Paasonen, SUST XLI, lk. 111.

reldav heliga, mis tekib lõogist vastu metallitükki. Rahva tõlgitsus ongi seda teed kulgenud, vrd. Lüg *tikkad on metsäs, tievät «tüll» ja «tüll», taop kui raudaampriga*. Lind lööb nagu kella — vrd. Saa *metsakell (metsäkell lüüb, siis on vihm taga kah)*. Vrd. imitatsioone: LNg *pliuu, pliuu*, JMd, Tartu *kliuu, kliuu*, Amb *klimm, klimm* jne. Ka VJg, Hää *kõll* on «kel-lahhääll» (Hää *kõll on muströöd, suur tuft pääs, punane ari, «rööd-rööd-rööd-köll» laulab metsas*). Kõige arvukamad ongi l-lised imitatsioonid, näit. Hlj *pill ja pill*, Jõh *till till till*, Khk *vihmakukk teeb ikka «till-lii» ning «till-lii»*; Hag *kill, kill* jne.

Vastavad nimetused: Hi *trill, vihmatriill* (ka Amb), *musttrill* [Emm *vihma trill üijab, nüit tuleb vihm; musttrill see üiab «trill»*; Rei *trill teeb «trillll»*; Wied. *trill', vihma-t.* (D) 'Schwarzspecht', Jak. II 89 id.], Sa, Hi *vihmaprill* (Phl *kui vihmaprill karjub: «prill, prill, prill», siis tuleb vihma*), Sa, Hi *till, vihmatile* [Mus *vihmatill*; Rei *till; vihmatil* 'Schwarzspecht *Picus martius*' (Knüpffer Beitr. 1817, 9, lk. 136), Wied. *vihmatill'*], vrd. Mär *tillkukk*.

P. Ariste peab *till ~ trill* tulenevaks eesti-rootsi sõnast *tillkruak* 'Spillkråka, *picus martius*'¹⁵¹ (*till 'tüll'* peab sellest tingimata lahku jäetama). Sõna levik toetab seda etümoloogiat, kuigi hääliitsuse imitatsioonid lubavad oletada teatavate nimetuste (näit. Amb *vihmatriill*) iseseisvat teket.

Esitatud imitatsioonide ja nimetuste tundmisel saab küsitavaks lv *kill* '*Dryocopus martius*' balti algupära. J. Kalima arvates kuulub liivi sõna *g*-algulise ja *ln*-lise originaalina vanade balti laenude hulka, vrd. lt *dzilna, dzilnis* 'rähn', ld *gilna* 'kadakarästas'.¹⁵² Vanaks balti laenuks peab sõna ka P. Ariste.¹⁵³ H. Ojansuu järgi on mõningad kohanimed Soomes ja Eestiski lähtunud samast *kill(a)* sõnast, mida tulevat pidada vanaks balti laenuks ja mis säilinud üksnes liivi keeles.¹⁵⁴ Ainult L. Kettunen peab ka onomatopoeetilist päritolu võimalikuks.¹⁵⁵ Viimast hüpoteesi toetab ka Har *killhaugas* (*killhaugas tege nii «kill»*), milles *kill* on otsene hääliitsuse imitatsioon (vrd. Har imit. *kill-kill*, Hää, Rap *köll*).

Lennus kuulda lastavat «krri-krri-krri»-d matkitakse tavaliselt järgmisel viisil: Kul, Hag, Koe *krööd, krööd*, Mär *laenekukk kõõrutab*, Vig *rööd, rööd-krööd-krööd* (*röötsutamine*), Hää, Saa *rööd-rööd-rööd*, Hls *reet, reet, reet* jne., nimetused: Hää *rööd, pähklirööd, muströöd* (*rööd, ta on must ja laulab «rööd-rööd»*, *sellest on nime tal*), Tor *reedutaja* (*must rähn ka kutsu-*

¹⁵¹ P. Ariste, ERLEK, lk. 106—107.

¹⁵² J. Kalima, IKBL, lk. 117. Vrd. V. Thomsen, BMFB, lk. 173.

¹⁵³ P. Ariste, ТИЯ IV, lk. 293.

¹⁵⁴ H. Ojansuu, SE I, lk. 73—74.

¹⁵⁵ L. Kettunen, LW, lk. 125.

taks mõnel pool reedutaja). Samast häälest võiks lähtuda ka S-ste Mus **urik** — *kruik*, *kruik*-imitatsiooni mugandusena.

Musträhni tuntakse vihmakuulutajana kogu Eestis, vrd. eespool esitatud *vihmakukk*, *vihma|till*, *-pill*, *-prill*, *-trill*, Iis, Rap **vihmalind**, Röp **vihmatsirk**, Lüg, Iis **vihmakull**, Kuu, Khk **vihmakass**.

Musträhni kaduv nimetus Iis, Jõh, Rap **vesilind** (vrd. vdj *vesilintu* 'peoleo') pandi kevade (suurvee) kuulutamise järgi: Iis *kui tikas ja vesilind laulavad, siis tuleb suurvesi*.

Wied. **tammeähk** 'Eichenhäher, Holzhäher (*Garrulus glandarius* L.), nach Anderen der Schwarzspecht (*Picus Martius* L.)' on juhuslik ülekanumine mänsakult kas tegutsemispaiga (vrd. *tammekukk* 'musträhn') või samaselt tõlgitsetud hääle (*Krööt* ~ *Reet*) järgi. Juhuslikumat laadi ülekanumiseks tuleb arvata ka Mär **metsis** 'musträhn': *kui metsis laalab «kõõrd-kõõrd», siis tuleb ku|va, kui «sill-sill» laalab, siis tulla vihma*.

Wied. **pähk** 'Schwarzspecht' (O) võiks olla *hähn*, *hähk* deetümologiseerunud variant.

Perekond: **Kirjurähn**, *Dendrocopos* Koch.

Kirjurähni perekonda kuuluvad **suur-kirjurähn**, *Dendrocopos major major* (L.), **valgeselg-kirjurähn**, *Dendrocopos leucotos leucotos* (Bechst.), **väike-kirjurähn**, *Dendrocopos minor minor* (L.). Rahva teadvuses kuulub kirjurähnide hulka ka eri perekonda (**Kolmvarvas-rähn**, *Picoides* Lac.) kuuluv **kolmvarvas-rähn**, *Picoides tridactylus tridactylus* (L.), kes elutseb Eestis haruldase paigalinnuna ning rändab siit läbi. Vestr. 71 **raudrähn** (*Raud Rähn* 'kleiner bunter Specht mit gelben Federn') näib kolmvarvas-rähnile kuuluvat. Ühendav tunnus on kirevus, sulestiku mustrit ega linnu suurustki ei arvestata kuigivõrd. Harva eristatakse siiski väike-kirjurähni, vrd. Stryk 479 **väike rähn**, **väike rui**, **rui**; **raudrähn** [Hup. 203 *raud rähn* 'kleine bunte Specht' P., Wied. *raudrähn* 'kleiner Buntspecht (*P. minor*)'].

Kirjurähnide nimetused: *hähn*, *rähn*, *tikk*, *tikas*, *kirev hähn*, *verev hähn*, *kirju rähn*, *kirirähn*, *kirju tikas*, *kiritikk*, *suur rähn*, *raudrähn*, *pajurähn*, *teib(a)rähn*, *metstikas*, *surmatikk*, *toonetikas*, *häär* ~ *haar*, *raudrösa*, *raudrui*, *trill*, *mets-*, *vihma|kukk*, *praskharakas*.

Rähnide üldnimetused **hähn**, **rähn**, **tikk**, **tikas** märgivad eeskätt kirjurähni. Samasugune põhitähendus oli sõnadel ka minevikus, vrd. Hup. 36 *hähn* 'der bunte Specht' Rg., Wied. *ähn* (*hähn*) : *ähnä* (d) 'Buntspecht', Vestr. 71 *Rähn* 'Bunter Specht, mit rohten Federn', Fisch. 182: '*D. major*', Hup. TN II 445 *Rähn* 'Buntspecht, *P. major*', Wied. *rähn* . . . 'Specht, bes. Buntspecht', Wied. *tikk* : *tika* (*tikas*) 'grosser Buntspecht (*Picus major*) . . .' (Iis *tikas* 'rähn, kirjurähn') jne. Mõnikord lisatakse täpsustav

täiendsõna, näit.: Rõu, Vas kirev hähn (*kirriov h.*), Har verev hähn; kirju rähn [Vän, Tõs, HJn, Iis; Wied. 'grosser Buntspecht (*Picus major*)', Russ. 116 id.], Khk, Muh kirirähn, Iis kirju tikas, Lüg, Jõh kiritikk(a) jne., Khn suur rähn '*D. major*', Hup. TN II 445 raudrähn 'Weißspecht, *P. medius*', Wied. pajurähn 'weissrückiger Buntspecht (*P. leuconotus*)', Kos, JMd teib(a)-rähn, Trm metstikas, Kuu surmatikk (*kui teab surma, siis tuleb toa külge raiuma*), Vai toonetikas (*toonetikkas on üks lind, kirju lind, kus kattusel ta akkab käima, sinna tuleb õnnetus*).

Kirjurähni väljasurnud, etümoloogiliselt selgusetu nimetus on häär ~ haar : Hup. 35 haar, häär 'der Buntspecht' d., Fisch. 182 haar id., Wied. häär : häära- (d) 'Buntspecht', haar (d) id. Kadunud on ka Fisch. 182 raudrõsa '*Picus leuconotus*', ? vrd. rts rödmõssa 'musträhn', «punamüts». Valgeselg-kirjurähni tähistab veel Stryk 479 raudruui. Musträhnilt kandusid üle Rei trill, Pär, Vän metskukk (*kui metskukk ehk kirju rähn häälitseb, sis hakkab pea sadama*), Tor vihmakukk. Juu praskharakas (< *paskh.*) 'kirjurähn' kasutamist põhjustas nähtavasti värvuse sarnasus — harakas ja rähn on mõlemad mustavalge kirjud.

SELT: VÄRVULISED, PASSERIFORMES

SUGUKOND: PÄÄSULASED, HIRUNDINIDAE

Rahvas arvab sarnasuse tõttu pääsukeste hulka ka pika-tiivaliste seltsi kuuluva piirpääsukese. Tegelikult esindavad pääsulasi kolm perekonda kolme liigiga.

Nimetused: pääsuke, päästlane ~ pääslane, pläästikene ~ plästikene, päästlik, päästlik(e), prääslan, pääsukes, pääsune, päästuke ~ päästok, päästikes, päästal, päästlind ~ pääslind, pääsu, pääsukas, pääsulind, pääskline, pääskelane, pääskel, pääsku, päaline, pesilind.

Pääsuke, ürgvana linnunimetus, on jälgitav ungari keeleni: lv *pešlīņki*, vj *pāsko*, sm *pääsky(nen)*, *pääski*, *pääskyläinen* jne., krjA *peätšköi*, *peätšköni* jne., krjL *piätšköi*, -üöi jne. (lp, mrd, k, udm, ung). Sõna on nähtavasti onomatopoeetilist algupära.¹⁵⁶ Vanemas eesti kirjakeeles ja käsikirjalistes allikates tuleb *pääsuke* järgmisel kujul ette: Stahl 111 *pehsokene* / *esest*, Gös. 371 Schwalbe / (hirundo) ... *pehsokenne*, Clare 200 *Päsokene* ... 'die Schwalbe', Vestr. 70. *Päsokene*, Hel. 152 *päsoke* id. Sõna on sellisel kujul (arvestamata pika vokaali diftongistumist) omane kogu keelealale, välja arvatud saared ja läänerannik. Seesama sõnatüvi esineb mitmesugustes (sufiksaalsetes) erikujudes, millest mõned iseloomustavad teatavaid mur-

¹⁵⁶ Vt. E. Itkonen, A. J. Joki, SKES III, lk. 692.

dealasid. Saartel räägitakse **päästlane** ja **pääslane** (Khk *pääslane* õige saarlase sõna). **päästlane** on iseloomuslik ka Läänemaale (ühtlasi Ris, Mih, PJg) ja Kagu-Eestile (San, Urv, Krl, Har, Se), vrd. Hup. 169 *pästlanne* 'die Schwalbe' d. *pääslase* läänepoolne ala piirdub paari kihelkonnaga (Khk, Krj, Emm), seda kuuleb aga jälle Kagu-Eestis (Krl, Rõu, Vas, Se) ja keelesaartel (Lei, Lut). **päästlase** fikseerivad vanemad sõnakogud: Clare 200 *Päsokēne* / *pästlēne*, Vestr. 70 *Päästlanne*, Hup. 167 *päästlanne* od. *päästlenne* 'die Schwalbe' r. d., Wied. *pääslane* od. *päästlane*. Hiiumaa sõna on **pläästikene** [~ *pleestigene*, Wied. **plästikene**(D)], Kihnus ja Pühas **päästlik**, Pühas, Saardes ja Hallistes **pääslik(e)**, Leivus **prääslan** (*prääslän*, *prääzlän*). Ülejäänud variandid on juhuslikumad: Se **pääsukes** (*pääsokes*), Phl **pääsune**, Kse, Han, Lih **päästuke** [Wied. *päästukene* (W)], Lih **päästok**, LNG **päästikes**, LNG, Wied. **päästal** (: *päästla*), Khk **päästlind**, Khk, Kär **pääslind**, Wied. (jm.) **pääsu** (d. *pääso*): **pääsu** (pt) = *pääsukene*, **pääsulind**; **pääskline** [Stahl 111 *schwalb* /*pechscklinne*/ *issest*/, Gös. 371 *Schwalbe* (*hirundo*) *pehscklinne*...], Wied. **pääskelane**: -*se* (pt), **päskel** (Gös. 376 *Schwalbe*... *pesckel*), Se **päsku** (*pasko*), Hup. 168 **pääline** (*pīlenne* d.) (vt. ka Saareste VEM 27). Vrd. veel Wied. **pesilind** 'Nistvogel, Brütvogel; — Schwalbe (?)'.

Perekond: **Kaldapääsuke**, *Riparia* Forst.

Kaldapääsuke, *Riparia riparia riparia* (L.), on Eestis üldlevinud rändlind. Väiksemaid kolooniaid leidub kõikjal üle maa kruusa- ja liivaukudes, raudteeäärsetes paljandites, magistraalkraavide kaldais jm. Linnu kutsehüüd on vali «sviir».

Nimetused pandi peamiselt pesitsupaiga, selle pinnase ja õonestatud pesauru järgi; häälightsust on vähem arvestatud: **kalda-**, **perve-**, **mäe**|**pääsuke**, **kraavilind**, **jõetiglekene**, **jõepääsuke**, **jõekiriksand**, **ranna-**, **vee-**, **maa**|**pääsuke**; **liivapääsuke**, **liivaonu**, **saue-**, **pori**|**pääsuke**; **uru-**, **augu**|**pääsuke**, **õõspääslane**; **piir**(i)**pääsuke**, **viirpääsuke**, **purts-**, **sorts**|**pääsuke**.

Ametlik nimetus **kaldapääsuke** esineb ka rahvakeeles (Kuu; Lüg *kaldapääsukesed*, *nied on maa sies*; Hää, Ksi, vrd. sks *Uferschwalbe*). Linnu pesitsuspaigale osutavad Võn, Plv **pervepääsuke**, Pst, Röp **mäepääsuke**, Kod **kraavilind**. Jõgede kaldajärsakuile linnu pesakohana viitavad veel Har **jõetiglekene**, Ivask 53 *Taevaskoja* **jõepääsuke**; **jõekiriksand** [Wied. (W.), Russ. 44, Löw. UBS. 212], **rannapääsuke** [Wied., Russ. 44; vrd. vdj *meri(ranna)päsko* 'Riparia'], San **veepääsuke**. Vastupidiselt teistele pääsukestele, kes pesa hoonetesse ja hoonete külge ehitavad, on kaldapääsuke Hää, Kod **maapääsuke**.

Pesapaiga pinnast peavad silmas liivapääsuke (Kos, Äks, Hls; Wied., Löw. UBS 80 jm.), Amb liivaonu, Juu sauepääsuke [Kund. 55 savi-pääsuke, Härms 111, Kumari 379, vrd. sm Lönnr. savipääsky(nen)], Stryk poripääsuke.

Pesa omapära rõhutavad urupääsuke (Hel, Ote, Urv, Krl), Iis augupääsuke (*augupääsuke elab liivaangu kallastes, aukudes*), Rõu õõspääslane.

Kagu- ja Ida-Eestile iseloomulik kaldapääsukese nimetus on piirpääsuke (ka Hää), vrd. Kod *kallas piiripiäsukeisi täis*; Har *piirpäästläse eläse perve alh urun* jne. Kaldapääsukese häälightsus meenutab mõneti piirpääsukese läbitungivat «srii srii»-d, vrd. veel Tor viirpääsuke (*viirpääsukesed teevad oma pesad mägide sisse, karivad «viir, viir»*). Räästapääsukeselt laenusid Hel purtpääsuke ja Krk sorts-pääsuke.

Perekond: Suitsupääsuke, *Hirundo L.*

Suitsupääsukese, *Hirundo rustica rustica L.* välimuses torkab silma roostepruun kurgualune ja tugevasti harkis saba. Pealt lahtise ümara pesa ehitab suitsupääsuke siseruumidesse: lauta või pööningule seinapalgi, karniisi külge. Linnul on vidistav «midli-madli»-laul säriseva lõpuga, mida on ohtrasti sõnadesse seatud.¹⁵⁷

Nimetused: pääsuke, õige pääsuke, pärispääsuke, harilik pääsuke, laulu-pääsuke, kodu-, küla-, laka-, lauda-, pööningu-, hoone-, katuse-, suigu-, unga- hobu|pääsuke, hark|saba, -händ, harkpääsuke, suitsupääsuke, jeesuse lind, jumala kanake.

Pääsukesest rääkides mõeldakse enamasti suitsupääsukest, kes pesitseb alati ja ainult inimese vahetus läheduses. «Kui tema loomalauta omale pesa teeb, siis arvatakse teda loomadele õnne toovat» (Trv).

Suitsupääsukest hüütakse kõige sagedamini diferentseerimata — pääsuke (teisi liike eristatakse vastava epiteediga, nii ka juba varasemates allikates: Hup. TN II 457 *Päsokenne* 'Gemeine oder Rauchschalbe', Fisch. 229 *päsokenne* '*Hirundo rustica*', Russ. 42 jt. Ka Wiedemann annab sõnale kaks vastet — 'Schwalbe, Rauchschalbe'. Suitsupääsuke on pärispääsuke (Vän, Hls, Pst, Rõu; Hls *perispääsukesed teevad pesäd uunes sisse, kas lauta või talli*), Khn õige pääsuke (*õlgõ piästlik*), Khk, LNg harilik pääsuke (*h. päästlane, päästal*), Löw. UBS 205 laulupääsuke (*laulu pääsokêne*).

Pääsuke si diferentseeritakse tihti pesapaiga järgi, vrd.

¹⁵⁷ Pääsukeselaulu imitatsioonide registrit vt. E. Laugaste (-Treu), Die estnischen Vogelstimmendeutungen. FFC 93, lk. 20 jj.; nende üht tüüpi vaatleb sama autori «Välismõjudest Eesti pääsukeselauludes», EKirj. 1931.

kodupääsuke (Kse, Trv, Nõo, Krl), Kad külapääsuke; **lakapääsuke** (Jõh, Lüg, Iis, Kod, Trm, Ksi), **laudapääsuke** (Kuu, PJg, Iis jm.), Ans **pööningupääsuke**, **hoonepääsuke**, Tor, Hls **katusepääsuke**, Vig **suigupääsuke** (korrespondendi teatel *suik* 'sarika tugipuu'), Tor **ungapääsuke** (käib unkast sisse), Kos **hobupääsuke** (pesitseb hobusetallis). Vrd. samalaadseid saksa nimetusi: *Dorf-, Bauern-, Stuben-, Land-, Stall-, Kuh|schwalbe* (Floericke 300).

Linnu harkis sabale osutavad SJn **harksaba**, Pöi **harkhänd**. Rei **harkpääsuke**, vrd. sks *Gabel-, Stachel-, Spieß-, Brüche-, Stechschwalbe* (Floericke 300).

Suitsupääsuke on mõneti rahvaomane (LNg, Plt, Nõo jm.) tõlkelaen sks *Rauchschwalbe*'st, mis viitab liigi pesitsemisele köökides (vt. Suolahti DV 24).

Suitsupääsukest peeti heaks ja õnnetoovaks linnuks, vrd. Phl **jeesuse lind**, Lut **jumala kanake**, vps *dumalan lind*.

Perekond: **Räästapääsuke**, *Delichon* Moore.

Räästapääsuke, *Delichon urbica urbica* (L.), ehitab pesa kivihoonete räästa alla, suurte betoonsildade (näit. Kasari) võlvistikku, harvemini puumajade külge. Pesa on üleni suletud, ainult ümmarguse lennuauguga ülalt avanev savikuppel.

Nimetused: räästa-, müüri-, katuse-, linna|pääsuke; savi-, pori-, läku-, sapa|pääsuke; pott|pääsuke, -sepp; purt(s)pääsuke, turts, surts, surtsik, vurts-, sorts|pääsuke, sorts, pirtspääsuke, pirts, pirtpääsuke, lärts-, lörts-, türk|pääsuke; valge kõhuga pääsuke, valgepääsuke, valgeperse, paskperse; maa-, mets-, laka|pääsuke, piirpääsuke.

Rida nimetusi märgib linnu pesitsuspaika: **räästapääsuke** [Kuu, Emm, Iis, Trm, Plt, KJn, Rõu; Kund. 55 (*räästas-p.*), Härms EL 111], Pöi, Muh **müüripääsuke** (*-päästlane*); Wied., Russ. 43 **katusepääsuke**; linnapääsuke (Russ. 43, Löw. UBS 210 jm.). Vrd. sks *Hausschwalbe*, vn *городская ласточка*.

Pesamaterjali märgivad **savipääsuke** (LNg, Mär, Vig, PJg; Kos *sauepääsuke*, *sauest potsib omale pesa*), Äks, Hls **poripääsuke**, Khn **sopapääsuke** (*sopapiästlik*), Khk **lakupääsuke** (*-päästlane*). Vrd. *savipääsuke* 'kaldapääsuke'.

Kupli- või potisarnase pesa järgi pandi **pottpääsuke** (Kad, Iis, LNg, Rid, Mar, Kse, Var, Noa). LNg **pottsepp** iseloomustab lindu kui osavat pesameistrit.

«Ta kutsehüüd kõlab kui «purt purt» või «tsr tsr»,» iseloomustab räästapääsukese hääletsust M. Härms (EL 111). **Purtpääsuke**, mille esimene komponent matkib «purditamist» ehk «lürditamist», oli varem linnu ametlik nimetus, kuigi selle kasutusala ei ole avar (Ans, Vän, SJn, Vil, Hel). Arvukalt

kohtab analoogilisi variante ja paralleelkujusid: **turts** (Vestr. 71 *Turts g. si* 'Schwalbe, unter die Häuser nistet', *Turtsikene* deminut., Fisch. 230 *turts*, Hup. 258 *turts*, *turtsikenne*, Wied. *tuřts : tuřtsi*), Saa **surts**, Hää, Hls **surtsik** (Hää *surtsik on seuke pääsuke, teevad «tsurts tsurts»*), Hls **vurtspääsuke**, **sortspääsuke**, **sorts**; Hls **pirtspääsuke**, **pirts** (Stryk 475 *pirts*), Var **pirtspääsuke**, Wied. **lärtspääsuke** (P), Pst **lörtspääsuke**, Rei **türkpääsuke** (laulab «türk, türk»).

Esitatutest *surts*, *surtsik* on laenatud läti keelest (< *čurkste* 'räästapääsuke').

Saksa ametlik nimetus vaadeldavale linnule on *Mehlschwalbe*: «Ta alapool on säravvalge, nagu oleks ta end puh- taimasse jahusse kastnud» (Voigt EV 123—124). Linnu lumi- valget alapoolt peavad silmas Öte **valge kõhuga pääsuke** ja Vig **valge pääsuke**, valgele püüripualale osutab Tor **valge- perse**. Tor **paskperse** tuleb sellest, et lind lubjab ekskrementi- dega maja seina, mille räästa all pesa asub.

Juhuslikumad nimetused on KJn **maapääsuke**, Rõu **mets- pääsuke**, Stryk 475 **lakapääsuke**, Rõu **piirpääsuke**.

SUGUKOND: LÕOLASED, ALAUDIDAE

Perekond: **Sarviklõoke**, *Eremophila* Boie.

Sarviklõoke, *Eremophila alpestris flava* (Gm.), külas- tab Eestit vaid rändel. Tema tegutsemispaigaks sel ajal on mereranniku ja väikeste meresarte avamaastik, vastav nime- tus — **rannalõoke** (Wied., Russ. 93).

Perekond: **Tuttlõoke**, *Galerida* Boie.

Tuttlõoke, *Galerida cristata cristata* (L.), viibib meil kogu aasta, vrd. **talvelõoke** (Wied., Russ. 96, Löw. UBS 82, Härms EL 327). Praegu ametliku nimetuse **tuttlõoke** toob Stryk 478 (*Tut lõokene*). Lind on üsna haruldane.

Perekond: **Nõmmelõoke**, *Lullula* Kaup.

Nõmmelõoke, *Lullula arborea arborea* (L.), on nõmme- del, raiendikel, hõredates männikutes kuuldav ja kohatav lind. Nõmmelõoke on väga hea laulja, sakslased ütlevad kaunihääle- se tütarlapse kohta: «wie eine Heiderche». Laul koosneb mahe- datest lullitustest: «...lüllüllüllüll-ullullull» (Voigt ESV 81). Amblas ja Järva-Madises matkitakse nõmmelõokese laulu «lulu-lulu» kujul. Tor **pingas**, **perepingas** [Wied. *pingas : pinka*, in *pere-p*. 'Heiderche (*Alauda arborea*)', Russ. 95 id.] jääb

etümoloogiliselt ähmaseks. Häälightsuslik «pink-pink» (vrd. näit. vindi hää *«pink-pink»*) ei sobi nõmmelõokesele. Russ. 95 *kaeralind* märgib linnu tagasisaabumist kaerakülvi ajal. Amb, JMd, Löw. UBS 82 *nõmmelõoke*, Stryk 478 *soolõoke*, Iis *nõmmekiur*, metskiur, Pär, Härms EL 81 *metslõoke* viitavad kõik elupaigale.

Perekond: Põldlõoke, *Alauda* L.

Põldlõoke, *Alauda arvensis arvensis* L., on avarate väljade, loopealsete ja põldude tavalisemaid linde, keda kõik tunnevad.

Nimetused: *lõoke* ~ *lõok* ~ *louke* ~ *luoke* ~ *leoke* ~ *liukene* ~ *lõõke*, *lõu*, *lõgu*, *ligu*, *lõiv*, *lõivuke* ~ *lõivakene*, *leevike*, *põldlõoke*, *leinalõoke*, *lõverke*, *lerke*, *lõõr*, *lõõrilõo*, *lõõritaja*, *liiri-lõõri*, *kiur*, *siuru(lind)*, *künnilind*, *kiriküüt*, *kesalind*, *jälilõhkuja*, *tsiirul*.

Linnul leiame kaks põhilist nimetust: *lõoke* ja *kiur. lõoke* ja selle variandidid on kasutusel kogu Eestis, kaasa arvatud kirdeosa, kus esineb ka vanem nimetus *kiur* (Hup. 126 *lõokenne* 'die Lerche' d., Wied. *lõukene* : *lõukese* 'dimin. von *lõgu*, *lõu*...'). *lõokese* variantidest tunneme järgmisi: Krk *lõok*, Jõe Prangli *louke*, Ris *luoke*; *leoke(ne)* (Hel. 130 *leoke*, Vestr. 70 *Leokenne*; Clare 145 *Leokene*, esse, Hup. TN II 453 *Leoke* 'Feld- oder Ackerlerche', Wied. *leukene* : *se* = *lõukene*), Lüg *liukene*, SJn *lõõke*; *lõo* (Põi, Muh, Phl, LâE; Wied. *lõu*), *lõgu* [Vig, Mih; S-ste Var, Tõs, Pär; Wied. *lõgu* : *lõu* (W), vrd. *lõgutama* (W) 'schwebend singen (v. der Lerche)'], Tõs *ligu* [*ligu* *meil laulab looga peal* (rahval.)], Se *lõiv* [Hup. 125 *lõiw*, e. 'die Lerche' Rg., Wied. *lõiv* : *lõivu*, *lõive*, *lõivo* (d, SO) ... 'Lerche'], Kod, Puh *lõivuke*, Se *lõivakene*, Râp *lõõvokene*, vrd. S-ste *lõivokene*, *lõõvokene*, *lõiv* (Võn, IdVõ, Se), Wied. *lõõvokene* (G) = *lõukene*; *lõuvukene* : *lõuvukese* = *lõukene*, *lõvokene* (d) = *lõukene*. Tartu-Maarjas ja Muhus hüüti *lõokest* ka *leevikeseks* (Muh *lõo üiti vanast lievikene*).

Ametliku *põldlõokese* leiame Iisakus ja O. Löwisel (UBS 82 — *põllu lõokene*). Rak *leinalõoke* on tekkinud nähtavasti alliteratsiooni mõjul, vrd. «*lõuna ajal leinakägu*».

Eesti sõnaperega ühte kuuluvad sm *leivo*, *leivonen*, *lievo*. H. Suolahti kõrvutab e *lõiv*, sm *leivo* ning germaani samatähendusliku *laiwa(rikôn)*. Laenatuse vastu räägib tema arvates aga soome murdeline kõrvalvorm *lieve*. «On võimalik, et germaani ja soome sõna samakõlalisus tuleneb sellest, et mõlemad on algupäralt onomatopoeetilised moodustised», arvab ta.¹⁵⁸ Üksikasjaliku vaagimise järel jõuab T. Kaukoranta otsusele, et: e *lõoke*, sm *leivo* tuleb siiski pidada germaani laenudeks. Eesti v-lised vormid on säilitanud varasema kuju:

¹⁵⁸ H. Suolahti, DV, lk. 98.

lõuke < *leiuke* < *leivuke*. e *lõverkene* [Gös. 279 *lerche* / (alauda) *lõwwerkenne*] peab ta teatava kahtlusega sama linnunimetuse hiliseks laenuks (< kask *lêwerike*, *lêwerke*).¹⁵⁹ Fisch. 207 *lerke* on päris hiline laen (< sks *Lerche*), *lõgu* — hilisem analoogiavorm¹⁶⁰, vrd. näit. *käo* : *kägu*, *lõo* : [*lõgu*].

Konventsionaalsest lõokese laulu kujutavast verbist *lõõritama* lähtuvad S-ste Mih, PJg *lõõr*, -i, *lõõrilõo*, TMr *lõõritaja*, Kuu *lõõritaja* ning Amb *liirilõõri*, vrd. «liiri-lõõri lõoke, piiri-pääri pääsuke».

Kiur jääb üha enam arhailiseks ja väljasurevaks sõnaks, vrd. Hlj, VNg (harv); Lüg *meil vana rahvas ütlep kiuru*, Jõh (vanadel) jne. KKI kogudes leidub nimetuse arvukaid kirjapanekuid Hlj, VNg, Jõh, Vai, ühekordselt Rak, Iis, Kod; Wied. *kiur* : *kiuru* (A, pt) 'Lerche' (vt. ka Saareste EMA I 4).

Sugulaskeelte vasted on: vdj *tšiuru*, *kiuru*, sm *kiuru*, *kiurinen*, *kirvoinen*, *kirviäinen*, *kirvo*, is *kiuru*, krj *kiuru*, *kiurĩngi*, krjA *kiuru*, *kiuroi*, krjL *kiur*, *kiuru*, *kiuruine*, krjV *kiuruine* — kõik lõokest tähendavatena.

Sõna on peetud balti laenuks, vrd. lt *cirulis* id. (<? *kirv-*).¹⁶¹ Tegelikult on *c* (*ts*) antud sõnas algupärane¹⁶², mistõttu laenuhüpotees langeb ära. Kas *kiur* pole mitte onomato-poetilis-deskriptiivne sõna, vrd. vdj *kiuruttẽma* 'lõõritama', Hlj *louke kiurab*?

Kirde-Eesti rahvalauludes ja «Kalevipojas» (XIV, 315) kohatav **siuru(lind)** [Wied. *siur:siuru* (pt) 'ein unbekannter Vogel...'] osutus vadja laenuks (< *tšiuru* 'lõoke')¹⁶³. *kiuru* ja *siuru* etümoloogilist ühtekuulumist aimas juba M. J. Eisen.¹⁶⁴

Lõokese nimetustena on kirja pandud veel Lüg **künnilind**, Vai **kiriküüt** (*kirikiutto*), Mih **kesalind** ja Kod **jäälõhkuja** (*lõevukesed üheldasse ijälõhkjad olema*). Keelesaartel tuntake läti laenu **tsiirul** (Lut *tseirul*, Lei *tsõirul* ~ *tsiirul* < lt *cirulis*).

SUGUKOND: VÄSTRIKLASED, MOTACILLIDAE

Perekond: Kiur, *Anthus* Bechst.

Välimuselt on lõolased ja kiurud samatüübilised linnud, mistõttu neid tihtilugu ei eristata. Nimetamise aluseks saab koht, kus lindu nähakse. Näiteks teatab hea linnutundja Iisa-

¹⁵⁹ T. Kaukoranta, FUF XIII, lk. 69—72.

¹⁶⁰ Sealsamas, lk. 72.

¹⁶¹ J. Kalima, IKBL, lk. 119; Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 203.

¹⁶² V. Urbutis autorile 14. nov. 1963.

¹⁶³ J. Mägiste, EKirj. 1927, lk. 161—162.

¹⁶⁴ M. J. Eisen, EKirj. 1922, lk. 323.

kust: «Sookiurudeks nimetatakse lõokesi ja kiurusid, keda kohatakse soomaastikus: põldlõoke, metskiur, sookiur; kiurudeks — rohkem metsamaastikus, mitte põldude ja heinamaade kohal laulvaid lõokesi. Nõmmekiurudeks nimetatakse lõokesi ja kiurusid, keda kohatakse nõmmedel: metskiur, nõmmekiur, nõmmelõoke. Tavaliselt ei tunta teisi peale põldlõokese.» Teiselt poolt räägib mainimisväärne hulk omapäraseid nimetusi üksikute liikide eristamisest.

Nõmmekiur, *Anthus campestris* (L.), on Eestis haruldane, lokaalne rändlind, kes armastab männiliivikuid. A. Murakin nimetabki teda liivalinnukeseks (PR 129).

Metskiur, *Anthus trivialis trivialis* (L.), elutseb peamiselt hõredais legendikurikkais männikuis, ent tihti ka rabamaännikuis, soistel kase-puisniitudel (Lääne-Eestis) jm. Rahvalikud nimetused osutavad mitmesugustele elutsemispaikadele: Iis metskiur ~ sookiur ~ nõmmekiur ~ rabalõoke, Vig metslõgu, Härms EL 84 metspiuksuja (-piuksja), Vig soolõoke, Khk puulõoke, Löw. UBS 81 puusiisike, Härms EL 84 puukiur.

Virumaalt pärinev peibelane '*Anthus trivialis*' on võrreldav sõnadega, nagu Vai puipukaine 'kanapoeg', sm peippo, peipponen 'kanapoeg, tibu', Renv. peipo, peippo 'fringilla caelebs, Buchfink', vdj puipe 'Huhn', is puippu 'kanapoeg', krj peiboi 'peipponen' jne. Lähtevorm *peippe'i võiks J. Mägiste arvates olla «reduplikatiivne häälejäljendusnimi» või deminutiivseerunud balti laensõna, vrd. lt paipala 'Wachtel', ld piepala¹⁶⁵. F. Äimä arvates on sm peipponen deskriptiivsõna.¹⁶⁶

Vig mahlalind 'metskiur' kohta kirjutab korrespondent: «Nimetus on tekkinud sellest, et see lind hakkab kevadel mahla jooksmise ajal laulma.»

Sookiur, *Anthus pratensis* (L.), on samuti tavaline rändlind. Tema elupaigaks on vähese puistukasvuga maastik, nagu niidud, luhad, sood, rabad ja loopealsed. Kõik teadaolevad nimetused ongi antud elupaiga järgi: Iis sookiur; soovästriik (Wied., Russ. 91 jm.), Härms EL 84 soopiuksuja (-piuksja), Löw. UBS 81 soosiisike, VII, Põi kadakalind (ka: 'kanepilind').

Perekond: Västriik, *Motacilla* L.

Lambahänilane, *Motacilla flava flava* (L.), on sage rändlind. Linavästriikust erineb ta sulestiku kollase värvusega. Laul on kõlavaene sädin nagu linavästriikul.

Sage läbirändaja põhjahänilane, *Motacilla flava*

¹⁶⁵ J. Mägiste, DLK, lk. 100.

¹⁶⁶ F. Äimä, Vir. 1904, lk. 123.

thunbergi Billb., erineb oma nominaatvormist lambahänilasest vaid pisiseikadega.

Nimetused: I. karjalind, -tsirk, karja-, veiste|västrik, lamba|lind, -tsirk, lambahänilane, -linavästrik, -hällulind, lamba-, kesva|talleke; II. kollane linavästrik, kollane linapäästlik, kolla(ne) västrik, kollane linalind, kollane hänilane, mets-, soo|linavästrik, soovästrik, soolinalind, märjavästrik, rootsivästrik; III. soosiisike, pajulõoke, kollane tihane, paju|lind, -tsirk, jõhviline, heintikk, lepalind.

I. Lambahänilane on loomakarjade pidev ja vilgas saatja, *temä on iki karja aias, püüab luume ümbert kärblasid* (Hls). Lambahänilase viibimisest karja keskel loodeti head.

Mujalgi peetakse vaadeldavat lindu karjalinnuks. Lambahänilase kuulumine kariloomade juurde on rahvale nii loomulik paistnud, et ta seda lindu «karjaseks» on nimetanud. Nõnda on lugu kataloonia, itaalia ning galloromaani keelealal. Karjasenimedena esinevad täiesti üldiselt *Pastor* ja selle kõrval spetsiaalsemad *Boarius*, *Vaccarius*, *Armentarius*, *Parcarius*, *Ovicularius*, *Pecorarius*, *Berbicarius*.¹⁶⁷

Eestigi nimetustes kajastub linnu kuulumine karja, eriti lambakarja juurde: karjalind (Kuu *karjalind justku linavästrik, aga kollane*; Kad, VNg, Lüg, LNg; Juu *na kollane nagu karjalind*; Jür, Amb, Iis, Kod, MMg, TMr; Wied., Russ. 90), Vas karjatsirk; Wied. id., Kei *karjavästrik* (Löw. UBS 75, Stryk 478), Khn *veistevästrik*; lambalind (Vig, Pär, PJg; Hää *lambalind on kollane, lammastel päris nina iis lambakarja siis kärmsi süüb kaigesti*; Saa, TMr), Plv *lamba-tsirk*; eL, Saa *lambahänilane* (Wied., Kund. 53), Tor *lambalinavästrik*, Saa *lamba-hällulind*, KaE *lambatalleke* (Rõu *lambatalloõkõnõ lammastõ sian käü*), Har *kesvatalleke (kesvõtallekõni)*.

II. Lambahänilase sugulust linavästrikuga märgitakse ka nimetustes, vrd. *lamba-linavästrik, lambahällulind*, Kuu *kollane linavästrik*, Khn *kollane linapäästlik (kolnõ ljõnapiästlik)*, Tor, Plt *kolla(ne) västrik* (Wied. *koldne västrik*, Russ. 90), Vig *kollane linalind*, Hel *kollane hänilane*, Lüg, Iis *soolina-västrik*, Lüg *metslinavästrik*, Hi *soovästrik*, Vig *soolina-lind*; Wied., Russ. 90 *märjavästrik, rootsivästrik*.

III. Teistelt värblindudelt laenatud nimetustest leiame Tor, Plt *kolla(ne) västrik* (Wied. *koldne västrik*, Russ. 90), Wied. *pajulõoke(ne)*, kollane tihane, Lå *pajulind* (Vig *teda tundis vanem rahvas pajulinnu nime all, ehk ka kollane linalind*), Plv *pajutsirk*. Vrd. *pajulind* 'siisike' jt. Koos talvikese jt. värvulistega, kes pesa jõhvidega vooderdavad, on lambahänilane Kodaveres ka *jõhviline* (*mõni kutsub jõhviline*), maas, heinas liikumisest Wied. *heintikk* (D). Lamba-

¹⁶⁷ R. Hallig, BB, lk. 46.

hänilase lendamist lehma kõhu alla peeti põhjuseks, miks lehm punast eritas, vrd. **lepalind** (JMd, Amb, VMr, Plt, KJn, Vil jm.).

Liikuv ja väle **linavästri**, *Motacilla alba alba* L., viipsutab alalõpmata oma pikka saba üles-alla. Kevadel saabub lind vahetult jäämineku eel — märtsi lõpus või aprilli esimesel dekaadil.

Linnu nimetused rühmituvad cauda- (I), deminutiiv- (II), «linalind»- (III), «jäälõhkuja»- (IV) ning varianimetusteks (V): I. hänilane ~ hänilene ~ häniline, linahänilane, tsibi|hänilane, -jänilane, -hämeline, -äänlane, -härblane, -hårdlane, -hämblane, -hainlane, -härmlane, -häärlane, -härglane, -häbrane, hänilind, händlane, tsibi-, lina|händlane, hännaline, pikahännamees, hännaline västri, vibahänd, sabavibutaja, liikuja hännaga lind, cebutajalind, sidrik, vitik, hällilind, hälllane, häällane, hälluline, hällinaine, lina|hääline, -häälotskene, västri ~ väästri, (lina)väster, lina|västri, -värstik, -varsik, lina|päästri, -pääsuke, -pääsmik; II. tsibeke(ne), tsibet, tsibe|lane ~ -line, lina-liimakas, tillu, tillut, tillus, tillutis; III. linalind, linaõnne|näitaja, -tooja, lina-mõõtja, linarästas; IV. jää|lõhkuja, -põrutaja, põrutaja, jääpõtk, põtkes, põtkaja, põtk, väinapõks, jää|tallaja, -sõtkuja, -ajaja, -purulane, väinanikutaja, jäämejalg-toomas; V. künni-, külvi|lind, pugalik, taniel, kivi-, vare|tikk, tikias, kivitikutes, hallvarblane, tialane.

I. C a u d a - n i m e t u s e d. Vilka linnukese puhul on eelkõige silma hakanud tema pikk saba, näit. Kihnus *üeldäkse ljonapiästlik pitkä ännä mies olad* jne.

Lõuna-Eestile omane västrikuimetus on **hänilane** ~ **hänilene** ~ **häniline** (ka naabruses: Hää, Saa, Pil, KJn), liitsõnaline **linahänilane** või **tsibihänilane** esineb enam kaguosas: Kan, Krl, Plv, Röp; Wied. *tsibi(tsibe)-hänilane* (d).

tsibihänilasega ühtekuuluvad, ent mitmesugustel põhjustel — tähenduse tuhmumise, sellest tuleneva rahvaetümoloogia jm. tõttu — häälikulisteks erivariantideks on saanud Vön *tsibijänilane*, Plv, Röp *tsibihämeline*, Plv *tsibihämiline*, Röp *tsibehämäläne*, *tsib'ihämäläne*, Piirisaare *tsibiäänlane*, Vas *tsibihärblane*, Se *tsibihärd|lane* (-läne), *tsibihämblane* (*tsibihämbläne*, *tsibehämäläne*, *tsibihäämläne*), *tsibehainlane* (*tsibehäinläne*), *tsibihärm|lane* (-läine), *tsibihäär|lane* (-läine), S-ste Se *tsibihärglane*, *tsibihäbrane*.

Mõne sõna puhul on ilmselt tegemist rahvaetümoloogia mõjuga, näit. Plv *hämäläne*, *hämäläne*, *hämeline*, vrd. Urv, Rõu (*h*)ämäläne 'ämblik; aeglane inimene'; Se *hämbläne*, *hämbläne*, *härmläne*, vrd. Kan *hämbläne*, *härmläne* 'ämblik'; *härglane*, vrd. *härğ*. Osa variante ei lase end häälikuseaduslikult seletada.

Võrreldagu e *haned*, sm *hanhet* lõuna-vepsa vasteid *handhed* ~ *handrød*, dem. *handrud*: «väike näpunäide sellest, kuidas iseäranis vähem tuntud loomade nimed häälikuvahetuste alla sattuvad.»¹⁶⁸ (Häälikuliselt ebaseadus-

¹⁶⁸ L. Kettunen, LVHA, lk. 86.

likke väändvariante slaavi linnunimetuste hulgas konstateerib L. Bulahovski.¹⁶⁹)

hāni-tüvelistest nimetustest esineb veel Hää, Krk **hānilind** (Krk *ānilind om lina õnne näitje*).

hānilase etümoloogia juurde juhatab Rõu, Vas **hāndlane**, **tsibi**-, **lina****hāndlane**. Vanemates allikates ja Wiedemannilgi esineb *hānilase* jt. kõrval ka **hānnaline**: Vestr. 70 *Hānnalinne* g. se 'Bachstelze, Wipstert', Hup. 36 *hānnalinne* r., *hānnilinne* d., Fisch. 224 *hānnilinne*, Wied. *hānnaline* : *hānnalise* 'langgeschwāntz'; — *hāniline* (S), *hānilāne* (d), *hāñniline* (PF) 'Bachstelze (*Motacilla alba* L.)'.

hāndlane, *hānnaline* ja *hānilane* viitavad kõik linnu saba-¹⁷⁰ Vrd. Hää *āñilind sellepārast, et hānd teeb ikka sedasi üles-alla*, Khn **pikahānnamees**, Löw. UBS 75 **hānnaline västrik**. Selget etümoloogiat ähmastab asjaolu, et suuremas osas *hānilase* alal esineb *hānd a-lisena* — *hand* ~ *and* (vt. Saareste LVEM 97). Kas on ehk *hānilane* läänepoolsetest kihelkondadest laenatud? Laenamise poolt räägiks seik, et hānilikulisi erivariante kohtame oletatavast laenusuunas, kõige kaugemal: *hand*-alal ei seota nimetust enam linnu sabaga (nagu näit. Hāedemeestes). Tüve *i* oleks kolmeti seletatav: 1) metatees *hānnaline* > *hānnilane*, 2) **hānti* (samast ka *hānn* : *hānni* 'Stercorarius', vrd. sm *kerma* ~ *kermi* 'koor', *lakki* 'müts' ~ *lakka* 'pööning, lakk' jne.) või 3) deminutiivist (< *hāndei*).

Saba on eriti nähtavaks teinud vilgas üles-alla viipsutamine: Amb *saba teeb tesel ikke siksti siksti*; Rõu *hānilāne nigu hāllütäss handa*. Sabaviipsutamisest tulenevad rahvakeelsed nimetused Pär **vibahānd**, Mih **sabavibutaja**, Trv **liikuja hānaga lind**, Kāi **eebutajalind** (*teeb sabaga eebut-eebut*, nlj.), S-ste Rei **sidrik**, Wied. **vitik** : -u, Saa **hāllulind** (*āllu-l.*), Rõu, Vas, Se **hālllane** (Rõu *hāllāne*, Vas *lina hāllāne*, Se *tsibihāllāne*, *tsibihāllāne*, *hāllāne*, *hāllāškeñe*; Hup. 36 *hāllanne* 'Bachstelze'), Rõu **hālllane**, Saa **hālluline** (*mede keele järgi on ikke āllulene tänapäivāni*). Lei **hāllinaine** on metateetilis-rahvaetümoloogiline mugandus *hānilasest hāllase* mõjul (*āllunaāne*, *āllūnaāne*, *ālūnaāne*, *ālinaānō*; *āllūnaānō uom t'sirk, kumb āllütäss ānda*). Edasised arengud on ka Lut **lina**-**hāiline**, -**hāilatskene** (-*hāāline*, -*hāālatskene*).

Teatava kahtlusega võime cauda-nimetuste hulka arvata ka **vāstrik**, **linavāstrik**, mida kasutatakse Põhja-Eestis, sporadiliselt ka Lõuna-Eestis (Trv, Hls, San, Plv). Pika voõaaliga

¹⁶⁹ Л. А. Булаховский, ВСЯ I, lk. 179.

¹⁷⁰ Vrd. Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 98.

väästriik esineb Mär, Tor, Hää, Saa, Ris; Wied. *väästriik* (O). Kodaverest on teada metateetilised *linavärstik* ~ *linavarsik*. Kuu *valge linavästriik* eristab linavästriikku lambahänilasest.

Vanemad allikad toovad *västriku* (*väster*, *linaväster*) järgmistes tähendustes: Gös. 121 Bachsteltz *westerick* | u, 159 Diestelfinck /carduelis/ *westerick*, 328 Queckstert (Wipstert) *Wasterick*, Vestr. 70 Lenna *Wäster* 'Hänfling al. Stigelitz', *wäster*, 71 *wästriik* 'Ein Wipstert', Hup. 123 *linna wäster* od. *wäster* 'Hänfling, Stieglitz, Bachstelze', 272 *wästriik* (Vogel) r., 272 *wästriik*, ko 'Bachstelze, Hänfling' r. d., Fisch. 217 *wästriik*, *linna wästriik*, Wied. *västriik* : *wästriku* (*väästriik*, *väster*), *lina-v.* 'Bachstelze (*Motacilla alba*)', *linavästriik* (auch *västriik*) 'Hänfling (*Linota cannabina*), nach anderen Angaben auch Flachsfink (*Acanthis linaria*), Stieglitz'.

H. O j a n s u u leiab, et *västriik* on tingimata tuletis sõnast *väster* : *västra* 'Stecheisen, sechszinkige Gabel'. Lönnoti järgi on sm *västäräkki* vasteks ka 'ett tvärträ som förbinder skal-marna (aisat) på gaffelplogen'. Viimati mainitud tähendus on Ojansuu arvates algupärane ja *västäräkki* (< *västerikki*, *västerikko*) siis samasugune motacilla-liiki lindude nimetus nagu sm *riukuhäntä*.¹⁷¹ Seda etimoloogiat respektierivad ka A. S a a r e s t e ja J. M ä g i s t e.¹⁷²

Ometi kerkivad *västar* — *västriik* ühendamisel mõnesugused kahtlused. Kõigepealt ei ole västriiku saba põrmugi harkis ja praegusel e *västriiku* alal on levinud *ahing*, *västar* aga Lõuna-Eestis (vt. Saareste LVEM 222). F. Ä i m ä esitab *västriiku* vasted koguni mordva ja mansi keelest.¹⁷³

Sõnaalguline *p* arvukates sugulaskeelte vastetes seletub slaavilaenulise *päissär*, *päistären* 'linaluu' mõjuga: ¹⁷⁴ v d j *linavasso*, sm Lönnr. *västäräkki*, *västi*, *pä(ä)stärikki*, *peästärikki*, *päistärikkö* jne., is *linavästöi* ~ *pelvas-västöi*, krj *päistärikköne*, krjA *peästirikki*, krjV *päistärük'köne* 'tihane' jne. Västriik on populaarne l i n a l i n d, mistõttu *päistar* mõjustuse oletamine ka semantiliselt tuge leiab.

Eesti *p*-lised kujud on tekkinud teistel põhjustel. Kontaminatsiooniline (*linavästriik* + *pästlik* 'pääsuke') on S-ste Khn *linapäästriik*, Han *linapästriik*, vrd. *linapääsuke* (Kh n l j ö n a p i ä s t l i k, Pöi *linapäästlane*, *meil ta nimi l i n a p ä ä s u k e o o*, ei *muud põle*). Ka S-ste Var *linapääsmik* kuulub esitatute juurde.

Linavästriiku rahvalik nimistu on teisteski keeltes rikkalik. Cauda-nimetused seisavad kõikjal esikohal. Saksa keeles moodustavad nad ühe kolmest

¹⁷¹ H. O j a n s u u, Vir. 1909, lk. 24.

¹⁷² Vt. A. S a a r e s t e, LVEM, lk. 223, J. M ä g i s t e, DLK, lk. 53.

¹⁷³ F. Ä i m ä, SUST XLV, lk. 94.

¹⁷⁴ sm *päistär*, krj *päissär* jne. kohta vt. J. K a l i m a, SS, lk. 143—144. Sõna esineb muide ka Vaivara murrakus.

põhigrupist.¹⁷⁵ Võrreldagu saba õõtsutamist kujutavaid *Wipp-, Wackel-, Bebe|schwanz, Wippstert, Wiebsterten* jt., ing *wagtail*, vn *трясогузка* jne. Romaani keeltes ja murretes leidub cauda-nimetusi eriti külluslikult, näit. cauda + sufiks: pr dial. *coudeito, coudeyte* jt., it *koeta, kuitta, kodëtta*, porl *rabeta (rabo 'saba')*; cauda + adjektiiv: pr dial. *coue-loungo, coue-longue, quoua longuo, grandquat* jt., it *coalónga*; liikumist märkiv verb + cauda: pr *bransle queue, it tremacoda, batticoda, codobatura* jne. (vt. Hallig BB 7–34).

II. **Deminutiivnimetused.** Deskriptiivsõna *tsibi* ~ *tsibe* pruugitakse västriku nimetustes sufiksiga või täiendsõnana: Võn *tsibeke(ne)*, Räp *tsibet*, S-ste KaTa *tsibelane (sibelane)*, Har *tsibiline*, vrd. Wied. eL *tsibine* 'Hühnchen', Se *sibihand* 'kulles, konnapoeg'.

tsibe deminutiiv-deskriptiivne sisu tuleb selgesti esile, vrd. Se *tsibe* 'peen kübe, tilluke asi', *väega väikene kui tsibe*; Rõu *tsibu* 'peenike kribuline kirjutus', San *tsibikõrüge lammas* 'lühikeste kõrvadega l.', Har *tsibiline* 'liblikas', (t)*sibisema* '(peent) vihma sadama', VII, Hls *sibima* 'väikese lapse jooksu kohta', Trv *sipake* 'väike kana' (hrl.), Se *tsipp, tsipakõnõ* 'kanapoeg, tibu', kõnek. (t)*sipake* 'natuke, pisut'; lv *siipä* 'tropfen' jne. *tsipakene* (eL) ja vps (vihm) *tsibatub*, krjA *tsipettä* 'tuhuttaa, tihmoa' jne. on ühendanud E. A. Tunkelo.¹⁷⁶

J. M ä g i s t e kõrvutab teatud kõhklusega eL *tsibine* 'kanapoeg', *tsibehänilane*, krjA *tsibi* 'tiisti, sipi' ning sm Lõnnr. *rantsiippo, -siipon* 'beckasin, snappa: strandpipare' (rahvaetüm. *siipi* 'tiib' mõju), sm *ranta-sipi* '*charadrius hiaticula, tringa hypoleucos*'.¹⁷⁷ Sama sõnapere juurde võiks arvata ka e *tibu*¹⁷⁸ (J. M ä g i s t e peab seda väga kahtlaseks¹⁷⁹), sest mõlemad on lähedase semantikaga deskriptiivsõnad, s ~ t vaheldus (vrd. sm *siipi* ~ e *tiib*), liiati deskriptiivsõnus, ei tekita ühendamiseks raskusi.

Pisukesena, kübekesena kujutab linavästriku ka Wied. *liinliimakas* (O), vrd. Kaa *liimakud* 'kõik väga väikesed asjad', Krj *liimukad* 'väikesed, äsjasündinud noored loomakesed', Tõs *liimäkäs* 'väike, pisike asi', üldine tähendus 'sõe-ebe, säde'. **Tillu, tillut, tillus, tillutes** [Gös. Bachstelz / Westerick / u / Tillo / Tillut, Wied. *tillu*: *tillu, tillut*: *tilluti* 'Bachstelze (Mot. alba)'] osutavad linnu väiksusele nagu *tsibe* ja *liimakas*. Murdematerjalides leiduvad Khk *tillus, -se (tillus, pisine al'l lind)*; Juu *tillutes on vist veikene al'l lind. till(u)* on tüüpiline deskriptiivsõna.

J. M ä g i s t e toob välja ja näidistab *till*-sõna semasioloogia: 1) 'väike (asi)', 2) '(mingi) väikese linnu nimetus',

¹⁷⁵ Vt. K. Ranke, BGDSL 62, lk. 287 jj.

¹⁷⁶ E. A. Tunkelo, VKÄ, lk. 44.

¹⁷⁷ J. M ä g i s t e, DLK, lk. 107.

¹⁷⁸ H. Ojansuu, KAAH, lk. 42.

¹⁷⁹ J. M ä g i s t e, tsit. teos, lk. 107.

3) '(väikese) sõrme nimetus', 4) 'tall, väike lammas', 5) 'rakk, põis', 6) 'penis (eriti poisikesel)'.¹⁸⁰ Lisatagu näit. Jõh *tillutama* 'tantsitama, hüpitama', Röp *tillutama* 'liigutama' jne., mis võiks linavästriku sabahüpitamise kujutusena samuti arvesse tulla. Sama deskriptiivsõna võib väljendada nii häält, liikumist kui ka deminutiivsust. J. Mägiste arvates linnunimena näikse sellel sõnal olevat tüevasteid väljaspool eesti keeleala: ?lvS *tel'ki* 'Bachstelze, *Motacilla alba* und *flava* L.' (< ?*tillikainen*), isR *tillu* 'nepp'.¹⁸¹

III. «Linalind». *Motacilla alba* on linade ja linakasvuga seotud teistegi sugulasrahvaste juures, vrd. näit. is *petvasvästõi*, *linavästõi*.

Kus esimest linavästriku kevadel nähti — maas, aiateibas, katusel, kivi peal, seasongermus — selle järgi otsustati linade pikkuse ja headuse üle. See on kõige üldisemalt tuntud linnuuskumus Eestis üldse, millele tugineb ka nimetus **linalind** [Saared, Lääne-Eesti; Wied. *linalind* 'weisse Bachstelze (*Motacilla alba*), Hänfling (*Linota cannabina* L.)']. Lokaalsemad nimetused on Krk *linaõnnenäitaja*, Trv *linaõnnetooja*, Kos *linamõõtja*, Sjn, Ote *linarästas*, vrd. *lina|västrik*, *-hänilane*, *-liimakas* jt.

IV. «Jäälõhkuja». Linavästrik saabub vahetult enne jää lagunemist või selle ajal. Nõnda on ta laialt üle Eesti jäämineku ja lumesulamise sõnumitooja: Khk *kui ljonaljõnd vällä tullõ, siis tallatõ iä ää, siis akkab iä minemä*; Vig *linalind tuli välja, nüüd tallab jääd puruks (seepärast et olla kõige raskem lind)* jne.

Seda üldtuntud ilmatarkust peegeldavad järgmised nimetused: Kad, Trm, TMr *jäälõhkuja* (Kad *vanarahvas nimetas linavästriku ka jäälõhkujaks*), Kul, Trv, Ote *jääpõrutaja*, *põrutaja* (Kul *enamalt öeldi, et linavästrik on jääpõrutaja*; Trv *ku jääpõrutaja vällän, sõs ei või enamp Võrtsjärve pääl sõita*), Ans, Khk, Põi *jää|põtk*, *-põtkes*, *-põtkaja* (~ Khk *jääpõkk*, Vil, Röp *jääpõkkaja*), Muh *väinapõks* (*veästrik väinapõksu*), Khn, Pär *jäätallaja* (Khk *ljõnapiästlik üeldäkse iätallaja olad ning ond kua*), Khk *jääsõtkuja*, Trv *jääajaja*, *jääpurdlane*, Muh *väinanikutaja* (*väinanikutaja, siis akkab väin laguma kui veästrik väljas uo*).

Jäälõhkumise teadetest leiame seletuse ka S-ste Rak **jämegalj-toomasele**. Selleks et jääd puruks tallata ehk sõtkuda, peab lind hästi raske olema (vrd. Vig *olla kõige raskem lind*) või on tal jämedad jalad: Khk *jo see üha ... sõtkub oma jämädä säärdega*; Tõs *lökkab oma põlvega linna (Pärnu) jõe jää maha*.

¹⁸⁰ J. Mägiste, DLK, lk. 29.

¹⁸¹ Sealsamas.

V. V a r i a -nimetused. Linnuke tegutseb agaralt künnimehe vaol, vrd. Kuu, Vai künnilind, Hls küvilind (*västriku ei ütelle pal'lu, om külulinnukse*), sks *Ackermann 'linavästri'*.

Välimuse poolest on linavästri valget-halli-mustakirju ehk pugalik (Mih). Hallistes hüüti teda ka mehenimega taniel (*kui taniel välja tuleb, ... siis on jääminek*). Linavästri sarnaneb mõneti kivitäksiga: kivitikk, varetikk (tikki, kivitikutes) esmase tähendusena annab Wiedemann 'Bachstelze'. Wied. hallvarblane ja Rõu tialane on samuti teistelt lindudelt üle kandunud.

SUGUKOND: TAPJALASED, LANIIDAE

ALAMSUGUKOND: ÕGIJALASED, LANIINAE

Perekond: Õgija, *Lanius* L.

Punaselg-õgija, *Lanius collurio collurio* L., on hallõgijast tunduvalt tagasihoidlikum nii suuruselt kui ka kiskjakommetelt. Ta toitub peamiselt putukatest, harvem väikestest hiirtest, keda tavatseb enne söömist kuhugi orgi otsa torgata, vrd. sks *Dorndreher*. Lind on levinud kõigis kultuurpuistuis.

Punaselg-õgija kutsehüüd on kõhisev «gääth», hoiatus «drvät-drvät...»-rida (Kumari ELV 121) ehk «tsäk-tsäk-tsäk» (Lehtonen JL 102).

Nimetused: rukki-, paju|varblane, paju|harakas, -tikk, rukkiharak, kiviltäks, -rähn, säks, külvi-, kaera|lind, tihasekull.

Rahvalikud nimetused: rukkivarblane [Russ. 50 (*r. wörblane*), Löw. DR 220, Kaigor. 161 (teatav sarnasus isavarblasega)], Stryk pajuvarblane, Ans pajuharakas ~ pajutikk (viimane ka Jäm; Härms EL 92 *punaselg-pajuharakas* põhinimetus), Lei rukkiharak (*rüäarak*) '*L. collurio*'(?).

Kivitäksiga võrdlemisest lähtuvad Iis kivitäks, Rei kivirähn, Saa säks (vrd. hoiatushüüd «tsäk-tsäk»). Korrespondent M. P r o o d e l kirjutab Iisakust: «Nimetus (kivitäks) on tekkinud punaselg-õgija teat. häälsuse järgi, mis kõlab, nagu löödaks kahte kivikest teineteise vastu. Kohtades, kus esineb kivitäks, peetakse teda punaselg-õgijaga üheks ja samaks linnuks (vrd. nende lindude välist sarnasust)». Wied. küvilind (*küli-*), kaeralind — «soll auch der Neuntödter (*Lanius Collurio*) sein». Kaigor. 161 tihasekull kuulus algselt hallõgijale.

Tuhkhalli-valget-mustakirja hallõgija, *Lanius excubitor excubitor* L., on pesitsusajal peamiselt rabade lind. Muul ajal tegutseb ta mujalgi soomaastikul, kus toitu leidub. Ise küll ainult rästa suurune, murrab ta tihti väikesi värblinde. Talveks asustavad meie alasid põhjapoolsemad isendid.

Nimetused: talveõgija(s), hall õgija, tihasekull, terlitskisekull, vihmakull, pajuharakas.

õgija nimetuse leiame alles Löwisel DR 80 talveõgijas, Kai-gor. 160 hall õgija, talve-õgijas, Härms EL 92 id. (tölkelaen, vrd. sks Würger).

«Talveks tuleb roostikku toituma palju sinitihasesalku ja üksikuid hallõgijaid, kes siin [Matsalu lähel] täiesti oma kohalikku nime väärivad — «tihasekull»» (LMT 31). Sama nimetus esineb ka Nõo; Wied., Kund. 52, Kai-gor. 160 jm. Vrd. veel: terlitskisekull (Wied., Russ. 49, Kai-gor. 160), Wied. vihmakull' (esitatud kolm nimetust märgivad Wiedemanni järgi ühtlasi hiireviud). «Neid kutsutakse ka pajuharakateks, sest et linnul tõesti sarnasust on harakaga (musta-valget kirja tiivad ja kaunis pikk saba)» (Kai-gor. 160).

SUGUKOND: P E O L E O L A S E D, O R I O L I D A E

Perekond: Peoleo, *Oriolus* L.

Peoleo, *Oriolus oriolus oriolus* (L.), on mandril tavaline, Saaremaal haruldane rändlind, kes elutseb lehtmetsades, lehtpuisniitudel ja valgusrikastes männikutes. Peoleo tegutseb kõrgel puuvõrades ja puutub inimesele võrdlemisi harva silma, kuid tema kõlav, flöötiv vile on suviste salude karaktersemaid hääli. Ornitoloogid iseloomustavad seda võrdlemisi ühetaoliselt, vrd. näit.: kõlav, elurõõmus «piu-liju»-laadiline hele, vali vilistus (Härms LV 1933, 74), kõlav vile «füo-füo» ja «fühiiho-jüo» (Kumari ELV 121), vali vilistav hüüd «fi-tiu-liu» (Promptov 301) jne.

Kräunuvat «krää»-d peab rahvas vihma endeks.

Peoleo nimetuste aluseks on eelkõige hääliitsused — nii flöötiv vile kui ka kräunumine (I—II). Lind kuulutab vihma, linakülvi ja kalakudu (III). Vähesed nimetused lähtuvad linnu välimusest, mitmed on teistelt lindudelt üle kandunud (IV).

I. piho ~ pihu, lihekene, linapihu, pihopill, linapeo, peoleo, peo, peolind, teoleo, pipepeo, tepoteo, eputeu, pepeteo, pepeuleu, kik-kikuviu, peeter-peoleo, peebupiu, piibu|libu, -leo, vihma|piip, -veo, peep ~ peebu; rääkija lind; II. vihmakass ~ vihm-k., metskass, kesakass ~ -katt, pajukass, vihm-rääk, kräunuja kull, vihmakräu; III. vihma|lind, -tsirk, -viu(g), -kull, -trill, tuulevelk, linalind, külvinäitaja lind, künnilind, havirästas; IV. hommikumaa täht, soojamaa täht, kollane rästas; pajuharakas, hoburästas, kuuseööbik, kidarik, pajulind, pajuvares, kaselind.

I. Peoleo flöödihääliitsust jäljendavad nimetused on esikohal kõigi rahvaste juures, kus see lind ette tuleb.

Keeleloomingu, täpsemalt sõnaliste imitatsioonide seisukohalt on «piu-liu»-häält analüüsinud saksa teadlane A. B r e t s c h n e i d e r. Peoleo flöötimise eeltaktile ehk -löögile järgneb

peatakt, milles esimene toon on kõrge. Esimene toon on selge palataal (*i*-sarnane), teine selge guturaal (*o*-sarnane). Hele *i* valitseb tumeda *o* üle, ühtlasi on see peatakti pearõhku kandev häälik.¹⁸² e **piho** ~ **pihu**, vdj *pio*, sm *pivo* on saksa *Pirol*, *Bülow* jt. täpsed onomatopoeetilised vasted. Kokkulangevus ei ilmne üksnes rütmi edasiandmises, vaid ka toonikõrgused fikseeritakse ühetaoliselt. Vrd. Wied. *piholiho* 'der Laut des Pfingstvogels', *piholihotama* (d), freq. *piholihotelema* (d) 'singen, pfeifen wie der Pfingstvogel', *piholihotus* (d) 'Pfeifen, Gesang des Pfingstvogels', Rõu **lihukene** (*lihokõnõ*) 'peoleo'.

piho ~ *pihu* esinemisala on Kagu-Eesti. Vanemaist kirjanekuist toodagu Clare 206 **Pihhu**, **Pihhokenne** 'die gelbe Drosel', Hup. 180 **pihho** od. **pihhu** od. **pihhokenne** 'gelbe Drosel, Strauchvogel' d., Wied. *piho* : *peo* (d), *pihokene* (d) 'Pfingstvogel (*Oriolus Galbula*)'.

Võib arvata, et e *piho* (sm *pivo*, vdj *pio*) oli varem kasutusel laiemal alal. Peoleo kui linakülvamise aja määraja seisab mõteliselt lähedal linapeole. Tartu-Maarjast teamegi tema nimetusena **linapihu**. **Pihopill** on lõik imitatsioonifraasist *piho pill linno* 'p. pillub linu' (Plv), vrd. Hel **linapeo** (*üit's linalind laul: «lina peo»*). Pärnu, Paistu ja Saarde teateil käsib lind linu külvata: «viska p e o, viska p e o». Ametlik *peoleo* on imitatsioonilise *peo* reduplikatsioon. Harva kohtab reduplitseerimata *peod*: Vil **peo** ~ **peolind**; Wied. *peo* = *peo-leo*. *peoleod* (*piuliu*, *peuleu*) võib kuulda kogu Eestis; Wied. *peoleo* : *leo* (S) (*peo*, *teoleo*), Kund. 52 *peoleo*, Jak. II 81.

Eriti karakterne flöötivale vilistusele on selle rütm, mida peale *peoleo* fikseerivad veel paljud samalaadsed nimetused: Kse, Juu **teoleo** [Wied. *teo-leo* (SO)], Ksi **pipepeo**, Aks **tepeteu** ~ **eputeu**, Ote **pepeteo**, Hää **pepeuleu**, Kuressaare **kik-kikuviu**, Hää **peeter-peoleo** (*peoleo laul: «piiter piu-liu, vanapõisi reu (reo)»*), Hlj **peebupiu**, Tõs **piibulibu**, Iis **piibuleo** (*laulab: «mul on piibuimu, ma olen piibuleu...»*), Kaa **vihmapiip**, Wied. **vihmaveo** [*lind nagu veaks vihma välja, ta hüüab vihma-veo* (Kul)], Rõu **peep**, Hää **peebu** 'peoleo' puhul vrd. *peebupiu*, *piibuleo* jne.

Flöötiva «kõne» järgi anti Noa **rääkija lind** («peoleod nimetatakse ka rääkijaks linnuks sellepärast, et ta on teinud nõnda ilusa laulu: «kas Tiit on teol...»).

II. «Vähem tuntud pole ka mõlemaile sugupooltele omane iseloomulik, pidev, kassi näugumist meenutav vali kriiskamine, mis neile vihmakassi nime on andnud, olgugi et see kriiskamine sugugi vihmast ei sõltu» (Härms Lv 1933, 78). Vihmalinnuks peavad peoleod ka sakslased, vrd. *Regenvogel*, *Regenkatze*. **Vihmakass** ~ **vihm-k.** on absoluutselt kõige arvukam ja levi-

¹⁸² A. Bretschneider, DJV 1960 II, lk. 386—389.

num nimetus peoleole (kogu Eestis), vrd. Emm *vihmakass*, *kui ta loulma akkab toob vihma*; Vig *kui suuremad vihmad tulemas, siis vihmkass hakkab kassi kombel kräunuma* jne.; Wied. *vihmkass*, Kund. 52, Russ. 51, Jak. II 82 jt., vrd. veel *metskass* (peam. Sa, Muh, LÄE; Wied.), Trm, Kod *kesakass* ~ *kesakatt* (Stryk 475 *kesakas*), Wied. *pajukaás*.

Kräunumishäällest lähtuvad ka TMr *vihmarääk*, Lai *kräunuja kull*, Nõo, Ote *vihmakräu*.

III. Peoleole kui vihaprohvetile osutavad juba esitatud nimetused *vihma|veo*, *-piip*, *-kass*, *-rääk*, samuti Põi, LNg, Pär, Plt *vihmalind*, Vas, Har, Lei *vihmatsirk*.

Sama, vihmaennustamise funktsiooni järgi on mitme linnu nimetused omavahel ristunud. Nõnda leidub teateid, et peoleo on Kagu-Eestis ka *vihmaviu(g)*, Tor, SJn, Hel *vihmakull*, Rei, S-ste Jäm, Emm *vihmatrill* jne. Ilmaennustuslik nimetus on ka LNg *tuulevelk*.

Peoleo esimene laul käskis linaseemne mulda heita: (lau-lab) «*peo leo pillu linu*»; Se *piho jo laul, vaja linno kül'vä?*; Wied. *pilduma* (SO) = *pilluma* '(vom Gesang des Pirols)' jne. Vastavad nimetused: Hel *linalind* (*linalind laul* «*lina peo*»), Plv *külvinäitaja lind*, Vän *künnilind* jt.

E. Kumari kogust pärineb Lääne-Alutaguse nimetus *havi-rästas* (lind saabub kalakudu ajal).

IV. Et lind end peamiselt häälitusega tuttavaks teeb, siis leidub välimuse järgi nimetusi tühisel hulgal: Noa *hommikumaa täht* ~ *soojamaa täht* (*peoleod kutsutakse ka hommikumaa või soojamaa täheks, et isalind nii ütlemata ilus ja hele kollane lennates välja näeb*), Khk *kollane rästas* (van.) (Wied. *koldne rästas, kuldne r.*).

«Kuna peoleo end harva näitab, arvatakse, et on tegemist hallrästaga, kes kevadel kädistab ja suvel laulab», kirjutab M. Proodel Iisakust. Nimetus *pajuharakas* kuulub peoleole ja hallrästale ühtaegu (ka TMr). Peoleo välimuse vähese tundmise pärast kutsutakse teda tihti teiste lindude nimetustega: Hls *hoburästas*, Khk *kuuseöübik* (ka 'musträstas'), Khk *kidarik*, *pajulind*, *peo-leo on pajulind*), Kaa, Krj *pajuvares* ja Saa *kaselind* (tav. 'vint').

SUGUKOND: KULDNOKLASED, STURNIDAE

Perekond: Kuldnokk, *Sturnus L.*

Kuldnokk, *Sturnus vulgaris vulgaris L.*, on üle Eesti levitud rändlind ja kevadekuulutaja. Pesitsemiseks kasutab ta nii pesakaste kui ka looduslikke õõnsusi puudes. Pärast pesitsusega moodustavad kuldnokad isendirohkeid ööbimisparvi roos-

tikes ja põõsasniitudel. Hundsulestikus on lind üleni läikivmust, puhkesulestikus metalne läige kaob. Noorlinnud näivad tuhmilt pruunikashallidena.

Kuldnoka laulus kõlab aegajalt pikk vile.

Nimetused: **musträstas**, **kastimusträstas**, **rästas**, **hobu-**, **rahva-**, **hallrästas**, **must laulurästas**, **künni-**, **veerästas**, **türgi varblane**, **must varblane**, **puurivarblane**, **mustmats**, **mats**, **tulilind**, **mustkärg**, **nõgikikas**, **kuldnokk**, **kullalind**, **rootsvarblane**, **rootslane**, **rootsus**, **roots**, **vilistaja**, **teomees**, **spree**.

Kuldnoka rahvalikest nimetustest on kõige üldisem (kogu Eestis) **musträstas**, mille teadusliku nimistu seisukohalt ebaõige kasutamise vastu ornitoloogid tänaseni võitlevad (**musträstas** kuulub ühtlustatud nimestikus *Turdus merula*'le), vrd. VNg *kuldnokkad kutsuda mustad rästad*; Krj *mustad räädad ja kuldnokad see oo ühed* jne.; Hup. 146 *must rästas* 'Drossel, Amsel', Wied., Russ. 52. Noarootsis kutsutakse lindu veel **kastimusträstas**. Tihti öeldakse lihtsalt **rästas**. Tõstamaal ja Kihnus kuuleb **hoburästast** (*Tõs enne üiti oburäästäs, nüid üidässe kuldnokk*). Juhuslikumalt esineb **hoburästas** 'kuldnokk' mujalgi (Kuu, Ote, Se).

Rästaliigiks nimetavad kuldnokka veel **Kod rahvarästas** (*mussad rässäd niid o rahvarässäd, niid tiiväd pesäd puuride sisse*), Wied. **hallrästas** (-ää-), **must laulurästas** ja **künnirästas** (-ää-) (viimane ka Kund. 55), Stryk 475 **veerästas**. A. Stryk kirjutab, et eestlased peavad õhtuti suurtes parvedes vee lähedal lendavaid kuldnokki hoopis mingiteks teisteks lindudeks ja nimetavad seepärast ka *vee rästas* ja **türgi varblane** (*türki värblane*), «päevased» nimed on *kuldnokk* ja *rootsi varblane*.

Suur erinevus hund- ja puhkesulestiku vahel on põhjuseks, et kevadist ja sügisest kuldnokka kohati erinevateks lindudeks peetakse; ka nimetused on eri aasta-aegetel seetõttu erinevad.¹⁸³

Linnu sulestiku musta värvust märgib Lä, Pöi, Muh **must varblane** (LNg *mustad varblast on need, mis puuride sisse pesad tegevad*, vrd. Vig. **puurivarblane**).

Mustmats, **mats** esineb Hiiumaal ja Loode-Eesti mandril (*Käi mostmats, see nago nalja ütlemene*; Phl *must reestad on matsid*; Rid *mustad matsud laulavad igate keelde* jne. < sks *Starmatz* 'kuldnokk'; *Matz* — *Matthäus*'e meelitusvorm). Ka Puh **tulilind** (*tulilind ehk musträstas om üits*) ning musträhnilt üle võetud KJn **mustkärg** ja Hel **nõgikikas** kujutavad linnu musta, «kõrbenud» välimust. Kollase noka järgi anti üldtuntud **kuldnokk**, mille algne levikuala piirdus Kesk-Eestiga (vt. Saareste LVEM 93). Kirjakeelde ilmub sõna alles möödunud sajandi lõpul: Jak. I 87, Löw. UBS 74, Stryk 475 jm.

¹⁸³ Vt. M. Mäger, EST 6, lk. 214—215.

Kogujad karakteriseerivad *kuldnokka* tihti kui uut ja levivat sõna, näit. Rei nooremad ütlevad *kuldnokk*; Vän este ol nime muustrastas, siis tul' nime *kuldnokk* ka jne. Vigalast pärineb *kullalind*.

Kitsamalt tuntud nimetused taanduvad *kuldnoka* ees, näit. Sa, Muh, LäE *rootsvarblane*, mida mõnel pool mujalgi teatakse (Kod, Ran, Röp, Se); Mar, Vig, Mih, Trm *rootslane* (Mar mõni üiab *roetslane*, mõni et *roetsvarblane*), Muh *rootsus*, Kir, Mih *roots*: -u. Nimetus on küllaltki eakas, vrd. Gös. 161 Drossel / [Amsel] *Rohziwarblane*, Wied. *root'sivarblane*, Stryk 475 id.

Rahvas räägib nimetuse päritolust järgmist: Mar *roetsvarblase* nimi on tulnud sellest, et rootsi mehed keivad kõik seltsis ja need linnud just ka sedamoodi. Samas seletati, et linnu laulmine sarnanevat rootsi keelega: näd rääkväd nagu rootsi keelt. Ornitoloog A. Jõe seletati Piirisaares: nimi on *rootsvarblane*, et sööb kõik rootsu, teeb rootsud järele.

Nimetuse õige põhjendus on rahva teadvuses kohati säilinud. L. Tihkan teatab Vigalast: «*Rootsvarblane* ~ rootsi varblane olevat tekkinud sellest, et umbes sada aastat tagasi olla Nurtu (N.-Nõlva) ümbruses kuldnokki olnud väga vähe ja esimesi linde peetud mingisugusteks välismaa lindudeks.» Ornitoloog L. Rootsmäe arvates (suul.) võisid nimetuse püsimiseks tuge anda kuldnoka kevadised rändelained loode, st. Rootsi suunast.

Pst vilistaja pandi laulus kuuldavate vilehäälte järgi, Mih toomes on piltlik nimetus. Pär spree on hiline laen, vrd. sks *Spree* id.

SUGUKOND: V A R E S L A S E D, CORVIDAE

Perekond: Laanenäär, *Perisoreus* Bon.

Möödunud sajandi eelviimase aastakümneni elutses *laanenäär*, *Perisoreus infaustus ruthenus* But., haruldase haudelinnuna Alutaguse, Avinurme ja Tudu metsades, tänapäeval on ta vaid eksikülaline. O. Löwis kirjutab, et linnul on omapärane komme inimest endale täiesti lähedale lasta, et siis äkitselt heleda kisaga lendu tõusta (sellest tema sks nimetus *Unglückshäher*) (DR 66). Seesugune käitumisviis võib isegi väga haruldase linnu mingil määral tuntuks teha. Seda kinnitavad laanenääri nimetused: Wied. *soopasknäär*, Russ. 59 id. (*soopaskner*) ja Löw. DR 65 *soopaskraak*, *pasknäär* (*soo pasa raak*, *paskner*). Lind armastab metsa soiseid osi.

Pasknäär, *Garrulus glandarius glandarius* (L.), on Eestis arvukas paiga-, hulgu- ja rändlind, ka läbirändaja. Pesitusajal näeb teda harva. Tõrude ja pähklite valmimise ajal tuleb pasknääre hulgaliselt aedadesse ja parkidesse. Igalpool on siis kuulda nende kriiskavat «rrääts»-i, millest isegi võrdlus: Lai *krääksub justkui pasknäär*. Sulestiku põhivärvus on roosakashall.

Nimetustes imiteeritakse linnu häält ja märgitakse toidust: pask|näär ~ -nära, näär, pask|näru, -narakas, metsnäär, pask-, pasa|rääk, pask|rääsk, -raat, pasaraak, pask-, sitt|harakas, pask|rajakas, -rähn, sittmarkus, hobusesitajüri, paskrastas, paskräbal, rääk, kreet, päägus, raag, (t)raat, präskataat, rääkija lind, rahe, paju-, laaneharakas, pajurastas, kartuli|rääk, -kreet, -harakas, -margus, -ants, pähkli|rääk, -reet, -raag, -õhk, sarapuutraat, tammejähk, -rääk, oakaan, margus, nott, lidrilind.

Ametlik nimetus **pasknäär** (**pasknära**, **näär**) ongi levinuim nimetus (tuntud tervel keelelal). Varasematest allikatest annavad nimetuse näit. Wied. *pasknäär* (SO), Kund. 50, Stryk 476 *pask nerr* jt., vrd. sm *paskanärhi* id. *pasknäari* pejoratiivsed (rahvaetümoloogilised) edasiarendused on **pasknäru** (Kuu, Amb, JMd, Iis, LNg) ja **pasknarakas** (Kad, Sim, Iis; vrd. Kod *paskräbal*). **Metsnäär** on kirja pandud üksnes Noarootsist. *pasknäari* motivatsioonina vrd. Kos *p a s k n ä ä r on tulnud sellest, et teeb oma laulus pasanduse häält*. Sama assotsiatsiooni alusel on tekkinud roojarääk '*Crex crex*'. **näär** kuulub läänemeresoome ühisesse sõnavarasse, vrd. sm (Lönnr.) **närhi** '*Garrulus glandarius*', **metsänärhi** '*Garrulus infaustus*', **sininärhi** '*Coracias garrula*', **närhiharakka** '*Corvus caryocatactes*', dial. **näri**, is **näri** 'mgi lind', krjV *šittanärh'äne* 'pasknäär', vpsL *sidneriž*, *sidnäriž*, *sidränž*, *sitnärviž* '*Garrulus infaustus*' (Kettunen LVHA 86). **ä** ja **r** sõna tüves lubavad oletada nimetuse onomatopoeetilist päritolu. Vrd. Krl *vurrnäär* 'vurrkann', **näär** pääsukeselaulu «rebiva» lõpposa edasiandjana jne.

pasknääriga analoogilised nimetused on veel **paskrääk** ~ **pasarääk** [Var; Tõs *p a s k r e a k oo lind, karib «reak reak»*; Ris, Krk, Luk; Wied. *pasarääk*, *paskrääk* 'Eichelhäher, Nusshäher (*Garrulus glandarius*)', Russ. 58 *pasa räk*], S-ste Tõs **paskrääsk** (*Garrulus glandarius*), Vestr. 70 *Paskraat* 'der Marquart', Hup. 174, Fisch. 173 id.). Löw. DR 62 **pasaraak**, Pär **paskraag**. Rooja märkiv täiendsõna tuleb sageli ette, mõnel juhul märgib see kindlasti ka toidust: **paskharakas** (Tor, Hää, JMd, Ksi, Plt, Trv, Krk, Vas), Wied. **sittharakas**, Vän, Hää **paskrajakas** (< *paskharakas*; Hää *pasknäär ja paskrajakas, mitu nime tal*), Krk **paskrähn**, Khk **sittmarkus**, Nis, Noa **hobusesitajüri** (*pasknäär kutsutakse hobusesitajüriks, et talvel metsateedel hobuse mustuse seest otsib toitu*). **Paskrästast** (algselt '*Turdus*

pilaris') tarvitatakse pasknäari nimetusena ühtiva täiendsõna tõttu (Hää, TMr, Ráp jm.). *pasknäru* sisulisel analoogial sündis Kod **paskräbal**.

Onomatopoeetilised nimetused on Var **rääk** (*kui talvel rääk õue lendab, läheb sulale*, vrd. sm **rääkkä** id.), Krj, Rei **kreet**, Rei, Phl **päägus** (*karjuvad «pääk-pääk»*), Har **raag** [Clare 543 *Raah* 'Marqwart (ein Vogel)', Hup. 197 *raah* 'Marquart' (Vogel) Rg, Wied. *raag* : *raa'a* (d) (*raat*) ... 'Nussheher, Holzheher, Markwart', vrd. sks *Holzschraage*], Tor (**t**)**raat** (Wied. *traat* : *traadi* 'Holzheher, Markwart', vrd. sks *Holzschraat*). *raag* ja *raat* on ilmselt laenatud nimetused. Juu **präskataat** kujutab endast **pasktraadi** rahvaetümoloogilist edasiarendust.

Pasknäär imiteerib osavalt teiste lindude hääli: Noa **ülekõige kutsutakse teda** — **rääkijalind**, *et ta hääli järele teeb, eriti kevadet lindude pesitsemise ja laulu ajal*.

Kas mitte hääle võrdlemisele raherabinaga ei toetu Wied. **rahe** : **rahe** (SO) 'Holzheher, Markwart'?

««Krr-krre!» on kuidagi harakalistele omane hüüatus, mis pärast teda kohapeal (Taevaskojas) kutsutaksegi **pajuharakaks**», kirjutab Lõuna-Eestis üldisest pasknäarinimetusest A. Ivask (lk. 61). Ka Wiedemann esitab nimetuse **pajuharakas** (d). Vahest on mõjunud ka ligikaudne sarnasus harakaga, vrd. Kuu **pasknäär** 'hallikas lind haraka kujulise kehaga', Plt **laaneharakas**. Harglas esinevad kõrvu **pajuharakas** ja **pajurästas** 'pasknäär' (Wied. *pajorästas* id.).

Linnu toidust märgivad Noa **kartulirääk** (*pasknäär hüütakse veel kartulirääguks, et ta sügisel kartulivõtmise ajal kartuleid põllult varastab*), Khk **tuhlirääk**, Rei **kartulikreet**, Ote **kartuliharakas**, Rei, Phl **kartulimargus**, Rõn **kartuliant**, Jõe, Krj, Mih **pähklirääk**, Ans, Krj, VII, Põi **pähklireet**; **pähkliraag** (Gös. 232 Heger / Garrulus, avis / *pechkle rahgk*, Wied. *pähklaraag* 'Tannenhäher', vrd. lv *pe'gät-paškil* 'häher'), Jäm **pähkliõhk** (*pähkõhk*), LNg **sarapuutraat**, Wied. **tammeähk** 'Eichenhäher, Holzhäher (*Garrulus glandarius*)', Kär **tammerääk** (tammetõrudele eriti maias), Ote **oakaan**, vrd. sm *papunärhi*.

Muid nimetusi: Rei, Phl, Mih **margus** (vrd. *margus* 'mänsak'), Noa **nott** (*nott sellepärast, et temal on vilets lendamine «lont, lont, lont»*), Var **lidrilind** (deskript.; *lidrilind kirju olekuga, sinist ja sihuke lidru*).

Pasknäari ja mänsaku nimetuste võrdlemisel ilmneb nende tihe põimumine ja paralleelsus, mille tähtsaimaks põhjuseks tuleb pidada hääliitsuse sarnasust.

Harakas, *Pica pica fennorum* Lönn., armastab inimelamute lähedust. Ta on juba kaugelt tuntav oma kädistamise ehk sakatamisega.

Haraka nimetused on päritolu poolest peamiselt hääliitsuslik-deskriptiivsed (I), harvemini räägivad nad linnu välimusest, uskumustest jm. (II): I. harakas ~ harikas, harangas, kidaharangas, kidarõngas, kidaratas, kiharangas, kiharõngas, kidaharak, kidarak, kidarik, kida-käda, harjakas, kiitsakas ~ kitsakas, kiipsakas, kiitsharakas ~ kits-h., tiitsharakas, kitserangas, kiitsarajakas, kepsakas, kökk, kädistaja, katsak ~ kätsak, saks; II. vibahänd, pikksaba, kirjusiib, kiriharak, käsutooja, vanakuradi käskjalg, munavaras, päevavaras.

I. Vaadeldava linnu üldtuntud nimetus on **harakas**, mis tungeb ka endistele *kiitsaka* kasutusalaadele Lääne-Eestis ja saartel (juhuslikumat laadi variant on Amb **harikas**). Varasemad allikad annavad *haraka* järgmiselt: Gös. 172 elster [*pica*] *harogk*, Vestr. 70 *Harrakas* g. -ka 'die Elster' jne., Wied. *harakas*: *haraka* (*harangas*, *harak*, *harjakas*), dimin. *harakakene*. *harakat* kasutatakse ohtrasti teiste lindude nimetamisel (ja taimenimedes), näit.: *paskharakas* (d), *pae-h.*, *rand(ranna)-h.* (*aavitaja*) 'Austernfischer (*Haematopus Ostralegus* L.)', *paju-h.* 'Rohrsperling (*Emberiza Schoeniclus* L.)', *paju-h.* (d), *sitt-h.* 'Nusshäher (*Garrulus glandarius* L.)' jne. (Wiedemanni järgi).

harakas-sõna peeti pikka aega traditsiooniliselt balti laenuks, kuni J. Mägiste võttis selle 1953. aastal uuesti kriitilisele vaatlusele.¹⁸⁴ Oletatav balti sõna, vrd. ld *šarka*, mprs *sarke* 'harakas' (lätis vastav tüvi puudub) pidi olema andnud läänemeresoome lähtevormi **šaraga*, *šarakka*¹⁸⁵, millest siis e *harak(as)*, vdj *araga*, sm, is, krj *harakka*, krjA *harakku*, krjL *hara|k̄*, -*akke*, -*ag*, vps *harag*, lv *aragāz* (vt. Setälä YÄ 88, 298; Toivonen SKES I 57—58). V. Thomseni st alates¹⁸⁶ peeti sõna balti päritolu enam-vähem endastmõistetavaks¹⁸⁷, ometi kahtlesid mitmed uurijad selles etümoloogias, toomata küll vastupidiseid arvamusi või argumente.¹⁸⁸ H. Ojansuu vaatles *kka*- ja *ga*-elemente (*harakka*, *haraga*) läänemeresoome sufiksitenä.¹⁸⁹

Laenuhüpotees kergitab mitmeid sisulisi ja häälikulisi raskusi. Miks pidid läänemeresoomlased selles sõnas vältima hää-

¹⁸⁴ J. Mägiste, UAJ XXV, lk. 296 jj.

¹⁸⁵ E. N. Setälä, YA, lk. 298.

¹⁸⁶ V. Thomsen, SA IV, lk. 383.

¹⁸⁷ E. N. Setälä, tsit. teos, lk. 298; J. Kalima, IKBL, lk. 96. E. A. Tunkelo, VKÄ, lk. 186.

¹⁸⁸ L. Hakulinen, SKRK II, lk. 323; Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 57.

¹⁸⁹ H. A. Ojansuu, KAAH, lk. 34.

likuühendit *-rkk-*, kuna see 1. ja 2. silbi piiril oli ja on täiesti tavaline (vrd. sm *tarkka*, e *tark*; sm *kurkku*, e *kurk* jne.).¹⁹⁰

J. Kalima juhib tähelepanu sellele, et laenuna peaks *harakka* erand olema, kuna otse vastupidi, 2. silbi vokaal on laensõnus välja langenud, näit. vn *nopoxa* > vps *parh* jne.¹⁹¹ Neid vastuargumente esitades leiab J. Mägiste, et sõna on hoopiski onomatopoeetiline.¹⁹² Tuletustüveks peab J. Mägiste tüüpilist onomatopoeetilist verbi **haraiða*; — sm Lõnnr. *harista* 'yra (i feber), tala utan sammanhang', (~ ? *häristä* 'morra, knota, knorra'), e *harisema*, *harin* 'Lärm, Geschrei' [vrd. ka e *härise*ma — *härämä* 'knurren (die Zähne fletschend, wie Hund)'], *härin*: -a 'Geknurre, Geräusch, Lärm, Gemurmel, dumpfes Tönen'], ?krjL *ḡaradoittada*, *ḡarazoita*, *ḡaraiṭa*, -dan 'schnarchen'. «Just nagu Soomes hobust naljatades *hirkakka* 'hirnuja' kutsutakse, võidi harakat 'kisajaks, kisakõriks' nimetada, kuna ta lindude hulgas on tõesti kisakõri par excellence». ¹⁹³ Oma etümoloogia nõrgaks kohaks peab uurija asjaolu, et **haraida*, *harise* (~ *härise*) vastena ei leidu kuskil tähendust 'haraka moodi kädistama'. Onomatopoeetilise paralleelsõnana on ometi kõrvutatav näit. lv *arāgāz* *lāriksāB*; *pīn a'ilāb* *lāriksāš jūrā* 'harakas lāriseb; koer jookseb lõrinal juurde' (e *häriseb* ~ *lāriseb*). Onomatopoeetiliste sõnade tähendusnüansid on eba-püsivad. Ühiseid tüvesid lms keeltes haraka häämitsuse kohta leidub: e *katsatama*, krjK *kadžajua*, -aa, -i 'rapista; riidellä', vps *kaṭṣatada* 'nauraa kakistaa' (harakasta puh.).¹⁹⁴ Kas ei oleks onomatopoeetiliste «skelettidenä» kõrvutatavad *hara-*, *hatsa-*, *katsa-* ning vastavalt lms *harakka*, krj *hatsakku* (~ *harakku*), e *katsak*, *kätsakas* ja k *kaṭṣa* 'Elster'?

J. Mägiste peab ülimalt tõenäoliseks, et lms *harakka* ja ld *sārka* häälikuline lähedus tuleneb nende algsest helimaalingulisest iseloomust. Ta toob huvitava paralleeli: Narva lähistel elanud isuritel esineb *šakatti* 'harakas', vrd. ld *žagatja*, -os id. Mõlemad on onomatopoeetilised moodustised; laenamine ei saa tulla kõnesse.¹⁹⁵ Vrd. e VJg (*arakas*) *sagatab*, Trm *sagistab*, VNg *sagata*, Pär *sakatab*; sks *Schackelster*.

haraka laenamise vastu räägib mõneti ka e *harangas*, mille puhul tuleb esile *hara*-tüve iseseisvus. Saareste (EKMS) lokaliseerib *harangā* leviku Loode-Läänemaaga; Wied. *harangas* : *harangu* (SW) = *harakas*, (Hup. 27 *arrangad* 'Auerhölzer unter dem Schlitten-Boden'). Koos deskriptiivse täiendsõnaga andis *harangas* mitmesuguseid variante ja mugandusi: **kida-**

¹⁹⁰ J. Mägiste, UAJ XXV, lk. 297.

¹⁹¹ J. Kalima, SS, lk. 42.

¹⁹² J. Mägiste, tsit. teos, lk. 297.

¹⁹³ Sealsamas.

¹⁹⁴ Sealsamas, lk. 298.

¹⁹⁵ Sealsamas, lk. 299.

harangas (LNg; S-ste KaLä), Kul **kidarõngas** (< *kidaharanga*; sisuline edasiarendus on Kul **kidaratas**), Rid, Mar **kiharangas** > Mar **kiharõngas**. Täiendsõnaga *kida* esineb ka *harakas*: Khk, LNg **kidaharak**. Selle lühenenud variant on Khk **kidarak** ~ **kidarik**. *kida* (~ *kiha*) on selgesti deskriptiivne sõna, vrd. *kida* 'liigesehaigus kidi, nari', PJg **kida-käda** 'harakas'.

Rahvaetümoloogia lähtesõnana figureerib ka *harakas*, vrd. Wied. **harjakas** : *harjaka* = *harakas* [võimalik sisuline mõjustus, vrd. Wied. *harjakas* 'Harrier, Bewohner des Kreises Harrien' (verächtlich)].

Tüüpiline saarte ja Läänemaa (Lääne-Eesti) linnunimetus on **kiitsakas**, mille isoleks kulgeb sopistumata ja ühtlaselt. A. S a a r e s t e levikumääratlus [Sa, Muh, LõLä, LoPä, LNg (Wied.: S. I)] jääb ebatäielikuks, lisada tuleb Emm, Rei, Ris, PõLä, Pär, Juu, Trm (juh.). Paiguti on esimese silbi vokaal lühenenud: Han, Tõs **kitsakas**; Hup. 87 **kitsakas** 'Elster, Hääster' (Wiek), Russ. 58 id. Karjas ja Põides kuuleb sõna ka **kiipsakas** kujul. *kiitsaka* levikuala oli varem usutavasti laiem, hõlmates näit. ka Hää, Saa jt. Seda kinnitab kontaminatiivse **kiitsharaka** (*kiitsakas* + *harakas*) levik (Hi, LääE): Phl **tiitsharaka** esikomponent on *kiitsu* deskriptiivne paralleelsõna. Kohati leiame **kitsharakat** (PJg, Vän; Tor *kit'sarakas kägistab* «*kiirakäär*»; Plt; Wied., vrd. Juu *kitsarakas* 'edev, kerplane'). Nimetuse kujunemisele on nähtavasti rahvaetümoloogia kaasa mõjunud, vrd. ka Noa **kitserangas** (< *kiitsharangas*). Selgelt rahvaetümoloogiline vorm on Pär **kiitsarajakas** (< *kiitsharakas*).

kiits(a)-tüvi on oma semantikalt tüüpiline deskriptiivsõna, märkides 1) pisdust, 2) liikumist, 3) häälistsust jne. Vrd. 1) Mar **kiitsakas** 'harakas', *et ta nehoke kiitsakas loom*; kogu keelealal: *kiitsakas* 'peenike, kehv, kõhn, vilets', 2) Hää **kiitsarakas**, *et ta üpates, kiitsates läheb, kiitsab maad müüda*; vrd. *kiitsakas* 'rahutu, peru', *kiitsama* 'mürama, vallatlema; hooga liikuma', 3) *kiitsatama* 'äkki heledat häält tegema', *kiitsak* 'vingerjas, vigiseja kala' jne.

Teise tähendusrühmaga liitub **kepsakas** 'harakas': Fisch. 174 **kebsakas**, Russ. 58 id., vrd. *kepsakas* 'alp, kerplane, edev, uhke moega' jne.

Onomatopoeetilised nimetused on veel Khk **kökk** («*kökk-kökk*,» *vanasti üüli kökiks, kidarik ning kökk*), Iis **kädista** (tarvitatakse rohkem siis, kui kuulatakse häält), **katsak**, **kätsak** 'harakas' [Lut *katsak ni harak taasamma*; Hup. 65 *kätsakas* 'der Elster, Hääster' W., vrd. (harakas) *kadsates* ~ *kadsatas* (Hel, Urv, Rõu, Plv, Rääp, Vas, Se), Krk *kädsata* jne.], Avi, Trm **saks** (*arakas tuletab ikka meelde, et tema on saks, saks, saks!* ... *uhke iseendale, ütleb ise: «saks» ja*

«saks»). Vrd. «Harakat kutsuti saksasõnumi toomise pärast vanemal ajal tihti, s a k saks» (Eisen EVU 270 < Avi).

II. Välimuse järgi pandud nimetused on Pär **vibahänd** (vrd. *vibahänd* 'linavästri'), Mih, Iis **pikksaba** (nimetust kasutatakse rohkem siis, kui lindu nähakse), Kuu **kirjusiib** (*keksi juku va kirjusiib*), Emm **kiriharak**, Häa **siidilind** (*ku me lapsed ollime, ülesime ikki: sii on siid'ilind, tal ilusad mustad ja valged suled läigivad*).

Harakat arvati üldiselt mõisakäsku ja muid ebameeldivaid sõnumeid toovat¹⁹⁶, vrd. Vig **käsuooja**, Kuu **vanakuradi käskjalg**.

Alatskivil hüüti harakat ka **munavaras**, Tõstamaal **päeva-
varas**.

Perekond: **Mänsak**, *Nucifraga* Briss.

Pähklimänsak, *Nucifraga caryocatactes caryocatactes* (L.), pesitseb kohati Saaremaal ning Lääne-Eesti suuremates metsades. Väheleid paare elutseb ka mujal. Linnu sulestik on mustjaspruun, valgete tähnidega. Pähklite valmimise ajal ilmub ta sarapikesse. Mänsaku krääksuv «krää» meenutab tugevasti pasknäari oma, millega seletub nende nimetuste tihe põimumine.

Nimetused: mänsak, pähkli|(k)reet ~ -krööt, pähkli-, uba|rääk, metsa-krääps, pähkli(t)raat, pähklitraavel, pähkli'raag, -riik, pähkli'sööja, -pureja, pähkli|harakas, -kull, -rähn, -röks, -ähk, -õhk, margus ~ mardus, pasknäär.

Linnu ofitsiaalne nimetus **mänsak**, mis Wiedemannil saarte murdest kuulnud, on rahvakeelest kadunud ja jääb etümoloogiliselt hämaraks. Saarte **pähkli|reet**, -kreet, -krööt [Wied. *pähklekreet* (D), *pähkla-krööt*] põhisona mõtestab naisenimena linnu krääksuva hääle ega ole siin tegemist läti laenuga.¹⁹⁷ Vrd. teisi onomatopoeetilise põhisonaga nimetusi: **pähklirääk** (Ans, Khk, Krj ka: 'pasknäär', Vig, Tõs; Saa *pähkleriäg*; Wied. *pähklarääk*, Russ. 57), Wied. *ubarääk*, Kos *metsakräaps* (*häälitseb pikalt «krääps-krääps»*), **pähkli(t)raat** [Saa *pähkleraat*, JMD *pähklatraat*; Hel. 152 *pähklatraat* 'ein Nußpicker (ein Vogel)', Fisch. 174 *pähklätrahat*, Hup. 167 *pähklatraat* 'Nußpicker (Vogel)' H.], Wied. **pähklitraavel** (rahvaetümoloogiline edasiarendus *pähklitraadist*), **pähkliraag** (Gös. 224 Schwartzer Häger *pechkle Rachk*, Wied. *pähklaraag*), Kuu **pähkliriik** (*pähknäriik*).

Linnu pähklitoidust märgivad peale esitatute Hag **pähkli-sööja**, S-ste Vän **pähklipureja**, Pär **pähkliharakas**, Kos **pähkli-kull**, Ris **pähklirähn** [Gös. 312 nusbicker (avis) *pechkle rahn*,

¹⁹⁶ Vt. M. Mäger, ESA X, lk. 89–90.

¹⁹⁷ Vrd. P. Ariste, ACUT(D) XLIX, lk. 17.

Wied. *pähkerähn* (O)], Muh *pähkli[rōks* ~ *-ōhk* [Gös. 224 Häger *Öchk*], Wied. *ähk* : *äha* (I) (*aahk*) 'Häher', *pähke-ä.* (*Margus*). Vrd. sks *Nußhacker*, ing *nut-cracker*, pr *cässenoix*, lad *nuci-fraga*, vn *ореховка*, ukr *opixivka* jne.

Hiiumaal märgib mänsakut *margus*: Wied. *margus* : *marguse*, *margukse* (NW) = *mardus* = *pähkeähk*,? vrd. *margus* ~ *mardus* 'kummitus, viirastus'. Nimetus esineb tänapäeval Reigis nii mänsaku kui ka pasknäari tähenduses, Pühalepas — ainult pasknäari märkivana. Muhus on *pasknäär* 'mänsak' (*pasknear o must lind*, *mustade sulgudega*, *must nagu pasknear*).

Wied. *adrik* : *adriki* 'viell. Nusshäher' on arvukamatel andmetel põldpüü nimetus.

Perekond: Vares, *Corvus L.*

Kaelushakk, *Coloeus monedula soemmeringii* Fisch., on meil kõikjal sage paiga-, hulgu- ja rändlind, kes pesitseb valdavalt inimasulate juures — müüride, varemete ja tornide õnarustes. Haki hääl on kõlav, järsk «kjakk, kjakk» (Kumari ELV 112).

Nimetused: *hakk*, *kirikuhakk*, *haak*, *naak*, *kirikunaak*, *tsääk*; väikevares, pisike must vares, *hakkvares*, *harjuvares*, *must vares*, *roogas*, *kirikuvallamees*.

Hakk, *kirikuhakk* on levinud peagu kogu keelealal. Eesti kagunurgas kasutatakse *hakki* enamasti ilma täiendsõnata. Vanemais allikais: Gös. 159 *Dohle* [*Hack*] *Kircko hack*, Hel. 8 *ak* 'die Dohle', Vestr. 4 *Ak g. ki*, Clare 31 *Hak, i*, Hup. 24 *ak, g. akki*, 38 *hak, ki* ... r. d. id., Wied. *hakk* : *haki* (*haak*) 'Dohle (*Corvus Monedula L.*)', *kiriku-h.* dass. Samatähenduslikud on ka lv *aĥ* (pl. *aĥkud*), sm *hakki*, *kirkkohakkinen*.

e *hakk*, sm *hakki* on selged onomatopöad, vrd. Käi *keriko-akk teeb* «*jak-jak-jak*»; Iis *naak nakutab* «*nakk, nakk*». Sks *Duller Jakob*, *Krucke*, *Kaaks*, *Kajack*, *Gäcke*, *Kauk* (Dornseiff 101—102), ing *jack(daw)*, ung dial. *csakli* jne. on kõik seda tüüpi nimetused. sks *Jakob*, ing *jack(daw)* tõlgitsevad häälituse mehenimena. Linnunimetuslikku päritolu on muide e (vilja)*hakk*.¹⁹⁸

Wied. *haak* : *haagi* (O) 'Dohle (= *hakk*)' oleks nagu vaheüli *hakk* ja eR *naak*, *kirikunaak* vahel. *naagi* vasteid pakuvad ka lähemad sugulaskeeled: sm *naakka* 'kaelushakk', is *snäkka*, krj *ñoakka*, krjA *ñoakku*, krjL *nuak*, *nuak|kke*, *-kku*, vps *ňak*, *ňäk* id. Sõna on samasugune onomatopöa nagu *hakk*¹⁹⁹, vrd.

¹⁹⁸ A. Saareste, EKAT 12, lk. 5.

¹⁹⁹ Vrd. Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES II, lk. 362.

näit. *naagid naagivad* «naak ja naak». Ka Ote tsääk on (LS IV 62) onomatopoeetiline nimetus, vrd. Har, Se *haki tsaagatasõ?* jne.

Kahelushakk kuulub vareslaste sugukonda: Khk *akid* — ne jo nõnnide pooled vennad. Haki sugulus vareslastega peegeldub ka nimetustes. Vrd. Sim väikevares, Juu pisike must vares, Mus, Rei hakkvares (Löw. DR 56), Kad harjuvares (*kiriku akid või kiriku nuagid või arju vareksed, kuda neid mõned ütavad*), Iis must vares (*must vares ehk naak*), Pha, Muh roogas (tav. roogas 'kännivares'), Ote kirikuvallamees — *hakk, rahvas ütleb kerikuvallamehed, nemad on keriku juures, tornide sees pesitsemas, selleks neil ka see nimi*.

Kännivares, *Corvus frugilegus frugilegus* L., süsimust, kollaka nokatüvikuga lind, on Eestis lokaalselt levinud. Kännivaresed pesitsevad kolooniatena põldudevahelistes puistutes, parkides ja kalmistutel, sageli isegi linnades. Toitu hangivad nad põldudelt.

Kännivarese hääl on kõhisev «kraa kraa», aga madalam kui hallvaresel (Härms EL 65) (*Hel musta varesse* — «*krooks krooks*», *a'l vares* «*vaak vaak*»).

Nimetused anti kännivaresele hääle, pesitsuskoloonia asupaiga, oletava päritolu jm. järgi: roogas, krooga, kroogan, kronkvares, konk; saksa-*maa vares*, vene(*maa*) v., india v.; värska vares, ranna-v., rannamõisa v., haeska v., maardu v., harju-v., tuudi must, linnavares, purtse vares, Püssi krahvi v., Püssi krahvi laululind, talsimäe vares, krahvimäe v., must vares, kollase nokaga vares, nonn, paskrajakas, hakk, naak, külvivares, kännilind, kännivares, kaarnas, surmalind.

Pöi, Muh roogas [Wied. roogas : *rooka* (I) 'Ackerkrähe (*Corvus frugilegus* L.)'] ning Ris krooga on laenulised nimetused. Eriarvamusi põhjustas e *rooka* lähtekeele küsimus. Nõnda peeti sõna vanaks germaani või nooreks saksa laenuks.²⁰⁰ Häälikulisi nähtusi ning levikut arvesse võttes võib roogas vanimate eesti-rootsi laenude hulka arvata (< rts *råka*), kuna Kuu kroogan põlvneb pigem soome-rootsist.²⁰¹

VNg kronkvares ning Wied. konk : *kongi* 'Ackerkrähe (*Corvus frugilegus* L.)' on kõrvutatavad onomatopoeetiliste ronganimetustega (*k*)ronk, *könk* jt.

Kännivaresed elavad suurte kolooniatena, ulatuslikes piirkondades täielikult puududes. Linnu sporaadiline esinemine tekitab arvamuse, nagu ilmuks või toodaks ta mingilt võõralt maalt. Räpinas, kus asub põline kännivareste koloonia, kinnitasid talumehed, et kohalik parun olevat need linnud toonud. Purtse koloonia olevat Püssi krahvi rajatud (Lüg), Maardusse

²⁰⁰ H. Suolahti, DV, lk. 183–184; E. Schwentner, BGDSL 62, lk. 33.

²⁰¹ P. Ariste, ERLEK, lk. 66, 126; vrd. E. N. Setälä, FUF XIII, lk. 440.

toodud need linnud mõisniku poolt (HJn). Siniraa kohta paja-tatakse samasuguseid lugusid; nimetus Hää saksamaa vares on neile koguni ühine (Hää mustad kutsutakse saksamaa vareseid, nemad on siia tulnu, talve neid ei ole; Hls musta varese om Saksamaalt tullu).

Sagedamini on künnivares **vene(maa) vares** (Kad; Hää sõja aegus ni mustad vareseid tullid nii oo vene vareseid; Kod *venemoa vareseid on süsimussad*. Venemaalt tuleku kohta saadi teateid veel Kuusalust ja Setust. Vististi Kodavere koloonia lindude kohta käib Stryk 476 **india vares**.

Kõige sagedamini märgitakse nimetuses ära paik või maa-koht, kus koloonia asub. Haudeasunduste ümbruskonnas on käibel nimetused, nagu Se **värskä vares** (samale kolooniale viitab vististi ka Plv **rannavares**), Rid **rannamõisa vares**, Mar, Kul **haeska vares** (MMLL 50), HJn **maardu vares**, Kuu **harju vares** (Wied., Härms 65), Lih, Kse **tuudi must** (MMLL 50; tav. mitmuses), Tln **linnavares** (Löw. DR 51 id.) jne. Purtse jõe suudmes asuva koloonia vareste kohta kasutati järgmisi nimetusi: VNg **purtsse vares**, Lüg **Püssi krahvi vares** ~ **Püssi krahvi laululind** ~ **talsimäe vares** ~ **krahvimäe vares**.

Üldiselt, kõikides murretes, tuntakse vaadeldavat lindu **mustvarese** nimetuse all, mille toob ka F. J. Wiedemann. Kollane nokatüvik tekitab põgusal silmamisel mulje, nagu oleks kogu nokk kollane, vrd. Stryk 476 **kollase nokaga vares**. Hallja künnivarese kohta samaaegselt käib Wied. **noón** : **noóni** (I, W) 'Krähe, Saatkrähe'.

Wied. **paskrajakas** 'Saatkrähe (*Corvus frugilegus*)', pandi nähtavasti ekskrementeerimise järgi pesakolooniates. Kirikuhaki ja varese teatav sarnasus ristab nende nimetusi; vrd. Vön, Se **hakk** 'künnivares' (Vön *meil üiti künnivarest, mustvarest kõiki akkideks; Se müste varõssit kutsutas meil haki?*). Vrd. Iis **must vares ehk kerikuakk ehk naak**.

Künnivareseid saabuvad kevadel esimeste rändlindude hulgas, künni-külvi alguseks lendleb neid põldudel suuri parvi, vrd. Hls **külvivares** (*külvivarese olevet musta*; Wied.), VJg, Sim **künnilind**, VII, TMr **künnivares** (Löw. DR 51 id.).

Kse **kaarnas**, Hlj **surmalind** on rongalt sama värvuse alusel üle võetud.

Hallvares, *Corvus corone cornix* L. Hallvareste enamik on tegelikult rändlinnud, talvel nähtavad isendid pärinevad põhja poolt. Põhjarannikul, kus sügisene ränne on hästi jälgitav, nimetataksegi üle mere lendavaid vareseid õigusega **soome varesteks** (Kuu).

Nimetused: vares, varene, kaaga, vaak, kaak, jaak, varesjaak; nonn, nonnits, hallvares, hahkvares, hallvivares, hallvatimees, vana hall, hall lind, hall jaak, va vares, vana vares, tolgus, tolvakas, tolvares, korbus,

varganokk, sarvnina, raagus, ehmik, lepaotsapoiss, va kalts, vagalind, viru-
vares, kesavares.

Vaadeldava linnu põhiline, kogu keelealal tuntud nimetus on vares, kohati *ne-lõpuline* (varene): Phl, VII *varene*, Lei *varen*; Wied. *varene*. Vanemais allikais: Stahl 80 Krehe [*warrex*], Gös. 264 Krähe [*warrex*, Clare 297, Hel. 205 *warres* 'Krähe' jne.

vares kuulub eesti linnunimetuste vanimasse kihistusse, vrd. vdj *varez*, lvI *varikš*, sm *varis*, *vares* (lp, mrd, k, hnd, mns, ung).²⁰² E. N. Setälä on vasteid otsinud samojeedi keeltestki.²⁰³

Tüve tremulandi alusel võib oletada sõna algset onomato-
poetilisust, vrd. lad *corvus*, sks *Krähe*, ing *crow* jne.

Varese vaakumist matkivad mõningad lastekeelsed, humo-
ristlikud ning eufemistlikud nimetused: **kaaga** (Jäm; Käi *lap-
sed üldvad varest va kaaga*), **vaak** [Krk *vaak* : *vaagu* (Isk.),
Mih, Hää; Rei «V a a k, jaak, vares, kolm nime tal» — Loorits
Vir. 1931, 456], Emm **kaak** (Loorits Vir. 1931, 461), **jaak**, **vares-
jaak** (Khk, Rei, Kse, Kod; Hää *ja a k öeldaks tal ka vahest, va
ja a k leñdab*).

Varese sulestik meenutab halli nunnarüüd — sellele võrd-
lusele toetub saarte nimetus **nonn**, **nonnits** [Hup. TN II 443 «in
der Wiek Non», ES 156 *non* 'die Krähe' W, Fisch. 172 *non*,
Wied. *noññ* : *noñni* (I, W) (*noñnits*, *nuññ*) 'Krähe, Saatkrähe
(*Corvus coturnix* und *frugilegus* L.)', *noñnits* : *noñnitsa* (O)
id. Vrd. Mar *nonnid olid naesed, eläsid kloostres* jne.]. Hiiu- ja
Läänemaalt puuduvad uuemad teated. Mõnikord esineb *nonn*
eufemismina (Krk, Rei).

Värvust otseselt märgivad **hallvares** (Kuu, Iis jm.), **Rõu
hahkvares**, **Äks hallivativares**, **Muh hallivatimees**, **Pär vana
hall**, Wied. **hal'l lind**, Khk **hall jaak** (*vares on va a'l'jaak*),
Pär *vana hall* on ilmselt pejoratiivse varjundiga, sama suhtu-
mist ilmutavad Khn *va vares*, *vana vares*; Wied. *vana vares*
(d). Rõuges öeldi: *varõsse ja haraku nu umma üt's praht*.

Põlastust ilmutavad ka Wied. **tolgus**, **tolvakas**, **tolkvares**
(D), mille vasteks on ühtlasi 'Töpel, Dummkopf, Einfaltspinsel,
Nichtsnutz', Kse **korbus** 'varese sõimunimi' (vrd. Wied.
korbus (D) 'Rabe, Schimpfwort'), Kuu **varganokk** (*vares
v a r g a - n o k k vahest üeldi*).

Varese eufemismidest teatakse Rei **sarvnina** (*sarinina*),
raagus (vrd. *roogas*), **ehmik** (vrd. *ehmatama*) (Loorits, Vir.
1931, 458, 461), Emm **lepaotsapoiss**, Rei **va kalts**, Iis **vagalind**.

²⁰² Vt. E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 47; J. Kalima, FUF XVIII,
lk. 20; B. Munkácsi, AKE, lk. 624.

²⁰³ E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 20.

Ronga eufemismid on enamasti aupaklikud, meelituslikud (*valge lind, hea lind*), varese omad halvustavad ja põlglikud. Naabrimehigi sõimati varesteks: Hlj *vares on Vihula ja Selja meeste sõimu nimi*.

Kuusalu teates märgib **viru vares** hallvarest, mujal kannab see halvustavat või ebaselget tähendust: Lüg 'sõimusõna'; Plt *seal oli inimeisi ku viru varesid*; Krk 'hädaldaja'; Wied. *viruvares* 'Spitzname von unbeholfenen Menschen' jne. Mär **kesavares** 'hallvares' põhjendus jääb ebaselgeks.

Ronk, *Corvus corax corax* L., on üle kogu maa levinud hajus paigalind. Pesitsusajal peitub ta suurtes metsades. Ronga hää on jõuline «krronk» ja kare «rak», paarimisajal kõlav «klong» (Kumari ELV 113).

Ronga nimetused on onomatopoeetilised (I) ning eufemistlikud, usku-
muslikud (II): I. kaaren ~ kaarna, kaarne, kaarn, kaarnas ~ kaarnes, kaase, ronk, rongas, kronk, krongas, krongi-jaagup, tronk, kronks, krongits, kromp, rōuk, krouk, kõnk, korp, korbus; II. valgelind, hea lind, ilus lind, mustlind, must-hants; surma|lind, -tsirk, õnnetuselind, tarklind, raipekull.

I. Vaadeldava linnu vanim nimetus on **kaaren ~ kaarna ~ kaarne ~ kaarn ~ kaarnas ~ kaarnes**. A. Saareste analüüs näitab, et eesti murretes on kaaren taandumas teiste nimetuste, peamiselt *ronga* ees.²⁰⁴ Veel enamvähem kompaktsed *kaaren*-ala moodustavad mandri idaosa ja Lõuna-Eesti (välja arvatud mulgi). Sporaadiliselt neilgi aladel, kus *ronk* on ülekaalu saavutanud, esinevad vana nimetus ja pealetungiv *ronk* enam-vähem kõrvu, vrd. Hag *koàren on ikka vanem sõna, nüüd üitakse ronk*; Juu *koàrnas üitaks vana aru järgi* jne. Taanduva *kaarna* tähendus on tihtilugu ähmastunud, vrd. näit. Ris *kaàrnad, ned ühed mere linnud ikka*; Lüg *ikke meres vist on kajakad ja kaarnad*; Muh *ma ei tea, mis karva koàrnad uo* jne.

Kod *kuarne* : *kuarse* on *ne-sõnade* rühma siirdunud, Äks **kaase** (*kaase* : *kaase*, ka LS III) kujutab *ne-sõna* genitiivi üldistust, *r* on kadunud nähtavasti sõna deetümologiseerumise tagajärjel. Vrd. *kaaren* vanemais allikais: Müll. 248 «nedt Kaarnet nente Inimeste silmat Pæst errarayowat», Gös. 329 Rabe /*Kaarn*/ e / r o u c k (peaks olema: r o n c k), Clare 75 «Ei Kaarne pista Kaarse silma», Helle 102., Vestr. 70 *kaarn g. -ne 'der Rabe'*; Hup. 60. *kaarn, kaarna, kaarne* id., Wied. *kaaren, kaarna* (d) ... 'Rabe', *mustad kaarnad* 'fig. Räuber', *kaarna* : *kaarna* (SO), *kaarnas* : *kaarna* (D), *kaarne* : *kaarse*, *kaartse* (d) = *kaaren* 'Rabe (Hup.)', *kaarnes* : *kaarnese* (I) = *kaaren* 'Rabe'; lv *kārñāz, kārñāz* 'ronk' (lvI), 'vares' (lvL), sm *kaarne, karne, kaarnis* 'ronk', *kaarne, kaarnikka, kaarnu*

²⁰⁴ A. Saareste, LVEM, lk. 88.

'variksenmarja, empetrum nigrum', krj (poetet.) *koarne* 'ronk', *koarnahuš* 'empetrum nigrum' (lp, mr, mrd, k, udm).²⁰⁵ E. N. Setälä arvates on sõna koguni samojeedi keeltega ühine.²⁰⁶

Võimalik, et *kaaren* oli algselt onomatopoeetiline sõna, nähtavasti samuti kui lad *corvus* 'ronk', *cornix* 'vares', kr *χορώνη* jne.²⁰⁷ A. Saareste osutab, et ka indo-euroopa keeltes sisaldavad kaarnanimetuste tüved palataal-klusiili ja tremulanti.²⁰⁸

Kaduva *kaarna* asemele astuvatest nimetustest on kõige elujõulisem **ronk** (kogu Eesti Lüg-Iis-Puh-Hel joonest lääne pool, välja arvatud saared) ja selle variandid: **rongas** (kompaktse esinemisalata — Muh, Hää, Nis, Rap, Jür, Jõe, Kuu, Hlj, Rak, Vig, Sim), **kronk** (eR, eP põhjaosa), **krongas** (Hlj, VJg, Kei), Iis **krongi-jaagup** (humoristlikes jahimehejuttudes, lastekeeles), Nis **tronk**. Vrd. Rõu *kaarnas tege «kronk, kronks»* jne., lv *kroņk* 'ronk'.

ronk võeti käsitletava linnu põhinimetuseks ka teaduslikus nimistus (varasema *kaarna* asemel). Uudissünnitus *ronk* on kõlalistel põhjustel osutunud kõnelejaile kujukamaks ja sugestiivsemaks.²⁰⁹ Vrd. lähedasi onomatopoeetilisi sõnu teistest läänemeresoome keeltest: sm *ronkua* 'koikkua, raakkua (korppi), huutaa, mörähdellä, ammua, ruikuttaa; kärttää', *ronguta, ronkottaa, ronkata, ronkuta, (k)ronkuttaa* id., krjA *gronquo, tronkkuo, kronkottoa* 'koikkua (korppi)', lv *kroņksið* 'raakkua, räakya' jne. (Itkonen, Joki SKES III 835).

Levivad ka teised onomatopoeetilised nimetused: Har **kronk(s)**, **krongits** (*krongits* ~ *krungits, krondits, krunguts*), Se **kronk-tsirk**, Läänemaa **kromp** (Wied. *kromp* : *krombi* (W) 'Rabe' — mitte eestirootsi laen²¹⁰ nagu väidetud²¹¹), Wied. **rõuk**: *rõugu* (O), Kuu **krouk**, Avi **kõnk**, vrd. vdj *kronni*.

Sellisel viisil on tõenäoline, et häälitust matkiv (*k*)*ronk* ~ *rongas* jt. on kujunenud eri paikades eraldi ja esialgsetest pesadest levinud.²¹²

Korp [Wied. **korbus** (D) 'Rabe, Schimpfwort'] on algselt samuti onomatopoeetiline, mida on keeletarvitajadki tajunud, iseloomustades *korbist* tuletatud verbiga linnu häälitsemist: Khk *korp leheb korpides*; Emm *vannub ja korbib* (purjus mehe kohta) jne. *korp* kuulub vanimate rootsi laenude hulka, vrd.

²⁰⁵ Y. H. Toivonen, SKES I, lk. 135, lapi vasteid vt. B. Collinder, ULF, lk. 30.

²⁰⁶ E. N. Setälä, SUSA XXX₅, lk. 47.

²⁰⁷ Y. H. Toivonen, tsit. teos, lk. 135–136.

²⁰⁸ A. Saareste, LVEM, lk. 87.

²⁰⁹ Sealsamas, lk. 88.

²¹⁰ P. Ariste, ERLEK, lk. 16.

²¹¹ E. N. Setälä, FUF XIII, lk. 390.

²¹² A. Saareste, tsit. teos, lk. 88.

rts, nr *corp*, isl *korpr*.²¹³ See on peamiselt saarte sõna (Põikaarn, keda saarlased *corp* kutsuvad), mis piiratult kasutusel ka mandri loode- (Noa) ja kirdenurgas (Kuu, Hlj, Iis). Kirde-Eesti rannikumurdesse on sõna laenatud soome keele kaudu, vrd. sm, krj *korppi*).

II. Ronga eufemismidest on kõige levinum **valgelind** (Hlj, Rak, Krj, Mär, Tõs, PJg, Hää, Jür, HJn, Amb, Koe, SJn, Vil, Trv, Pst, TMr, Ran, Rõn, Ote, Tln). Vastavat nimetust tunneb juba H. Göseken: Rabe /kaarn/e/ iron. *walge lind* (329), samuti A. T. Helle: «walge-lind, ist eine Benennung des Rabens» (131); Russ. 54 («im Mythus»), Wied. id., vrd. Hel. 202: «walge mees ist eine Benennung des Teufels», Hup. 275 *walge mees* 'Teufel'.

Saaremaalt pärineb hilisemast ajast vaid paar üksikut teadet kõnealuse eufemismi kasutamise kohta, J. Holzmayeri kinnitab aga, et saarlased kutsuvad korpi sageli *valgeks linnuks* (OS. II 41). *valgelinnu* juurde kuuluvad terves Eestis tuntud seletused, mille kohaselt ronk oli ennemuiste valge.

Lindu püüti valgeks nimetamisega meelitada, mistõttu kasutati deminutiivigi: *valge linnuke*.

Eufemism on ka tegeliku värvuse järgi pandud **mustlind** (Hlj, Kod, Muh, Hää, Krk, Hel, TMr, Ran, Rõn, Rõu, Trt, Tln. Vrd. Wied. **must Hants** 'der Rabe'). *valgelind* eufemismina on *mustlinnust* enam levinud seetõttu, et viimane tundus liiga «läbipaistev».

Hoopis harvem kutsuti ronka õnnetuste järgi, mida tema ülelend ja häälitsemine rahva arvates põhjustas (ennustas)²¹⁴: **surmalind** (Hlj, Iis, Tln; Kod *kuärsed one surmalinnud*), Har **surmatsirk**, Krk **õnnetuselind**. Ennustusvõime tõttu oli ronk **tarklind** (Wied.).

Üksikus teates nimetatakse ronka **raipekulliks** (Käi *söök raipeid ja on va raipekull*).

SUGUKOND: **SIIDISABALASED, BOMBYCILLIDAE**

ALAMSUGUKOND: **SIIDISABALASED, BOMBYCILLINAE**

Perekond: **Siidisaba, Bombycilla Vieill.**

Siidisaba, Bombycilla garrulus garrulus (L.), ilmut mõningail aastail suurte hulkadena, üksikuil talvedel võib täiesti puududa. Möödunud sajandiga võrreldes on linnu meil viibimise aeg tunduvalt lühenenud.

²¹³ A. Saareste, LVEM, lk. 87; W. Wiget, SGE 1927, lk. 260.

²¹⁴ Vrd. M. Mäger, ESA X, lk. 102–103.

Siidisaba on rästast түsedam lind, peas suur tutt. Üldine värvus — punakashall — meenutab emaleevikese oma.

Meil viibides eelistab lind toiduks pihlakamarju, kuid sööb ka kadaka-, viirpuu-, kuslapuu-, lumi- jt. marju. Hääл peenike, tilisev «sirr».

Nimetused: siidisaba, tukk-, tutt/pea, tutt-till ~ -tili, tuttmüts, varipüü, lepa-, lepp-, lepik|lind; viristaja, siristaja, sirinokk; pihlakapoiss, kadaka-kull, -püü, külma-, talve|lind.

Siidisaba (< sks *Seidenschwanz*) on üsnagi rahvaomaseks muutunud, vrd. Lüg *siidi-saba on alli karva lind, pääs teräv tutt, süüb pihlaka marjasi*; Noa, Ris jm.; Gös. 380 Seydenschwäntzlein / (avis) *Sydi sabba*, Hup. 221 (r.), Knüpffer Beitr. 1817, 9, lk. 105, Wied., Kund. 55, Russ. 47 jm. Nimetus võis levida mõisnike kaudu nagu *Waldschneepfe*, sest siidisabagi kütiti (Kuu ja Noa teated, vrd. Löwis UBS 163). Sageli märgitakse linnu silmapaistvat tutti, vrd. Kuu **tukkpea** (*tukka-pää*), LNg, Mär **tuttpea** (vrd. Vai *tuttipää* 'lind, kel tutt peas', Hää *tuttpää* 'tutiga lammas'), S-ste **tutt-till, tutt-tili** (*till, tili* — tiliseva hääлitsuse järgi), Noa **tuttmüts**. Nähtavasti leiti linnul mingit sarnasust laanepüüga, vrd. Kos **varipüü**.

Wied. **lepalind, lepp-l, lepik-l**. (d), Hup. 120 *leppik lind* osutavad sulestiku värvusele. Siidisaba kutsehüüd kõlab õrna kellatilina, millest lähtuvad *tutt-till, -tili, viristaja* (Kumari EL 374 jm.), Pär *siristaja*, Noa *sirinokk* (vrd. sm *tilhi, vn свистель*).

Siidisabad õgivad marju suurel hulgal, harva näeb neid muidu kui söömas, vrd. Prangli **pihlakapoiss**, Khn, Pär **kadaka-kull** (sööb suurel hulgal kadakamarju), Nis, Kos, JMd **kadaka-püü**.

Linnud ilmuvad külmade tulles, vrd. **külma-, talve|lind** (Stryk 475).

SUGUKOND: VESIPAPLASED, CINCLIDAE

Perekond: **Vesipapp, Cinclus** Bechst.

Vesipapp, Cinclus cinclus cinclus (L.), on Eestis hajus talikülaline novembrist märtsini, kes peatub sel ajal madalatel, kärestikulise vooluga jõgedel ja ojadel. Toitu hangib ta sukeldudes.

Vesipapi laul on kaunis pikk, osalt kuldnoka, osalt punarina laulu meenutav, kutsehüüd lühike «drit». Kohvipruunil linnukesel on helevalge rinnaesine.

Rahvalikes nimetustes peegeldub linnu ilmutumise aeg, välimus, tegutsemispaik jm.: **külmalind, jääpura, pura, jäälind, lutsumats**; jõe|kirikisand, -kirikhärä, -köster, köster, **vesi-, jõe-, meri|papp**; jõe-, **vesi|rästas, jõekukk, ädalakägu**.

Kõige paukuvama pakasegagi näeb vesipappi jääserval ja kividel askeldamas. Rahvas arvab: «J ä ä p u r a rasv ei külma ära. Teda oli lastud, et püssi määrimiseks rasva saada. Vend oli viksikarbi kaane sees rasva välja sulatanud ja sellega püssi lukku määrinud. J ä ä p u r a teine nimetus on **külmalind**» (Tor). Vähemalt tänapäeval ainuüksi vesipapile kuuluv Tor **jääpura, pura** (korduvad teated) võiks olla rahvaetümoloogiline mugandus jää p o r r i s t, mis lähtub tseristavast kutsehüüdest. Pakases vette sukelduv lind võib kergesti jääpurika-assotsiatsiooni tekitada, vrd. fraasi *purikaks külmanud*; Wied. *puri* (O) = *purikas, jääpura* 'Eiszapfen'.

Vanemad allikad annavad *jääpura* vasteks enamasti 'jäälind': Vestr. 70 *Ea purra* 'der Eisvogel', Hup. TN II 446 'Europäischer Eisvogel, *Alcedo ispida* (vielleicht der Ehsten sein *Eapurri*)', Fisch. 183 *Eapurri* 'Eisvogel', «Jea-purra. Se on üks pissoke must lind, walge kõhhoallune, mis jões wee sees ellab» (Rosenplänter, Beitr. 1815, 5, lk. 170 < Tor), Russ. 119 *Ea purri*, nach Fischer *Alcedo ispida*, Wied. *jääpura* 'Rohrsperling (*Emberiza schoeniclus* L.) (oder Eisvogel?)', *jääpuri* 'Eisvogel (?)'.

S. H. Vestringi kirjapanekud pärinevad teatavasti läänemurde alalt, kus tänapäeval on korduvalt fikseeritud *jääpura* 'vesipapp'. Ilmselt andis ta ebatäpse vaste, millele hiljem tuginesisid Hupel, Fischer jt. Vrd. A. Ivaski teadet: «väga hästi võiks [vesipappi] nimetada ka **jäälinnuks**, nagu seda mõnel pool eksikombel tehaksegi, kus päris jäälind puudub» (50). Käi **lutsumats** märgib nähtavasti linna tegutsemisaega (luts koeb talvel).

Vig **kirikhärra nimi on tulnud muidugi sellest, et temal kurgu all valge hele lapp, niisama kui luteri kirikhärral, on**. Lindu hüütaksegi siin-seal vaimulike nimedega: Kär, Vig, Han **jõekirikisand**, Vig, PJg **jõekirikhärra**, Vig, Trm **jõeköster** [Wied. 'ein schwarzer Wasservogel(?)'], Mär **köster**, ametlik **vesipapp** (< ? eR), Kuu, Var **jõepapp**, Kuu **meripapp** (*meripapp on ka vahest, niikui must rääst*).

Usutavasti ei ole mitte ainult välimus vaimulikuvõrdlustele alust andnud, vaid samavõrra ka pidev kummardumine nagu palvetamine, vrd. näit. is *rauniopappi* 'kivitäks' — lind, kes samal viisil koogutab.

Mõningane sarnasus kuldnokaga põhjendab nimetused, nagu Vig **jõerästas**; Löw. UBS 74 **vesirästas** (*vesi räästas*); «Mõnel pool nimetatakse teda ka **vesirästaks**...» (Härms LV 1933, 164—165). Vrd. sks *Wasserstar*. Tormas ütlevat mõni vesipappi kohta **jõekukk**.

Motivatsioonilt ebaselgeks jääb LNg **ädalakägu**.

Perekond: **Käblik**, *Troglodytes* Vieill.

Käblik, *Troglodytes troglodytes troglodytes* (L.), on varblasest tunduvalt väiksem vilgas linnuke, kes lakkamatult hüpleb madalal põõsastes, risuhunnikutel ja metsaaluses taimestik. Lühikest sabajuppi hoiab käblik püsti: vrd. Khn *peiläots* (käblik) *ette pisike al' l'jõnd, ännäots püstü taga nagu peial*. Ärevuses hüüab ta valju «tserr»-i, kutschüüd on lühike «tsikk». Käbliku pesa asub haopinudes, kannulohkudes, puujuurte vahel, mättaserva all jne. See on ilus ümmargune ehitis, lennuauguga külje peal.

Nimetused: käblik, kummkäbi, kummkäblik, kummilind, koobakene, ahjulind, risulind, roisu|säks, -täks, aiatikk, metskilik, metsaträks, träks, põialpoiss, -pukk ~ -pock, pöidlalind, pöial, pöidlaots, päkk, püsthänd, sisak, sisakas, tigane, rästik.

Ametlik **käblik** pärineb Lõuna-Eestist ning karakteriseerib linnu välimust, vrd. Wied. *käbilik* : *käbiliku*... 'zapficht, zapfenartig, zapfenförmig, kätzchenförmig', Hel **kummkäbi** 'käblik'. Pesagi iseloomustav **kummkäblik** on levinud ka naaberkihelkondadesse (Saa, Pil, KJn; SJn *kummkäbliku pesal on kumm peal*). **Kummilind** (PJg, Tor, Pil, KJn) ehitab pealt kinnise, «kummiga» pesa. Rõuges võrreldi käbliku pesa tõlaga: «Uht halli lindu, tihasest palju väiksemat, nimega **koobakene** (*koobakõnõ*, vrd. lad *troglodytes* 'käblik') kutsutakse lindude kuningaks. Tema pesa on mätta serva all ja lakaga nagu kuninga tõld». Trm *ahjulinnul on niisugune ilus pesa kui karjapoisi ahi, sellest ongi ahjulind*. Vrd. sm *uunilintu* 'Phylloscopus trochilos'. Pesa- ja elutsemispaika märgivad **risulind** (Vig, Vän, VMr, Sim; Ivask 58), Saa **roisu|säks**, **-täks**, Wied. **aiatikk**, Vig **metskilik**, Jõe **metsaträks**. Iis **träks** ja teised esitatud nimetuste järelkomponendid (*säks, täks, tikk*) matkivad liigi lühidaid erutushääli, mis järgnevad tihti kiire kärinana (*metskilik*).

Pöialpoiss jt. märgivad linnu väiksust (VNg, Khn, Pär, Saa, Amb, Koe, Iis, Trm, Plt, Röp; Wied. *peialpois*, Russ. 67 jm., vrd. sm *peukalainen* id.), Iis **pöial|pukk** ~ **-pock**, Kod **pöidla-lind**, **pöial** (*peidlä-lind, peial one tillukene al' linnukene*), Khn **pöidlaots**, Kan **päkk**. Nimetuste tekkele on kaasa mõjunud linnu pöidlana püsti hoitav saba, vrd. Iis *pöialpoiss on tekkinud tillukese püsti hoitava saba järgi, mis on nagu pöial*; Khn *ännäots püstü taga nagu peial*; Trm *püsthänd* (*pistand*) 'käblik'.

Kõnealust lindu võis märkida ka **sisakas**, vrd. Gös. 263 *Zaun-könig* / *sissakas*, Wied. *sisak*, *sisakas* (G) 'Nachtigall,

Zaunkönig'. *tihane* märgib mitmeid värblinde, ka käblikut, vrd. Clare 270 *tihane* (*Tüggane*) 'Zaunkönig'.

Stryk 477 rästik osutab linnu pruunikirjule sulestikule.

SUGUKOND: VÕSARAATLASED, PRUNELLIDAE

Perekond: Võsaraat, *Prunella* Vieill.

Võsaraat, *Prunella modularis modularis* (L.), on üle kogu maa levinud hajus rändlind ja läbirändaja, kes tegutseb väga varjatult, mistõttu teda peagu ei tunta.

SUGUKOND: KÄRBSENÄPLASED, MUSCICAPIDAE

ALAMSUGUKOND: PÕÖSALINDLASED, SYLVIINAE

Perekond: Ritsiklind, *Locustella* Kaup.

Jõgi-ritsiklind, *Locustella fluviatilis* (Wolf), ning võsa-ritsiklind, *Locustella naevia naevia* (Bodd.), on mõlemad üle Eesti levinud rändlinnud. Rändeaegadel lendlevad nad igasugustes lehtvõsades ja -puhmastikes. Esimene asustab soode ja luhtade põõsastikke, mis tihti roostikku kasvanud, teine eelistab kõrgemat võsa.

Ritsiklinnu laul on monotoonne, rohutirtsu meenutav sirin, mida enamasti öösel ja videvikus kuulda võib. «Laulu kuuldu, aga lauljat (jõgi-ritsiklindu) ennast ei nähta. See peidetud eluviis ning iseäralik laul, mida võhik enamasti ritsika häälitsemiseks peab on põhjuseks, miks seda lindu nii vähe tuntake» (Härms EMts 1924, 31). Sama kehtib teisegi liigi kohta. Iisaku korrespondent teatab: «Jõgi-ritsiklindu või võsa-ritsiklindu kuuldes peetakse neid varasteks rohutirtsudeks».

Ritsiklind võeti tõenäoliselt tarvitusele sks *Heuschrecksänger* eeskujul. A. Stryki teatel kutsuti võsa-ritsiklindu soovarblane (*soo wärblane*) (477).

Perekond: Roolind, *Acrocephalus* Naum.

Kõrkja-roolind, *Acrocephalus schoenobaenos* (L.), tegutseb põõsastes ja rookõrtel, lastes kuulda oma karedavõitu laulu. Selles kuuldu ka õrnemaid järke ja teiste linnuhäälte matkinguid. «Rohkem kui teised roolinnud elutseb tema kaislas (sellest küll ka rahvapärane nimi kõõrikalind — kõrkjalind) ...» (< Mar; Kumari MMLL 74). Kõrkjalind on selle linnu nimetuseks ka Põltsamaal. VII, Põi roorääk ning Stryk

477 **pilliroolind** märgivad samuti elupaika, Wiedemannil leiame: värb, värblane = *varblane* — 'Schilfsänger (*Salicaria phragmitis*)'.

Soo-roolind, *Acrocephalus palustris* (Bechst.), saavutab Eestis oma leviku põhjapiiri, mistõttu on ainult kohati arvukam. Soo-roolinnu laul sarnaneb väga käosulase omaga. **Ööbikuköster** on seetõttu neile ühine nimetus. Ametlik *soo-roolind* (< sks *Sumpfrohrsänger*) on eksitav, kuna lind mitte kunagi ei asu roostikus ega ulatuslikes soodes.

Tiigi-roolind, *Acrocephalus scirpaceus* (Herm.), levib Eestis ulatuslikumalt alles viimastel aastakümnetel. Laulu põolest meenutab ta rästas-roolindu. Rahvalikke nimetusi ei ole teada.

Rästas-roolind, *Acrocephalus arundinaceus arundinaceus* (L.), on roolindudest kõige karedama häälega. «Karrakarra-karra, kiit kiit» kordub kogu laulus, vrd. hol *karrakiet*. Laulu karedust rõhutab Muh **rookukk**. Rästas-roolind häälitseb väsimatult ka õhtuhämaruses, vrd. Mar, Lih **rooööbik**. Pär **klutistaja** vastab vähe laulu iseloomule. Linnu elupaika märgivad Löw. UBS 135 **osjarästakene** (*osja-räästokene*) ning S-ste **roorästas** (-ää-).

Perekond: **Käosulane**, *Hippolais* Conrad.

Käosulane, *Hippolais icterina* (Vieill.), on meil tavaline laululind. Linnuke häälitseb valjult ja vaheldusrikkalt, agaralt jäljendab ta teiste liikide häälitsetusi ja põimib neid oma ettekandesse. Omapärase laulu puudumise tõttu kaob see arvukas ja häälekas suleline teiste hulka, vrd. näit. «Seda lindu siitkandi rahvas üldse ei tunne, sellepärast ei ole ka linnul ühtegi rahvapärast nime» (Vig). Ometi võistleb ta koguni ööbikuga, pälvides ausalt oma rahvapärase nimetuse **ööbikuköster** [*< Pst; Murakin PR 218; Wied. ööpitkaköster 'eine Grasmückenart (viell. Ficedula Hypolais L.)'*, Löw. UBS 69, Härms, EL 100 jm., vrd. sks *Bastardnachtigall*]. Ametlik **käosulane** märgib rahvaomases tarvituses peagu alati väike-lehelindu (vt.), kuigi Wiedemann ja Fischer (180) annavad vasteks '*Ficedula Hypolais*'. Ka Wied. *käoraudsepp*, *sil'k*, *sil'ksol'k* kuuluvad (vähemalt algselt) väike-lehelinnule. Wied. **jõhvilind** on enam põhjendatud: ka käosulane vooderdab pesa jõhvide ja peene rohuga.

Võib oletada, et Lüg **heinaniitja**, **vikati|pinnija**, **-luiskaja** kuuluvad käosulasele: «Laul sarnaneb just vikatilõikamisega. Esiteks pinnib, siis lõikab, luiskab ja lõpuks niidab «tsiuh, tsiuh». Külainimesele tundub tõesti, nagu oleks heinaniitja metsas.» Korratav, kähe kutsehüüd «täkterüi» jt. korduvad hääled võivad niitmishelide assotsiatsiooni anda.

Perekond: Põõsalind, *Sylvia* Scop.

Põõsalinnud pälvivad oma nimetust — nad tegutsevad varjatult põõsastikes, metsaservade võsas ja tihedas lehestikus: **põõsalind** [Wied. 'Grasmücke (*Sylvia*)', Russ. 78 *Poesa lind* (Bezeichnung für alle Grasmücken)], Vig **risulind** 'põõsalinnud, ka lahelinnud' (vrd. *risulind* 'käblik' — samuti võsas ja risus liikuv lind). Kõik põõsalinnud vooderdavad pesi jõhvidega.

Vööt-põõsalind, *Sylvia nisoria nisoria* (Bechst.), ja **aed-põõsalind**, *Sylvia borin borin* (Bodd.), sarnanevad laulu poolest: mõlemal on see kiire ja flöötiv mulin. Vööt-põõsalind vaid katkestab sagedamini oma ettekande, lastes kuulda teravat hoiatushüüdu «errr». Saa **puhrupada**, S-ste **vadistaja-põõsalind** sobivad aed-põõsalinnule hästi. Noa **rigu-ragu** taotleb laulu rütmi, S-ste **jõhvilind** märgib pesamaterjali.

Hls **saunanaine**, reet ja **lobiseja** kuuluvad ilmselt vööt-põõsalinnule: «Tema laul kostab kiire ja lõbusatoonilise lobisemisena järsku üles-alla kõlaga. Laulu lõpul selge «Reet» (= hoiatushüüd «errr»). Armastab paksu võsa.»

Mustpea-põõsalind, *Sylvia atricapilla atricapilla* (L.), parimaid laulikuid, omab teadaolevalt üksnes välimuslikke nimetusi: Stryk 477 **mustpea-põõsalind**, **suurpea** (*suurtpea*).

Kuigi **pruunselg-põõsalind**, *Sylvia communis communis* Lath., laulab lühemalt ja karedamini kui eelmised, kannab Äksis koguni **härjaööbiku** nimetust. Muud teadaolevad nimetused: Kuu, VMr **lobiseja põõsalind**, Pär **pajuharakas**; **jõhvilind** (Wied., Kund. 53).

Väike-põõsalind, *Sylvia curruca curruca* (L.), on **klõbistaja-põõsalind** (S-ste), vrd. sks *Klapper-grasmücke*, *Müllerchen*.

Perekond: Lehelind, *Phylloscopus* Boie.

Lehelinnud on rohekad või rohekashallid, varblasest tunduvalt väiksemad linnukesed, kes tegutsevad enamasti kõrgel puuvõrades. Üldnimetus **lehelind** on tõlkelaen (< sks *Laubvogel*). Võib täheldada sõna tendentsi tähenduse poole 'väike lind, värvuline üldse', vrd. Wied. *lehelind* 'auch überh. ein kleiner Singvogel', S-ste Pöi «Igasugune väiksem metsa- ja väljalind peale muusträästa, linavästriku, pääsukese (päästlase) ja varblase (säutsi) on meil lehelind». Leheline kutsutakse omakorda tihti teiste pisilinnude nimetustega: **käblik**, **tihane** jt. Nii käblikul kui ka lehelindudel on maas asuv «kummiga» pesa, vrd. Pär **kummikäblik** 'lehelind'. Põõsa- ja lehelindude ühine nimetus on Vig **risulind**.

Salu-lehelind, *Phylloscopus trochilus acredula* (L.), meenutab oma lauluga suuresti metsvinti, kuigi see kõlab palju mahedamalt. Keraja pesa ehitab ta maapinnale rohu sisse.

Nimetused: S-ste **salulind**, Wied. **käo(käu)sulane** 'Fitislaubvogel (*Ficedula Troch.*)', Iis **koobalind** («Koobalinnuks nimetatakse väikest lindu, kes pesa ehitab maapinnale mätta-serva alla või mujale. Nii on salu-lehelinnu ja punarinna pesa koobalinnu pesaks nimetatud nende pesakoopa järgi. Nime-tus võiks kuuluda lehelindudele üldse.»)

Väike-lehelind, *Phylloscopus collybita abietinus* (Nilss.), asustab igasuguseid metsi, puisiite ja suuremaid parke. Linnukest tuntakse iseloomuliku «silk-solk» laulu järgi.

Nimetuste enamik tuleneb laulust vahetu imitatsioonina või võrdluse vahendusel: silk-solk ~ tsilk-tsolk, silts-sults, silk, silgutaja, silgutis, käe-silgutaja, solgutaja, silksaba, lehmalüpsja, -nüsja, kitselüpsja, lüpsilind, lehmalind, vihma|lind, -viit, -vint, -kull; raud-, väike-, tõld-, käo|sepp, käo-, käsi|raudsepp, käorautaja, käeraudjas, käorautsik; käosulane, kukulinnu sulane, kukulinnu käesulane; põialpoiss, lehelind, käblik, kummi-, rohe-, kaera|lind.

Väike-lehelinnu laul on monotoonne tilksuv «silk-solk-silk, silk-silk-solk», mis meenutab langevate tilkade rütmi ja heli. «Silk-solk» — «silts-sults»-kujul imiteeritakse väike-lehelinnu laulu veel Lüg, Muh, Ris, Amb, JMd, Rak, SJn, Vil, Hls jm. Samad imitatsioonid esinevad ka nimetustena: silk-solk (Jäm; Khk *silksolk tilkus aga «silk solk, tilk tolk»*; Rei, Vig, Hää, Saa, Hag, Juu, Iis, Plt, Hel; Wied., Löw. UBS 70), Põi **silts-sults**. Nimetustena kasutatakse ka imitatsiooni üksikele-mente: Wied. **silk**: *silgi* ... 'Bastardnachtigall (*Ficedula Hypolais, F. rufa?*)', vrd. *solk* 'ööbik'. Lind on **silgutaja**, **silgutis** [Muh, Mär *silgutis*, Hää *silgutaja tiib «silk-solk»*; Wied. *silgutaja* (P) 'ein kleiner Vogel, wahrscheinlich = *sil'k-sol'k*'], Vig **käesilgutaja**, Trm **solgutaja** (*solgutaja solgutab «solk, solk, solk»*).

Vrd. Hel *silk-solk* linnuke õppin oma laulu, kui obene *sittun lompi «silk, solk»*, linnuke olli kuulnu ja akkanu laulma «*silk-solk*». Rei **silksaba** on nähtavasti ühendatud kalanimega (näit. hüüdnud väike-lehelind silgusööjale «silk on sol'k» — Rak). «Silk-solk»-laulu ja lüpsihääle assotsiatsioonile toetuvad **lehmalüpsja** (Mih, Tõs, Pär; Hää *lehmalüpsja tiib «silk-solk, silk-solk»*, *jusku lehma lüpsab*; Rap, Iis, Trm; Ivask 58), Nõo **lehmanüsja**, Röp **kitselüpsja**, Muh, Mih, Trm, Plt **lüpsilind**, LNG **lehmalind**. Vrd. *silgutama* 'lehma lüpsma'.

«Vanataat annud lindudele laulu, üks väike hall lind jäänud magama, jäänud ka laulust ilma. Teised laulnud, tema ei oskanud midagi teha. Kord juhtunud ta karja juure. Tulnud lehma lüpsja ja hakkanud lüpsma — «silka, solka ...» Lind kuulnud ja laulnud järele, nii sai ta omale laulu. Praegu on metsas seesama lind, ning rahvas kutsub teda *lehma lüpsjaks*» (Tõs).

«Tilkumine» assotsieerub ka vihmaga, vrd. Muh **vihmalind**, LNg **vihmaviit**, Mär, Vig **vihmavint**, Krk **vihmakull** (laul: «silts, solts, silts, solts»).

Mär *mõni arvestab teda nagu aamriga kõlksib*. Sellest võrdlusest sündisid Mär, PJg, Saa **raudsepp**, Vig **väike sepp** (Löw. UBS 127), Wied. **töldsepp**, Hls **käosepp**; **käöraudsepp** [Vän, Saa, Hls; Krk *käoraussepp*, *üits lind om seante laul «kõlts kõlts»*; Wied. *käuraudsepp* 'eine Art Grasmücke (*Ficedula Hypolais* L.)' (lapsus, vrd. käosulanel!)], Vig **käsiraudsepp** (*käesilgutaja mõnel pool käsiraudsepp*; *käsi* - pro *käe*- põhjustas sõnade *käsi* ja *kägi* genitiivi ühtelangevus — *käe*), Kos, Saa, Hls **käörautaja** (Kos *kui häälitseb «tilk-tolk»*, *siis taob rauda*), Mär **käerautjas** (*kää-*), SJn, Vil **käorausik**.

Sakslased nimetavad käo teenriks või köstriks vaenukägu, kes käo peatset päralejõudmist kuulutab. Käo tegelik «sulane» on see värvuline, kes käopoja üles kasvatab. Täiesti üldiselt on rahva arvates **käosulane**, **kukulinnu sulane** (Jäm **kukulinnu käesulane**) väike-lehelind, vrd. Hlj *käu sulane laulab: «silts silku leiba...»*, Emm *kukulinnu sulane laulab metsas «silk solk»* jne., Vestr. 70 **Käo Sulane** 'Ein Vogel, der sich bevor Kuckuck aufhält', Hup. TN II 445: «Einen Vogel der ihn [Käggi] immer begleiten und sich bei ihm aufhalten soll... nennt der Ehste *käosulane*» (des Guckucks Knecht)», Hup. 63 *käo sullane* 'ein Vogel der sich bey dem Kukkuk aufhält' P, Wied. *käu sulane* 'eine Art Grasmücke (*Ficedula Hypolais* L.)', *kukulinnu sulane* 'Grasmücke, Bastardnachtigall (*Ficedula Hypolais*)'.

Ilmselt Wiedemanni järgi ristiti *Hypolais icterina* ornitoloogilises nimetus *käosulaseks*, kuigi rahva tarvituses on see *Phylloscopus*'e nimetus. Pandagu tähele, et Wiedemannil ka *silk*, *silk-solk* (*silgutaja*) põhivasteks on '*Ficedula Hypolais*' (= *Hypolais icterina*), väike-lehelinnu tähenduse toob ta küsimärgi all, ometi ei tekita tegelik-kuuluvus vähimatki kahtlust.

Suurustüüp ja iseloomulik pesakuju ühendavad rea linde samade nimetuste alla. Väike-lehelindki on **pöialpoiss** (Lüg *üks pisike alli lind on peialpoiss*, *laulab «silk-salk, silk-salk»*), LNg, Tor, Plt **lehelind**, SJn, Saa, Krk **käblik** (Saa *käbliku laul: «silts, silts, solts»*), Tor, Pär **kummilind**. Lisatagu veel S-ste **roheline**, Hag **kaeralind** (*kui silk-solk tuleb, siis on paras aeg akata kaera tegema*).

Mets-lehelind, *Phylloscopus sibilatrix* (Bechst.), on Lääne-Eesti salude karaktersemaid linde. «Laul algab algu- ses aeglase ja hiljemini kiireneva «sip sip sipsipsip»-ga ja lõpeb siristava «sirrrrr»-ga (Kumari ELV 142).

Nimetused on lind saanud siristava «kilgi»-laulu järgi. Vig **metskilk** kuulub ilmselt *Ph. sibilatrix*'ile, kuigi korrespondent on vasteks märkinud 'väike-lehelind'. Üldiselt väike-lehelindu tähistav **lehmälüpsja** kuulub vaadeldavalegi. Laulu järgi pan-

dud on ka **liristaja lehelinnuke** (Härms EMts 1924, 18), S-ste siristaja lehelinnuke, liirutaja.

Stryk 477 **roheline vint** jääb mets-lehelinnu tähenduses mõnevõrra kaheldavaks.

Rohe-lehelind, *Phylloscopus trochiloides viridanus* Blyth., jõudis lääne suunas areaali laiendades Eesti alale möödunud sajandi lõpul. Rahvalike nimetuste kohta puuduvad andmed.

Perekond: **Pöialpoiss**, *Regulus Cuv.*

Kuldpea-pöialpoiss, *Regulus regulus regulus* (L.), on meil kõige pisem lind. Talveks lõuna poole siirduvate asemele tulevad põhjapoolsed isendid. Linnukese lagipea on kuld-kollane; kutsehüüd tasane «si» ja «sit» (Kumari ELV 147).

Nimetused: pöialpoiss, käblik, tihane, idi, tulipunane peakene, kuldpea, kollase peaga tihane, nõgeselind.

Nimetustes märgitakse eeskätt linna pisidust: **pöialpoiss** [Kuu, VNg, Lüg, Muh, Hää; Wied. *peialpois* 'Regulus cristatus, Troglodytes parvulus'], **käblik** [S-ste Vän, VI, M, Nõo — 'Troglodytes trogl.', ka *Regulus regulus* ja '*Loxia curvirostra*'; Wied. *käblik* : *käbliko*, *käbliki* (d), dimin. *käblikokene* : *-kese* 'Zaunkönig (*Motacilla Regulus* L., *Regulus cristatus* Ray.), auch andere Grasmücken'], **tihane** (Hup. TN II 457 *Tühhane* 'Gekrönter Zaunkönig, *M. Regulus*', Fisch. 226 *tühhane* id.). Khn **idi** taotleb häälightsust («*idii, idii*», *sioköst iält tegäd. ju sellepärast i d i ond*). Vrd. pöialpoisi laulu Kuusalust: *tidi-lidi, tidi-lidi, minu pojad on pisikesed*.

Linnukese leekkollast pealage märgivad Löw. UBS 131 **tulipunane peakene** '*Sylvia regulus ignicapillus*', 129 **kuldpea** (örnnokk) '*Sylvia regulus flavicapillus*', (Löw. 71 *peial pois* 'käblik'), Stryk 477 **kollase peaga tihane** '*Regulus regulus*'.

Pöi **nõgeselind** 'pöialpoiss' motivatsioon jääb ebaselgeks.

ALAMSUGUKOND: **KÄRBSENÄPLASED**, *MUSCICAPINAE*

Perekond: **Kärbsenäpp**, *Muscicapa* Briss.

Tänapäeval üsnagi rahvaomaseks saanud **kärbsenäpp** leiud Wiedemanni sõnaraamatus uudissõnade hulgas: *näpp: näpi*, in *kärbse-n.* (< sks *Fliegenschnäpper*), hiljem levis see Jakobsoni lugemiku kaudu (II k., 94). Löw. UBS 79 **kärbse-püüdja** (vrd. vn *мухолов*), Kaigor. 156 **kärbsekütt** võiksid algupärased nimetused olla nagu Kund. 52 **kadakaharakas** ning Hel. 102, Hup. 61 **kadakarästas** (*kaddaka räästas*).

M u s t - k ä r b s e n ä p p, *Muscicapa hypoleuca hypoleuca*

(Pall.), on peagu kõikjal tavaline lind. Nimetustest on teada **must kärbsenäpp**, **metstikk**, **kadakarästas**, **kadakaharakas**, **kärbsepüüdja**, **metskärbsepüüdja** (Kaigor. 154). *metstikk* on must-kärbsenäpi nimetus ka Wied., Russ. 45, Löw. UBS 179 jt. järgi.

Väike-kärbsenäpp, *Muscicapa parva parva* Bechst., on harvem. O. Löwis annab tema nimetuseks **pisikene kärbsepüüdja** (UBS 79).

Perekond: **Hall-kärbsenäpp**, *Muscicapa* Briss.

Kärbsenäppidest tuntuim on **hall-kärbsenäpp**, *Muscicapa striata* (Pall.), kelle kutsehüüd kajab terava «pst» ja «tšri»-na, sageli üheskoos «tšri pst» (Kumari ELV 143). Seda häält matkivad hästi liis **iitsak**, Saa **üüdsäks**, **nurgasäks** (*nurgasäksi* häälitsemine oli siis kuulda, kui inimene või kass liikus tema pesa läheduses. «üüd-säks, säks» tuli kuuldavale).

Muud nimetused: Kuu **kabalind** (*kaba-lind*, *tua nurga pääle tieb pesa, lüdetäb, julge lind*; vrd. Wied. *kaba* 'vorstehendes Ende', z. B. *hoone k.* 'die kreuzweise liegenden Balkenenden an den Hausecken'), Kund. 52 **hall kadakaharakas**, Wied. **künnirästas**, **kadakarästas** 'Braunkehlchen, Fliegenschnäpper (*Pratincola Rubetra*, *Muscicapa atricapilla*)', Kuu **näplik**, Mär **õunapuulind**, Krj **maripuulind** (viimased peatus- ja varitsuspaiga järgi).

ALAMSUGUKOND: RÄSTASLASED, *TURDINAE*

Perekond: **Kadakatäks**, *Saxicola* Bechst.

Kadakatäks, *Saxicola rubetra* (L.), on harilik haudelind, kes asustab niite, soid, rabu ja muud avamaastikku (tihti koos kivitäksiga). Lääne- ja Põhja-Eestis elutseb ta sageli kadastikes. Käitumine, liigutused ja häälitusedki sarnanevad kivitäksi omadega, näit. kutsehüüd: «iid tek tek» (Kumari ELV 124). Sulestiku üldtoon on kollakaspruun (kivitäksil tuhk-hall).

Linnu ametlik nimetus **kadakatäks** puudub KKI kogudes (Löw. UBS 168 «*Kadaka-täks* = Wachholder-Schmätzer, ein sehr guter Name», Kaigor. 124). Linnu elupaika märgivad veel **kadakarästas** (Fisch. 225, *kadda ka räästas*, Russ. 73, Kaigor. 124), Khk **kadakatärt**, Jõe, Muh, Phl **kadakalind**, Khn **kadakatikk**, Ans **kadakasass** (Se *kadajasass* 'mgi varblase suurune hall lind' = kadakatäks?), Hls **niidukiuts** (valkjate vöötidega silma ääres, liigutab saba, häälitseb sageli «kiuts»). Wied.

künnirästas (-räästas) 'Braunkehlchen, Fliegenschnäpper (*Pratincola Rubetra*, *Muscicapa atricapilla*)' võiks olla põhjendatud saabumisega kevadiste künnitööde ajal.

Perekond: **Kivitäks**, *Oenanthe* Vieill.

Kivitäks, *Oenanthe oenanthe* (L.), asustab eriti tihe-
dasti Saaremaa ja mandri lääneosa kadastikke ja Põhja-Eesti
loopealseid. Pesa ehitab ta kiviaedadesse ja humnikutesse, va-
remeisse, müüriõhedesse, rändrahnude alla jt. õõnsustesse.

Kivitäks on umbes varblase suurune tuhkhall lind. Tihti
nõksutab ta kehaga, vibutab ja laiutab saba. Laul on lühike ja
kare, kutsehüüd naksutav «i täk täk». Lind häälitseb intensiiv-
selt ka erutatud olekus.

Kivitäksi rahvaliku nimistu enamiku moodustavad «täksutamise» imiteer-
ingud, millele enamasti liidetakse elupaigale osutav täiendsõna: (kivi)|täks,
-täkk, -taks, -säks, -saks, -säkk, -sakk, -tsäks, -träkk, -traks, -träks, -triaks,
-tikaks, -näks, -nõks, -näkk, -tikk, -tikas, kivitiku-liisu, kivistik, kivi|tikut, -tikutis,
vare-, kivivare-, aia|tikk, kivi|tikutaja, -tikkuja, -tikkiija, -tsäkutaja, -traksu-
taja, -täkkija, -täkjaks, tägitajas, kivitsagaja, kiviraudsepp, kivitaja, kivihing,
kivi|västrik, -rästas, -tihane, -rähn, -ähn, kivitsagaja ähn, kivistik, iiträks,
kitsekarjane, sibulakaupmees.

Saarde korrespondent kirjutab: «See lind, kui tema lendab
kivi peale, teeb äkilise sügava kumarduse ehk kniksu. Hääl
kui haamre löök vastu kivi. Sellest siis on ka see linnuke
emaemade poolt nimetatud **kivitäks**». Nimetust kasutatakse
siin-seal kogu Eestis (Wied. *täks*, Kund. 52 *kivi-täks*), tihti ka
kiviraiuja tähenduses. Analoogiliste nimetustena jätkavad loen-
dit **(kivi)täkk** (Emm, LNg, Tor, KJn; Vil *täkk*: -u, Nõo),
(kivi)taks [Kuu, Hls, S-ste Muh; Wied. *taks* : *taksu*, *kivitaks*
(M) = *traks*; *taks* : *taksi* = *täks*], **(kivi)säks** [Krk, Hel, Nõo,
Puh; Wied. *säks* : *säksa* (d) = *saks*, *kivisaks*], Krk *kivisäkk*,
Saa *kivisakk*, San *kivitsäks* (Wied. id.), Trv *kiviträkk*; **(kivi)-**
traks, **-träks** [VNg, Lüg, Jõh; Vai *k i v i t r a k s u traksuta*; Kod
kiwwitraks 'ein kleiner Vogel, der in Steinbrüchen u dgl. nisten
soll' (Knüpfner Beitr. 1816, 5, lk. 127), Wied. *traks* : *traksi*,
Stryk 477 *kiwwitraks*], Wied. *kivitriks* (vrd. *triksuma* 'von dem
Ton des Steinschmätzers'), **(kivi)tiks** [Kse *k i b i t i k s tiks*
peale «*tiks tiks*», Mih; Wied. *tiks* : *tiksu* (S) = *täks*], Vai, Kod
kivinäks (Wied. id.), *kivinõks* (Russ. 72, Kaigor. 123, vrd. Tor
kibinõks 'kiviraiuja'), *kivinäkk* [Pil, Võ, vrd. *kivinäkk(ar)* 'kivi-
raiuja', Wied. *kivinokkija* 'Steinhauer'], S, LÄE *kivitik* [LNg
kivitik ütleb: «*kivi-tikk*, *kivi-tikk*» jne.; Gös. 139 *Steinbicker*
/ [avis] *kiwwitick* / *tickias*, Wied. *kivitik*, *varet*. '... Bach-
stelze (*Motacilla alba* L.), Steinschmätzer (*Saxicola oen.*)',
Russ. 72, Kaigor. 123], Sa, Muh, Khn *tikk* (Muh *t i k k laulab*
«tikk tikk tikk»), Iis, Trm *kivitikas* (: *-tikka*), Kir *kivitiku-liisu*;

kivistik [Mus; LNg *kivistik laulab* «*kivistik, kivistik*»; Rid, Ris, Kos; Koe *kivistik on kivistiku lind*; Hup. 88 *kiwwistick* 'Steinbicker (Vogel)' H., Wied. *kivistik (kivastik)*, vrd. *kivistik* 'kivine koht, pinnas'], LNg **kivitikut**, Kul **kivitikutis**, Vig **kivitikuts**, Sa, Muh, PJg **varetikk** (Wied. id.), Mär, PJg **kivivarettikk**, Muh **aiatikk** (elutseb kiviaedades).

Nimetuseks võib olla traksutamist-nõksutamist matkiva verbi tegijanimi: **kivitikutaja** (Tor *kivitikutaja teeb* «*tikk-tikk-tikk*»; Kei, Ris, Pst; Jak. I 44, Kaigor. 123), Pal **kivitikkuja**, Wied. **kivitikkija** (vrd. Aud *kivi-tikkija* 'kiviraiuja'), San, Rõu (**kivi**)**tsäkutaja** [vrd. Wied. *tsäkutus* (d) 'Ruf oder Zirpen des Steinschmätzers'], Kod **kivitraksutaja**; (**kivi**)**täkkija**, **-täckjas**, **-täckijas** (Kuu *täckjas*; Gös. 139 *teckijas*, Wied. *täckijas: täkkija, kivi-t., kivitägijas*, Russ. 72 *kiwi tekijas*), Jõe Prangli **tägitajas**. KaE **kivitsagaja** (Rõu *kivitsagaja tsaga nigu vasarege*, vrd. *kivitsagaja* 'kiviraiuja', Hup. 88 *kiwwi zaggama* 'Steine picken od. hauen'), Kaigor. 123 **kiviraudsepp** pärinevad otseselt elukutsenimetustest.

Vrd. analoogilisi saksa täksinimetusi: *Stein|picker, -kletsche, -fletsche, -pletsche, -klitscher, -ätschke, -schäker, -quäker, -klatsche, -quacker, -flet-scher* (Floericke 260).

Plt **kivitaja** 'kivitäks' juures ilmneb *kiivitaja* 'vanellus' mõju. Lind on kividega väga seotud, vrd. Kuu **kivihing**.

Ka teistelt liikidelt laenatud nimetustele liidetakse elukohale osutav täiendsõna: Vai, Mär **kivivästriik**, Vai **kivirästas** (*kivirästläine*), Kod **kiviti hane**, Kuu, Mih, Trm **kivirähn**, Har **kiviähn**, Rõu **kivitsagaja ähn**. Nõo **kivirästik** osutab kivitäksi halli-musta kirjule sülestikule.

Linnu kutschüüet tervikuna imiteerib Kuu **iiträks**, milles fikseeritakse ka vokaalne eellöök. Vrd. Juu *ii-täks, ii-täks* 'kivitäksi hää'l', sm *hiistakka, kiistakka, tiistakka* 'kivitäksi'.

Pärnu-Jaagupis on linnu traksutamise sõnaline imitatsioon («*kittu, kittu, sokk, sokk*») arendatud fabuleeritud lookeseks, mille vahendusel tekkis nimetus **kitsekarjane**. Wied. **sibulakaupmees** tuleneb linnu tavast pesitsusperioodil teeservades kummardusi teha ja hää'litseda, otsekui kaupmees kaupa pakudes.

Perekond: **Lepalind**, *Phoenicurus* Forst.

Aed-lepalind, *Phoenicurus phoenicurus phoenicurus* (L.), pesitseb arvukalt nii maal kui ka linnas: eelistatud valgusrikkad nõmmemännikud vahetab ta sagedasti parkide ja aedade vastu. Karakterseid tunnuseid on linnul mitmeid — roostepunane saba ja rinnaesine, valge laup (♂), kiire sabaväristamine ning hää'litsused (kutschüüd «füid tek tek»).

Nimetused: lepalind, lepa-, punajütt ~ punaüüt, lepa-vitt, tulisaba, tulisaba-lind, tulelind, lauklind.

Ametlikus nimestikus *Phoenicurus*'ele kuuluv lepalind on rahva tarvituses hoopis laiema tähendusmahuga nimetus. Tänapäeva keeletarvitajad seovad lepalinnu enamasti puunimetusega, vrd. analoogilisi kaselind, pajuharakas, õunapuulind, kadakalind jt. Tegelikult märgib lepalind mitmesuguseid värvuliste liike, kelle sulestikus leidub punast (vt. Wied.).²¹⁵ Murdeti on (punane) lepatriinugi lepalind, vrd. Hup. 120 leppalind 'Ketterling' P., Wied. (A) id. (lepalind 'lambahänilane' on sekundaarne). Küll lähtub eufemistlik lepp : lepa, lepu 'Blut (ausgeflossenes, bes. von Thieren), Blutwasser' puunimetusest.²¹⁶ Leidub ainult paar kindlat teadet lepalinnu kuulumisest *Phoenicurus*'ele (Tõs, Käi; Wied., Russ. 74).

Värvust ja kutsehüüdu fikseerivad Pil lepaüüt, SJn punaüüt, Tor punaüüt, Rap lepavitt; roostekarvalist saba märgivad Mär, Hag, Juu tulisaba (Juu tulisaba on nehoke all lend, saba alt ja poo alt on punane), Jõh tulisaba-lind, Mus tulelind, vrd. vn зорухвостка. Isalinnu valge lauba järgi on lepalind lauklind (Tln).

Perekond: Punarind, *Erithacus* Cuv.

Punarind, *Erithacus rubecula rubecula* (L.), on saanud nimetused roostepunase kurgualuse ja puguala järgi: punakael [Löw. UBS 67 ... (-õrnnokk), Härms EL 108, Michelson EMts 1936, 321], punarind, punakurguke (Härms EL 108), vrd. sks *Rotkehlchen* id. Punarind tegutseb peamiselt madalal põosastes ja oksarisus, vrd. Tor risulind. Tõenäoliselt hüütakse teda ka lepalind nimetusega.

Perekond: Ööbik, *Luscinia* Forst.

Ööbik, *Luscinia luscinia* (L.), on sage, kuid võrdlemisi ebaühtlase levikuga rändlind. Liik elutseb peamiselt leht-kõrgvõsades ja lehtvõsastikurohketes metsades veekogude lähedal. Laul on parimaid linnulaule, kõlav ja väga vaheldusrikas, deklameeriva laadiga, korratavate stroofidega. Kevadel laulab ööbik kogu päeva, suve poole peamiselt öösiti.

Enamik nimetusi pärineb laulu sõnalistest imitatsioonidest, mitmed rõhutavad laulu ilu või laulmise aega, üksikud on teistelt lindudelt või naaberkeeltest laenatud: sisask ~ sisas, sisa, sisak(as) ~ siisak, siskalind, susilind, ööbik ~ ööpikk ~ ööpitk, üpik, õpik, pikk, laksutaja, käeraudsepp,

²¹⁵ Vrd. H. Suolahti, Vir. 1906, lk. 141.

²¹⁶ Vt. E. R. Nirvi, SK, lk. 249.

solk, kiri-, kili|küüt, küüt, toopiits, härjalind, osataja lind, künni|lind, -tsirk, õitsilind, õitsi, kuldnohk, kukulind, tihane, laulutihane, metsakasak, piu, pihu; lakstigal, salavei; pailaps (laulujumala poolvelle, lauluisa, väsimata laulu- lind, igavene laulja, laulukuningas, aotütar, aokägu).

Kogu keelealale ühine nimetus on kirjakeele kaasabil välja kujunemas. Eakas nimetus on eL sisask (ajuti kaugemalgi — Tor, JJn, Ann) koos variantidega: sisas (äärmine kagunurk, Lei, Lut), JJn, SJn, Vil sisa; sisak(as) (Kul, Nis, Kei, SJn, Kõp), Jõh siisak, Rõu siskalind, Tor susilind [sisu (< *siso) metatees]. Vrd. veel Vai sisokkaine, Trv sōsesk, Lut shizhāks (Kallas LM 23). Sugulaskeelte vastetest märgitagu eesti-ingeri *sisoova, sisov, vdj sisav, sisas, sisava, sisavainen*. A. S a a r e s t e peab võimalikuks onomatopoeetilist päritolu, vrd. verbe *sisima, sisisema*.²¹⁷ *sisaski* puhul on tegu hääliitsust matkiva si-silbi reduplikatsiooniga, mille kordussilbi vokaal on dissimileerunud. Vrd. ööbikulaulu stroofi «zizizizizizizida» B. Hoffmanni järgi (KV 13).

Sõnastikud fikseerivad kõnealuse sõna järgmiselt: GutsL. Nachtigal *szissas*, Gös. 263 Zaun-könig / *sissakas*, Clajre 242 *Sissask*, i 'die Nachtigal', Hup. 223 *sissask*, i., it. *sissak*, i., it. *sissas* 'die Nachtigall' d., Wied. *sisa* : *sisa* (S, SO), *sisuke* : *sisukese* (A), *sisask* : *sisaski* (d), *sisak* : *sisaku*, *sisakas* : *sisaka* (G), viimane ka — 'Zaunkönig'. Sõna esinemise kohta vt. ka Saareste EKMS 636.

Ööbik ~ ööpikk ~ ööpik on tänapäeval kõige ulatuslikuma levikuga, ainuvalitsusele pürgiv nimetus. Kirjanduse kaudu sai see tuttavaks ka varasematel teiste nimetuste aladel, vrd. Rid *meie keelil o ärralend, antvergtid ütlevad ö ö b i k*; Se *ööbik, olõ kuulnu kül, et kutsutass ka ö ö b i k* jne. Trv *üpick*, Plv *öpick* on rahvaetümolooogia näited, Kse *pikk* — nimetuse lühenenud kuju.

Varasemad allikad toovad *ööbiku* järgmistes kujudes: Gös. 305 Nachtigal (acredula) *öhpitck*, Hel. 149 *öpick*, Vestr. 70 *Ö Pitk*, Hup. TN II 456 *Oepitk*, Holz 120 *Öpick*, Hup. 161 *öpick* od. *öpick*, a 'Nachtigall' r., Fisch. 222 *Oepick*, Kund. 52 *öö-pitk*, Wied. *öö-pikk löksutab* 'die Nachtigall schlägt', *öö-pitk*, *ööpick*.

ööbik kujutab osa linna üpris varieeruvast laulust, vrd. Krk *ö ö p i k laul*: «*ööpick, ööpick*»; LNg «*ööbik, ööbik*», *ütleb kohe ese* jne. Nimetuse ja lauluelemendi «*ööpick*» territoriaalne levik enam-vähem kattuvad;²¹⁸ tüve *u* seletub *ik*-sõnade analoogiaga.²¹⁹ Konsonantset, rõhutatud elementi matkivad ka *pikk*,

²¹⁷ A. Saareste, LVEM, lk. 91.

²¹⁸ Vt. E. Laugaste (-Treu), OESK I, lk. 143.

²¹⁹ A. Saareste, LVEM, lk. 89.

tüdruk, liks, niidinukk, vaku, laks, lüpsik, virk, lauk, kirjak jt. rahvalikest imitatsioonidest. Vrd. ka üksikelemente läti ja leedu rahvalikest ööbikulaulu tõlgitsustest: lt ko pirk, cik, ort, klips; ld jurgut, važinok, paplak, stabdyk jne.²²⁰ «Viljandi maal üteldakse, kui ööpik laulab: kiriküüt lööb» (Kunder EKMSA 1880, 55). «Öö-pikk» ja «plaks, plaks»-laulu nimetatakse ka laksutamiseks (Saa, Trv, Plv jm., Trv laksutaja), naksutamiseks (Lüg), tiksumiseks (Juu) jne., vrd. Hel. 141 *muisutama* 'anschlagen, wie eine Nachtigall', tav. 'huultega naksutavat häält tegema'. Ka paar väike-lehelinnult üle kandunud nimetust sobivad ööbiku «löömist» kujutama: Aud *käeraudsepp* (Hup. 63 *käo raudsep* 'Nachtigall' selt. J.), *solk* (Hup. 228 *solk*, Wied. *sol'k*: *sol'gi* 'Nachtigall').

ööbiku põhimõtteliselt õige etümoloogia on andnud juba Fr. R. Faehlmann ja baltisaksa ornitoloog O. Löwis.²²¹ Ka A. Saareste ja L. Kettunen on kõige tõenäolisemaks pidanud ööbiku onomatopoeetilis-rahvaetümoloogilist algupära.²²²

Teine etümoloogia pärineb A. Ahrensi: «ööpik Nachtigall, von öö Nacht, und F[innisch] pikku klein (bei Vogelnamen gebräuchlich)».²²³ E. Ahrensi tõekspidamisi arvestades («Die Ehstnische Sprache ist eine Tochter der Finnischen...»)²²⁴ saab seesugune seletus mõistetavaks. Sama etümoloogiat on teatava kõhklusega respektieritud ka hilisemal ajal.²²⁵

Kiriküüt on ööbikuga analoogiline nimetus, vrd. näit. Hls *kiriküüt* «laulab «kiriküüt', kiriküüt'». Sõna kunagist laia levikut tõendavad praegu lahku jäänud esinemisalad: Pä (~ Pär *kiliküüt*), Var, LõM, Ote, San, Krl, JMd, VNg, Vai (*kiri-kiuto*); Wied. *küüt* [*kiut*: *kiudu* (P) 'Nachtigall', *kiriküüt* (PF) id.].

Vrd.: «Põllumees kündis härgadega. Härge nimed olid Kiri ja Küüt. Härjad olid laisad, nii et põllumees neid alatasa pidi sundima: «Kiri, Küüt! Laisk, laisk! Too piits, too piits!» Tüdruk tõi kojast piitsa ja siis kajasid piitsa hoobid. Seda kuulis ööpik lähedast metsast ja järgmisel hommikul laulis ta: «Kiri, Küüt! Kiri, Küüt! Laisk, laisk! Tüdruk, tüdruk! Too piits, too piits, plaks, plaks. Ja täna päevani laulab ööpik niisama ning rahvas hüüab teda künnilinnuks» (Hel). Imitatsioonis resp. nimetuses *kiriküüt* on

²²⁰ Vt. E. Laugaste (= Treu), ÖESK I, lk. 150.

²²¹ Fr. R. Faehlmann, VGEG I₃, lk. 86 (joonealune märkus); O. Löwis, UBS, lk. 92.

²²² A. Saareste, LVEM, lk. 89, 91; L. Kettunen, EK 1924, lk. 26—27.

²²³ E. Ahrens, GES I, lk. 160.

²²⁴ Sealsamas, lk. 1.

²²⁵ Vrd. J. Mägiste, KKult. I, lk. 16; DLK, lk. 101; A. Saareste, KE I, lk. 63.

seega sulanud kokku künnihärgade nimed: *Kirju (Kiri), Kirjak ja Küüt* või lääne-eestiline *Kiut*. See element on oma levimisel muutunud mõnel pool arusaamatuks ja ununenud selle esialgne tähenduski, nii et seda võetakse kui onomatopoeetilist sõna.²²⁶

Lauluimitatsioon on aluseks Iisaku nimetusele **toopiits** 'ööbik' (*tämä laulab «too piits, too piits, plaks-plaks-plaks»*).

Loode-Läänemaa **härjalind** (Wied., Kund. 53) toetub lauluimitatsioonile kaudselt, vrd. LNg «*tütruk, tütruk, too piitsa. käsib lauku lüüa, siis tirib piitsa «trr, vaku, vaku» selle pärast teda ärjale n n u k s ütakse*. Kündja hõigete jne. matkimise pärast oli ööbik Tõstamaal **osataja lind**.

Härgade sundimisena tõlgitsetud lauluimitatsioon seletab ka **künnilinnu** päritolu, vrd. Sjn *sisa peetakse künni linnuks, sest et temal künnipoisi ärge sundimise sõnad olema; Muh künnilind laulab ikka: «kirju kiutu, kirju kiutu»* jne. Tuntakse ka teist põhjendust: Pär *ööbik, künnilind toob endaga kaasa sooja kevadel ja kuulutab ühtlasi künni algust, sest on saanud ka oma nimetuse*. Nimetust künnilind kasutatakse sporaadiliselt kogu keelealal (Har **künnitsirk**), järjekindlamalt aga Lääne-Eestis (Wied., Kund. 52 «*öö-pitk ehk künnilend*»).

Öitsilind kajastab nii linnu öist laulmist kui ka olustikku: ööbik «*paneb öitsiliste südamed rõmu pärast tuksuma. Teda nimetatakse seepärast ka öitsi lind ja sisask*» (Jak. I 47), «*Öitsilind sellepärast, et ta nii kaua laulab, kui öitsiaeg on. Ööbiku lauluga algab öitsiskäimine, ööbiku lauluga lõpeb*» (Trm). Nimetus esineb Mih, Tor, Nis, Juu, Iis, Trm, Avi, KJn, Trv; Wied. (SO), Jak. I 23, 47. Vrd. nimetuse lühenenud vormi Krk **öitsi**.

Kauni laulu pärast on ööbik Kadriinas ja Annas **kuldnokk** (vrd. rahval. «*kuku sa, kägu, kuld nokka...*»; *kuldsuu* 'hea jutumees'), Kihelkonnal **kukulind** (*kukulind laksus nõnda kevade õõse, pööva pole kuulda olnud*). Kodaverest on teada, et vanad inimesed nimetasid ööbikut **tihane, laulutihane** (*tihane latsutab jo, tämadä kutsutasse üäbik; lid'issäb nagu tihane*). Näib, et ööbiku «*laksutamist*» ja «*sihistamist*» on eri lindudele omistatud ja seepärast teist nimetustki kasutatud, vrd. *tihane laalab tõissmuudu ku üöbik, sihiseb aga*.

S. H. Vestring annab *metskask* vasteks ja seletuseks 'Buchfink, avis luscinia cantu imitans' (70). Har **metsakasak** 'mingi lind' näitelause (*siin nigu mõtsa kasa kaka? nakasse laulma*) suunab mõtet mingile hea lauluga linnule. Nimetus võiks ööbikule kuuluda.

Lei **piu** (< **piho*), Lut **pihu** (*pihu um lakstigola*) märgi-

²²⁶ Vrd. E. Laugaste (-Treu), OESK I, lk. 134.

vad mujal üldiselt peoleod. Naaberkeeltest laenati **lakstigal** (Lei *lakstigal*, Lut *lakstigola* < It *lakstigala* 'ööbik'), Lut *salavei* (*salavei* < vn *соловей*).

Ööbiku kohta öeldakse tihti: «Heal lapsel mitu nime». Nähtavasti selle fraasiga otseses seoses seisab Ann **pailaps** 'ööbik'. Tarvastust pärineb rida poetilisi nimetusi, mis näivad küll laiema levikuta individuaalne looming olevat: **laulujumala poolvelle**, **lauluisa**, **väsimata laululind**, **igavene laulja**, **laulukuningas**, **aotütar**, **aokägu**.

Perekond: **Rästas**, *Turdus L.*

Kolga-Jaanis öeldakse: *on paelu räästid, kis nid kõkki tiäb*. Rästaste hulka arvatakse ka kuldnokka (*musträstas*) ja mitmeid teisi linde, vrd. Wied. *räästas* : *räästa* (*raag*, *rääst*, *rääst-laine*) 'Drossel-, auch andere Vogelarten...' Ornitoloog A. Jõe teatel on Püha kihelkonnas kõik rästad *hallrästad*, Pöides — *rästad*.

Üle maa tuntud rästas esineb kirjakeelsel kujul peamiselt Ida-Eestis; Lääne-Eestis ja saartel — *räästas*, Kesk-Eestis, Muhus — *riastas*, *reastas* (pikka esimese silbi vokaali võib kohata siiski näit. ka Iis, TMr, Har, Rõu, Se jm.).

rästas kuulub läänemeresoome ühise sõnavara hulka, vrd. lv *liēgā-raštā* 'laulurästas; ööbik', *raštāji* 'rästas', vj *rassa*, *räsāz*, sm *rastas*, *rästās*, *ratsas*, is *rästähäin*, krjA *račoi*, *račoi-linduine*, krjV *rastahañe* jne. (vt. Kalima IKBL 151). Sõna on balti laen, vrd. ld *strāzdas*, It *strazds*, mprs *tresde* 'rästas'.²²⁷ H. Ojansuu toob *rästa* vanimate läänemeresoome aluskeelde laenatud balti sõnade hulgas.²²⁸

Hallrästas, *Turdus pilaris L.*, on kõige seltsingulisem rästaliik. Pesakolooniaid võib leida igasugustest puistutest — hallrästas on väga eurütoopne lind. Koloonia lähedusse ilmuvat võõrast võtab vastu vali, harakat meenutav «ksäd-ksäd-ksäd...» ja ekskremendilasengud.

Nimetustes kajastuvad hääl, käitumine ja värvus: I. **hoburästas**, **tärr**, **tärr-tärr**, **tärr-rästas**, **täristis**, **hobutäristis**, **täristi-**, **käristi-**, **kiristi|rästas**, **kärt**, **lärt**, **kädistaja**, **kätkas**, **tulirästas**, **pajuharakas**, **kadakarästas**; II. **paskrästas**, **sitalind**, **pasknäär**, **hall-**, **kirju|rästas**, **rästas**, **rootsi-**, **pott|rästas**.

I. Hallrästa levinuim nimetus on **hoburästas**, mis teaduslikus nimistus kuulub *T. viscivorus*'ele [eR, eP, Krk; Gös. 105 Weisse (Drossel) *hobbose rähst*, 265 Kramet Vogel /*turdus/hobbo rähstas*, Vestr. 71 *Hobbose Rääst*, Hel. 94 *hobboräästas* 'ein Drossel, Krams-Vogel', Clare 220 *hobbo räästas* 'eine Pferddroßel', Hup. 44 *hobbo räästas* od. *rääst r. d.*, *rästas d.*

²²⁷ V. Thomsen, BMFB, lk. 220; J. Kalima, IKBL, lk. 151.

²²⁸ H. Ojansuu, Vir. 1905, lk. 22.

'Krammetsvogel; Pferde- od. schwarze Droßel'. r. d. 'bunte Droßel' P., Wied. *hoburäästas*, *hobuse-r.*, (*root'si-r.*) 'Mistel-drossel (*T. viscivorus*), Krammetsvogel (*T. pilaris*)', Kund. 52 *hoburäästas* '*T. pilaris*'].

Emakeele Seltsi korrespondent M. M ä e s a l u mäletab juba lapsepõlvest põhjendust, et *hoburäästas* on pandud hobuse moodi puristamise pärast. *T. viscivorus*, kellel on sama nimetus, häälitseb kutsehüüuna hobuselikult närisevat «šärr»-i. Paĕinatärinat otseselt matkivad Emm, Käi tärr, tärr-tärr, Käi tärr-räästas (*t ä r r - r ä s t a s* on all lind, täristab «tärt-tärt-tärt»), Juu täristis, hobutäristis (*meil öeldakse oburäästas või t ä r i s - t e s*), Rei täristiräästas, Käi, Rei käristiräästas, Rei kiristiräästas, Aud, Ans kärt, Phl lärt 'hallräästas' (vrd. häälitseuse imitatsiooni: *tärt-tärt, kärt-kärt* — Käi), Iis kädistaja, Pöi kätkas. Ka Kod tuliräästas 'kareda olekuga naisterahvas («tulihark»)» kuulus algselt usutavasti hallräästale. Iisakust teatatakse: «Hallräästa tuntumaks nimetuseks on **pajuharakas**, ka peetakse teda pahaks linnuks nagu harakatki». Nähtavasti kädina ning põlevate kadakate pragina sarnasusest sündis e **kadakaräästas** [Hup. 61 *kaddaka räästas* 'Fliegenschnapper (Vogel)'], sks *Wachholderdroßel*. Kuigi nimetus on ainult Iisakust fikseeritud, kuuleb seda rahvakeeles üsna sageli.

II. Pesale lähenejat võtab hallräästas vastu ekskrementilasengutega, vrd. **paskräästas** [Kaa, Pä, eL; Wied. *paskräästas* 'Krammetsvogel (*T. pilaris*)', Stryk 477, Ivask 58], Vän **sitalind** (*päskräästas olli s i t a l i n d*), Iis, Vas **pasknäär**. Töenäoliselt on kaasa mõjunud ka linnu hää. Ka metsnäär on **p a s k n ä ä r**, kuigi see lind pesa kaitseks ei ekskrementeerii.

Värvust märgivad **hallräästas** (S, Lüg, Ris, VJg, Trv, Krk; Vestr. 70 *Halrääst* 'der Kramp Vogel', Hel. 91 *hal räästas* 'der Kramsvogel', Hup. 38 *hal rääst* od. *räästas* 'Krammetsvogel', Fisch. 209 *halrääst*, Wied. *hall'räästas* jt. id.), TMr **kirjuräästas** (linnu selg on kastanpruun, pea ja päänipuala hallid, alapool kollakas). Hallräästas on ka lihtsalt **räästas** (Krk *räästas om all, laul röGINE muudu*; Clare 220 *Räästas* '... Krammetsvogel'). Lisatagu veel Wied. **root'siräästas** (*T. viscivorus*'ega ühine) ning **pot'räästas** (lauluräästalt).

Musträästas, *Turdus merula merula* L., on peamiselt Eesti lääneosa haudelind: Kuusalu-Paide-Kilingi-Nõmme joonest ida pool pesitseb ta harva.

Välimuse poolest sarnaneb musträästas kuldnokaga, on sellest ainult suurem, sametmusta sulestiku ja intensiivselt apelsinkollase nokaga. Suuri seltsinguid ta põlgab.

Nimetused: must|räästas, -varblane, hobu-, laulu-, pott|räästas, suur räästas, künniräästas, künni-, kirsi|lind, jõeköster, kadaka|lind, -kana, siplasekukk, hangelind, kakaviit.

Ametlik musträästas esineb *Turdus merula* rahvakeelse ni-

metusena Saaremaa idaosas (VII, Pöi) ja Muhus (Pöi *musträästas oo si'ik must ja püstema sabaga kui mustvarblane*). Nimetus leidub Hellel (142), Hupelil (TN II 454) ja teistel hilisematel autoritel samas tähenduses. Noarootsis märgib ka **mustvarblane** musträstast (tav. 'kuldnokk').

Teiste rästastega ühised on Saa, Pöi **hoburästas** (Vestr. 71 *Hobbose Rääst 'Schwarzer Droßel'*), Hel. 129 **laulurästas** (*lauloräästas 'die Amsel'*), Ans **potträstas** (laulurästalt). Teistega võrreldes näib musträstas suurem, vrd. Saa **suur rästas**. Wiedemann esitab musträsta nimetustena veel **künnirästas** (ka Löw. UBS 74) ja **künnilind**.

Sügiseti külastab musträstaski marjaaedu, mille järgi VII, Pöi **kirsilind**. Talvitudes tegutseb ta tihti jõe ääres jäävabadel kohtadel, vrd. Khk **jõeköster**. Noa **kadakalind**, Khk Vilsandi **kadakakana** osutavad linnu kohalikule viibimispaigale. Khk **siplasekukk** võeti tõenäoliselt musträhnilt värvuse järgi. Noarootsis on ta veel **hangelind** (*et hangele ta kevade ootel lendab ja lume sulatab*). (S-ste IdE *rootsvarblane 'Turdus merula'* ka 'kuldnokk' — muudel andmetel ainult 'kuldnokk'.) Mus **kakaviit** on nähtavasti onomatopoeetiline, musträsta laulumotiivi matkiv nimetus.

Vainurästas, *Turdus iliacus iliacus* L., on nimetuste poolest kaunis vaene. Ametlik **vainurästas** (< sks *Weindroßel 'Turdus iliacus'*) leidub vaid Löw. UBS 73. Linnu ärevushäälitsus kõlab peagu nagu hallrästal, aga on veelgi teravam, vrd. S-ste **täristilind**, Iis **rägistaja**. Iisakus viitavat **kadakarästas** elukohale (?).

Laulurästas, *Turdus philomelos philomelos* Brehm., saabub aprilli esimesel poolel. Lind eelistab kuusemetsi, tihti laulab kõrgel ladvas. Laul on parimaid linnulaule, kõlav ja vaheldusrikas. Laulurästa pesa on pappmassi taolise kõva ja sileda sisevooderdusega potitaoliselt korrapärane ehitis.

Nimetused märgivad linnu head laulu, selle sarnasust ööbiku omaga, elupaika, pesakuju jm.: **laulurästas**, **abi-**, **võlts-** ~ **valts-**, **vale-**, **eba-**, **kuuse-**, **kuusiku-**, **künniööbik**, **ööbikusulane**, **ööbiku hoorapoeg**, **ööbiku poolvenda**, **künnilind**, **kiriküüt**, **sisask**; **metsrästas**, **kaasikulind**, **varikutsirk**; **hobu-**, **hallrästas**, **täristilind**, **pask-**, **pott-**, **viinrästas**, **karjalind**.

Vaheldusrikka laulu pärast peetakse laulurästast kohati ööbiku eriliigiks, vrd. Vän *ööbikuid on kahte seltsi, enne on mingisugune, kelle nimi mul meelest on läinud, aga siis tuleb päris ööbik*. Rästaste hulgas on ta parim laulik, pälvides nimetust **laulurästas** (manner, välja arvatud eR; Fisch. 210, Hup. TN II 454, Wied., Kund. 52, Jak. I 23 jm., vrd. sks *Singdroßel*, vn *певчуú дрозд*). Suure vaheldusrikkusega meenutab laulurästa laul ööbiku oma.

Laulusugulusele ööbikuga osutavad paljud nimetused: Noa **abiööbik**, Hel **ebaööbik**, Trm **valeööbik** (ka S-ste); **võltsööbik**

(*valts*-, Mär, Vig, Lüg, Pal, Nõo), Khk, Noa, JMd kuuseööbik, Iis kuusikuööbik, TMr künniööbik, ööbikusulane, Trm ööbiku hoorapoeg, Rid ööbiku poolvenda. Mitmed nimetused on ööbikule ja laulurästale ühised: Krj, Noa, Vig künnilind (Noa lauluräästas, abiööbik, kuuseööbik, künnilind ja sel põhjusel, et väga ööbikule sarnaneb oma ilusa lauluga; Vig «Pugu, Küüt, Pugu, Küüt! vaole, vaole! too piits, too piits!» künnilinnu nime võiks ta õigusega kanda, sest sel ajal kui ta ilmub, olidki härjad põllul kündmas), Pär kiriküüt, Trm sisask (mõni ütles peris ööbikut sisask, aga mõni ütles valeööbikut sisask, ööbik on ikka ööbik, valeööbik on sisask — niimoodi vaieldi).

II. Elupaigale viitavad Hls metsräästas (*metsräästas* laulab ilusti nagu ööbik. laulab kevadel vara ja iki ästi kõrge puu ladvas), Wied. kaasikulind, Se, Lei varikutsirk ja juba mainitud kuuse-, kuusikuööbik.

Teiste räästastega ühised nimetused on Iis, Saa hoburäästas, Rei hallräästas, Wied. täristis-lind, Võn paskräästas (*paskräästaks* ütakse sellepärast, et ta, kui ärritatud saab poegade ajal, siis ta teeb «trätätät» nagu inimesed kõhu lahtiolekul praksutavad «purpurpur»).

Laulurästa pesa on korrapärane potikujuline ehitis, mis seestpoolt kõdupuu killukestega siledaks voolitud, nagu oleks see papist, vrd. Jäm, Ans potträästas, Hää, Sjn kõduräästas, sm kehorastas id. Wied. viinräästas pärineb saksa keelest (< *Weindroßel*). Ebaselgeks jääb Trm karjalind motivatsioon.

Hoburäästas, *Turdus viscivorus viscivorus* L., on kui-vade männikute laulik, vrd. Pär nõmmeräästas. **Hoburäästas** pandi näriseva «šärr»-i järgi (vrd. sks *Schnarre*): Fisch. 209 rääst; *Zobbose Rääst* 'T. viscivorus', Hup. TN II 453 *Hobbose Rääst* 'Misteldrossel, Schnarre...'; Russ. 71, Löw. UBS 73 id., Wied. *hoburäästas*, *hobuse-r.*). On teada veel Wied. **root'siräästas** 'Misteldrossel (*T. viscivorus*), *Krammetsvoegel* (*T. pilaris*)' ning Prangli **paskräästas** 'T. viscivorus'.

SUGUKOND: SABATIHASLASED, AEGITHALIDAE

Perekond: **Sabatihane**, *Aegithalos* Herm.

Sabatihane, *Aegithalos caudatus caudatus* (L.), saab eriti nähtavaks talvekuudel, mil ta salkadena laialt ringi hulgub. Lind pesitseb niisketes leht- ja segametsades. Nimetused: **sabatihane** (Stryk 476, Löw. USB 186), Vig siidisaba (*Bombycilla*'lt), Mär **metstihane**, Prangli **lumelind**.

Perekond: Tihane, *Parus L.*

Tihase perekondlasi on Eestis seitse liiki, kellest kuus on tavalised.

Tihaste sügisene elamute ümbrusse ilmumine on külmade alguse märgiks.

Nimetused: tihane ~ tiane, tiha, tihake, tiha|lane ~ -line ~ tialane, tigane, tiga|lane ~ -line, idirasvlane.

Üldtuntud nimetuse **tihane** variantidest on märgitavad **tiane** (Hls, Krk, Krl, Har; Wied. *teane*). Wied. **tiha** : *tiha* (pt), Trv **tihake**, Har **tiha|lane** ~ -line, Rõu, Lut **tialane**, eL **tigane**, San **tigaline**, Ote, Urv, Rõu, Se **tigalane** (konsonantide vaheldus võiks seletuda sõna onomatopoeetilis-deskriptiivse iseloomuga). Hellel ja Hupelil leiame esimese silbi vokaaligi vaheldust: Hel. 191 *tühhane* 'der Zaun-König', Hup. 254 *tühhane* r. *tüggane* 'Zaunkönig' d., nende kõrval Hup. 245 *tiggane* 'Zaunkönig', d., *tiggalinne* 'Meise, Meischen' d. Etümoloogia seisukohalt väärib tähelepanu tähendus 'Zaunkönig' = käblik — (hästi) väike lind.

Sugulaskeeltes märgivad tihast ja teisi väikelinde lv *tī*, *tī'd* 'tihane', vdj *tiiti*, sm *tiainen*, *tijanen*, *tiainen*, *tihanen*, *tiiti*, *liitinen*, is *tioin* krj *tiaiñe*, vps *tšeiāñe* id. jne. Foneetiliselt lähedasi nimetusi pakuvad ka kaugemad sugulaskeeled.²²⁹

Soome tihasenimetuste onomatopoeetilisele päritolule juhiavad tähelepanu H. Suolahti²³⁰ ja F. Äimä.²³¹ Tõepoolest, tihastel «on ... teatud karakterlik hüüd, mida kõik tihasetõud kuulda lasevad. See kõlab nii: «si-si-si» või «tsi-tsi-tsi» ja on haruldaselt peenike ja puhas» (Kaigor. 31); vrd. Eestis (ja Soomeski) tuntud värssi «tii-tii tihane». Tüve *i* näib siiski pigem deminutiivset kvaliteeti kandvat kui häält matkivat. Sõna semantika (tendents tähendusele 'väike lind üldse') vastab esitatud etümoloogiale. Vrd. veel e *tihu(lane)* 'kihulane, sääsk', vdj, sm *tih* id., rts *tita* 'tihane' jne.

Khn **idirasvlane** 'tihane' esimene osis on samasugune deskriptiivne sõna nagu *tiha(ne)*, sm *tiiti*, eL *tsibe* (hänilane) jne.

Sootihane, *Parus palustris palustris L.*, ning **põhjatihane**, *Parus montanus borealis Sel.*, sarnanevad teineteisega üliväga. Stryk 476 nimetabki mõlemat sama nimetusega **halltihane** (Löw. UBS 77 *hall tihane 'P. palustris, borealis'*).

²²⁹ Vt. Y. Wichmann, FUF XI, lk. 246; E. N. Setälä, FUF II, lk. 241.

²³⁰ H. Suolahti, Vir. 1906, lk. 141.

²³¹ F. Äimä, Vir. 1904, lk. 123.

Kui lisada LNg **pajutihane** 'sootihane', Vig **väike tihane** '*P. atricapillus*', on nende tihaselike nimistu ammendatud.

Tutt-tihane, *Parus cristatus cristatus* L. Nimetused: **tutiga tihane** (Löv. UBS 77 *tutiga tihane*, Stryk 476 *tuttiga tihane*, Ivask 59 *Taevaskoja tutiga tiganen*), Rõu **tutt-tihalane**, Juu **metsatihane** 'tutt-tihane'.

Musttihane, *Parus ater ater* L., on talvel vähesearvuline või puudub. Valge põselaigu pärast meenutab ta veidi rasvatihast: Kuu **metstihane** on *halligas*, *muidu kui rasva tihane*. Liik eelistab okaspuid, eriti kuuski: Stryk 476 **halltihane**, Kumari EL 341, S-ste **kuusetihane**.

Sinitihane, *Parus caeruleus caeruleus* L., ei erine väga palju rasvatihasest. Sinaka pealae järgi nimetatakse teda **sinine tihane** (Löv. UBS 77, Stryk 476).

Rasvatihane, *Parus major major* L., on üks tavalisemaid liike inimasulate juures pesitsusajal, eriti aga talvel.

Rahvalikest nimetustest selgub, et rasvatihane on teiste hulgas tuntuim, külmade saabumist kuulutab, rasva armastab jne.: **tihane**, **metsatihane**, **külma|tihane**, -lind, talitihane; **rasva|tihane**, -lind, -vana, -näkk, -poiss, **rasvlane**, **rasva|jaak**, -ants, -rants; saeviilija, suur sepp; kollane tihane, vaigepõsk.

Rasvatihast hüütakse tihti lihtsalt — **tihane** (*tiane*, *tigane* jne.): Prangli, Lüg, VJg, Ris, Juu, Hel, Vas jm., vrd. Wied. *tigaline* : *tigalise* (d), *tigane* : *tigatse* (d) 'Meise, Fettmeise (*Parus major* L.)', Kund. 53, Russ. 60 *tihane* '*Parus major*' jne.

Suve ajal pole rasvatihast peagu nähagi. Siis elab ta metsas, vrd. Emm, Rõu **metsatihane** [Hup. 140 *metsatihane* 'Meise, Meischen', Wied. *metsatihane* 'Kohlmeise, Fettmeise (*Parus major*)', Kaigor. 31]. Majade juurde tuleb linnuke külmade saabudes. Vastavad nimetused: **külmatihane** (Sa, Hi, Muh, Mar, KJn, Plv; Wied., Kaigor. 31), Khk, Hää, Hls **külmalind** (Hää *rasvatiänne on külmalind, sis tuleb külma sii on juba tääda, kui tiänne õues on*), S-ste Mus **talitihane** [Wied. *talitihane* 'Kohlmeise (*Parus minor*)', vist eksitus — pro '*Parus major*'].

Lind himustab rasva, vrd. eR, eP, M **rasvatihane** (Wied., Russ. 60, Löv. UBS 76 jm.), VJg **rasva|lind** ~ -linnuke [Gös. 292 *meise* / (*parus*) *tihane* / *rasva linnoken* — tõenäoliselt 'rasvatihane'], Wied. **rasvalind**, Khn **rasvavana**, Pär **rasvanäkk**, Nis **rasvapoiss**, Khn **rasvlane** (*ju ta sellepärast rasv lanõ ond, et iä mielegä süeb rasva*), Khk, Hää **rasvajaak** (Khk *koltsed-rohelised ne on rasvajaagud*), **rasvaants** (S-ste Khk, Muh, Mih, Pär, Trm, Tõs), **rasvarants** (Khn, Var, Mih, Tõs, Aud < *rasva-ants*; *rants* alliteratsiooni mõjul).

Jäm saeviilija ning Löv. UBS 175 **suur sepp** lähtuvad hää-

lest — esimene kevadisest imepuhtast «tii-tii»-st, teine vindi-sarnasest «pink-pink»-ist.

VNg kollane tihane pandi linnu kollendava rinnasufestiku, Mih valgepõsk valgete põselaikude järgi.

ALAMSUGUKOND: PUUKORISTAJALASED, SITTINAE

Perekond: Puukoristaja, *Sitta* L.

Puukoristaja, *Sitta europaea europaea* L., on meil tavaline haudelind nagu **porr**, *Certhia familiaris familiaris* L., kes kuulub omaette sugukonda (PORLASED, CERT-HIIDAE). Välimuse poolest erinevad puukoristaja ning porr oluliselt. Nende nimetused põimuvad aga omavahel vägagi: määravalt oluline ühistunnus on puudel tegutsemine ja toidu otsimine. Nii puukoristaja kui ka porr viibivad meil kogu aasta, liitudes talve poole tihasesalkadega. Puukoristaja hääliksused on mahe «djud-jutt djujutjutju...» — rida, peenike «viit», lühike «sit» ja «si», varakevadel vali vilistus «viää, viää» (Kumari ELV 128). Vahel järgnevad «djudjutt...» ehk «tü-tü»-helid nõnda kiiresti, et moodustavad trilleri. Porri kutschüüd on vibreeriv «srii», ka lühike «sit», laul õige lühike vali stroof tõusva lõpuga (Kumari ELV 128).

Nimetused: *Sitta europaea*: puu|koristaja, -koristi, koristi, kuse-taja, porr, puuporr, toristaja, takutoristaja, toristi, puu|klutt, -västrik, -rähn, kõll, piibutaja, tuuleviidas, kaerasööja.

Certhia familiaris: tikk, krabi, porr, puuporr, piibutaja.

Puukoristaja on mõnevõrra häälekam kui porr, ühised nimetused kuuluvad algselt enamasti esimesele. Hääliksusest lähtuvad Khk, Mus, Krj **puukoristaja**, **puukoristi** [Wied. *puu-koristaja* (*puukoristi*, *kusetaja*) 'der Specht, die Spechtmeise (*Picus*, *Sitta* L.)', *koristi* (O) = *puukoristaja*, Kund. 55 *puu-koristaja* '*Sitta europaea*', Löw. UBS 78 id.]. Lauluõppimislooga otseses seoses näib seisvat Wied. **kusetaja** (O) = *puukoristaja*. Tänapäeval *Certhia familiaris*'e ametlik nimetus **porr** tuleneb samast, kurinaga vilest [Wied. *porr* : *porri*, *puu-p.* 'Baummeise, Baumläufer' (*Sitta europaea*, *Certhia familiaris*)', Kund. 55 *porr* '*Certhia fam.*', Russ. 65, Löw. UBS 189 '*Sitta europaea*'; Iis, Wied. **puuporr** 'puukoristaja; porr', vrd. Wied. *lehtporr* 'Maikäfer', Jõe, Lüg *sitaporr* 'sitasitikas']. Hääliksuse järgi pandi veel Wied. **toristaja**, **takutoristaja**, **toristi** 'Weiss-specht (*Picus medius* L.), Baumhacker, Blauspecht (*Sitta euro-paea* L.)'.

Puuklutt (Wied., Russ. 65, Löw. UBS 189 id.) teine osis matkib linnu kutschüü «djudjutt» ehk «tuituit»-i.

Västrikuiga umbkaudu sama suurustüübi alusel pandi **puu-**

västriik (Wied., Russ. 65, Löw. UBS 189). Teistelt lindudelt üle võetud on Hel, Ote puurähn, S-ste kõll, -i 'puuklutt' (must-rähnilt), Iis piibutaja («*p i i b u t a j a k s* nimetatakse tavaliselt puukoristajat, kuid ka puutüvel trummeldavat porri või väänkaela»).

Puukoristaja nimetustest on veel teada Mar tuuleviidas (ilmaennustaja), Iis kaerasööja («*k a e r a s ö ö j a k s* nimetatakse naljatavalt puukoristajat»).

Teistelegi lindudele kuuluv tikk märkis ka *Certhia familiaris*'t, vrd. Wied. tikk : tika (*tikas*) 'Grosser Buntspecht (*Picus major*), Baumläufer (*Certhia familiaris*)'; Russ. 66, Löw. UBS 191 '*Certhia fam.*' Kihnus on porr krabi (vrd. *krabistama*). Puukoristajaga ühised nimetused on porr, puuporr, piibutaja.

SUGUKOND: KANGURLINDLASED, PLOCEIDAE

Perekond: Varblane, *Passer* Briss.

Koduvarblane, *Passer domesticus domesticus* (L.), on kõige sünantroopsem linnuliik, kes eurooplase kannul on tunginud kõigisse maailma osadesse. Tavaline vaatleja ei erista koduvarblast ja põldvarblast, *Passer montanus montanus* (L.), kuigi viimase hääliitsused on mõnevõrra mahe-damad ja välimuseski leidub erinevusi.

Mõlemad liigid säutsuvad monotoonselt.

Nimetused: varblane ~ värblane, värb, värvuke, varblind, varvelus, varglane, hall varblane, pinu-, sita-, maja-, nurme|varblane, säuts, säutsuke, sirts, sirtsuke, sirtslane, tihane, vink, vana vink, hallivatimees, hallvatt, nonn, aidamees, karja-, uulitsa|poiss, pasatski, vargapoiss, tatrusemees, vihma-kass, vadulane, žiigur.

Tagavokaalne varblane ning selle eesvokaalsed variandid värblane, värb, värvuke [Kod värv, Khk väru 'pisike lind' (juh.?)] moodustavad kaks iseseisvat selgerajalist piirkonda. Keeleala suuremale osale on omane varblane; varb ~ värb isofoon kulgeb ühtlaselt Jür, Kos, Pai, Plt, Äks, TMr liini mööda (ida pool värb).

Juhuslikumad variandid on Khk varblind, Wied. varvelus ning Juu rahvaetümoloogiline varglane. Vanemad trükiallikad pakuvad a-lisi kujusid: Stahl 115 Spatz /Warblane/ sest, Gös. 387 sperling [passer] warblane, Hel. 204 warblane 'der Sperling', Vestr. 71 Warblanne id. jne. ä-list kuju esindab sugulas-keeltest vadja k.: lv *vermliņķki*, *verbliņķki*, vdj *värpo*, sm *varpu*, *varpunen*, *varpulainen*, *varpuinen*, *varvuinen*, krj *varpuñi*, vps *borobitš* id.

Sõna peetakse üldiselt slaavi laenuks, vrd. vn *вopобеу*, vlgv

веревей, mvn *воробуи* (< **vorb-*), *вербуи* (< **verb-*), msl *ВРАБЪ*. Sama algupära on J. J. Mikkola järgi ka ung *veréb* 'varblane'. Soome *varpunen* puhul viitab ta rahvaetümoloogia kaasmõjule (*varpu* 'blätterloser baumzweig').²³² Mikkola oletatud rahvaetümoloogilise mõjustuse seisukohalt on huvitav E. Ahrens'i etümoloogia: «*w a r b l a n e* Sperling, F. *warpulainen*, von *warpen* Baumzweig, also: ein vogel der sich auf Zweigen aufhält».²³³

varblast kasutatakse põhisõnana mitmesuguste värvuliste nimetamisel, vrd. *mustvarblane*, *rootsivarblane* 'kuldnokk'; *rukivarblane* 'punaselg-õgija' jne.

Mõnikord lisatakse täpsustav epiteet või täiendsõna, vrd. Lää, Hää *hall varblane*, Muh *pinuvarblane*, Lih *sitavarblane*, Löw. UBS 86 *majavarblane* '*P. domesticus*', *nurmevarblane* '*P. montanus*'.

Onomatopoeetilis-deskriptiivsed nimetused on S-ste Põisäuts, -i (Hls *säütsäke*, vrd. Krk *varblise säüdsiv* «*säüts säüts*»), Kod, Khk, Tõs *sirts*, Kod *sirtslane* (*kutsuvad sirts-lane värvu*). *sirts* on tüüpiline deskriptiivsõna nagu (*t*)*sirk*.

Sama suurustüüpi värvulisena kannab varblane tihase ja metsvindiga ühiseid nimetusi: Sa, Hi *tihane* [Khk *Kalmu sii kuulda varblassi ka olad, pigem tihaste võit* (s. o. sõna «varblane» on vähe kuulda, pole tarvilusel), Wied. *tihä, tihane* 'Meise, (D) Sperling'], Khn, Hää *vink, vana vink*.

Kujundlikud nimetused on *hallivatimees* (Khk *allivatimies — se öelä:se tihase 'varblase' kohta*; Käi, LNg, Tor, Hää, VJg, Trm, Plt, TMr, Nõo jm.; Jak. I 49, II 27), LNg, Mih *hallvatt* (vrd. *hallivatimees* 'vares; hunt; täi'), Muh *nonn* (*allid varblased üidasse nonnid*, vrd. *noñn* 'vares'), Kaa *aidamees*, Mih *karjanoiss*, Vig *uulitsapoiss*, Lüg *pasatski* (< vn *nocадckуü* 'agulielanik; söim. huligaan'), vargapoiss. Juhuslik-lokaalne on Kad Soomukse *tatrusemees* (*sie nimi tuli sellest, et Vaikus oli aidamest üks värvu nimeline, sie oli tuld Tairuselt seie, siis akatutki värbusid üldma tairusemiestest*).

Varblaste säutsumine tähendas vihma lakkamist, vrd. Mih *vihm(a)kass* 'varblane'. Setus nimetati varblast halvustavalt *vadulane* (*vadulane*, tav. *vadilane* 'kirumissõna'). Lei *žiigur* (*neiku žeiğur stargi piezan* 'nagu varblane toonekure pe-sas') on laen (< lt *žiğur|s, -is* 'varblane').

²³² J. J. Mikkola, SUST VIII, lk. 34, 104, Vt. ka M. II. Becke, СФКО, lk. 201; J. Mägiste, EK 1932, lk. 138.

²³³ E. Ahrens, GES, lk. 171.

SUGUKOND: VINTLASED, FRINGILLIDAE

ALAMSUGUKOND: VINTLASED, FRINGILLINAE

Perekond: Vint, *Fringilla* L.

Metsvint, *Fringilla coelebs coelebs* L., on meie puistute arvukaim asukas, kes pesitsuspaigale ei esita erilisi nõudeid. Lind saabub tavaliselt aprilli algpäevil.

«Kõige iseloomustavam vindi häälitsemine on kahtlemata ta «vint, vint» või «pink, pink» taoline kutsehüüd. Lendamisel kohalt kohale, mis suurte kaartena toimub, kuuldub väga omapäraseid «jüpp, jüpp» helisid. Veel on vindile omased imelikud «lrrrr» või «rü-rü» taolised lürpivad hääled, milliseid kuuldub peamiselt pilvise ilmaga...» (Härms Lv 1935, 39).

Neid häälistsusi matkib vindi nimetuste enamik (I). Välimuslikud, ökoloogilised ja rahvatarkuslikud seigad jäävad nimetamisel teisejärgulisteks (II—III): I. vint, vihma-, kase|vint, vunt, vink, mets-, nõmme-, külma|vink, vinklind, pink, vilt, kasepilt; viiksutaja, rüüts, krüüts, vüüts, rüütel, üütikas, üütaja, rüüt, külmakürt, ütt, pütilind; metskask; metsavaht, ülemmetsavaht; II. vihma|vint, -lind, paha-, kurja|ilmalind, külma|lind, -tsirk, tuulelind; III. kase|lind, -viidas, kaasik-, kadaka|lind, paju|tihane, -lind, lembri-, lepik|lind; saksamaa varblane, lepalind, lepaliur, kaeralind, pivu.

I. «Tema kutsehüüd «pink-pink» või «fink-fink» on kindlasti kõikides euroopa keeltes nimeandja vader! See «pink-pink» on ka niisama karakterne kui käo hüüd, ainult mitte nii kaugele kuuldav ja praaliv nagu viimane» (Löwis UBS 257). e vint — nimetus ja imitatsioon — ei ole ainuke, mis kõnesolevat häälistsust matkib. Keeletarvitajad teavad hästi nimetuse ja häälitseuse vahekorda, vrd. näit. Krk *viindi laulav «viint viint»* jne. Vint häälitseb oma nimetuse kohaselt (Kär, Hää, Saa, Mih, Lai, SJn, Hls, Saa jm.). Nimetus *vint* on fikseeritud Emm, LNg, Mär, Vig, Mih, PJg, Vän, Tor, Hää, Saa, Ris, JMd, Koe, Ksi, Lai, Plt, KJn, SJn, Vil, Trv, Hls, Krk, TMr, Puh, Rön, Plv; Wied. *viint: viindi* (P) — *viink*. Wiedemanni piiritluses tuleb tugevasti kahelda. Ilmselt toetus ta ebatäielikele andmetele. Sõna etümologiseerides tundis P. Ariste ainult Emm, Ris, Tor ja TMr teateid, pidades viimast täiesti juhuslikuks või väga individuaalseks. Sellistel asjaoludel on arusaadav, et uurija *viindi* eesti-rootsi laenuks arvas (< *fint*, pl. *fintar* 'Bofink', *fringilla coelebs*').²³⁴ Sõna nii kiire levik kitsast koldest kogu keelealale ei ole tõenäoline. Eesti-rootsi *vint* oleks seega eesti laen, mitte tagasilaen.²³⁵ *viint* esineb ka liitsõnalistes

²³⁴ P. Ariste, ERLEK, lk. 116.

²³⁵ Vt. sealsamas.

tuletistes, vrd. Mär, Vän **vihmavint**, PJg, Puh **kasevint**. Põlt-samaal leiame sõna ka **vunt** kujul. «Vint»-häält matkivad veel **vink** [Vän, TMr, Hää, Lei; Clare 305 *wink* 'ein Buchfink', Hup. 287 *wink* r. d., Wied. *viñk* : *viñgi*, Löw. UBS 254 *wink* (zuweilen auch *vint*) jne.] Khn **metsvink**, Pär **nõmmevink**, Khk **külmavink**, Vön **vinklind**, Wied. **pink** : *pingi* (taas eestirootsi laenuks peetud²³⁶), Vän **vilt** [Wied. *vil't* : *vil'di* (P) 'Fink'], Tln **kasepilt**. Vrd. sks *Fink*, rts *pink*, lt *pinkis* jne.

Pesa läheduses kuuldub «krüi» taolist häälitsemist. E. K u m a r i järgi on see kuristav «trüüt» (nn. vihmahüüd) (ELV 158). Seegi häälitus on väga iseloomulik. Rahvas imiteerib seda võrdlemisi ühetaoliselt: Vän, Tor **rüid**, **rüid**, Koe **jürss**, **jürss**, Jjn **kürk**, **kürk**, Ksi **vint rübib**, Plt, KJn **rüip**, **rüip**, SJn **rüüt**, **rüüt** ~ **kürk**, **kürk**; Kad **kurja ilma linnuke**, **viiksutaja viiksob** jne. Vastavad nimetused: Kad, Iis **rüüts** (Kad *rüüts tieb ikke* «rüüts-rüüts-rüüts»), Emm **krüüts**, Hlj **vüüts**, Iis **rüütel** (*rüütel rüüdib*, *tieb* «rüüt, rüüt»), **üütikas** (Tõllassepp 92), Puh **üütaja** (*üütaja tiib ikki* «üit, üit»), Jõh **rütt** (*rütt tieb* «rüüt ja rüüt», *sieperäst üütä tädä rüttist*), S-ste Mus **külmakürt**, Saa, Avi **üüt**, Wied. **pütilind** 'Fink (*Fringilla Coelebs*)'. Viimaste puhul on vahest ka lennus kuuldav «jüpp, jüpp» kaasa mõjunud.

Onomatopoeetiliseks peetud **metskask** on vene laen: Vest. 70 *metskask* 'Buchfink, avis luscinia cantu imitans', Hup. 140, Fisch. 217 id. Vrd. Guts. Hewschreck / *Hainokâsk/a*, Har *mõtsakasak* 'mingi lind', *hainakasak* 'rohutirts' (< **ka,ɔzak*, **ka,ɔzok*, **ka,ɔzuk* < vn *скачѣк* 'rohutirts'),²³⁷ Rahvaliku lauluimitatsiooni vahendusel sündisid Pal, Tln **metsavaht**, Hls **ülemmetsavaht**: Tln *metsavaht laulab nii*: «siit, siit, siit ei saa mitte üks piiru tikk»; Hls *ülemmetsavaht laulab umbes* «siit-siit metsast ei tohi peeru pilbast võtte» ja «ristipoeg siit, ristipoeg siit». Piiru t i k k matkib laulu markeeritud lõpplööki.

II. Vint ennustab häälitsemisega vihma, külma, tuult ja kurja ilma, vrd. Mär, Vän **vihmavint**, Vig, Kad, Iis **vihmalind**, Lüg **pahailmalind**, Amb, Koe, TMr **kurjailmalind** (Wied. *kurja* oder *pahailmalind* ... 'Fink'), Hlj, Avi, Tõs **külmalind** (Wied., Kund. 54 id.), Vas **külmatsirk**, Jäm **tuulelind** (*tuulelind jürgib*, *ta tähendab vilud aega*), Krj **vilukilk**. Vrd. **külma|vink**, -**kürt**, sks *Wetter-*, *Regen-*, *Schmutz|fink*, vn *зяблик* (< *зябнуть*). Vint on eurütoopsemaid värvulisi, elutsedes igasugustes puistutes, vrd. **kaselind** (Lä, PJg, Amb, Iis, MMg, Vön, Tln), Juu **kaseviidas**, Trv **kaasiklind** (vrd. *kasevint*,

²³⁶ P. Ariste, ERLEK, lk. 88.

²³⁷ Vt. J. Mägiste, Spr B3, 12, lk. 56—57.

-pilt), Wied. kadakalind (G) 'Buchfink', Kund. 54 pajutihane (-tiha), pajulind, Krj lembrilind (vrd. Wied. leंबर, läंबर 'Bruchweide' = remmelgas), Wied. lepiklind. Välimuslikud nimetused on lepalind [Prangli, Pst; Iis rüütsi peris nimi on *lep alind*; Wied. *lep alind* (liur) 'Buchfink (*Fringilla caelebs* L.), auch andere mit Roth gezeichnete Vögel...'], liur : liuru (pt) 'ein Vogel', lepaliur = lepalind, Wied. saksamaa varblane.

Lind saabub kevadel kaerakülvi ajal nagu väänkaelgi, vrd. Mar kaeralind 'metsvint'. Wied. lehelind on antud värvulise tüübi järgi. Lei pivu on tõenäoliselt peoleolt üle kandunud.

Põhjaviint, *Fringilla montifringilla* L., sarnaneb käitumiselt ja välimuselt metsvindiga. LUS-i vaatluskaustas (1937) märgib Tallinna korrespondent, et linnul on metsvindiga «pea samad nimetused»: hullvink, metsvink, -vint, kaselind, kase-pilt jne. hullvingi toovad ka Wied., Russ. 104 ja Löw. UBS 259 samas tähenduses. O. Löw is: «*Utwink* (auch *ulwint*), der tolle, verrückte Fink. Warum?».

ALAMSUGUKOND: OHAKALINDLASED, CARDUELINAE

Perekond: Ohakalind, *Carduelis* Briss.

Rohevint, *Carduelis chloris chloris* (L.), on Eestis sage hulgu- ja rändlind, asustades parke, aedu, kalmistuid jne. Rahvalik nimetus võiks olla Stryk 478 roheline põõsalind, kuna Löw. 279 roheline närija on loodud kirsinärija 'suurnokk-vint' eeskujul.

Siisike, *Carduelis spinus* (L.), rohekaskollase sulestikuga linnuke, elutseb meil aasta läbi, talvel siiski väiksemal arvul, toitudes siis peamiselt lepa- ja kaseseemnetest. Siisike-se laul on sädistav.

Siisikest linnu tähenduses KKI kogudes ei leidu, kirjalikes allikates aga järgmiselt: Hup. 294 zisike 'Zeisig (Vogel)', Wied. tsüisikene (d) 'Zeisig (*Acanthis Spinus*)', siisikene (siisikene), Kund. 54, Russ. 108 id., Stryk 479, Löw. UBS 85 sisik. Nimetus on saksa keelest laenatud.²³⁸ Ka kutsuti siisikestki pajulind, vrd. Gös. 481 zeisigen / (*acanthis*) pajolind, Fisch. 218 paolind, Hup. 173 pajo lind 'Zeisig (Vogel)', Wied. pajulind, pajutihane(?). Wied., Kaigor. €6 kadakalind on ühine kadakatäksiga, Ivask 60 lambatsirk lambahänilasega. Vig rohu-lind vastab vähe linnu ökoloogiaele. Vig pilvelind kõneleb ilma-prognoosist siisikeste käitumise järgi.

Ohakalind, *Carduelis carduelis carduelis* (L.), toitub

²³⁸ Vrd. M. Brömsen, Beitr. 1823, 16, lk. 122.

mitmesuguste korvõieliste (ohakad, takjad jne.) seemneist. Umbrohuvartel kõikudes häälitsevad nad alalõpmata oma klõbistavat «siglik»-i. E. Kumari matkib seda «tikelit» kujul (ELV 157), A. Murakin — «liglik, liglik»-na (PR 122). Rahva arvates on ohakalinnu laul «siglik, siglik, püü, püü» (Tartu).

Nimetustes fikseeritakse karakterne kutsehüüd (I), linnu suurustüüp ja toidus (II): I. *tiglits* ~ *tigelits*, *terlits*, *terlitski*, *tärli*, *hekelik*; II. *tihane*, *takjatihane*, *linavästri*, *lepa-*, *paju|lind*, *ohakavarblane*, *toompak*, *lume-*, *ohaka-*, *takja|lind*.

Eesti *tiglitsa* aluseks on linnu karakterne kutsehüüd saksa keele «vahendusel» (< *Stieglitz*): «der Ehste nennt ihn nach dem deutschen Tiglits». ²³⁹ sks *Stieglitz* pärineb H. Suolahti järgi omakorda slaavi linnukauplejatelt. ²⁴⁰ Loodushääl on selles nimetuses ometi niivõrd «puhas», et näit. A. Voigt seda vahetuks onomatopöaks peabki. ²⁴¹ Ka baltisaksa ornitoloog kõhkleb eesti sõna päritolus: «aus dem Deutschen oder der Stimme». ²⁴² Sõna kohta leiduvad järgmised teated: VNg *tikelits*, Pst, Ote *tiglits*, Hup. 245 *tiglits*, i 'Stieglitz' r. d., Fisch. 214 id., Wied. *tiglits* : *tiglitsi* (*tigelits*) 'Stieglitz (*Acanthis Carduelis*)', Kund. 54, Russ. 107, jm. Ka teine onomatopoeetiline nimetus, Wied. *terlits* : *terlitse* (d) (*terlitski*). Härms EL 72 id., pärineb saksa keelest (< *Sterlitz*, *Sterlitze*).

Sufiksina käsitletud *-ts* on Kam *tärli* (*er* ~ *är*) puhul ära jätetud (*tärli oli varblase suurune väega illuss lind. tär-lisid püvveti, olliva liinan sakstel puurin*). Rõu *hekelik* 'lõokese taoline lind' tuletab meelde ohakalinnu kutsehüüdu ja võiks sellele kuuluda.

II. Rühm nimetusi on teistelt värblindudelt üle võetud, mõnikord sobivat täiendsõna lisades: Mar *tihane*, Vig, S-ste *takjatihane*; *linavästri* (Hel. 131 *lina-västri* 'der Stigelitz'), Wied. *lepalind*, Gös. 188 *pajulind* (Distelfincke *pajjo lind*), Löw. UBS 86 *ohakavarblane*, *toompak*. Esitatud ülekandumised (ristumised) on aset leidnud sama suurustüübi alusel, *toompak* 'tav. leevike' vististi ühise külmaennustamise järgi. Ka ohakalind kuulutab tuisku, vrd. Vig *lumelind* (*lumelindude parvedena lendamine pidavat tuisu tulekut tähendama*).

Ametliku ohakalinnu kohta KKI kogud teateid ei anna, kuigi seda rahvasuus kasutatakse. Lüganusel on tema nimetuseks *takjalind*.

²³⁹ A. W. Hupel, TN II lk. 455; vt. ka M. Brömsen, Beitr. 1823, 16, lk. 124.

²⁴⁰ H. Suolahti, DV, lk. 117.

²⁴¹ A. Voigt, ESV, lk. 100.

²⁴² O. Löwis, UBS, lk. 269.

Perekond: **Kanepilind**, *Acanthis* Borkh.

Kanepilind, *Acanthis cannabina cannabina* (L.), on kultuurmaastike paremaid laulikuid. Armastab karjamaid, põõsaniite, istandikke, puukoole jne. Märksal arvul asustab ta Saaremaa ja Lääne-Eesti kadastikke ning sarapikke. Kanepilind toitub igat liiki taimeseemneist, eriti põllu-umbrohtude omadest.

Kutsehüüd sädistav «gegege» või «didak» (Kumari ELV 157).

Endistel aegadel oli kõnealune lind kanepipõldude tavaline külastaja, vrd. Jäm, Muh **kanepilind** (Muh *kanepilinnud* *köevad kanepi tuttide otsas süömas*; Wied., Kund. 54, Russ. 106 jm.), Khk **kanepitutilind**, Löw. UBS 85 **kanepi varblane**. Selgelt onomatopoeetiline on Khk **tiitsilind** (*kanebite kallal on pise tiitsilinnud, söövad kanebi seemid*). Kutsehüüde «didak»-i järgi tekkisid Hls **kõdök** ning Khn **kidap**. Põi **kadalind** märgib liigi elukohta. Muid nimetusi: Kund. 54 **linavästri**, Hup. TN II 456 **västri**, Gös. 234 **pajulind** [Henffling / (flachs finck) *pajo lind*].

Kanepilinnuga mõneti sarnanev **urvalind**, *Acanthis flammea flammea* (L.), on meil väga arvukas läbirändaja ning talikülaline. Urvalinnud nokitsevad peamiselt kase- ja leparurbade kallal, kuid toituvad ka suurte umbrohtude, näit. pujude seemneist. Nende lindude häälightsus on enamasti sädistav. **Hele-urvalind**, *Acanthis flammea exilipes* (Coues), ei erine eelmisest märgatavalt.

Urvalind on üksnes Kuusalust kirja pandud. Vrd. veel **leparvarblane** (Löw. UBS 85, Kumari EL 213 jm.), Kaigor. 69 **kasesiisike**, Wied. **kanepilind**. Wied. **tal'vik** ja Lüg **lumelind** iseloomustavad urvalindu kui talikülalist. Muid nimetusi: Fisch. 218 **västri**, Härms EL 73 **linavint**, **linalind**.

Perekond: **Karmiinleevike**, *Carpodacus* Caup.

Karmiinleevike, *Carpodacus erythrinus erythrinus* (Pall.), laiendab oma levilat viimastel aastakümnetel²⁴³, mistõttu rahvalikke nimetusi ei ole tekkinud (**karmiinleevike** < sks *Karmingimpel*).

Perekond: **Männileevike**, *Pinicola* Vieill.

Männileevike, *Pinicola enucleator enucleator* (L.), kes Eestis on sporaadiline (mitte iga-aastane) läbirändaja ning

²⁴³ Vt. E. Kumari, OK I, lk. 14, vrd. A. Murakin, PR I, lk. 70.

talikülaline, omab siiski paar rahvalikku nimetust: Russ. 111, Löw. UBS **verli** (**verlüi**) — ilmselt meloodilise kutsehüüde järgi.²⁴⁴ A. Stryki teatel on männileevike soome **tumbak** (479).

Perekond: **Käbilind**, *Loxia* L.

Männi-käbilind, *Loxia pytyopsittacus pytyopsittacus* Borkh., **kuuse-käbilind**, *Loxia curvirostra curvirostra* L., **vööt-käbilind**, *Loxia leucoptera bifasciata* Brehm.

Kõik käbilinnu liigid on välimuse, käitumise ja hääliitsus-tegi poolest väga raskesti eraldatavad. Kõige sagedam on kuuse-käbilind.

Käbilindude nokapooled on teineteisest üle ulatuvate otste-ga, mille järgi nimetuski — **ristnokk** (Kuu, Vig, Khn, Pär, Kos, Iis, Pal, Ote; Wied. *ristinokk*, Kund. 54 *rist-nokk*, Stryk 479 *ristinokas*). Tekkemuistendi järgi saanud lind ristis noka Jeesuse ristist naelu kangutades (Kuu, Khn, Noa teated). Vas-tav pärimus ja nimetus *ristnokk* on sakslastelt laenatud (vrd. sks *Kreuzschnabel*, *Christvogel*). Toidust märgivad Kuu, TMr **käbilind** (Wied., Kund 54 *kävilind*), TMr **käbinärija** (Russ. 113 *käbbi närija* 'Loxia curvirostra'), Kos **käbikull**, S-ste Mus **kurditihane** (Sa *kurt* 'käbi'). Vändras sai **käblik** ka käbilinnu nimetuseks: «käblikul on punane rind, elutseb kuuskede ümber, veab kuusekäbisid taga» (S-ste). Vig **pilvelind** 'käbi-lind; siisike' on ilmaennustuslikku algupära. Otepääl selgus autorile, et umbkaudse sarnasuse tõttu segatakse ära leevike ja käbilind.

Perekond: **Leevike**, *Pyrrhula* Briss.

Leevike, *Pyrrhula pyrrhula pyrrhula* (L.), ilmub talveks elamute ümbrusse toitu otsima. Pesitsusajaks kaovad nad kuu-sikuisse, kus harva silma puutuvad. Talvel aga «lüübivad» ehk «krüügitavad» need kohmakad linnud aias oma karedavõitu «gjööp gjööp»-i (Kumari ELV 155).

Leevikese nimetused on laenatud (ja mugandatud) või pandud värvuse, hääle, ilmaennustuste jm. alusel: leevike, toom|papp ~ -papike ~ toom-paap ~ tuumpapp ~ tumpapp, pum-papikene ~ puumpapikene, puu-papp, punn|paap ~ -paabu, punapaap, puntpaabuke, pumppaabuke, tomp, paap ~ paabu, tombak ~ tomm-bak ~ tumbak ~ toombakk; puna|kurguke, -pugu, -lind, lepalind, kesvatalleke; lüübik, krüükslind, krüügitaja, talvik, külma|lind, -tihane, kurjailmalind, vihmapläu, õunapuulind, heutikk, tudrik, kanepilind.

²⁴⁴ O. Löw is, UBS, lk. 284.

Eesti leevikesele omistatakse germaani algupära.²⁴⁵ Sõna leiame: Kuu, VII, Muh, Var, Hää (korrespondendi teatel levis leevike Häädemeestes Kampmanni lugemiku kaudu), Iis, KJn, Krk, Rõn; Hup. 121 *lewikenne* 'Dohmpfaffe (Vogel)' d., Wied. *leevikene* id. A. Saareste piiritleb leviku Põhja-Eesti mandri ja mulgi alaga (EKMS 626).

Leevikese nimistu on rikas rahvaetümoloogilist laadi muganduste poolest, mille lähtesõnaks on sks *Dompfaffe* («toompreester» — linnu punase rinnasulestiku järgi). Alamsaksa lähtevormile kõige lähemal seisab Plt, Pst **toompapp** ~ **papike** (Wied. id., Jak. II 77 «Kes leevikest ehk toompappikest ei oleks näinud ...»). Mugandused on **toompaap** [Hup. 250 *toompaap*, i 'Dompfaffe (Vogel)' d., Wied. id. (d)], Löw. UBS 87 **tuumpapp** (-*pap*), Wied. **tumpapp** : *papi* (Russ. 110 *tumpap*), **pumpapikene**, **puumpapikene** (d), **puupapp** (Kund. 54 «levikene pyrrhula vulgaris nimetatakse ka puupapiks»), eL, Khk, Pal **punn|paap** ~ **-paabu** [Wied. *puñnpaap* : *paabu* (d), *punapapp* id.], Mih **punapaap**, Kam **puntpaabuke**, Trm, TMr **pumppaabuke**. Lühenenud variandid on S-ste **tomp**, -i 'leevike', KJn **paap**, Wied. **paabu** (Russ. 110 *pabo*). Kõige enam levinud nimetus (saared, kogu manner ilma Lõuna-Eestita) on **tombak** ~ **tomm-bak** ~ **tumbak** ~ **toombak** jt., Wied. *tombak* : *tombaki* (W), *toompak* : *toompaki*, Stryk 479 *tumbak*.

II. Sulestiku punast värvust märgivad LN_g, Mih, VN_g **punakurguke**, VJ_g **punapugu**, Lüg **punalind**, Kuu **lepalind** (ka Wied.). Lambahänilaselt laenatud Krl **kesvatallekene** (*kesvātallōkōni*) on punase värvusega kaudselt seotud — lindu arvati lehma kõhu alt läbilendamisega punase lüpsmist põhjustavat.

Häält matkivad Hls **lüübik** (*lüibiku*, *nee punase pooge linnukse*), Lüg **krüükslind** (*krüüksib*, *kutsutasse krüükslinnust*), Lüg **krüügitaja** (*krüügitäjä* *laulab* «krüükskrüüks»), vrd. Kul *leevike või tombak teeb* «rüit, rüit, rüit».

Külmakuulutamist kajastavad talvik [Rei, Pst, Hel, San, Har; Lei, Lut *tallikōnō*; Fisch. 213 *talwekunne*, Wied. *talvekene* : *talvekese* (d)], Ans, Nis, Hls **külmalind**, S-ste Emm **külmatihane** 'leevike' (?), Avi, Kod, TMr **kurjailmalind**. Ilmadega on seotud ka **vihmapläu** (*arvatakse, et siis tuleb vihma, kui ta laulab*; *pläu* — deskriptiivne sõna). Muid nimetusi: Vig **õnupuulind**, Wied. **heutikk** (M), Gös. 413 **tudrik**, **kanepilind** (thum Pfaff / (avis) *tudrick* / *kannapi lind* /.

²⁴⁵ T. Kaukoranta, FUF XIII, lk. 69.

Perekond: **Suurnokk-vint**, *Coccothraustes* Briss.

Suurnokk-vint, *Coccothraustes coccothraustes coccothraustes* (L.), on meil hajus hulgulind, kes tegutseb väga vaikselt ja varjatult. Rahvalikke nimetusi ei ole teada. Löw. UBS 294 kirsinärija on tõkelaen, vrd. sks *Kirschfink*, *Kirschknacker*, *Kirschschneller*.

SUGUKOND: **TSIITSITAJALASED**, *EMBERIZIDAE*

Perekond: **Tsiitsitaja**, *Emberiza* L.

Eesti lindude nimestikus esindavad vaaldeldavat sugukonda kolm perekonda seitsme liigiga. Mitmed liigid on vähearvulised läbirändajad, invasioonikülalised või muidu haruldased (näit. halltsiitsitaja). Rohkem tuntakse talviseid tegutsejaid. Nimetus **tsiitsitaja** lähtub talvikese lihtsast laulust. Vrd. Wied. *tsiit'silind* (P) 'Goldammer (*Emberica Citrinella*)'.

Talvike, *Emberiza citrinella citrinella* L., on kollane, pruuni seljaga lind. Talvepoolaastal tulevad nad salkadena inimasulate lähedusse. Suvel on talvike seotud kultuurmaastikuga. Pesa vooderdab ta jõhvidega.

Talvikese laul on ühetooniline «tsiitsiitsii ... tsiivi» (Kumari ELV 152).

Nimetused on antud linnu tegutsemisaega, hääliitsust, pesamaterjali ja värvust silmas pidades: talvik ~ talvikene, tuisulind, külmatihane, talitsiitsitaja, tsiitsitaja, tsiitsilind, tits, sits, jõhvilind, jõhvik(as), jõhviklind, kadakalind, kadaka|säss, -kärt, karja|lind, -tsirk, lepalind, kollane varblane, paju-, lehe|lind, sirts(uke), kaera|sööja, -sori, koldtahvel.

Talvik, **talvike** (eL) osutab ajale, mil lindu suuremal arvul nähakse [Krk *üits lind õigats talvik, seante kõllakas*. «tiiti», vahel lask sedäsi madalepest jälle; Fisch. 216 *talvid* 'Emberiza citrinella', Hup. 240 *talvik* r. d., *talwikokenne* l. 'im Winter geboren', r. d. 'Goldammer' d., Wied. *tal'vik* : *tal'viku* '... Flachsfinke (*Acanthis linaria*), Goldammer (*Emberiza citrinella*)' *tal'vikese* (d) 'Goldammer', Russ. 99 *talvik* id.].

Talvikeste ilmumine kuulutab tuisku ja külma, vrd. Vig **tuisulind** («need linnud ilmuvad salkadena talvel enne suurt lumetuisku»), Vig **külmatihane**, **talitsiitsitaja**.

Hääliitsuslikest nimetustest on teada Wied. **tsiitsilind** (P), Khn **tits** : *titsi* (*titsid nied talvõ ond laetsis põhkõ juürõs*), Sjn **sits** (vist lühikesest kutsehüüust).

Paljud värvulised punuvad jõhve pessa, talvike on neist ometi kõige tüüpilisem **jõhvilind** [Kod *jõvilind siitsutab sedäviisi laalta «siit siit siit saa»*; Trm *jõvilinnuke*, Krk, Vas;

Wied. *jõhvilind* (pt) 'ein kleiner Vogel, welcher sein Nest aus Pferdhaaren machen soll', Stryk 478 *Soehwi lind*], KJn, Vön, Kan *jõhvik(as)*, *jõhviklind*.

Teatav sarnasus on talvikesel lambahänilase ja kadakataksiga, vrd. Krk *talvik om kõllatse kõtualutsege lind, lambahänilise muudu*. Kadakataksiga ühised nimetused on Ans, Krj *kadakalind* (Wied., Kund. 54), Ans *kadakasass*, Khk *kadaka-kärt*. Algselt lambahänilasele kuulusid Tor, Kos, JMd. *karjalind* (S-ste 'karjahänilane', ka 'talvike'), Lä, Pär, Lüg *lepalind*.

Sulestiku värvuse järgi pandi Vig kollane varblane. Talvikest tähistab ka *pajulind* (Mar, Prangli, Trm, Vai, Iis).

Juhuslikumad nimetused on VII, Pöi *lehelind*, Saa *sirtsuke*, Tõs *sirts*, Iis *kaerasööja*, *kaerasori* (kaerasööja asemel öeldavat naljatades kaerasori vastavanimelise putuka järgi), Pär *koldtahvel* (<?).

Põldtsiitsitaja, *Emberica horitulana* L., on väga ilmselt oma levilat laiendav liik.

Teadaolevad nimetused võivad kuuluda mõnele teisele liigile, tähendus 'põldtsiitsitaja' jääb kaheldavaks: Wied. *odralind*, *kaeralind* 'viell. auch Ortolan (*Emberiza hortularia*)', Khn *tits* : *titsi* 'põldtsiitsitaja' (*mede põllu ruavi piäl titsi pesä*. Vahest talvike?).

Roostike ja põsassoode lind *rootsiitsitaja*, *Emberiza schoeniclus schoeniclus* (L.), asustab arvukalt kogu Eesti ala. Küllalt kirka, varblast meenutava sulestikuga rootsiitsitajat tuntakse suhteliselt hästi: «meist gut gekannte Vogel» (Löw. UBS 252).

Nimetustes mainitakse peamiselt elupaika: Mar, Lih *roovarblane*, Wied. *vesivärb* 'Rohrsperling (*Emberiza Schoeniclus*)', Stryk 478 *wee värblane* (sarnaneb tõesti varblasega); *vesirästas* (Wied., Russ. 100), Wied. *vesikuningas*, *jõepapp* (vesipapilt üle kandunud), *kõrkjalind*, *pajutsirk*, *pajuharakas* (Fisch. 216 *pajo harrak*), Löw. UBS 252 *vesitsiitsitaja*. Wied. *jääpura* 'Rohrsperling (*Emberiza Schoeniclus* L.) (oder Eisvogel?)' vaste on ilmselt ekslik.

Perekond: *Lumetsiitsitaja*, *Plectrophenax* Stejn.

Lumetsiitsitaja, *Plectrophenax nivalis nivalis* (L.), lendab Eestist arvukalt läbi mõlemal rändeperioodil, mõnikord talvitub. Liigi kevadises sulestikus domineerib lumivalge. Mõningane sarnasus lõokesega ja suvine puudumine põhjustas arvamuse, nagu muutuks lõoke talvel valgeks, suvel aga saaks tagasi õige värvuse (LNg, Tõs, Koe, KJn, SJn, Trv, Hls, Krk, Rõn, Ote, Rõu jm.), vrd. LNg *lõod on talvel valged, suvel on alled, nii ära ei käi*; KJn *lõoke olevat ka talvel siin, elutsevat*

metsas, kuid värvilt olevat talvel valge jne. Setus on talvike talvel valge: talvīk, üts lumivalgō tsirgukanō, a suvōl lätt kõllatsōst, siivo otsakase musta?

Häädemeestes peetakse lumetsiitsitajat lōokeste eriliigiks, tema on pärislōokeste eestvoorimees, sest tuleb enne neid. Samas arvavad teised, et lind kuulub pääsukeste seltsi: *talvepääsuke jusku päris pääsuke ikki, aga valge jne.*

Kuna talitsiitsitajaid peetakse varasteks lōokesteks, kasutatakse ka nimetusi **lōoke**, **lōo**, **lōgu** üldiselt [Wied. *lōo* : *lōu*, *lōgu*, *lōukene*, *tali-l*. 'Schneeammer (*Plectrophanes nivalis*)']. Lumeaegset ilmumist silmas pidades lisatakse sageli täpsustav täiendsõna: **lumelōoke** (Kuu, Noa, Vig, JMd, Pst, Hls, Puh, Rōu; Wied., Russ. 97), Mar, Hää, TMr **talvelōoke** (Hää *vanad inimesed ütlesid talvike ja talilōoke, kevadikuulutaja tema on*; Wied. *talilōokene*), Stryk 478 **valge talvelōoke**, Khn **külmälōo** (*talve mere piäl obosō tie piäl külmälōosi järjest nähä*), Wied. **tuulelōoke** (*-lōukene*). Oletatavat sarnasust muude lindudega või talvist tegutsemist märgivad Hää **talvepääsuke**, Hää, Se **talvike**, Pär, Wied., Stryk 478 **lumelind**, **talvelind**, Nis, Sim **tuisulind**, Pär, Wied., Kund. 54 **hangelind**, Löw. UBS 83 **hangetsiitsitaja**. Nis **rohulind** tuleb sellest, et talitsiitsitaja tegutseb taliteel heinapeprede kallal.

III. EESTI LINDUDE NIMETAMISE PRINTSIIBID

Etümoloogiline analüüs toob esile ühe või teise nimetuse lähteprintsibi. Teiselt poolt — nimetamise aluste süsteemi üksikasjalik väljaselgitamine, liigendamine ning kirjeldamine hõlbustab etümologiseerimist. Nimetamispõhimõtted kujutavad endast linnunimetuste etümologiseerija jaoks tööhüpoteeside kogumit.

Teoreetilist huvi pakub nimetamisaluste võrdlemine erinevates keeltes. Kõrvuseadmine toob esile suuri ühtelangemisi isegi alarühmades²⁴⁶, koguni üksikute lindude nimetamisel. Võrreldagu näit. hüübi härja-võrdluslikke nimetusi erinevates keeltes: e *mere-, vee-, soo|härg, raba-, lahe|sõnn, lõpepull*, sks *Wasser-, Bull-, Brell|ochse*, ung *bölömbika* («mõirahärg»), *nádibika* («roohärg»), *vízibika* («veehärg»), vn *бык водяной*, serb *водена бик, воденбика*. Viimaste kohta märgib L. B u l a h h o v s k i: «Siinjuures on muide ebatavaline see fakt (aga ühte keelde laenamine teisest on antud juhul väheusutatav), et nii serbia kui ka vene keel on valinud sellele linnule sisult samase nimetuse.»²⁴⁷

Tõik on vähem ebatavaline kui uurija arvanud. Mitte ainult hääliitsuse, vaid ka eluviisi samasus tingib samasisuliste või väga lähedaste nimetuste tekkimise erinevates keeltes ja murretes konvergentset. Vrd. veel näit. tikutaja nimetusi: e *taeva-, mets-, soo|kits, taevasikk, sokupart* jne., sm *taivaanvuohi*, sks *Himmelsziege, Haberbock, Schorrebock*, rts *mäckerbäss, mekäl-, bräckar-, hörs-, tyr|bock*, vn *баранчик, дикий барашек*, ukr *баранчик* jne.

Sellised näited hoiatavad ettevaatusele oletatavate tõlke-laenuliste nimetuste päritolu määramisel. Sarnasused ja ühtelangemised ilmnevad mitte ainult onomatopoeetiliste, vaid ka välimuslike jm. nimetuste juures. Eelnev etümoloogiline osa pakub selle kohta külluses näiteid.

²⁴⁶ Vrd. H. Suolahti, DV, lk. XXVII jj.; Vir. 1906, lk. 138 jj., Л. А. Булаховский, Мов. VI, lk. 35 jj.; J. Hortling, SF, lk. 240 jj.; Zs. Simonui, MNy 1911, lk. 395 jj., 448 jj.

²⁴⁷ Л. А. Булаховский, tsit. teos, lk. 37 (joonealune märkus).

Nimepanemise alused kasvavad välja looduslikust reaalsusest — lindu iseloomustavatest põhitunnustest. Nimetamisaluste kirjeldamisel kasutatakse abistavalt ka muid printsiipe, näit. lingvistilis-strukturaalseid (tuletustüüpide, sufiksiste põhjal) ²⁴⁸, mõistelisi (nimetuseks pärisnimi, rahvust märkiv sõna, elukutse) jne. ²⁴⁹

Ühe liigi nimetuste käsitlemisel osutub otstarbekaks materjali liigendamise nimetamisaluste järgi. ²⁵⁰

Alljärgnev rühmitus piirdub eesti linnunimetuste üldiste põhimõtete esitamisega, tuues illustreerimiseks ainult teatava hulga näiteid.

1. Linnu hääliitsus

Kõik ulatuslikumad uurimused linnunimetuste alal seavad hääliitsuse nimetuste andmisel esikohale. Linnu laul (hääliitsus) on tema tähtsaim eraldamistunnus. Selle järgi saadakse linnu olemasolust teada isegi siis, kui teda ei nähta. Laul teeb linnu tuntuks. Lausuvad vanasõnadki: «Lindu tuntakse laulust, inimest tegudest» (Plt), «Lindu ei tunta mitte sulgedest, vaid laulust» (Pär) jne. ²⁵¹

A. Nimetus on hääliitsuse otsene ja vahetu imitatsioon. Seda tüüpi nimetusi kohtame eeskätt sellistel lindudel, kelle hääliitsus on eriti karakterne, vrd. *aul*; *eputeu* 'peoleo', *haak* 'hakk', *hakk*; *huuk* 'kassikakk', *hüüp*, *kiivit*; *kirr* 'viires', *koovit*; *korbiits* 'metskurvits', *kromp* 'ronk', *kräu* 'änn', *krääks* 'haigur', *kuvik* 'kassikakk', *kärr* 'rähn'; *naerukajakas*, *köll* 'musträhn', *naak* 'hakk', *peoleo*, *piho* 'peoleo', *pink* 'vint', *pipepeo* 'peoleo', *putpat* 'põldvutt', *ronk*, *rääk*; *rüi* 'baltisla', *rütt* 'vint', *silksolk* 'väike-lehelind', *sorr* 'öösorr', *säuts* 'varblane', *till* 'musträhn', *tits* 'põldtsiisitaja', *tsääk* 'hakk', *tupelup* 'põldvutt', *uhuu* 'kassikakk', *uudut* 'metstuvi', *verli* 'männileevike', *vilt*, *vüüts* 'vint', *ütt* 'metsvint'; -tuvi' jne.

B. Nimetus on tuletus hääliitsust matkivast onomatopöast. See on hääliitsuslike nimetuste kõige mahukam rühm, kuhu kuuluvad ornitonüümid, mida ei saa pidada vahetuteks onomatopöadeks:

a) vanemad nimetused, mille onomatopoeetiline ilme on tuhmunud (*kaaren*, *kurg*, *kajakas*, *lagle*, *teder*, *tauss*, *vares*, *vigle* jt.).

b) nimetus on häält matkiva verbi tegijanimi: *julitaja* 'vesivutt', *kakerdaja* 'kaur', *kiivitaja*, *koovitaja*; *krüigitaja* 'lee-

²⁴⁸ Vt. näit. R. Hallig, BB, lk. 7 jj.; J. Hortling, SF, lk. 241—242.

²⁴⁹ Vt. näit. Л. А. Булаховский, Мов. VI, lk. 46 jj.

²⁵⁰ Monograafilistest käsitlustest vt. näit. R. Hallig, BB.

²⁵¹ O. Loorits, RpS IV, lk. 111.

vike', *kuugitaja* 'metstuvi', *kükitaja* 'väike-koovitaja', *latutaja* 'öösorr', *mökijaja* 'tikutaja', *präägutaja* 'rääk', *rüütaja* 'põldrüüt', *tikutaja* (*kikutaja*, *sikutaja*), *tsiitsitaja*; *tuutaja* 'metsuvi' jne.

c) onomatopöa + sufiks: *kiives* 'kiivitaja', *koovisk* 'koovitaja', *lüüvik* 'leevike', *putlik* 'põldvutt', *tillutes* 'tilder', *vatvalane* 'põldvutt', *viires* jne.

d) onomatopöa + substantiiv; subst. + onomatopöa. Sageli kasutatakse onomatopöad täiendsõnana *lind* juurde, näit. *krüükslind* 'leevike', *piipulind* 'meriski', *pütilind* 'vint', *rüülind* 'põldrüüt', *utulind* 'metstuvi' jne. Põhisõnaks võib olla ka mõni liiginimetus, näit. *utukana* 'metstuvi', *viirkajakas* 'tiir; viires'.

Kui põhisõnana esineb onomatopöa, osutab täiendsõna kõige sagedamini elupaigale: *järveütt*, *soo-*, *vee|vutt* 'vesivutt', *rukkilutt* 'põldvutt', *heina-*, *rukki|rääk* jne.

C. Nimetus pärineb konventsionaalsest häält märkivast verbist, vrd. *vilistaja* 'kuldnokk', *huikaja* 'öökull'; *järvekaur*, *oigaja* 'öökull', *viikjutaja* 'metsvint', *soopiuksuja* 'sookiur', *viristaja* 'siidisaba', *soristaja* 'öösorr', *undaja* 'öölinde' 'öökull', *vinguja*, *vilepart* 'viupart', *käristi* 'sõtkas' jne.

D. Linnu häämitsust võrreldakse teise linnu häämitsusega, vrd. *saksamaa vares*, *pajuharakas*, *soopasknäär* jt. 'siniraag' (häämitsus sarnaneb mõneti vareslaste omaga), *merevares* 'tuttpütt', *järvekukk* 'kormoran', *rookukk* 'rastas-roolind' (kare hää), *upi-*, *vaenu-*, *surma|kägu* («upup...» on mõneti käo «kuku»-ga sarnane), *kuuse-*, *abi-*, *vale-*, *eba|öobik* jt. 'laulurastas', *öobikuköster* 'käosulane' (meenutavad lauluga öobikut) jne.

E. Linnu häämitsust võrreldakse looma või putuka häämitsusega, vrd. *merehärg*, *rabasõnn*, *lahelehm*, *lõpepull*, *soohärg*, *veehärg* jt. 'hüüp' (võimas hää sarnaneb härja mõirgega), *vihma-*, *metsa-*, *kesa-*, *paju|kass* 'peole' (häälitseb nagu kass), *mets-*, *taeva-*, *soo|kits*, *taevasikk*, *sokuparts* jt. (vibreerivad sabasuled tekitavad mõkitava heli), *hirnutaja*, *hoohirnuti*, *taevatäkk* 'tikutaja' (sama häält võrreldakse ka hirnumisega), *metskilk* 'mets-lehelind' jne.

F. Linnu häämitsust võrreldakse mingi eseme tekitatud või tegevuse juures tekkiiva heliga vms., vrd. *ketraja*, *ööketraja*, *vokilind*, *takutoristaja*, *ketraja vanamoor*, *metsavanamoor* jt. («ketrava» laulu järgi), *hobusoristes*, *täktutorr* 'öösorr' (laul meenutab ka vedeliku sorinat), *lagundratas*, *lagundvanker*, *santvanker* 'mudakurvits' (mängulaulus kuulub katkise ratta klobisevat häält), *lähkriloputaja* 'mudakurvits' (laul meenutas ka kivikeste klobinat pestavas lähkris), *silgutaja*, *lehmälüpsja*, *kitselüpsja*, *lehmälind*, *lüpsilind* 'väike-lehelind' (linnu «silk-solk» on nagu

piima tilkumine), *raudsepp*, *väike sepp*, *tõldsepp*, *käösepp*, *käo-
rautaja* 'väike-lehelind' (sedasama häält võrreldakse vasara
kõlksatustega), *saeviiliija* 'rasvatihane', *lobiseja*, *sauna-
naine*, *putrupada* 'voot-põõsalind' (linnu lõbus mulin kostab
nagu jutuvadin), *lõkalahud* 'musträhn' (trummeldab puul nagu
lokku lüües), *naerja* 'tikutaja' («mõhitamine» meenutab pisut
inimnaeru), *piksekits* 'tikutaja' (kauget äikesekõminatki võidi
tema hääles kuulda), *roojarääk* 'rukkirääk', *paskrastas*, *pask-
näär*, *sittmarkus* 'pasknäär' (nende lindude häälitsemine tõi
mõttesse roojamishääle), jne.

G. Nimetus on häälitsemise rahvaetümoloogiline
tõlgitsus, vrd. *jaak* 'vares', *kiriküüt* 'ööbik', *kõ-
vakaal* 'aul', *toopiits* 'ööbik', *võtmetükk* 'põldvutt' jne.²⁵²

H. Nimetus tekkis rahvaetümoloogilise
laulutõlgitsuse vahendusel, vrd. *kitsekarjane* 'kiyi-
täks', *künnilind* 'ööbik', *saunamees* 'tuttpütt', *tööhind* 'mustsaba
vigle', *vanatüdruk* 'põldrüüt' jt.²⁵³

I. Nimetus iseloomustab laulu (häälitsemise)
kvaliteeti ja laadi, vrd. *hõbe-*, *kuld|nokk* 'kägu'
(kägu peeti väga heaks lauljaks), *kuldnokk*, *laulu|isa*, *-kuningas*,
väsimata laululind jt. 'ööbik', *osataja lind* id. (põimib lau-
lusse teiste lindude hääli, kordab ennast), *rääkija lind* 'pask-
näär' (matkib teisi linde, «räägib järele») jne.

2. Linnu välimus

Linnu välimus — sulestiku värvus, suurus jne. — on linnu-
nimetuste teine põhiline alus: «Igal linnul omad suled» (Muh),
«Lindu tuntakse sulgedest» (Pst) jne.

A. Nimetuses märgitakse sulestiku vär-
vust. Tavaliselt tuuakse see esile põhisõna juurde kuuluva
täiendsõnaga: *kollane rastas* 'peoleo', *mustrastas* ka: 'kuld-
nokk', *must pääsuke* 'piirpääsuke', *sinine vares*, *sinivares*, *rohe-
line vares* 'siniraag', *valge teder* 'sookana', *mustlind* 'ronk';
vaeras, *tõrvahani* 'mustlagle' jne. Sulestiku värvust võib väl-
jendada ka nimetuse tüvi: *kahkjäs* 'sookana', *meltsas* 'rohe-
rähn', *hahk*; *must* 'tedre- ja metsisekukk' jne. Tõenäoliselt on
ka *lind*-sõna lähtepunktiks värvus (hall).

B. Nimetuses antakse linnu üldilme, uju-
ja lennupilt, vrd. *nuipart* 'sõtkas' (lennus väga tõntsa-
kas), *(mere)oherdi* 'kormoran; järvekaur' (ujudes sarnanevad
kõvera oherdipeaga), *nott* 'pasknäär', *kapet* 'öösorr', *kalts*
'vares', *trasu*, *lehviija* 'kotkas' (kõik lennupildi järgi) jne.

C. Nimetuses märgitakse sulestiku kirja:

²⁵² Vt. M. Mäger, ESA VIII, lk. 65—69.

²⁵³ Vt. sealsamas, lk. 64—65.

erinevat värvi kehaosa, sulemustrit jne., vrd. *ristlind* (lennupildis kujuneb valgetest kehaosadest risti kuju, mille järgi ka *vagalind*), *lauk* 'vesikana' (valge laubakilbi järgi), *laukhani*; *krantskael* 'liivatüll'; raba- ja lõopistrik' (kaelus), *kriimsilmkael* 'kivirullija', *rohekael*, *põuakaelapart* 'sinikael-part', *päitsnepp* 'liivatüll' (linnul oleksid nagu päitsed peas), *päitshärg* 'järvekaur', *sinipea* 'sinikaelpart', *punase peaga part* 'punapea-vart', *valgekõht* 'järvekaur', *valge kõhuga pääsuke*, *valgeperse* 'räästapääsuke', *mustaseljane* 'tõmmukajakas', *valgesabakotkas* 'merikotkas' jne.

Selle nimerühma alagrupp: linnu sulestikku võrreldakse vaimulike rüüga, vrd. *nonn* 'vares; künnivares', *veekirikсанд*, *jõepapp*, *jõekõster*, (*jõe*)*kirikhärra* 'vesipapp' (üleni must, valge lapike kurgu all nagu luteri vaimulikul), *toompapp* 'leevike' (< asks *dompappe*, punase rinnasulestiku pärast).

D. Nimetus fikseerib iseloomuliku kehaosa, enamasti «pars pro toto»:

a) P e a. Eriti on pea silma hakanud öökullide juures, vrd. *suurispeakull*, *suure peaga kull*, *kassipeaga kanakull* jne. Sulgkõrvade pärast meenutavad nad kassi, eriti *kassikakk*. Mustpea-põõsalindu hüüti *suurpeaks* väiksema põhjendusega.

b) S a b a. Kõige enam hakkas saba silma linavästrikul, kes seda alatasa õõtsutab: *hänilane*, *hännaline*, *pikahännamees*, *vibahänd*, *liikuja hännaga lind*, *hälllane*, *hällilind* jne. Vrd. veel *harkhänd* 'suitsupääsuke', *harkkajakas* ~ *ristkajakas* 'änn' (pikad sabasuled seisavad risti), *tulisaba* 'aed-lepalind', *pikk-saba* 'harakas'. Käbliku nimetuste (*pöidlaots*, *päkk*, *pöialpoiss*) tekkele on kaasa mõjunud pöidlana püsti hoitav saba, vrd. *püsthänd*. Pika, terava sabaga soopart on *terava sabaga part*, *pahlsaba-part* ning *sork*.

c) N o k k, vrd. *pikanokaline* 'metskurvits', *pikknökk*, *pikanokamees* 'kurg', *ristnökk* 'käbilind', *luits-*, *koost|nökk*, *kuld-nökk*, *kotkas* (vt.) jt.

d) J a l a d, nende asetused, vrd. *pikk-koib*, *pikasääremees* 'kurg', *persu(s)*, *persssjalg* 'tuttpüti' (jalad asuvad keha tagaosas) jne.

e) K a e l, vrd. *pikakaelapart* 'soopart; sinikael-part', *pikkkael* 'soopart', *käkruskaelaga kurg* 'hallhaigur' (lennus kõverdab kaela), *tutkas*, *hatt-*, *kohu-*, *kruus|kael* (isalind paisutab turniiritsedes oma sulgkraed), *hattkael* 'sarvikpüti' jne.

f) S u l e t u t t, vrd. *toonetutt* 'vaenukägu', *tutiga tihane* 'tutt-tihane', *tuttlõoke*; *tutt|pea*, -müts, *tukkapea* 'siidisaba' jne.

g) S i l m a d, vrd. *kuldsilm* 'sõtkas', *tulisilm*, *tulisilmapart* 'punapea-vart'.

h) R i n d, p u g u, vrd. *pugukurg* 'toonekurg'. Vrd. eelmist alagrupi «Nimetuses märgitakse sulestiku kirja».

Nokka, saba, kaelust, tutti jne. silmas pidav nimetamisviis on eriti levinud ornitoloogilises terminoloogias. Vrd. näit. *kaelustuvi, jämejalg, kõvernokk-risla, punajalg-tilder, mustsaba-vigle, valgetiib-viires, laisaba-änn, kühnokk-luik, tuttvart, karvasjalg-viu, mustpea-põõsalind* jne.

E. Nimetuses märgitakse linnu suurus, vrd. *pudukoskel 'väikekoskel', tudukana 'rabakana', väike rähn, väike rui 'väike-kirjurähn', põialpoiss 'käblik; põialpoiss' jne.* Siia kuuluvad ka deskriptiivsed nimetused, mis linnu väiksust väljendavad teisel teel, näit. *tsibihänilane, tsirk jt.*

F. Lindu võrreldakse teise linnuga, vrd. *merekromp, mereteder 'tõmmuvaeras' (lennus sarnaneb tedre-kukega), mereharakas 'meriski' (must-valge sulestik sarnastab harakaga), meripääsuke '(väike)tiir, veepääsuke id., ööpääsuke 'öösorr' (lennu poolest meenutavad need linnud pääsukest), rukkivarblane 'punaselg-õgija', väikevares 'hakk' jne.*

3. Linnu eluviisid

Selles rühmas on nime andmisel arvesse võetud järgmised tegurid:

A. Iseloomulik käitumis- ja tegutsemis-maneer, vrd. *laiskkull, losu 'öösorr' (lind «magab päeva maha», ei «viitsi» pesa ehitada, losutab), sajatallukas id. (lendu aetuna laskub peagi taas), merepolitsei 'tiir' (sõjakas ja valvas lind), piitsamees, kajaka|kubjas, -peksja, -kuningas, merehunt 'änn' (jälitab ning peksab kajakaid), riukukk, tapakikas jt. 'tutkas' (kevadiste võitlusemärgude järgi), tuuker, tuukerpart 'tutpütt' (osav sukelduja), sibulakaupmees 'kivitäks' (pesitsusperioodil koogutab ja karjub nagu kaupmees kaupa pakkudes), paskperse 'räästapääsuke' (lupjab ekskrementidega majaseinu), valgeveetegija 'vart' (ajab sukeldudes muda lendu), pottsepp 'räästapääsuke' (osav pesameister) jne.*

B. Toidus, vrd. *kärbsel|püüdja, -kütt 'kärbsenäpp', kalamees 'merikotkas', käbi|lind, -närija, kurditihane 'kabilind', ohakavarblane 'ohakalind', rasvlane, rasvalind 'rasvatihane', pähkli(k)reet, pähkli|sööja, -pureja, -kull, -rõks 'mänsak', pihlakapoiss, kadakakull 'siidisaba', kala|kurg, -kull, -kaur 'hallhaigur', kaerasööja 'talvike', herilase|kull, -pusard 'herilaseviu'. Eriti sagedasti eristatakse ja iseloomustatakse toiduse järgi röövlindude, vrd. *kanakull; pardi-, kala|kull 'roo-loorkull', püü-, tihase-, lõokese-, varblase-, värvu|kull 'raudkull' jne.**

C. Tegutsemiskoht, elupaik, vrd. *rukki|lind, -lutt 'põldvutt', heina-, rukki|rääk; sookana, rabapüü, rabakas 'rabakana', laane|püü, -lind, kõrbe-, kaasik-, kuuse|püü 'laanepüü', linna-, maja-, kodu|tuvi; sopa-, muda-, roo-, mere|kukk, karjamaa kana 'tutkas', rabakoov 'väike-koovitaja', metsik 'metskur-*

vits', mere|harakas, -kiitsakas, merik, meriski; lahe-, lüku|kajakas 'naerukajakas', hülgekajakas 'meri- ja hõbekajakas' (hülgejahil kohatav kajakas), rahvarästas 'kuldnokk' (elutseb inimelamute ümbruses), vesikas 'tuttpütt; sõtkas' jt., kõrkja-, pilli-roo|lind, roorääk 'kõrkja-roolind', roo|kukk, -rästas 'rästas-roolind', kivi|hing 'kivitäks' jne.

D. Pesapaik ja pesa ehitamise viis, vrd. jõhvilind 'talvike jt. värvulised, kes põimivad pessa jõhve', kummkäblik 'käblik; lehelinnud' («kummiga» pesa järgi), koobakene 'käblik', puu-, kand|koskel, kand 'jääkoskel', potträstas 'laulurästas' (potisarnane pesa), liivapääsuke, liivaonu, uru-, augu|pääsuke, õõspääslane, perve-, kalda|pääsuke; müüri-, kiriku-, torni|pääsuke 'piirpääsuke', puurivarblane 'kuldnokk', kuusetuvi 'kaelustuvi', haavatuvi 'õõnetuvi' (pesa vastavalt kuusel, haavatüves).

E. Tegutsemise aeg, vrd. aokägu, õitselind, õõbik; õõsorr, õõkull; õõvangid 'õõseti rändavad partlased', talvik(e) ka: 'leevike; talitsiitsitaja', tuisulind 'talvike', lume-, talve|lõoke, külmalõo, talvepääsuke, lume-, tuisu-, hange|lind 'lumetsiitsitaja' jne.

F. Saabumise ja lahkumise aeg, vrd. jääpart 'sinikaelpart; aul jt.' (saabuvad vara, lahkuvad hilja), jüri|lind, -kull 'kägu' (ilmub jüripäeva paiku), mahlalind 'metskiur' (hakkab mahla jooksmise ajal laulma), vesilind 'musträhn' (häälitsema hakkamise järel tuleb jääminek) jne. Vrd. «Nimetus on seotud ilmadega» ning sellele järgnevat alarühma.

G. Liigi arvukus ja levikudünaamika, vrd. saksamaa, austria, samaaria, jaapani vares 'siniraag', saksa-maa, vene(maa), india vares 'kännivares', rootslane, rootsvarblane 'kuldnokk', poola kana 'kiivitaja' jne.

4. Lindudega seotud uskumused, ilmaennustused jne.

Võib täheldada järgmisi alarühmi:

A. Nimetus on seotud ilmadega (ilmaennustustega), vrd. jää|põrutaja, -lõhkuja, -põtkija, -ajaja, -sõtkuja, -purdlane 'linavästri' (linavästriku ilmumise ajal läheb jää), külmatihane 'rasvatihane' (majade juurde ilmumisega ennustab külmi), kurjailmalind, pahailmalind, külma-, tuule-, vihma|lind 'metsvint'. Eriti ohtrasti leidub vihmaproheteid, vrd. nimetusi vihmakull 'hiireviu; muusträhn; peoleo; väike-lehelind', vihma|trill, -prill 'muusträhn', vihmakass 'peoleo; hiireviu; muusträhn' jne.

B. Külvi-, künni- ja kalade kudemisajaga seotud nimetused, vrd. kaera|tee, -peep, -peet, -peeter, -kuik, -käik, kaerakülvoaja, külvilind, seemnelind, külkull 'vään-

kael' (määrab kaerakülvi aja), *külvinäitaja lind*, *havirastas* 'peoleo' (saabub pärast havikudu, määrab linakülvi), *kalakudulind* 'vihitaja', *külvikurg* 'sookurg' jne.

C. Nimetuse aluseks on uskumus, vrd. *linaõnnetooja*, *linamõõtja*, *linaõnnenäitaja*, *linalind* 'linavästri' (linnu nägemine kõrgel ennustas head linasaaki), *katku-*, *nälja|hüüp* 'hüüp', *toonekurg*, *toone-*, *vaenu|kägu* jne.

D. Eufemistlikud nimetused. vrd. *hea-*, *ilus-*, *valge|lind* 'ronk', *urvaplaaster* 'teder', *va kalts*, *lepaotsapoiss* 'vares' jne. Eufemistlikud nimetused «võltsivad» tihti teadlikult tegelikkust, näit. *valgelind* 'ronk' jne.²⁵⁴

Olgu tähendatud, et nimetuste ülekandumine ühelt liigilt teisele toimub teatavate tunnuste ühtivuse korral. Sarnane välimus, toidus, käitumine, linnuga seotud uskumus jne. loovad tähendusnihetele silla.²⁵⁵

Lõpuks mõni sõna teaduslikest linnunimetest, mida kasutatakse meie ornitoloogilises kirjanduses.

7. nov. 1918. a. otsustas Eesti Üliõpilaste Selts kodumaa lindude eestikeelsed nimetused kindlaks määrata. Eeltööde tegijaks valiti üliõpilane G. Vilberg (Vilbaste), kes vastava kirjanduse läbi vaatas ning olemasolevad nimetused välja kirjutas. Kogutud materjali arutamiseks käidi mitmel korral koos, kuid tööd ei saanud lõpetada sõjaolude tõttu. 1921. a. kevadsemestril jätkas alustatud tööd ülikooli juures asuv eestikeelsete zooloogiliste oskussõnade loomise komisjon J. Piiperi juhatusel. Töö tulemused avaldati 1922. a. ajakirjas «Loodus».²⁵⁶

«Põhimõtted, mis komisjoni kodumaa lindude nimede kindlaksmääramisel juhtisid, olid järgmised: 1) Nime aluseks võeti rahva loodud nimi; 2) oli linnul rahvasuus 2 ehk rohkem nime, siis valiti neist see, mis linnu vormi, värvi, eluviisi ja elupaika tabavamalt iseloomustab; 3) oli sama perekonda kuuluvatest liikidest rahvasuus igaühel isenimi, siis võeti perekonnanimeks kõige tüübilisema liigi nimi ning lisati sellele üksikute liikide nimetuseks punkt 2 tähendatud põhimõtte alusel loodud nimi juurde . . .»²⁵⁷ Järelikult lähtuti siingi rahvalikest nimetustest ja peeti silmas üldisi aluseid: vormi, värvi, eluviisi, elupaika. Mõningate paranduste ja muudatustega (lühemuse ja rahvapärasuse suunas) on see nimestik ka praegu tarvitusel.

²⁵⁴ Nimetamisprintsipi kohta vt. ka M. Mäger, ESA VII, lk. 54—71.

²⁵⁵ Vt. M. Mäger, EST 6, lk. 206—216.

²⁵⁶ Vt. L 1922, lk. 165; G. Vilbaste, Linnunimede kindlaksmääramisest (käsikiri Emakeele Seltsis).

²⁵⁷ L 1922, lk. 165—166.

1959. a. esitasid J. Lepiksaar ja M. Zastrov ulatuslikke ettepanekuid teadusliku nimistu muutmiseks rahvapärasuse suunas ning kasutasid väljatöötatud süsteemi oma teoses «Die Vögel Estlands» (1963). Kehtiva nimistu radikaalse muutmise järele ei ole siiski erilist vajadust, kuigi üksikute nimetuste asendamine võiks kõnesse tulla.

IV. KOKKUVÖTTEKS.

Soome-ugriliste, läänemeresoomeliste ning eesti oma nime-
tuste arvukus ja mitmekesisus tõendab, et linnud olid uluki-
tena, ilma- ning õnnetuseprohvetitena jne. meie esivanemate
vahetus huvipiirkonnas. Linde tunti hästi ja põhjalikult, iga
häält ning käitumist pandi tähele (vrd. näit. öösorri nimetusi).

Rahvalikud nimetused on lindude tundmise peegel.

1. Eesti linnunimetuste põhiosa

Suure jao eesti linnunimetustest moodustavad sõnad, mis
on omased ainult eesti keelele ja kujunenud tihtipeale alles
päris hilisel ajal (eriti välimust, eluviise jne. kirjeldavad nime-
tused). Mainimisväärne hulk ornitonüüme on siiski ühised
lähemate või kaugemategi sugulaskeeltega (tärnikesega mär-
gitud nimetused arvab A. Saareste muistse soome-ugri
pärandi hulka²⁵⁸): *hakk, hakk, harakas, huuk, *hähn, *hüüp,*
**jues ~ jõutse, kaader, *kaaren, *kajakas, kakerdaja, kakk,*
*kiir, *kikas, kloogas, koovitaja, *koskel, *kotkas, kudres, kuigas,*
**kukk, *kurg, kurvits, kägu, kühklane, *lagle, *lind, luik, melt-*
*sas, *metsis, *mõtus, naak, näär, part, peibelane, piho, päll,*
**pääsuke, *püü, rääk, sisask, *sorsk, *sõtkas, *sääsk, *teder,*
*tihane, tiir, tikk, tsirk, tüll, vais, *vares, vigle, *västrik jt.*
Neid vanu nimetusi kasutatakse laialt uute (liitsõnaliste) ni-
metuste tuletamisel.

Vanimas kihistuses köidab tähelepanu veelindudele kuulu-
vate nimetuste suhteliselt suur hulk (*jues, koskel, lagle, lind* —
algsest 'hani', *sorsk, sõtkas, vais*). Nende nimetuste säilimine
ei ole juhuslik, vaid räägib veelindude kunagisest tähtsusest
jahiojektidena. Pelgalt säilinud nimetuste põhjal võib järeldada,
et küttimine oli praeguste läänemeresoomlaste esivane-
matele tähtsamaid elatusallikaid.²⁵⁹ «Ja vaevalt on mõeldav,
et niigi tähelepanuvääriv hulk loomanimetusi põlvneks tollest

²⁵⁸ A. Saareste, KE I, lk. 51.

²⁵⁹ E. N. Setälä, SSRE, lk. 8.

vanast algkeelest saadik, kui neil loomadel ei oleks olnud tähtsust inimese majanduses.»²⁶⁰

Kevadine veelindude saabumine lõpetas talvise toidukitsikuse. Näiteks Inari laplastele oli hanede tulek niivõrd oluline, et sellest sõltus ümberasumine talvitumispaikadest.²⁶¹ Laplaste arvates seisvat hani jumalale lindudest kõige lähemal.²⁶² On muide iseloomulik ka algse hanenimetuse *lind* kujunemine linnu üldnimetuseks. Rändlindude saabumise kuud nimetavad handid hanede-partide tuleku kuuks, mandsid pardikuuks²⁶³, vrd. e *linnukuu*. Linnutõe oli eelkõige hanede ja teiste veelindude tee; maridel mets-hanede tee, udmurtidel hanede tee, mandsidel mets-partide tee, veneastel hanede tee (*гусиный путь, гусиная дорога*) jne.²⁶⁴

Arheoloogide poolt leitud linnukujutistes — tarbeesemeis, kujukestes, savinõude ornamentides jne. — prevaleerivad veelinnud. Tihti võib ära tunda hane.²⁶⁵

Lindude pesitsemise ajal andis läänemeresoome esivanematele toitu munade kogumine või veelindude munetamine kunstlikes pesades.²⁶⁶ Sellele toiduhankimise viisile näib viitavat ka nimetus *koskel* (vt.).

Soome rahvaluule kasutab noore naise meelitusnimedena eriti ohtrasti veelindude nimetusi (*alli, hanhi, joutsen, kajava, lakla, sorsa, sotka, tavi*), vähem kanaliste (*kana, tipu, koppelo, pyy*) ja pisilindude omi.²⁶⁷ Eesti vanimas nimekihistuses eksisteerivad jällegi vee- ning teised jahilinnud: *Vesike, Sorse, Aule, Meco, Kurg* jt.²⁶⁸ Pärisnimedena on kasutanud loomade, eriti aga lindude nimetusi ka liivlased ja lätlased.²⁶⁹

Nimetuste *hüüp, kaaren, kotkas, käre, sääsk* ja *vares* säilimine võiks seletuda nende osatähtsusega uskumuslikes kujutel-mades, kuna *teder, kudres, kurg, metsis (mõtus)* ning *püü* tähistavad jahiobjekte nagu veelindudegi nimetused.

Saksa uurijad seletavad indogermaani ornitonüümide, sealhulgas veelindudele kuuluvate nimetuste (*Gans, Ente, Schwan*)

²⁶⁰ E. N. Setälä, SSRE, lk. 9.

²⁶¹ T. I. Itkonen, SUST LI, lk. 40—41.

²⁶² T. I. Itkonen, SUST LXXXVII, lk. 246.

²⁶³ Y. H. Toivonen, FUF XXIV, lk. 123.

²⁶⁴ Sealsamas. Vt. ka Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki,

SKES II, lk. 297.

²⁶⁵ Vt. L. Jaanits, RAAE II, lk. 15, 16, 17, 29, 30, 31, 42, 43 jm.

²⁶⁶ Vt. F. Leinbock, ERMA VIII, lk. 155 jj.; T. I. Itkonen, SUST LI, lk. 40—41.

²⁶⁷ M. Airila, JKT I, lk. 158—159.

²⁶⁸ E. Roos, KK 1961, lk. 347, 351.

²⁶⁹ Vt. A. V. Forsman, T. lk. 226.

arvukat säilimist samuti lindude tähtsusega uskumuste, ajamääramise ning jahi seisukohalt.²⁷⁹

2. Laenusuhted ja -suunad

Eesti (ja läänemeresoome) ornitonüümika on rikastunud arvukate laenude ja tõkelaenudega teistest keeltest. Linnunimetused moodustavad keele sõnavarast ainult väikese piirkonna, mistõttu sinne laenude erikaal ei iseloomusta keelt kui tervikut. Vastavas mõisterühmas ilmnevad siiski kõik põhilised laenamised suunad.

Linnunimetuste kõige mainitavamateks laenajateks on olnud germaani keeled. Vanimate laenude hulka kuuluvad siin haigur (vrd. masks *heiger*, müsk *heigaro* jt.), haugas (vrd. germ **ha(b)uka-z*), kana (vrd. gt *hana*), *lõoke* [vrd. germ **laiwa-(rikôn)*]. Hilisemates või päris hilistes laenukihistustes tulevad esile *kroonnepp* (< sks *Kronschneppfe*), *kruusald* (< sks *Kraushals*), *leevike* (< kask *lêwerke*), *lerke* (< sks *Lerche*), (*must*)*mats* (< sks *Matz*), *nepp* (< sks *Schneppfe*), *pekasiin*, *pekats* (< sks *Bekassine*), *pusard(kull)* (< sks *Bussard*), *raag* (< sks *Schraage*), *raat* (< sks *Schraat*), *siisike* (< asks *sisike*, vrd. sks *Zeisig*), *spree* (< sks *Spre*), *tiglit* (< asks *stegliz*, vrd. sks *Stieglitz*), *terlit* (< sks *Sterlitz*), *toompapp*, *tombak* jt. (< asks *dompappe*), *torss* (< sks *Storch*), *turtelluvi* (< asks *turtelduwe*, vrd. sks *Turteltaube*), *tuvi*, *tui* (< asks *duwe*), *vaasan*, *vääsakana* jt. (< sks *Fasan*), *valtsnepp* jt. (< sks *Waldschneppfe*); osalised või täielikud tõkelaenud on *eiderhani* (< sks *Eidergans*), *jälind* (< sks *Eisvogel*), *kolkvares* (< sks *Kolkrabe*), *krikkpart* (< sks *Krickente*), *kärbsenäpp* (< sks *Fliegenschnäpper*), *lehelind* (< sks *Laubvogel*), *mandlivares* (< sks *Mandelkrähe*), *märtspart* (< sks *Märzente*), *õnurmkana* (vrd. sks *Feldhuhn*), *ristnökk* (< sks *Kreuzschnabel*), *roheline vares* (vrd. sks *Grünkrähe*), *siidisaba* (< sks *Seidenschwanz*), *siniraag* (< sks *Blauracke*), *õsinine vares* (vrd. sks *Blaukrähe*), *suitsupääsuke* (< sks *Rauchschwalbe*), *vainurästas*, *viinrästas* (< sks *Weindrossel* < *weinen*), *õöpääsuke* (< *Nachtschwalbe*).

Saksa laenude hulgas torkavad silma jahilindude nimetused. Kurvitsalisi küttisid peamiselt mõisnikud, kelle kaudu võõrad nimetused levisidki. Faasan kui mõisnike poolt sisse toodud lind sai tuttavaks loomulikult saksa nimetusega.

Saksa keelest laenatud linnunimetusi tuntakse ja kasutatakse üle Eesti, paljud on kodunenud kirjakeeleski, kuna rootsi laenud piirduvad enamasti keelte vahetu kokkupuutealaga:

²⁷⁰ Vt. H. Hirt, ENS, lk. 137—138, B. Hoffmann, VSDV, lk. 1.

aprit (< erts *aplikt*), *holmivedjas* (< ?), *kagla* (erts *gagul* ~ *gagäl*, pl. *gaglar*), *karbas* (< sm *karppa* < rts *skarſ*), ? *kirju knibi* (vrd. erts *knip*), *corp* (< rts *corp*), *krooga*, *kroogan* (vrd. erts *kråk*, pl. *kråkar*), *kräkssoorsk* (< erts *skräks*), *krüüsel* (vrd. rts *grissla*, *grässel*), *kubahani* (vrd. rts *knubb-gås*), *oodutaja* (vrd. rts *åda*, *ad*, *adfågel*), ?*pink* (vrd. erts *pink*), *plikk*, *plitt* (< erts *aplikt*), *rantsakas* (vrd. rts *strandskata*), *risla* (vrd. rts *grissla*), *roogas* (< erts *råka*), *ruuskleja* (vrd. rts *ruskvädersfågel*), *soer* (< erts *sjöorre*), *till* (< erts *tillkråka*), *tork*, *törk* (< erts *störk*), *trasu* (< erts *träsu*), *täärn* (vrd. rts *tärna*), *tulk*, *tölk* (vrd. erts *tolk*), *vaag*, *vaagalind* (vrd. rts *svåga*), *valk* (vrd. rts *falk*), *vart*, *värt* (vrd. rts *svårt*), *vilikoda* (< erts *vilagå*); *hiline tõkelaen* on *liivatrull* (vrd. rts *sandtrullning*).

Rootsi laenude hulgas prevaleerivad vee- ja rannalindude nimetused. Enamik neist on tulnud eestirootsi, vähem soomerootsi kaudu.²⁷¹

Vanimad balti laenud on *hani* (vrd. mld *žansis*), ??*kill* (vrd. ld *gilna*, lt *dzilna*), *rästas* (vrd. ld *strāzdas*). Läti keelest laenatud nimetusi kasutatakse peamiselt keelesaartel: *Lei gul'b* (< lt *gulbis*), *Lei eergle* (< lt *ērglis*), ?*kaur* (vrd. lt *gauris*), *Lei lakstigal*, *Lut lakstigola* (< lt *lakstigala*), *Hää*, *Saa*, *Krk puutskull* (< lt *pūce*), *Saa surts*, *Hää*, *Hls surtsik* (< lt *čurkste*), *Lei starki*, *tarts*, *talts*, *Pst tort* (< lt *stārķis*, *störķis* < sks *Storch*), *Rõu tillvitt* (< lt *tilbite*), *tsiirul* (< lt *cirulis*), *Lei žiigur* (< lt *žigurs*). Laiemalt on levinud *lauk* 'valge laik looma otsmikul; sellise laiguga loom', mis linnunimena märgib vesikana (< lt *laucis*). Tõlkelaenudeks tuleb arvata *Saa piksekits* (< lt *pērkonkasa*) ja eL *lind* tähenduses 'metsalind, -loom' (vrd. lt *putns*, *putnis*, *mežaputni* id.).

Ainuke slaavi laen on *varblane*, *värb* (< **vorb*). Hili-sed ja väga vähesed vene laenud ei ulatu piirialadest kaugemale: *Vai karapatka* (< vn *куропатка*), *Lut patsan* (< vlgvn *баццян*), *Lut salavei* (< vn *соловей*), *Se tsäika*, *kalatsäik* (< vn *чайка*), eL *kask*, *kasak* 'rohutirts; mingi lind' (< vn *скачѣк* 'rohutirts').

Linnunimetuste laenamine läänemeresoome keelte endi vahel ei ole kuigi nimetamisväärne. Olgu neist eesti keeles märgitud ?*räusk*, *tarapöll* (< sm), *siuru* (< vdj), *pühalind* (< lv), ?*klokas* (< lv, või vastupidi). Nendegi levikupiirid on kitsad. Nõndasamuti on slaavi keeled üksteiselt väga vähe nimetusi laenanud.²⁷²

Eesti rahvalike linnunimetuste süsteem kujunes põhiliselt

²⁷¹ Vrd. P. Ariste, ERLEK, lk. 125.

²⁷² Vt. Л. А. Булаховский, ИАН VII₂, lk. 99.

oma leksika baasil, rikastudes ja täienes teatava hulga laenudega. Teaduslikus nimistus on võõras mõju ja eeskju (peam. saksa) märgatavalt suurem.

3. Liikide levikudünaamika kajastusi rahvalikes nimetustes

Nimetused kajastavad oma sisu, hulga ja levikuga lindude ökoloogiat, arvukust ja esinemisalasidki. Väga harva levib nimetus linnust lahus (vrd. näit. *hüüp*). Sellisel viisil peegelduvad ornitonüümikas ka linnustiku liigilised ja arvulised muutused, mis aja jooksul on aset leidnud. Nimetus võib uurimisprobleeme tõstatadagi. Nõnda näiteks märgib J. Lepiksaar, et zooloogile on üllatav leida haigru nimetust rahvasuus ammu enne liigi suurte asunduste teket sel sajandil Kagu-Eestis. Nimetuste olemasolu põhjal oletab uurija haigru varasemat esinemist ning ajutist taandumist — hüpotees, mida näit. ka prof. A. Formozov kõigiti põhjendatuks peab.²⁷³

A. Nimetus — jälg linnust. Säilinud nimetused räägivad mõnikord liigi endisaegsest isendirohkusest, mis meie ajaks tuntavalt kahanenud. Nõnda pesitseb merikotkas tänapäeval Eestis maksimaalselt kümne paarina²⁷⁴, kuid on teada umbes 15 nimetust ja nimetuse varianti. Teadaolevaid nimetusi kasutas E. Kumari lisaargumendina selle linnu kunagise arvukuse tõestamiseks: «Teated merikotka esinemisest ja pesitsemisest Baltimaadel ulatuvad tagasi juba üle poolteise saja aasta... Kuid otsustades Wiedemanni sõnaraamatu järgi, kus merikotkal tervelt 3 rahvapärast eestikeelset nime — luukotkas, kondikoristaja ja sääsk (viimane võib olla ehk kalakotka kohta) — on lind olnud vanadele eestlastele juba veel varem hästi tuttav, mis võib olla seletatav vaid tema sagedase esinemisega neil aegadel.»²⁷⁵ (Vrd. veel Wied. *merikotkas*, *valgesabakotkas*, *kalakotkas*, *kalamees*, *ussikull*).

Mudakurvits haudelinnuna on välja suremas, aga mitmed nimetused iseloomustavad selle linnu omapärast mänguhäälitsust ning tõendavad tema pesitsemist Eestis (*santvanker*, *lagundratas*, *lagundvanker*, *lähkriloputaja*).

Saaremaal tuntakse linnunimetust *mõtus*, kuigi nimetuse kandja kadus sealsetest metsadest juba möödunud sajandi keskpaiku.²⁷⁶

Mõisnike poolt jahi otstarbel sisse talutud ja hooldatud faasan edenes meil küllaltki jõudsalt. Liigi nimetused rahvasuus (*vassaan*, *vaas*, *vääsakana* jt.) on viimane jälg selle linnu märgatavast hulgast enne Esimest maailmasõda.

²⁷³ J. Lepiksaar, Tm 1957, lk. 250; A. Formozov Eesti NSV TA Ühiskonnateaduste Teaduslikule Nõukogule 10. nov. 1963.

²⁷⁴ E. Kumari, EL, lk. 257.

²⁷⁵ E. Sits (Kumari), EMts 1935, lk. 239.

²⁷⁶ E. Kumari, EL, lk. 141.

Rabakana kui hilisjääaja relikti arv kahaneb pidevalt. Mitme teadaoleva nimetuse (*kahkjas, tudukana*) kadumine kajastab linnu väljasuremise protsessi.

B. Immigrant — nimetu lind. Liigi levimist hilises minevikus kajastab oma, rahvalike nimetuste puudumine.

Karmiinleevike kannab ainult ametlikku, laenatud nimetust. Tema arvukust ning omapärasest laulu arvestades ei ole usutav, et lind oleks rahval kahe silma vahele jäänud. «Võib ka olla, et ta on pidevamalt siia asunud alles läinud sajandi kestel või pisut varemini ja sellepärast teda vanarahvas ei tunnegi», oletab A. Murakin.²⁷⁷ Asjaarmastaja-ornitoloogi hüpotees (1930) leiab kinnitust: karmiinleevike laiendab oma levilat just viimastel aastakümnetel.²⁷⁸

Ekspansioon jäälind kannab peamiselt laenulist nimetust (< sks *Eisvogel*), vähesed kohapealsed moodustised [*jäärähn, sini|lind, -(siibu)tsirk, vahajalg*] pärinevad kagu-Eestist, kus liik elutseb nähtavasti pikemat aega.

C. Immigrant — «võõramaalind». Lindudele, kelle populatsioon on hiljaaegu märgatavalt kasvanud, õmistab rahvas võõramaist päritolu.

Viimase saja aasta jooksul laiendab siniraag oma levilat põhja suunas. Möödunud sajandi alguses oli ta praegusest palju harvem või väga harv haudelind. Sajandi teise poolega võrreldes on selle linnu arvukus märgatavalt kasvanud.²⁷⁹ Need tõigad peegelduvad rahvapärastes arvamustes ja nimetustes kõige tüüpilisemal kujul.

Paiguti räägitakse umbkaudu: «Saksamaal olla neid nähtud, vanad inimesed räägivad» (Jäm), teisel püsib arvamus, et lind on Saksamaalt toodud või pärit (Kuu, Trm, LNg jm.). Mõnes kohas «teatakse» aga täpselt, et kohalik mõisnik need linnud toonud: «P.-Järvas, Jänedal ümbruses ja siit lõunasse on siniraag kaunis sage nähtus... Teatakse, et endine mõisnik on toonud siia välismaalt mõned paarid.»²⁸⁰ Kihlepaas kinnitatakse, et need linnud oleval Audru parun sisse toonud. Vrd. *saksamaa vares, s. harakas, s. pasknäär*. Linnu päriskoduks peeti teisi võõraid ja meretaguseid maid, vrd. *austria vares, samaaria v., jaapani v., merevares*.

Mitmed nimetused on saksa keelest laenatud (*siniraag, mandlivares, kolkvares*), omad aga üle võetud teistelt liikidelt (*pajuharakas, linnukull, vihmakass, meigas* jt.).

Kogu nimetuste süsteem tervikuna räägib sellest linnust kui võrdlemisi hilisest immigrantist.

²⁷⁷ A. Murakin, PR I, lk. 70.

²⁷⁸ E. Kumari, OK I, lk. 14.

²⁷⁹ Vt. E. Kumari, EL, lk. 283, OK I, lk. 11, 12, vrd. J. Lepiksaar, M. Zastrov, VE, lk. 54. Vrd. V. Russow, OELC, lk. 121.

²⁸⁰ J. Lunts, Lv 1934, lk. 157.

Rahva uuriv fantaasia on kulgenud mujalgi samu radu. «Sporaadilise esinemise pärast peetakse siniraagu mõnedes paikades võõramaiseks linnuks, sellest ... väljend *ungarische Häher* ja nimetus *Meer-Häher* Austrias ..., *Meergratsch* (Gratsch = Häher) Tiroolis. Kujutlust, et võõrapäraseid linnud mere tagant pärinevad või merelt tulevad, ei kohta mitte ainult nende nimetuste puhul, vaid sagedaminigi.» kinnitab saksa linnunimetuste uurija H. Suolahti.²⁸¹

Ka künnivarese sporaadiline esinemine sünnitas arvamuse, nagu oleks ta võõrsilt pärit. Räpinas, kus asub eakas künnivareste koloonia, kinnitasid talumehed, et kohalik parun olevat need linnud toonud. Purkse jõe suudmes asuva koloonia asutanud Püssi krahv. Künnivarese «pärismaaks» on Saksamaa, Venemaa või India [vrd. *saksa-, vene(maa), india vares*].

Kiivitaja arvukus on viimase 150 aasta jooksul tunduvalt kasvanud. Oma primaarseid elupaiku (lagesoid ja märgi niite) hakkab ta vahetama kuivendatud heinamaade ja põldude vastu.²⁸² Temagi kohta hakati arvama võõralt maalt toomist: «Enne põle olnd, poolakad olid toonud need lennud» (LNg) jne., nimetused vastavalt *poola lind, poola kana*.

Kuldnoka populatsioon varasematel aegadel oli praegusest kindlasti mitmeid kordi väiksem, lind võis haruldane olla. Alles inimese hoolitsus kunstlike pesakastide soetamisega lõi võimalused tema arvukamaks levimiseks. Praegu on kuldnokk kultuurmaastikel kõige arvukam linnuliik.²⁸³ Näiteks Vigalas aga mäletatakse veel, et umbes sada aastat tagasi olla seal ümbruses olnud kuldnokki väga vähe ja esimesi linde peetud mingisugusteks välismaa lindudeks. Vrd. *rootslane, rootsus, roots, rootsvarblane*. Kolga-Jaanis teati, et kuldnokkade nimetuseks oli *mustkärg*, hiljem *musträstas*. Helmes ei pruugitavat ena m *nõgikikast* kuldnoka tähenduses. Mõlemad on algselt musträhni nimetused, mis värvuse sarnasuse alusel üle kantud — «võõral» linnul puudus oma nimi. *mustmats, mats* on saksa keelest laenatud. Kõik need faktid räägivad selget keelt linnu kunagisest vähesusest.

Valge-toonekurg ekspanseerub E. Kumari arvates kohaliku populatsiooni arvel, kindel on arvukuse väga suur kasv eriti käesoleval sajandil. Seda protsessi peegeldab nimetuste ülevõtmine (*toonekurg* must-toonekurelt) ja laenamine (*torss, tork, tort, talts* jt.), aga ka võõramaise päritolu omistamine (*saksamaa pääsuke*).

Liigi immigratsioon, levimine ja arvukuse kasv kajastub seega 1) rahvalike nimetuste puudumises, 2) võõramaise pärit-

²⁸¹ H. Suolahti, DV, lk. 16.

²⁸² E. Kumari, OK I, lk. 13.

²⁸³ Sealsamas, lk. 15.

olu omistamises, 3) nimetuste laenamises teistest keeltest või 4) teistelt liikidelt.

Paljuütlev on fakt, et kõik vaadeldud «võõramaalased» või «nimetud» linnud — siniraag, jäälind, valge-toonekurg ja künnivares — saavutavad Eestis oma areaali põhjapiiri; kuldnokk ja karmiinleevike pesitsevad ka Lõuna-Soomes.

D. Varia. Vähemal määral fikseerivad rahvalikud nimetused migratsioonisuundi, invasiooni ning pesakolooniate asupaiku.

Ornitoloog L. Rootsmäe arvates (suul.) võiks *rootsvarblase* 'kuldnokk' püsimisele tuge anda liigi kevadised rändelained loode, st. Rootsi suunast.²⁸⁴ Sügisel üle lahe lendavaid hallvareseid nimetati Kuusalus *soome varesteks*, talikülalisena ette tulev männileevike on *soome tumbak*. Suulised ja kirjalikud teated poolmüütilise *lapi kulli* kohta on tõenäoliselt seotud lumekaku arvuka invasiooniga möödunud sajandi aiguses või keskpaiku.

Rahvalikud nimetused fikseerivad künnivarese pesakolooniaid. Ümbruskonnas nimetatakse neid linde tihti külade järgi, mille juures kolooniad asusid või asuvad (vrd. *värskd vares*, *rannamõisa v.*, *putse v.*, *haeska v.*, *tuudi mustad* jne.). Vastupidi: toponüüm võib osutada linnu varasemale pesitsuspaigale, näit. Kakerdaja raba ja järv said oma nime seal elutsenud järvekauri järgi.²⁸⁵

Esitatud vähesedki näited lubavad järeldada, et rahvalikud linnunimetused sisaldavad usaldusväärset ornitoloogilist informatsiooni. Neid võib kasutada abi- ning illustratiivse materjalina lindude levikudünaamika jälgimisel.²⁸⁶

²⁸⁴ Vrd. A. Lint, L. Rootsmäe, H. Veroman, RSE, lk. 44.

²⁸⁵ Vt. J. Lunts, Lv 1936, lk. 19.

²⁸⁶ Vt. М. Мярер, ТД, lk. 136—137.

ЭСТОНСКИЕ НАЗВАНИЯ ПТИЦ

М. МЯГЕР

Резюме

Среди других семантических категорий, заслуживающих подробного исследования, серьезное значение имеют названия птиц. На изучение их наводят практические и теоретические интересы как языковедов и фольклористов, так и орнитологов. «Любопытной категорией значений, имеющей свою специфику и заслуживающей специального к себе внимания, являются названия птиц. Их сравнительно-историческое изучение выдвигает ряд практически важных вопросов, вплотную подводящих к оценке метода...», расценивал данную смысловую категорию академик Л. А. Булаховский, исследователь славянских названий птиц.

Собственно эстонская орнитонимика до сих пор мало изучена. Первой попыткой систематически изложить принципы номинации эстонских птиц явилась статья орнитолога И. Лепиксаар («О народных птичьих названиях», 1957). Этимологии отдельных названий, общих для прибалтийско-финских и финно-угорских языков, исследованы главным образом финскими языковедами. Настоящая книга представляет собой первую часть кандидатской диссертации автора. В ней подвергаются этимологизации и пояснению около 2500 народных названий и их вариантов (часто принадлежащих одновременно двум или нескольким видам). Материал излагается по отдельным видам, в орнитологической системе. Указывается точное распространение названий, приводятся многочисленные примеры сходных развитий в других языках.

Автор стремился использовать все письменные и печатные материалы по данной теме, известные нам (кроме народных песен, художественной литературы и мало изученной ономастики). Изложены словарные данные более ранних периодов эстонского литературного языка.

Основную часть материалов для работы предоставили фонды Института языка и литературы, Литературного и Этнографического музеев и Общества естествоиспытателей АН ЭССР. Ценный материал представляли собой собрания народных названий птиц, накопленные самими орнитологами. Значительную часть сведений автор собрал сам или через корреспондентов. Для дополнительного сбора названий автором было составлено и отпечатано специальное руководство.

Основной метод исследования, применяемый в работе, — сравнительно-исторический, но, в зависимости от объекта изучения, с упором на сравнение. Сравнительного характера и вспомогательные методы этимологизации ономастопоэтических (дескриптивных) названий. Учитывая факт, что большая часть орнитонимов звукоподражательного происхождения, изучаемые в работе названия сопоставляются со слоговыми имитациями птичьих звуков, данными орнитологами или имеющими распространение в народе.

Изучение орнитонимики может быть успешным только при основательном знакомстве с птицами.

При этимологизации названий необходимо принимать во внимание следующие факторы: 1) голос (голоса) птицы; 2) внешний ее вид (окраска оперения, величина, форма клюва, ног, хвоста, головы, чубика, зоба и т. д.); 3) образ жизни, пища, способ добычи пищи, место обитания (биотопы), форма и материал гнезда, время прилета, отлета и т. д.; 4) простые и словесные (осмысленные) имитации звуков (и в других языках); 5) народные верования, пословицы, поговорки и сравнения, связанные с птицами; 6) другие названия определенной птицы в том же говоре, в других говорах, в родственных и неродственных языках; 7) переносные значения названий, топонимы и собственные имена.

1. Состав эстонской орнитонимики

Количество и многообразие исконно финно-угорских, прибалтийско-финских и собственно эстонских названий свидетельствуют о том, что птицы находились в непосредственной сфере интересов тех народов — как дичь, пророки погоды и несчастья или просто как забавные существа.

Основная часть эстонской орнитонимики состоит из слов собственно эстонских (часто сложные, описательные названия). Все-таки, значительное количество названий — общее с другими родственными языками, напр., *hakk 'гара', hakk 'галка', harakas 'сорока', huuk 'сова', hähn 'дятел', hüüp 'выпь; сова' jues ~ jõutse 'лебедь', kaader 'крачка', kaaren 'ворон', kajakas 'чайка', kakerdaja 'гагара; чомга', kakk 'сова', kiir 'крачка', kikas 'петух', kloogas 'гара',*

koovitaja 'кроншнеп', *koskel* 'крохаль', *kotkas* 'орел', *kuigas* 'лебедь и др.', *kukk* 'петух', *kurk* 'журавль; аист', *kurvoits* 'вальдшнеп', *kägu* 'кукушка', *kärg* 'дятел', *kühklane* 'вяхирь', *lagle* 'казарка', *lind* 'птица', *luik* 'лебедь', *meltsas* 'зеленый дятел' (ср. лив. *mõltsi* 'зеленый'), *metsis*, *mõtus* 'глухарь', *naak* 'галка', *näär* 'сойка', *part* 'утка', *peibelane* 'лесной конек', *piho* 'иволга', *päll* 'сова, филин', *pääsuke* 'ласточка', *püü* 'рябчик; серая куропатка', *rääk* 'дергач', *sisask* 'соловей', *soorsk* 'утка', *sõtkas* 'гоголь', *sääsk* 'орлан-белохвост и др.', *teder* 'тетерев', *tihane* 'синица и др.', *tiir* 'квачка', *tikk* 'дятел и др.', *tsirk* 'птица', *tüll* 'галстучник; зюёк', *vais* 'синьга; турпан', *vares* 'ворона', *vigle* 'веретенник', *västrik* 'трясогузка' и т. д.

Эти исконные названия широко применяются при образовании новых именований.

В старейшем слое орнитонимики обращает на себя внимание относительно большое количество названий водоплавающих птиц (*jues* 'лебедь', *koskel* 'крохаль', *lagle* 'казарка', *lind* — первоначально: 'гусь', *soorsk* 'утка', *sõtkas* 'гоголь', *vais* 'синьга; турпан'). В названии *koskel* (*kossal*, *kosel* и т. д.), вероятно, зафиксирован факт применения искусственных гнезд для добывания яиц этой птицы (ср. *kossal* 'улей; скворешня'). Важность водоплавающих птиц в хозяйстве далеких предков подтверждается и другими данными. Напр., в археологических находках более раннего периода часто встречается образ гуся; в финских народных песнях обильно употребляются ласкательные имена девушки, позаимствованные из названий водоплавающих птиц; в виде собственных имен они встречаются в старинных источниках эстонской истории (*Vesike* 'чомга и др. водоплавающие птицы', *Sorse* 'утка', *Aule* 'алейка' и др.).

Сохранившиеся названия *teder*, *kudres*, *kurk*, *metsis*, *mõtus* и *püü* тоже обозначают дичь.

Прибалтийско-финская, в том числе и эстонская, орнитонимика обогатилась многими заимствованиями из других языков: здесь представлены все важнейшие направления заимствования. Большая часть заимствований — германские, среди которых *haigur* 'серая цапля', *haugas* 'ястреб', *kana* 'курица', *lõoke* 'жаворонок' более древние. Позднее или относительно недавно в эстонский язык проникли следующие названия птиц из немецкого языка: *kroonnepp* 'кроншнеп' (< нем. *Kronschnepe* id.), *kruusald* 'турухтан' (ср. нем. *Kraushals*), *leevike* 'снегирь' (< нижн.-нем. *lewerke* 'жаворонок'), *(must)-mats* 'скворец' (< нем. *Matz* id.), *nepp* 'вальдшнеп; кулик' (< нем. *Schnepe* id.), *pekasiin*, *pekats* 'бекас' (< нем. *Bekassine* id.), *pusard* (*kull*) 'канюк; сова' (< нем. *Bussard* 'канюк'), *raag*, *raat* 'сойка; ореховка'

(< нем. (Holz)schraage, -schraat 'сойка'), *siisike* 'чиж' (< н.-нем. *siisike* id.), *spre* (< нем. *Spre* id.), *tiglits, terlits* 'шеглёнок' (< нем. *Sterlitz*, н.-нем. *stiglitz* id.), *toompapp, tombak* 'снегирь' (< н.-нем. *dompappe* id.), *turteltuvi* 'горлица' (< н.-нем. *turtelduwe* id. — через Библию), *tuvi, tui* (< н.-нем. *duwe* id.), *vaasan, vääsakana* и др. 'фазан' (< нем. *Fasan* id.), *valtsnepp* и др. 'вальдшнеп' (< нем. *Waldschnepp* id.) и др.; частичные или полные кальки представляют собой следующие названия: *eiderhani* 'гага' (< нем. *Eidergans* id.), *jäälind* 'зимородок' (< нем. *Eisvogel* id.), *kolkvares* 'сизоворонка' (< нем. *Kolkrabe* 'грач'), *krikkpart* 'чирок-сви-стунок' (< нем. *Krickente* id.), *kärbsenäpp* 'мухоловка' (< нем. *Fliegenschneider* id.), *lehelind* 'пеночка' (< нем. *Laubvogel* id.), *mandlivares* 'сизоворонка' (< нем. *Mandelkrähe* id.), *märts-part* 'кряква' (< нем. *Märzente* id.) ?*nurmkana* 'серая куро-патка' (ср. нем. *Feldhuhn* id.), *ristnökk* 'клевт' (< нем. *Kreuzschnabel* id.), ?*roheline vares* 'сизоворонка' (ср. нем. *Grünkrähe* id.), *siidisaba* 'свиристель' (< нем. *Seidenschwanz* id.), *siniraag* 'сизоворонка' (< нем. *Blauracke* id.), *suitsupääsuke* 'ласточка' (< нем. *Rauchschwalbe* id.), *vainurästas* 'дрозд-белобровик', *viinrästas* 'певчий дрозд' (< нем. *Weindrossel* 'дрозд-белобровик' < *weinen* 'плакать'), ?*ööpääsuke* 'козодой' (< нем. *Nachtschwalbe* id.).

Среди названий птиц, полученных из немецкого языка, бросается в глаза заметное количество таких, которые относятся к охотничьим птицам. Факт этот объясняется обстоятельством, что право охоты принадлежало исключительно местным немецким помещикам.

Немецкие заимствования обычно известны по всей Эстонии, в то время как употребление шведских заимствований ограничивается непосредственно стычными районами двух языков: *aprit* 'кулик-сорока' (< эст.-швед. *aplikt* id.), *holmivedjas* 'гага' (< ?), *kagla* 'казарка' (< эст.-швед. *gagul* ~ *gagäl*, мн. ч. *gaglar* id.), *karbas* 'большой баклан' (ср. фин. *karppa*, швед. *skarf* id.), ?*kirju knibi* 'камнешарка' (ср. эст.-швед. *knip* 'морянка'), *korp* 'ворон' (< швед. *korp* id.), *krooga, kroogan* 'грач' (ср. эст.-швед. *kråk*, мн. ч. *kråkar* id.), *kräkssoorsk* 'чирок-коростелек' (< эст.-швед. *skräks* 'большой крохаль'), *krüüsel* 'короткоклювая кайра' (ср. швед. *grissla, grässel* id.), *kaubahani* 'гага; казарка' (ср. швед. *knubbgås* 'гага'), *oodutaja* 'гага' (ср. швед. *åda, ad, adfågel* id.), ?*pink* 'зяблик' (ср. эст.-швед. *pink* id.), *plikk, plitt* 'кулик-сорока' (< эст.-швед. *aplikt* id.), *rantsakas* 'кулик-сорока' (ср. швед. *randskata* id.), *risla* 'чернозобик, Calidris' (ср. швед. *grissla* 'короткоклювая кайра'), *roogas* 'грач' (< эст.-швед. *råka* id.), ?*ruuskleja* 'гагара' (ср. швед. *ruskvädersfågel* 'птица, предвещающая бурю'), *till* 'черный дятел' (< эст.-швед. *till-*

kråka id.), *tork, törk* 'аист' (< эст.-швед. *stork* id.), *trasu* 'орел' (< эст.-швед. *träsu* 'полотенце, тряпка'), *täärn* 'крачка' (ср. швед. *tärna* id.), *tulk, tölk* 'травник; вальдшнеп' (< эст.-швед. *tolk* 'камнешарка; травник'), *vaag, vaagalind* 'гага' (ср. швед. *svåga* id.), *valk* 'поморник' (< швед. *falk* 'ястреб, сокол'), *vart, värt* 'синьга' (< швед. *svårt* 'черный'), *vilikoda* 'травник и др.' (< эст.-швед. *vilagå* id.), поздняя калька — *liivatrull* 'галстучник' (ср. швед. *sandrulling* id.).

Среди шведских заимствований преобладают названия приморских и водоплавающих птиц.

Старейшие заимствования балтийского происхождения — *hani* 'гусь' (ср. древн.-лит. *žansis* id.), *?kiur* 'канек; жаворонок' (ср. лат. *cirulis, cirouls* 'жаворонок'), *?kill* 'черный дятел' (ср. лит. *gilna* 'дрозд', лат. *dzilna* 'дятел'), *lauk* 'лысуха' (ср. лат. *laucis* id.), *rāstas* 'дрозд' (ср. лит. *strāzdas* id.). Латышские заимствования наблюдаются преимущественно на языковых островах или в районах, находящихся в непосредственном соседстве с латышским населением: *gul'b* 'лебедь' (< лат. *gulbis* id.), *eergle* 'орел' (< лат. *ērglis* id.), *kaur* 'гагара' (ср. лат. *gauris* 'крохаль'), *lakstigal, lakstigola* 'соловей' (< лат. *lakstigala* id.), *puutskull* 'сова; филин' (< лат. *pūce* 'сова'), *surts, surtsik* 'городская ласточка' (лат. *čurkste* id.), *starki, tartis, talts, tort* 'аист' (< лат. *stārķis, stōrķis* < нем. *Storch*), *tillvitt* 'чибис' (< лат. *tilbīte* id.), *tsiirul* 'ласточка' (< лат. *cirulis* id.), *žiigur* 'воробей' (< лат. *žīgurs* id.).

Переводные заимствования — *piksekits* 'бекас' (лат. *pērkonkasa* id.) и южно-эст. *lind* в значении 'дичь, зверь' (ср. лат. *putns, putnis, mežaputni* id.).

Единственным праславянским заимствованием является *varblane, vārb* 'воробей' (< праслав. **vorb-*). Весьма немногочисленные русские заимствования не проникли в литературный эстонский язык, но ограничиваются распространением лишь в пограничных говорах: *karapatka* 'серая куропатка' (< русс. *куропатка*), *kask, kasak* 'стрекоза; какая-то птица' (< русс. *скачѣк* 'стрекоза'), *patsan* 'аист' (< белорусс. *баццян*), *salavei* 'соловей' (< русс. *соловей*), *tsäika, kalatsäika* 'чайка' (< русс. *чайка*).

Шведские, латышские и русские говоры, в свою очередь, позаимствовали кое-что из эстонского и других прибалтийско-финских языков.

Взаимность при заимствовании названий птиц среди прибалтийско-финских языков самих незначительна. Так, в эстонском языке известны лишь следующие прибалтийско-финские названия: ? *räusk* 'малая крачка; поморник' (< фин. *räyskä* 'крачка; поморник', или наоборот), *tarapöll* 'сова, филин' (< фин. *tarhapöllö* id.), *siuru* 'какая-то птица' (< вот. *tšiuuru*

'жаворонок'), ? *klokas* 'гага' (< лив. *klūkkēz* 'лебедь', или наоборот), *pūhalind* 'аист' (< лив. *pivā-līnd* id.).

Система эстонских названий птиц, в основном, образовалась на базисе собственной лексики, обогатившись, однако, несколькими заимствованиями из соседних наречий. В научной (официальной) системе эстонской орнитонимики чужое (немецкое) влияние и пример гораздо заметнее, чем в эстонских наречиях.

2. Принципы номинации

Этимологический анализ выясняет принцип возникновения определенного орнитонима. С другой стороны, выяснение, расчленение и детальное описание системы номинации способствует, в свою очередь, этимологизации. Основы наименования — это комплекс рабочих гипотез для этимолога.

Относительное сходство принципов наименования птиц в различных языках в результате приводит и к смысловой близости самих названий (ср., напр., названия выпи: эст. *vee-, soo-, merehärg* «водяной, болотный, морской бык», нем. *Wasserochs*, венг. *nádibika*, русс. *бык водяной* и т. д.). Это обстоятельство требует осторожности при определении переводных заимствований.

Вот основные принципы номинации птиц в эстонских говорах:

1. Голос птицы. «Птицу знают по пению, человека — по поступкам» (эстонская поговорка). Голос как один из важнейших отличительных признаков птицы может быть положен в основу названия по следующим способам:

А. Название является непосредственным звукоподражанием или производным от него, ср. *aul* 'алеика', *hakk, haak, naak* 'галка', *kräu* 'поморник', *eruteu, peoleo, pipepeo* 'иволга', *putpat, tupelup* 'перепел', *ihuu* 'филин', *ütt* 'вахирь; зяблик' и т. д.; *jutitaja* 'погоныш', *latutaja* 'козодой', *lüüvik* 'снегирь', *vatvalane* 'перепел', *piipulind* 'кулик-сорока', *rukkirääk* 'дергач' и др. Сюда относятся и старые названия, звукоподражательный облик которых со временем потускнел, ср. *kurg* 'журавль; аист', *lagle* 'казарка', *vigle* 'веретенник' и др.

Б. Название произведено от конвенционального звукоподражательного глагола, ср. *vilistaja* 'скворец' (*vilistama* 'свистеть'), *oigaja* 'сова' (*oigama* 'стонать'), *vinguja* 'связь' (*vinguma* 'свистать') и т. д.

В. Основой названия является сравнение с голосом другой птицы, животного или с каким-то другим звуком, ср. *vale-öbik* 'певчий дрозд', «ложный соловей», *ööbikuköster* 'пеночка-пересмешка', «дьячок соловья» (обе птицы отличаются пением, похожим на пение соловья); *metskass* 'иволга', «дикая кошка» (кричит иногда как кошка), *taevakits* 'бекас', «небес-

ная коза», ср. русс. *барашек* id., *ketraja vanamoor* 'козодой', «прядущая старушка» (низкая рокочущая трель напоминает звук прялки), *santvanker, lähkriloputaja* 'гаршнеп', «нищяя телега», «мойщик бочёнка» (токование напоминает звуки, происходящие при езде скверной, разломанной телеги и при мытье деревянного сосуда) и т. д.

Г. Названием служит народно-этимологическое осмысление голоса птицы. Громкое «фить-пилвить» перепела осмыслено словами *võtmētukk* 'обломок ключа', *võtmepütsk* 'стебель ключа', которые и употребляются как названия. Характерный позыв удода «уп-уп-уп» связывается глаголом *üputama* 'утопить'; название — *üputaja kägu* «утопающая кукушка».

Д. Название характеризует качество и уклад голоса птицы, ср. *kuldnohk* 'кукушка; соловей', «золотой клюв» (оба считаются превосходными певцами), *rääkija lind* 'сойка', «говорящая птица» (имитирует голоса других птиц, «говорит» в подражание им, и др.).

2. Внешность птицы — второе важнейшее обстоятельство при номинации — в названии может отразиться следующими способами:

А. В названии отмечается окраска оперения, ср. *kollane rästas* 'иволга', «желтый дрозд», *hahk* 'гага; серый' и т. д.

Б. Название характеризует общий вид птицы, ср. *nuipart* 'гоголь', «дубинная утка» (в полете кажется коренастым), *(mere)oherdi* 'большой баклан; гагара', «морской бурав» (плавающие особи данных пород похожи на кривой бурав) и т. д.

В. В названии фиксируется распределение окраски, ср. *ristlind* 'пеганка', «крестовая птица» (в полете из белых частей оперения образуется образ креста), *lauk* 'лысуха; блешка' (на лбу птицы белая блешка) и др.

Г. Название дается по тем или другим характерным частям тела, обычно *pars pro toto*. При этом едва ли не всё нашло свое отражение в названиях:

Головка, ср. *suurispeakull* 'сова', «хищная птица с большой головкой», хвост, ср. *hänilane ~ hännaline* 'трясогузка', «хвостатый», *harkhänd* 'деревенская ласточка', «вилообразный хвост»; клюв, ср. *pikanokaline* 'вальдшнеп' «длинноклювый», *ristnokk* 'клест', «перекрещивающий клюв» (концы надклювья и подклювья перекрещиваются); ноги, расположение их, ср. *pikk-koib* 'анст', «длинноног», *perssjalg* 'чомга' «задоног» (ноги расположены на задней части тела); шея, «воротник», ср. *pikakaelapart* 'шилохвост; кряква', «длинношейная утка», *hatt-, kruuskael* 'турухтан', «кудрявая шея» (у самцов «воротник» из приподнимающихся перьев); чубик, ср. *tutpea, -müts* 'свиристель', «чубоголовка», «шапка с хохлом»; глаза, ср. *kuldsilm* 'гоголь', «золотоочка»,

tulisilm 'красноголовый нырок', «огнеочка»; зоб, брюшко, ср. *pugukurg* 'аист', «зобастый журавль», *valgekõht* 'чёрнозобая гагара', «белобрюшка» и т. д. Намеченный способ именования нашел особенно широкое применение в официальной системе названий.

Д. В названиях фиксируются размеры птицы, ср. *pöialpoiss* 'крапивник; королек', «карлик», *pudukoskel* 'литок', «маленький крохаль» и др. Сюда относятся и дескриптивно-деминутивные названия, как *tsirk* 'птица', *tsibi(hänilane)* 'трясогузка' и др.

Е. Основой названия служит сравнение с другой птицей (по внешности), ср. *mereharakas* 'кулик-сорока', «морская сорока», *veeräasuke* '(малая) крачка', «водяная ласточка» и т. д.

З. В названиях высказывается образ жизни птицы, оно может указать на характерные повадки, ср. *laiskull* 'козодой', «ленивый ястреб», *merepolitsei* 'крачка', «морской полицейский», *merehunt* 'поморник', «морской волк»; корм, ср. *kärbsepüüdja, -kütt* 'мухоловка', «охотник за мухами», *kalamees* 'орлан-белохвост', «рыбак», *pihtakapoiss* 'свистель', «мальчик рябины»; место обитания, ср. *rahvärästas* 'скворец', «прилюдской дрозд» (гнездится недалеко от жилищ человека), *kivihing* 'каменка', «дух камня»; место гнездования и образ свивания гнезда, ср. *jõhvilind* 'овсянка и др. птицы, выющие гнездо волосками' (*jõhv* 'волосок'), *koobakene* 'крапивник', «норка, пещерка», *perve, kaldapäasuke* 'береговая ласточка'; поведение птицы в связи с переменой времён суток и года, ср. *talvike* 'овсянка; снегирь' (*talv* 'зима'), *öövangid* 'перелетные утки, летающие ночью', «ночные пленники»; время прилета и отлета, ср. *jürilind* 'кукушка', «юрьева птица» (появляется весной около юрьева дня), *jääpart* 'алеика; кряква', «утка льда» (прилетают и отлетают во время льда) и др.

Названия, отражающие численность и динамику распространения, см. на стр. 216—219.

4. Птицы именуется и на основании народных верований, предсказаний погоды и т. д., связываемых с пернатыми. Выделяются следующие подгруппы:

А. Название связано с прогнозом погоды, ср. *jäälõhkuja* 'трясогузка', «ледокол» (прилету трясогузки скоро следует ледоход), *kurjailmalind* 'зяблик', «птица дурной погоды» и т. д.

Б. Название связано со временем полевых работ и нереста рыб, ср. *kaerakülvaaja* 'вертишейка', «сеятель овса» (прилёт вертишейки определял подходящее время сева овса), *külvinäitaja lind, havirästas* 'иволга', «птица, показывающая сев», «дрозд щуки» (во время ее прилета нерест щуки) и т. д.

В. В названии отражается народное поверье, ср. *katku*, *näljahüüp* 'выпь', «птица чумы, голода», *toonekurg* 'аист', «журавль смерти, «того света»» и др.

Г. Эвфемистические названия (в общем малочисленные) часто преднамеренно не соответствуют реальности, чтобы тем самым «обмануть и приманить» опасных птиц, ср. *valgelind*, *ilus lind*, *hea lind* 'ворон' (досл. 'белая, красивая, хорошая птица').

В официальный список эстонских птиц включены народные названия или же (при отсутствии их) новые наименования образованы по принципам народной номинации.

Почти все птицы носят и такие названия, которые первоначально принадлежали другим видам. Семасиология должна считаться с этим фактом. Выяснение рамок (принципов) перенесения имеет практическое значение для семантической проверки этимологических сопоставлений, сделанных на основе фонетических законов языка.

Точное различие видов птиц, разумеется, не под силу (нет и надобности) бытовому сознанию, распределившему названия по их сходству, иногда довольно приблизительному. Кроме того, птицы утратили ту роль, которую они играли в народом сознании при иных жизненных условиях. Вот почему названия реже встречающихся птиц со временем начинают как бы тускнеть, подвергаются народной этимологизации и, нередко, вообще выходят из употребления в живой речи или же сохраняются лишь в отдельных фразеологических сочетаниях, ср., напр., *kotkas*, *kodas(k)* 'орел': *suur põnnagu kotkas*, *sarved piän* 'большой как *kotkas*, рогатый (о баране)'; *kanakodas* 'проклинание куриц', *kodas* 'ругательное слово; пугало для детей' и т. д. Проявляется стремление к более простому, повседневному выражению: многие виды именуются единым, обобщающим названием, с прикрепленным к нему одним словом-определением, ср., напр., *kull* 'ястреб': *sorikull* 'козодой', *käbikull* 'клевст', *kukulinnu-kull* 'кукушка', *kadakakull* 'свиристель', *kräuniuja kull* 'иволга' и т. д.

Намеченные тенденции и обстоятельства в данной смысловой категории служат как бы предпосылками для семантических сдвигов.

Орнитонимы переносятся на основе какого-нибудь сходства между птицами. Перенесение может совершаться как по общим, типовым признакам, так и по секундарным, менее заметным чертам. С точки семантики интереснее случаи перенесения, обусловленные второстепенными сходными чертами (хотя употребление их обычно ограничивается более узкой территорией). Различия птиц, даже очень заметные, при подобных переносах игнорируются.

Объединяющие черты, являясь «мостом» перенесения, могут быть следующими:

1. Голос. Напр., нельзя по внешности перепутать сойку и кедровку, но позыв у них довольно одинаковый: сиплое, резкое «крээ». В результате этого названия данных птиц (*pasknäär, pählireet, -krõõt* и др.) почти до не различимости сплетены.

2. Внешний вид. В говоре острова Муху кулик-сорoka переняла название сороки *harakas*, в других говорах обычно добавляются различающие определения: *mere-, ranna-, vesiharakas* «приморская, водяная сорока». В приходе Кихельконна перепутались по некоторому сходству в полете даже млекопитающее и птица — летучая мышь и козодой (*nahklapp ~ päevapetja*).

3. Повадки, место обитания, поверья и др. факторы. Гонясь за насекомыми и во время токового полета, сизоворонка пикирует наподобие мелких ястребов. Кое-где она считается хищной птицей и называется соответственно (*linnukull*). По одинаковому месту обитания у рек название оляпки *jõekiriksand* перенеслось на береговую ласточку, хотя во внешности и голосе у них мало общего. В народных поверьях выступают многие птицы как пророки дождя (черный дятел, иволга, канюк, пеночка-теньковка и др.). Вот почему то тут, то там намеченные птицы позаимствовали названия друг у друга, напр., *vihmakass* 'черный дятел; кроншнеп; канюк' (первонач. 'иволга'), *vihmakull* 'черный дятел; пеночка-теньковка' (!) (первонач. 'канюк' и т. д.).

4. Звуковое сходство самих названий. Примером может служить *meltsas* 'зеленый дятел', название, которое перекрещивалось с названием *meigas* 'вяхирь'. То же может случиться при сходстве лишь дополнительного слова в сложном слове, ср. *pasknäär* 'сойка', переносно: 'дрозд-рябинник'; *paskrästas* 'дрозд-рябинник', переносно: 'сойка' и т. д.

Гораздо реже наблюдается противоположная тенденция — «разделение птицы на две разновидности» по различиям между взрослыми и молодыми особями, местообитания и пр., ср., например, *kuldnokk* '(весенний) скворец', *rästas* 'осенний, молодой скворец', *rukkirääk* 'дергач, обитающий во ржи', *luharääk* 'дергач, обитающий на лугу' (по мнению народа, первый значительно больше и темнее), и т. д.

3. Динамика распространения фауны птиц Эстонии в отражении народных названий

Кроме отражения языковых связей, народные названия птиц являются и носителями орнитологических сведений. Птичьи названия, т. е. языковой материал, могут даже ста-

вить вопросы орнитологического характера. Так, напр., название серой цапли *haigur* в народном употреблении встречается задолго до образования первых колоний этой птицы в юго-восточной части Эстонии в нынешнем столетии. На этой основе орнитолог И. Лепиксаар высказывает догадку, что, может быть, серая цапля распространилась в Эстонии уже когда-то раньше, но на время удалилась. Эта гипотеза нашла подтверждение в данных орнитологии.

Распространение названий «самостоятельно», в отрыве от наличия соответствующей птицы, в общем, крайне редкое явление (напр., эст. наименование *hüür* 'выпь' в некоторых местах известно как имя полумифического существа).

Проф. Э. Кумари еще в 1935 году использовал языковые данные при доказательстве значительного сокращения количества орлана-белохвоста на территории Эстонии. Сохранившиеся народные названия (*luukotkas*, *kondikoristaja*, *sääsk*) неоспоримо свидетельствуют о том, что эта птица когда-то встречалась гораздо чаще. В настоящее время орлан-белохвост представлен очень малочисленно, однако нам известно около 15 названий и вариантов названий.

Гаршнеп, как гнездовая птица, в Эстонии обречена на вымирание, но люди старшего поколения еще помнят несколько названий, характеризующих своеобразные токовые звуки этой птицы (*santvanker* «нищая телега», *lagundratas* «сломанное колесо», *lähkri loputaja* «мойщик боченка»).

Утрата в живом языке некоторых названий белой куропатки (*kahkjäs*, *tudukana*) показывает процесс вымирания этого реликта позднего ледникового периода.

Иммиграция птицы в недалеком прошлом может отразиться в отсутствии народных названий.

Во всей Эстонии обыкновенная, выделяющаяся по голосу и внешности чечевица имеет только книжное название *karmiinleevike* (< нем. *Karmingimpel*). «Возможно, что чечевица поселилась здесь только в течение прошлого столетия или несколько раньше, и поэтому старшее поколение ее не знает» — высказывает догадку орнитолог-любитель А. Муракин. Чечевица в Эстонии действительно поздний иммигрант.

Расселяющийся зимородок носит тоже только заимствованное название *jäälind* (< нем. *Eisvogel*). Все же, в юго-восточной части Эстонии, где зимородок встречается более постоянно и в более продолжительные сроки, возникли и свои местные названия (*sinilind*, *jäärähn* и др.).

Птицам, популяция которых значительно увеличилась, народ часто приписывает иностранное происхождение. Самым характерным примером в этом отношении является обыкновенная сизоворонка, которая расширяет свой ареал в северном направлении. По сравнению с прошлым столетием, чис-

ленность этой птицы заметно увеличилась. Откуда она? — возникает у народа вопрос. Итак, то тут, то там якобы даже «знают», что «местный помещик ввез этих птиц». Такое мнение возникло во многих местах совершенно самостоятельно. В соответствии с подобными представлениями, сизоворонка носит такие имена, как *saksamaa vares, harakas, pasknäär* 'немецкая ворона, сорока, сойка', *austria, samaaria, jaapani vares* 'австрийская, самарийская, японская ворона' и т. д. Остальные названия сизоворонки либо калькированные заимствования из немецкого (*siniraag, mandlivares* и др.), либо переняты от других птичьих видов (*linnukull* — первоначально: 'ястреб', *vihmakass* — первонач.: 'иволга').

Грачи в Эстонии распространены довольно спорадично, и о них утверждают, что «местный барон ввез их из заграницы». Грач — родом из Германии, России или Индии (ср. *saksamaa, venemaa, india vares*) — вот народное толкование дела.

В народной памяти еще сохранились данные о том, что скворец в Эстонии в прошлом являлся очень редким, и первые особи данного вида считались иностранными птицами — «шведскими воробьями» (*rootsvarblane*). *rootsus, rootslane roots* — досл. 'швед' и в наши дни применяющиеся названия. О давней малочисленности скворцов свидетельствуют и их (перенятые) названия *mustkärg, nõgikikas* (первонач.: 'черный дятел'), — ныне они вышли из употребления, *mats* 'скворец' заимствовано из немецкого языка.

Всё более возрастающая часть популяции чибиса переселяется из болот на луга и даже поля. Он также считается ввезенным. «Раньше этих птиц не бывало, поляки привезли их... Птица эта не эстонская». Соответствующие названия — *poola lind, poola kana* 'польская птица, курица'.

Показателем расселения белого аиста является его название *saksamaa pääsuke* «немецкая ласточка» и многие заимствования (*torss, tork, talts, tort* и др.).

Иммиграция и расселение вида отражается, таким образом: 1) в отсутствии народных названий, 2) в приписывании им иностранного происхождения, 3) в заимствовании названий из других языков или 4) у других птиц.

Следует заметить, что все эти «иностранцы» или «безымянные птицы» — сизоворонка, зимородок, белый аист, грач — в Эстонии достигают северной границы своего ареала распространения. Скворец и чечевица гнездятся и в Южной Финляндии.

Народные названия иногда определяют и местонахождения колоний вида, миграционные направления и явления его инвазий.

Так, в окрестностях своих первых колоний грачи называ-

лись по населенным пунктам, при которых эти колонии образовались, напр. *Värskä, Rannamõisa, Haeska, Purtse varesed, Tuudi mustad* и т. д. [Встречается и противоположное: топоним может указать на прежний район гнездования птицы. Напр., верховое болото и озеро Какердая получили свое имя по чернозобой гагаре (*kakerdaja* 'гагара').]

Зимующий в Эстонии щур называется «финским снегирём» (*soome tumbak*), а перелетающие осенью море серые вороны — «финскими воронами» (*soome varesed*).

Сохранившиеся письменные и устные данные о полумифической «лапонской сове» (*lapi kull*), вероятно, связаны с заметной инвазией белой совы в первой половине прошлого столетия на эстонскую территорию.

Вышесказанное служит примером использования народных названий в орнитологическом аспекте. Можно прийти к заключению, что народные названия содержат достоверную информацию и тем самым могут служить вспомогательным и, преимущественно, иллюстративным материалом для орнитолога.

ESTONIAN BIRD NAMES

M. MÄGER

Summary

Among other semantic categories which deserve a thorough study are bird names. Their study is of both practical and theoretical interest for linguists, folklorists and ornithologists as well. "A curious semantic category having its own specific character and deserving particular attention, are bird names. Their comparative and historic examination raises a number of important practical problems leading close to an evaluation of the method...", such is the characterization of the semantic category under observation by Academician L. B u l a k h o v s k i, investigator of the Slav bird names.

Estonian ornithonymics has been little studied as yet. The first attempts at putting down the principles of Estonian denominations of birds was the article "On Popular Denominations of Birds" by ornithologist J. L e p i k s a a r (1957). The etymology of the bird names common to Baltic-Finnish and Finno-Ugric languages has been mainly studied by Finnish linguists.

The present book is the first part of the author's paper for a Candidate's degree. The author presents the explanation and etymology of about 25 hundred popular bird names and their variants (often belonging simultaneously to two or more species). The material is presented according to separate species, on the basis of the ornithological system. The exact distribution of the denominations is indicated, and numerous examples of analogical developments in other languages are given.

The author has sought to utilize all the available materials on the given subject (excluding folk songs, belles-lettres and little investigated onomastics). Comments have been made as well on the records' data of earlier periods of the Estonian language.

The main bulk of the materials utilized has been taken from the funds of the Institute of Language and Literature, Ethnography Museum, Museum of Literature, and the Naturalists' Society of the Academy of Sciences of the Estonian S.S.R. Most valuable data were contained in collections of popular bird names amassed by ornithologists themselves. A considerable part of the data was collected by the author himself or through his correspondents. For a complementary collection of bird names a special instruction was compiled and printed by the author.

The chief research method applied in the present work is the comparative-historical one, but, in dependence on the subject studied, with particular consideration of the comparison. With a view to the fact that the majority of ornithonyms are of onomatopoeic origin, the denominations of birds studied are compared with the phonetic imitations of birds' sounds as presented by ornithologists or used in popular tradition.

The study of ornithonymics can be successful only on the condition of thorough acquaintance with the actual reality reflected in the denominations, i. e. with the knowledge of birds. At an explanation and etymological analysis it is necessary to take into account the following factors: 1) the voice (voices) of the bird; 2) its exterior appearance (colouring of feathers, size, form of beak, feet, tail, head, crest, crop, etc.); 3) mode of life (nourishment, mode of getting nourishment, biotope, form and material of nest, time of arrival, departure, etc.); 4) simple and verbal (having a meaning) imitations of sounds (in other languages as well); 5) popular beliefs, proverbs, sayings and comparisons connected with birds; 6) other denominations of the same bird in the same dialect, in other dialects, in related and foreign languages; 7) transferred meanings of the denominations, toponyms and proper names.

1. Composition of Estonian Ornithonymics

The great quantity and variety of original Finno-Ugric, Baltic-Finnish and Estonian bird names are evidence that the birds were within the immediate sphere of interests of the people — as game, weather prophets or fortune tellers, or, simply, as amusing creatures.

The main bulk of Estonian bird names consists of Estonian words proper (often compound descriptive denominations). Still, quite a considerable number of denominations are in common with the other related languages, e. g.: *hakk* 'common eider', *hakk* 'jackdaw', *harakas* 'magpie', *huuk* 'owl', *hähn* 'woodpecker', *hüüp* 'bittern; owl', *jues* ~ *jõutse*

'swan', *kaader* 'tern', *kaaren* 'raven', *kajakas* 'gull', *kakerdaja* 'diver; great crested grebe', *kakk* 'owl', *kiir* 'tern', *kikas* 'cock', *kloogas* 'common eider', *koovitaja* 'curlew', *koskel* 'merganser', *kotkas* 'eagle', *kuigas* 'swan, etc.', *kukk* 'cock', *kur* 'crane; stork', *kurviits* 'woodcock', *kägu* 'cuckoo', *kärg* 'woodpecker', *kühklane* 'wood pigeon', *lagle* 'goose, brant', *lind* 'bird', *luik* 'swan', *meltsas* 'green woodpecker' (cf. Liv. *meltsi* 'green'), *metsis*, *mõtus* 'capercaillie', *naak* 'jackdaw', *näär* 'jay', *part* 'duck', *?peibelane* 'tree pipit', *piho* 'golden oriole', *päll* 'owl; eagle owl', *pääsuke* 'swallow', *püü* 'hazel grouse; partridge', *rääk* 'corncrake', *sisask* 'nightingale', *soorsk* 'duck', *sõtkas* 'golden-eye', *sääsk* 'sea eagle; osprey', *teder* 'black grouse', *tihane* 'tit, etc.', *tiir* 'tern', *tikk* 'woodpecker, etc.', *tsirk* 'bird', *tüll* 'ringed plover', *vais* 'scoter', *vares* 'crow', *vigle* 'godwit', *västri* 'wagtail', etc.

These ancient bird names are widely used for forming new denominations.

In the earliest stratum of ornithonymics the relatively large amount of denominations of waterfowl deserves attention (*jues* 'swan', *koskel* 'merganser', *lagle* 'goose', *lind* — originally 'goose', *soorsk* 'duck', *sõtkas* 'golden-eye', *vais* 'common scoter; velvet scoter'). In the denomination *koskel* (*kossal*, *kosel*, etc.) probably the fact is stated of making artificial nests for these birds so as to obtain their eggs (cf. *kossal* 'hive; nesting box'). The importance of waterfowl in the life of our distant ancestors is also proved by other data. For example, in archaeological finds of early periods we often find the image of a goose; in Finnish folk-songs, denominations of water birds are used as terms of endearment for girls; in the shape of proper names they are often found in ancient Estonian historic records (*Vesike* 'great crested grebe and other waterfowl', *Sorse* 'duck', *Aule* 'long-tailed-duck', etc.).

The preserved names *teder*, *kudres*, *kur*, *metsis*, *mõtus* and *püü* also pertain to birds of game.

The Baltic-Finnish ornithonymics, Estonian included, was enriched by numerous loan-words from other languages; there are represented all the most important trends of loans. The majority of loan-words are of German origin, the most ancient of them *haigur* 'grey heron', *haugas* 'hawk', *kana* 'hen' and *lõoke* 'lark'. Of later and rather recent origin are the following denominations of birds taken from the German language: *kroonnepp* 'curlew' (< Germ. *Kronschnepfe* id.), *kruusald* 'ruff; reeve' (cf. Germ. *Kraushals*), *leevike* 'bullfinch' (< Low Germ. *lewerke* 'lark'), (*must*)*mats* 'starling' (< Germ. *Matz* id.), *nepp* 'woodcock; Tringa' (< Germ. *Schnepfe* id.), *pekasiin* 'common snipe' (< Germ. *Bekassine* id.), *pusard* 'buzzard' (< Germ. *Bussard* 'buzzard'), *raag*, *raat* 'jay; nutcracker' (<

Germ. (*Holz*)*schraage*, *-schraat* 'jay'), *siisike* 'siskin' (< Low Germ. *siisike* id.), *spree* 'starling' (Germ. *Spree* id.), *tiglits*, *terlits* 'goldfinch' (< Germ. *Sterlitz*, Low Germ. *stiglitz* id.), *toompapp*, *tombak* 'bullfinch' (< Low Germ. *dompappe* id.), *turteltuvi* 'turtledove' (< Low. Germ. *turtelduwe* id. — via the Bible), *tuvi*, *tui* 'dove' (< Low Germ. *duwe* id.), *vaasan*, *vääsakana* 'pheasant' (< Germ. *Fasan* id.), *valtsnepp* 'woodcock' (< Germ. *Waldschnepfe* id.) etc.; full or partial calques from German are the following denominations: *eiderhani* 'common eider' (< Germ. *Eidergans* id.), *jäälind* 'kingfisher' (< Germ. *Eisvogel* id.), *kolkvares* 'roller' (< Germ. *Kolkrabe* 'rook'), *krikkpart* 'teal' (< Germ. *Krickente* id.), *kärbsenäpp* 'flycatcher' (< Germ. *Fliegenschnäpper* id.), *lehelind* 'warbler' (< Germ. *Laubvogel* id.), *mandlivares* 'roller' (< Germ. *Mandelkrähe* id.), *märtspart* 'mallard' (< Germ. *Märzente* id.), *?nurmkana* 'partridge' (cf. Germ. *Feldhuhn* id.), *ristnökk* 'crossbill' (< Germ. *Kreuzschnabel* id.), *?roheline vares* 'roller' (cf. Germ. *Grünkrähe* id.), *siidisaba* 'waxwing' (< Germ. *Seidenschwanz* id.), *siniraag* 'roller' (< Germ. *Blauracke* id.), *suitsupääsuke* 'swallow' (< Germ. *Rauchschwalbe* id.), *vainurästas* 'redwing', *viinrästas* 'song thrush' (< Germ. *Weindrossel* 'redwing' < *weinen* 'weep'), *?ööpääsuke* 'nightjar' (cf. Germ. *Nachtschwalbe* id.).

Among the denominations of birds borrowed from the German language, there is a striking number of names of game birds. This is to be explained by the fact that hunting was the exclusive privilege of Baltic-German landlords.

The German loan-words are usually familiar throughout Estonia, whereas the Swedish loans are limited to the border districts of the two languages: *aprit* 'oyster-catcher' (< Est.-Swedish *aplikt* id.), *holmivedjas* 'common eider' (< ?), *kagla* 'goose' (< Est.-Sw. *gagul* ~ *gagäl*, pl. *gaglar* id.), *karbas* 'cormorant' (cf. Finn. *karppa*, Sw. *skarv* id.), *?kirju knibi* 'turnstone' (cf. Est.-Sw. *knip* 'long-tailed duck'), *korp* 'raven' (< Sw. *korp* id.), *krooga*, *kroogan* 'rook' (cf. Est.-Sw. *kråk*, pl. *kråkar* id.), *kräkssoorsk* 'garganey' (< Est.-Sw. *skräks* 'goosander'), *krüüsel* 'Brünnich's quillemot' (cf. Sw. *grissla*, *grässel* id.), *kubahani* 'eider, goose' (cf. Sw. *knubbgås* 'eider'), *oodutaja* 'eider' (cf. Sw. *åda*, *ad*, *adfågel* id.), *?pink* 'chaffinch' (cf. Est.-Sw. *pink* id.), *plik*, *plitt* 'oyster-catcher' (< Est.-Sw. *aplikt* id.), *rantsakas* 'oyster-catcher' (cf. Sw. *strandskata* id.), *risla* 'dunlin, *Calidris*' (cf. Sw. *grissla* 'Brünnich's quillemot'), *roogas* 'rook' (< Est.-Sw. *råka* id.), *?ruuskleja* 'diver' (cf. Sw. *ruskvädersfågel* 'bird foretelling storm'), *till* 'black woodpecker' (< Est.-Sw. *tillkråka* id.), *tork*, *törk* 'stork' (< Est.-Sw. *stork* id.), *trasu* 'eagle' (< Est.-Sw. *träsu* 'towel, rag')

täärn 'tern' (cf. Sw. *tärna* id.), *tulk*, *tolk* 'redshank; woodcock' (< Est.-Sw. *tolk* 'turnstone; redshank'), *vaag*, *vaagalind* 'eider' (cf. Sw. *svåga* id.), *valk* 'skua' (cf. Sw. *falk* 'hawk, falcon'), *vart*, *värt* 'scoter' (cf. Sw. *svårt* 'black'), *vilikoda* 'redshank, and others' (< Est.-Sw. *vilagå* id.); a late translation loan is *liivatrull* 'ringed plover' (cf. Sw. *sandrulling* id.).

The majority of loans from Swedish are denominations of seashore and sea birds.

The most ancient words among those of Baltic origin are: *hani* 'goose' (cf. old Lith. *žansis* id.), *?kiur* 'tree pipit; lark' (cf. Latv. *cīrulis*, *cīrvuls* 'lark'), *?kill* 'black woodpecker' (cf. Lith. *gilna* 'thrush', Latv. *dzilna* 'woodpecker'), *rāstas* 'Turdus' (cf. Lith. *strāzdas* id.), *lauk* 'coot' (cf. Latv. *laucis* id.). Latvian loans mainly occur either in isolated localities surrounded with Latvian population, or in border districts of the two nationalities: *gul'b* 'swan' (< Latv. *gulbis* id.), *eergle* 'eagle' (< Latv. *ērglis* id.), *kaur* 'diver' (cf. Latv. *gauris* 'merganser'), *lakstīgal*, *lakstīgola* 'nightingale' (< Latv. *lakstīgala* id.), *puutskull* 'owl, eagle owl' (< Latv. *pūce* 'owl'), *surts*, *surtsik* 'house martin' (< Latv. *čurkste* id.), *starki*, *tarts*, *talts*, *tort* 'stork' (< Latv. *stārķis*, *stōrķis* < Germ. *Storch*), *tilltoitt* 'lapwing' (< Latv. *tilbīte* id.), *tsiirul* (< Latv. *cīrulis*), *žiigur* 'sparrow' (< Latv. *žīgurs* id.).

Calques from Latvian are: *piksekits* 'common snipe' (< Latv. *pērkonkasa* id.), and South-Est. *lind* in the meaning of 'game' (cf. Latv. *putns*, *putnis*, *mežaputni* id.).

The only ancient Slav loan is *varblane*, *vārb* 'sparrow' (Old Slav **vorb*-). The very few Russian loans have not penetrated into the literary Estonian language, but are limited to the dialects in the border regions of the two languages: *karapatka* 'partridge' (< Russ. *купатка*), *kask*, *kasak* 'grasshopper; some kind of bird' (< Russ. *скачек* 'grasshopper'), *patsan* 'stork' (Byeloruss. *баццян* id.), *salavei* 'nightingale' (< Russ. *соловей* id.), *tsäika*, *kalatsäika* 'gull' (< Russ. *чайка*, id.).

The Swedish, Latvian and Russian dialects, in their turn, borrowed some denominations from the Estonian and other Baltic-Finnish languages.

The reciprocity in the loans of denominations of birds among the Baltic-Finnish languages themselves is but very inconsiderable. Thus, in Estonian only the following Baltic-Finnish ornithonyms are known: *?räusk* 'little tern; skua' (< Finn. *räyskä* 'tern; skua', or vice versa), *tarapöll* 'owl, eagle owl' (< Finn. *tarhapöllö* id.), *siuru* 'bird of some kind' (< Vot. *tšiuru* 'lark'), *?klokas* 'eider' (< Liv. *klūkkāz* 'swan, or vice versa), *pūhalind* 'stork' (< Liv. *pivā-līnd* id.).

The system of Estonian ornithonymics was formed, on the whole, on the basis of the native vocabulary and was merely enriched by some loans from neighbouring languages. In the scientific (official) system of Estonian ornithonymics, however, foreign influence and foreign examples (particularly German ones) are much more noticeable than in Estonian dialects.

2. Principles of Denomination

An etymological analysis elucidates the principle of the formation of a certain ornithonym. On the other hand, the elucidation, differentiation and detailed description of the system of denomination contributes, in its turn, to etymologization. The bases of denomination form the complex of working hypotheses for an etymologist.

The relative similarity of the principles of denomination of birds in different languages leads to the notional correlation of the bird names themselves (cf. the denominations of the bittern: Est. *vee-, soo-, merehärg* 'water, swamp, sea ox', Germ. *Wasserochse*, Hbng. *nádibika*, Russ. *бык водяной*, etc). This circumstance should serve as a warning when making decisions about translation loans.

The basic principles of the derivation of bird names in Estonian dialects are, as follows:

1. The voice of the bird. "The bird is known by its voice, and man — by his deeds" (Estonian proverb). Voice as one of the most important characteristic features of a bird can be taken as the basis of the denomination in the following ways:

A. The denomination is either an immediate imitation of the sound, or its derivation, e. g. *aul* 'long-tailed duck', *hakk, haak, naak* 'jackdaw', *kräu* 'skua', *eputeo, peoleo, pipepeo* 'golden oriole', *putpat, tupelup* 'quail', *uhuu* 'eagle owl', *ütt* 'wood pigeon; chaffinch', etc; *jutitaja* 'spotted crake', *latutaja* 'nightjar', *lüübik* 'bullfinch', *vatvalane* 'quail', *piipulind* 'oystercatcher', (*rukki*)*rääk* 'corncrake', and others. To this group belong ancient bird names as well, whose onomatopoeic sounding got weaker with the time, cf. *kurg* 'crane; stork', *lagle* 'goose', *vigle* 'godwit', etc.

B. Denominations are derived from the conventional sound-imitating verb, cf. *vilistaja* 'starling' (*vilistama* 'whistle'), *oigaja* 'owl' (*oigama* 'moan'), *vinguja* 'wigeon' (*vinguma* 'whine'), etc.

C. The basis of the denomination is the comparison with the voice of another bird, animal, or with some other sound, cf. *valeöbik* 'song thrush', "false nightingale", *ööbikuköster* 'icterine warbler', "nightingale's sexton" (both birds resemble

a nightingale in their song), *metskass* 'golden oriole' "wild cat" (its cry sometimes resembles that of a cat), *taevakits* 'common snipe', "sky goat", cf. Russ. барашек id., *ketraja vanamoor* 'nightjar', "spinning old woman" (its low trill resembling the sound made by the spinning wheel), *santvanker*, *lähkri loputaja* 'jack snipe' "miserable cart", "keg-washer" (its rattle resembling sounds produced by a decrepit carriage or at the washing of a wooden vessel), etc.

D. The denomination is a folk-etymological interpretation of the sound made by the bird. The low three-syllabic voice of the quail caused the bird to be named *võtmetsük* "piece of a key", or *võtmepütisk* "stalk of a key". The characteristic cry of the hoopoe "oop-ooop" was connected with the Estonian verb *uputama* 'drown', and thence the name *uputaja kägu* "drowning cuckoo".

E. The denomination describes the quality and character of the voice of the bird, e. g. *kuldnokk* 'cuckoo; nightingale' "golden beak" (both are considered to be excellent singers), *rääkija lind* 'jay', "speaking bird" (imitates the voices of other birds, or "speaks" as they do), etc.

2. The external appearance of the bird is the second most important factor in providing it with a name, which may reflect the exterior in the following manner:

A. The denomination refers to the colouring of the feathers, e. g. *kollane rästas* 'golden oriole', "yellow thrush", *hakk* 'eider', "grey", etc.

B. The name characterizes the general appearance of the bird, e. g. *nui part* 'golden-eye', "club duck" (when flying it seems rather stocky), *(mere) oherdi* 'cormorant; diver', "seaborer" (the swimming specimens of these species resemble gimlets or augers), etc.

C. The name states a certain distribution of colour, e. g. *ristlind* 'sheld-duck', "cross-bird" (when in flight, the white parts of feathers form a cross), *lauk* 'coot' "baldhead, white spot" (there is a white spot on the bird's forehead), etc.

D. The denomination is a designation of one or another characteristic part of the bird's body, usually pars pro toto, but very striking in respect to the general appearance of the bird. Nearly all of the parts of the body may be found in the denominations:

The head, e. g. *suurispeakull* 'owl' "big-headed bird of prey"; the tail, e. g. *hänilane*, *hännaline* 'wagtail', "tailed one", *harkhänd* 'swallow', "fork-tail"; the beak, e. g. *pikano-kaline* 'woodcock', "long-beaked", *ristnokk* 'crossbill', "crossed beak"; the feet, their placement, e. g. *pikk-koib* 'stork', "long-leg", *perssjalg* 'great crested grebe', "arse-foot" (the feet are placed in the hinder part of the body); the neck, "col-

lar", e. g. *pikakaelapart* 'pintail; mallard', "long-necked duck", *hatt-*, *kruuskael* 'ruff, reeve', "curly neck" (the male specimens have a "collar" of feather-tufts); the crest, e. g. *tuttpea*, *-müts* 'waxwing', "crest-head", "crested cap"; the eyes, e. g. *kuldsilm* 'golden-eye' id., *tulisilm* 'pochard', "fiery eye"; the crop, belly, e. g. *pugukurg* 'stork', "large-cropped stork", *valgekõht* 'diver', "white belly", etc. The above-mentioned mode has found a particularly wide application in the official system of denominations.

E. The dimensions of the birds are reflected in denominations, e. g. *pöialpoiss* 'wren; kinglet', "dwarf", *puðukoskel* 'smew', "small merganser", and other. This group also includes descriptive-diminutive denominations, such as *tsirk* 'bird', *tsibi-(hänilane)* 'wagtail', etc.

F. The basis of the denomination is the comparison (as to the appearance) with some other bird, e. g. *mereharakas* 'oystercatcher', "sea magpie", *veepääsuke* '(small)tern', "water swallow", etc.

3. In the denomination the mode of life of the bird is reflected, and sometimes also its peculiar habits, e. g. *laiskkull* 'nightjar', "lazy hawk", *merepolitsei* 'tern', "sea policeman", *merehunt* 'skua', "sea-wolf"; the nourishment, e. g. *kärbsepüüdja*, *-kütt*, 'flycatcher' id., *kalamees* 'sea eagle', "fisherman", *pihlakapoiss* 'waxwing', "rowanberry-boy"; the habitat, e. g. *rahvarästas* 'starling', "people's thrush" (it makes its nest near human dwellings), *kivihing* 'wheat ear', "stone-soul"; place of nesting and way of making the nest, e. g. *jõhvilind* 'yellowhammer and other birds lining their nests with hairs' (*jõhv* 'horse-hair'), *koobakene* 'wren', "little cave, burrow", *perve-*, *kaldapääsuke* 'sand martin', "shore (bank) swallow"; the behaviour of the bird in connection with the change of the times of the day or year, e. g. *talvike* 'yellowhammer; bullfinch' (*talv* 'winter' + suffix), *öövängid* 'migratory ducks flying at night', "night prisoners"; the time of departure and arrival, e. g. *jürilind* 'cuckoo' "George's bird" (makes its appearance about St. George's Day in April), *jääpart* 'long-tailed duck; mallard', "ice duck" (they come at the time of breaking up of the ice and go when ice is formed), etc.

The denominations reflecting the population and dynamics of distribution are indicated on page 230—232.

4. The birds are named on the basis of popular beliefs, indications of weather, etc. connected with fowls. There are the following subgroups:

A. The denomination is connected with weather forecasting, e. g. *jäälõhkuja* 'wagtail', "ice-breaker" (its arrival is

soon followed by breaking of the ice), *kurjailmalind* 'chaffinch', "bad-weather-bird" etc.

B. The denomination is connected with the times of field work and spawning of fish, e.g. *kaerakülvaja* 'wryneck', "sower of oats" (the arrival of the wryneck indicated that the time had come to sow oats), *külvinäitaja lind*, *havirästas* 'golden oriole' "bird indicating sowing", "pikethrush" (at about the time of its arrival the pike spawns), etc.

C. The name reflects a certain popular belief, superstition, e.g. *katku*-, *näljahüüp* 'bittern', "pest-, hunger-bird", *toonekurg* 'stork' "death bird, bird of the yonder world", etc.

D. Euphemistic denominations (rather rare on the whole), often deliberately contrary to reality in order to "cheat and lure" dangerous birds, e.g. *valgelind*, *ilus lind*, *hea lind* 'raven', "white, pretty, good bird".

The official list of Estonian birds either contains popular bird names or, if these are lacking, new denominations formed according to popular principles quoted above.

Almost all the birds bear as well such names which originally belonged to other species. Semasiology must take account of the fact. The elucidation of the frames (principles) of the transfer of names has a practical significance for the checking of etymological correlations made on the basis of phonetic rules of the language.

An accurate differentiation of the bird species is, of course, beyond the ability (and there is no necessity for it) of an ordinary consciousness which has distributed the names according to their similiarity, which is at times a rather approximate one. Besides, birds have lost the significance which they possessed in human consciousness in different living conditions. That is why the names of seldom-occurring birds seem to fade away, are often subjected to folk etymologization and, as often as not, become obsolete in the living language, or are merely preserved in separate phraseological compounds, e.g. *kotkas*, *kodas(k)* 'eagle': *suur nõnnagu kotkas*, *sarved piän* 'big like a *kotkas*, with horns' (speaking of a ram); *kanakodas* 'an oath-word for hens', *kodas* 'a swearing word; bogey for children', etc. There appear tendencies to use a simpler, more usual word; several species are named by a single denomination uniting them all, with an attribute affixed to it, e.g. *kull* 'hawk': *sorikull* 'nightjar', *käbikull* 'crossbill', *kukulinnu-kull* 'cuckoo', *kadakakull* 'waxwing', *kräunuja kull* 'golden oriole', etc.

The tendencies and circumstances pointed out serve as pre-conditions for semantic changes.

Ornithonyms are transferred on the basis of a certain similiarity between birds. The transfer of denomination may occur

according to general, typical features, or according to secondary, less striking ones. From the standpoint of semantics, of greater interest are the transfers called forth by secondary coinciding features (though these terms are usually limited to a relatively narrow area). The differences in birds, even very striking ones, are usually ignored in such transfers.

The unifying features serving as a "bridge" in the transfer, may be the following ones:

1. The voice. For example, it would be impossible to mistake a jay for a nutcracker, but their call is rather similar: a hoarse, sharp "craa". As a result, the names of those birds (*pasknäär*, *pähklireet*, *-kröööt*, etc.) are intertwined beyond recognition.

2. The exterior appearance. In the Muhu island dialect the oyster-catcher has assumed the name of *harakas* 'magpie', whereas in other dialects, different attributes are added to the word meaning magpie: *mere-*, *ranna-*, *vesiharakas* "sea, shore, water magpie". In the parish of Kihelkonna, similarity when in flight of a mammal and a bird — bat and nightjar — has given rise to the confusion of their denominations (*nahklapp* — *päevapetja*).

3. Habits, habitat, superstitions, and other factors. Pursuing insects, the roller usually attacks its prey swooping down like a small falcon. Thus in some places it is considered a bird of prey and named accordingly (*linnukull*). According to a similar habitat near the rivers, the denomination of the dipper *jõekiriksand* was transferred to the sand martin, though neither the appearances nor the voices of these birds resemble one another. In some popular superstitions, a great number of birds acquire the role of weather prophets (the black woodpecker, golden oriole, (common) buzzard, chiffchaff, etc.). This is the reason why their names have become mixed up, e. g. *vihmakass* 'black woodpecker; curlew; buzzard' (originally 'golden oriole'), *vihmakull* 'black woodpecker; chiffchaff' (!) 'originally 'common buzzard'), etc.

4. Phonetic resemblance of denominations proper. As examples of this may serve *meltsas* 'green woodpecker', which was confused with *meigas* 'wood pigeon'. This may also happen in the case of a coincidence of but one component (attribute), in a compound word, e. g. *pasknäär* 'jay', is used for *paskrastas* 'fieldfare', and vice versa, etc.

Much less frequently the contrary tendency is observed: "the dividing of one bird in two species" according to differences in the adult and young specimens, habitats, etc. For example *kuldnokk* '(spring)starling', *rastas* 'autumn, young

starling', *rukkirääk* 'corncrake', *luharääk* "meadowcrake" (according to popular opinion, the former is considerably bigger and darker than the latter), etc.

3. Dynamics of the Distribution of the Estonian Bird Fauna in the Mirror of Popular Denominations

Apart from reflecting linguistic interconnections, the denominations of birds present a source of ornithological information. The bird names, i. e. the linguistic material, may even stimulate problems of an ornithological character. Thus, for example, the denomination of the grey crane, *haigur* is to be met with in popular usage long before the appearance of the first colonies of this species in Estonia in the current century. On these grounds, ornithologist J. Lepiksaar put forward a hypothesis on the temporary occurrence of this species in Estonia at some earlier period. This hypothesis was proved by ornithological data.

The spread of bird denominations "by themselves", apart from the existence of the corresponding bird in the given locality, is, on the whole, rather a rare phenomenon (e. g. the Estonian denomination of the bittern *hüüp* is known in some localities as the equivalent of a semi-mythological creature).

As far back as 1935, Prof. E. Kumari used linguistic data for proving the considerable decrease in number of the sea eagle on Estonian territory. The popular names of this species, which have been preserved (*luukotkas*, *kondikoristaja*, *sääsk*, etc.) are clear evidence of the fact that at some period this bird used to occur much more frequently than at the present time. At present, the sea eagle occurs in very inconsiderable numbers, and yet there exist about 15 denominations and variants of denominations denoting the bird.

The jack snipe as a nesting bird is about to die out in Estonia, but the people of the older generation still remember several names characterizing the peculiar rattling sounds uttered by this bird (*santvanker* "miserable cart", *lagundratas* "broken wheel", *lähkri loputaja* "keg-washer"). These denominations are a direct reflection of the existence of the nesting bird on the spot.

The extinction in colloquial usage of the denominations of the willow grouse (*kahkjas*, *tudukana*) show the dying out of this relic of the period of Late Glaciation.

The recent immigration of a species may find reflection in the absence of its popular denomination.

The scarlet grosbeak, a bird common enough throughout Estonia, and conspicuous enough in its voice and appearance, is called by a bookish name only — *karmiinleevike* (< Germ.

Karmingimpel). "It is possible that this bird immigrated here in the course of the last century or a little earlier, and therefore it was not known to the older generation" — assumes A. Murakin, an amateur ornithologist. And the scarlet grosbeak is, in reality, a recent immigrant in Estonia.

The kingfisher, a bird gaining in number in Estonia, also has a borrowed name only — *jäälind* (< Germ. *Eisvogel*). And all the same, in localities where this bird occurs more permanently and at longer periods, locally used denominations have sprung up (*sinilind*, *jäärähn*, "bluebird", "ice-woodpecker").

The people often ascribe a foreign origin to birds whose population has considerably increased. The most striking example in this respect is the common roller which has been expanding its habitat in a northerly direction. In comparison with the last century, the population of this bird has considerably increased. Where has it come from? — people ask. And so there are some people here and there who seem to "know for certain" that the "local baron imported these birds". A similar opinion has been formed in different localities absolutely independently. Corresponding to these conceptions, the roller bears such names as *saksamaa vares*, *harakas*, *pasknäär* "German crow, magpie, jay", *austria*, *samaaria*, *jaapani vares* "German, Samarian, Japanese crow", etc. The rest of the denominations pertaining to the roller are either translation loans from German (*siniraag*, *mandlivares*) or borrowed from other species (*linnukull* — originally 'hawk', *vihmakass* — originally 'golden oriole').

Rooks are rather sporadically distributed in Estonia, and there exists a saying that "the local baron has brought them from abroad". The rook is of German, or Russian, or Indian origin (cf. *saksamaa*, *venemaa*, *india vares*) — this is the popular interpretation of the matter.

There still exist popular reminiscences of the starling being very rare in Estonia in the past, and the first specimens were regarded as foreign birds — "Swedish sparrows" (*rootsvarblane*). The denominations *rootsus*, *rootslane*, *roots* — lit. 'Swede' have persisted to our days. The former rarity of starlings is further proved by their transferred denominations (*mustkärk*, *nõgikikas* — originally 'black woodpecker') which are not used any longer. *Mats* 'starling' is a German loan.

The still increasing population of the lapwing is migrating from swamps to the meadows and even fields. This bird, too, is regarded as an imported one. "Formerly they used not to be here, the Poles have brought them ... It is not an Estonian bird". Thence the corresponding denominations — *poola lind*, *poola kana* 'Polish bird, hen'.

An indicator of the expanding distribution of the white stork is its denomination *saksamaa pääsuke* "German swallow", and numerous loanwords (*torss, tork, talts, tort*, and others).

The immigration and distribution of a species is thus reflected: 1) in the absence of popular denominations, 2) in the ascribing of a foreign origin to the species, 3) in borrowing denominations from other languages, or 4) from other birds.

It may be of interest to point out that all these "foreigners" or "nameless birds" — the roller, kingfisher, white stork, rook — reach their northernmost boundary of distribution in Estonia. The starling and scarlet grosbeak nest in south Finland as well.

Sometimes the popular denominations fix the localities of colonies of species, trends of migration and phenomena of invasion as well.

Thus, in the environments of their first colonies, rooks were denominated according to the settled points in the vicinity of which these colonies were formed, e. g. *Värska, Rannamõisa, Haeska, Purtse varesed, Tuudi mustad*, etc. There occur, however, contrary phenomena as well: the toponym may indicate the former habitat of the bird. For example, the high bog and lake with the name of *Kakerdaja* received its denomination from the black throated diver (*kakerdaja* 'diver').

The pine-finch overwintering in Estonia is called "the Finnish bullfinch" (*soome tumbak*), and the grey crows flying over the sea in autumn bear the name of "Finnish crows" (*soome varesed*).

The surviving written and oral data on the semi-mythological "Laplodian owl" (*lapi kull*) are probably connected with the notable invasion of the white owl in the first half of the 19th century.

The above statements may serve as examples of the employment of popular denominations in an ornithological aspect. It may be concluded that the popular denominations contain reliable information and therefore may serve for an ornithologist as auxiliary and, in particular, illustrative material.

KASUTATUD KIRJANDUS, KÄSIKIRJALISED ALLIKAD JA NENDE LÜHENDID

- ACUT(D) — Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis)
- Ahrens, E., Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialekts [Anhang. Etymologisches Wörterbüchlein] 2. Aufl. Reval 1853 (GES).
- Airila, M., Johdatusta kielen teoriaan I. Porvoo—Helsinki 1940 (JKT I).
- Al — Abiks loodusevaatljale
- Ariste, E., Hiiumaa luigejahist ja veelindude pettekujudest. ERMA IX. Tartu 1934.
- Ariste, P., Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles. ACUT(D) B. XXIX₃. Tartu 1933 (ERLEK).
- Ariste, P., Etümoloogilisi märkmeid I. ACUT(D) B. XLIX₁. Tartu 1942.
- Ariste, P., Mõningaid alamsaksa laensõnu. EK 1937.
- Ariste, P., Nooremaid rootsi laensõnu. KKult. I. Tartu 1928—9.
- Ariste, P., Vadja muinasjutte. EST III. Tallinn 1960.
- Ariste, P., «Vainu vetta vaeldama». KKirj. 1966.
- Ariste, P., Uhest keelekontakti juhust. KKirj. 1962.
- Armstrong, E. A., The Folklore of Birds. An Enquiry into the Origin and Distribution of some Magico-Religious Traditions. London 1958 (FB).
- Arumaa, P., Läti laensõnu lõuna-eesti murdeis II. EK 1937.
- Beitr. — Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache
- BGDSL — Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur
- Boecler, J. W., Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Wohnheiten. St. Petersburg 1854 (EAG).
- Branky, F., Vulgärnamen der eule. ZPh XXVI. Halle 1894.
- Bretschneider, A., Der Pirol im märkischen Volksmund. Ein Beitrag zur volkssprachlichen Urschöpfung. DJV VI₂. Berlin 1960.
- Brömsen, M., Sammlung von Wörtern, welche aus der deutschen in die ehstnische Sprache gekommen sind. Beitr. 1823.
- Budenz, J., Magyar-ugor összehasonlító szótár. Budapest 1873—1881 (MUÖSz).
- Clare, J. Chr., CELLARIUS Esthonio-Germanicus oder Wörter-Buch der Ehstnischen Sprache und zwar Dörptischer Mund-Art nebst dem deutschen Register wie auch einer kurtzen Ehstnischen Grammatica. 1730. KM KO ÖES M. A. 33 (Clare).
- Collinder, B., Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages. Stockholm 1955 (FUV).
- Collinder, B., Die urgermanischen Lehnwörter im Finnischen. Uppsala 1932 (ULF).
- Creutz, G., Taschenbuch der heimischen Raub- und Rabenvögel. Leipzig — Jena 1957 (RR).

- Creutz, G., Taschenbuch der heimischen Singvögel. Leipzig — Jena 1958 (S).
- Creutz, G., Taschenbuch der heimischen Sumpf- und Wasservögel. Leipzig—Jena 1957 (SW).
- DJV — Deutsches Jahrbuch für Volkskunde
- Donner, O., Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen I—III. Helsingfors 1874, 1876, 1888 (VWB).
- Dornseiff, F., Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Berlin 1959 (Dornseiff).
- Eesti lindude nimestik. Nomenclator avium Estiae. L 1922 (ELN).
- Eisen, M. J., Eesti vana usk. Tartu 1926 (EVU).
- Eisen, M. J., Linnud rahvasuus. EKirj. 1922.
- EK — Eesti Keel
- EKAT — Eesti Keele Arhiivi Toimetised
- EKirj. — Eesti Kirjandus
- EKmSA — Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat
- EKmST — Eesti Kirjameeste Seltsi toimetused
- EL — Eesti Loodus
- EMts — Eesti Mets
- Eplik, J., Tähtsamad jahilinnud mererannal Kõnnus. Lv 1938.
- ERMA — Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat
- ESA — Emakeele Seltsi Aastaraamat
- EST — Emakeele Seltsi Toimetised
- Faehlmann, Fr., Koit und Ämarik (Morgenroth und Abendroth). Eine Estnische Folkssage. VGEDG I₃. Dorpat, Leipzig 1846.
- FFC — FF Communicationes
- Fischer, J. V., Versuch einer Naturgeschichte von Livland. Königsberg 1791 (Fisch.).
- Floericke, K., Vogelbuch. Gemeinverständliche Naturgeschichte der Mitteleuropäischen Vogelwelt. Stuttgart 1924.
- Forsman, A. V., Tutkimuksia suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I. Helsinki 1894 (T).
- Freudenthal, A. G., Vendell, H. A., Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Helsingfors 1886.
- FUF — Finnisch-ugrische Forschungen
- Gutslaff, J., Observationes grammaticae circa linguam esthonicam. Dorpati Livonorum. MDC XLVIII (Gutsl.).
- Göseken, H., Manuductio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache. Reval 1660.
- Hakulinen, L., Suomen kielen rakenne ja kehitys II, Helsinki 1946 (SKRK II).
- Hallig, R., Die Benennungen der Bachstelze in den romanischen Sprachen und Mundarten. Leipzig 1933 (BB).
- Helle, vt. Thor-Helle, A.
- [Hindrey, K. A.], Kaduma länud nimetused. «Postimees» 18. märts 1935.
- Hirt, H., Etymologie der Neuhochdeutschen Sprache. Muenchen 1909 (ENS).
- Hoffmann, B., Vom Ursprung und Sinn deutscher Vogelnamen. Bernburg 1937 (VSDV).
- Holtz, O. R., Luggemissid Eestima Tallorahwa Moistuse ja Süddame Juhhatamisseks. Tallinn 1817 (Holtz).
- Holzmayr, J. B., Osiliana. Erinnerungen aus dem heidnischen Göttercultus und alte Gebräuche verschiedener Art, gesammelt unter den Insel-Esten. VGEDG VII₂. Dorpat 1872 (Os.).
- Hortling, J., Svenska fågelnamn. Försök till tydning av deras innebörd. Helsingfors 1944 (SF).
- Hupel, A. W., Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche. Mitau 1818 (Hup., ES).

- Hupel, A. W., Topographische Nachrichten von Lief- und Ehtlands II. Riga 1777 (Hup. TN II).
- Hurt, J., Eesti astronoomia. Jurjev 1899 (EA).
- Hurt, J., Onomatopoeetika Estonica. Dorpat 1862. KM KO ÕES M. A. 208 (OE).
- Härms, M., Eesti linnustik. Tartu 1927 (EL).
- Härms, M., Kaks omapärast lindu — vesipapp ja jäälind. Lv 1933.
- Härms, M., Peoleo — kuldlind. Lv 1933.
- Härms, M., Ülikooli Kastre-Peravalla õppemetskonna linnustikust. EMts 1924.
- Itkonen, E., Joki, A. J., Suomen kielen etymologinen sanakirja III. Helsinki 1962 (SKES III).
- Itkonen, E., vt. Toivonen, Y. H., Itkonen, E., Joki, A. J.
- Itkonen, T. I., Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen. SUST LXXXVII. Helsinki 1946.
- Itkonen, T. I., Lappalaisten ruokatalous. SUST LI. Helsinki 1921.
- Ivask, A., Taevaskoja loomad, linnud ja kalad. Taevaskoda ja Valgemetsa. Tartu 1940 (Ivask, TV).
- Jaaniits, L., Jooni kivijaia uskumustest. Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Artiklite kogumik II. Tallinn 1961 (RAAE II).
- Jakobson, C. R., Kooli Lugemise raamat I—II. Tartu 1867, 1875 (Jak. I, II).
- JO — Journal für Ornithologie
- JO.E. — Journal für Ornithologie. Ergänzungsband.
- Joki, A. J., vt. Itkonen, E., Joki, A. J.; Toivonen, Y. H., Itkonen, E., Joki, A. J.
- Jõgi, A., vt. Renno, O., Paakspuu, V., Jõgi, A.
- Kaigorodov, D., Lindude riigist. Tallinn 1923 (Kaigor., LR).
- Kalima, J., Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki 1936 (IKBL).
- Kalima, J., Die ostseefinnischen lehnwörter im russischen. SUST XLIV. Helsinki 1919 (OLR).
- Kalima, J., Slaavilaisperäinen sanastomme. SKST 243. Helsinki 1952 (SS).
- Kalima, J., Syrjänisches Lehngut im russischen. FUF XVIII. Helsingfors 1927.
- Kallas, O., Lutsi Maarahvas. Helsingissä 1894 (LM).
- Kask, A., Saareste, A., Lisasõnastik sõnavara küsitlemiseks eesti murretest. Tartu 1930 (LS).
- Kaukoranta, T., Fi. *leivo* 'alauda' germanischen ursprungs. FUF XIII. Helsingfors 1913.
- Kaukoranta, T., *Luikko* 'joutsen' sananlaskuissamme. Kansantieteellisiä tutkielmia. SUST XXXV. Helsinki 1914.
- Kettunen, L., Esimene väitekiri eesti keele alalt Tartu ülikoolis. EK 1924.
- Kettunen, L., Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung. Helsinki 1938 (Kett., LW).
- Kettunen, L., Lõuna-vepsa häälik-ajalugu I—II. Tartu 1922 (LVHA).
- KKirj. — Keel ja Kirjandus
- KKult. — Keelekultuur
- Km — Kodumurre
- Knüpfner, A., Wörter und Redensarten, die in Hupels Wörterbuche nicht stehen. Beitr. 1817.
- Kornfeldt, J., Isamaa ilu hoieldes. EMts 1929.
- Kornfeldt, J., Tagasivaade. EMts 1928.
- Koshevnikov, P., Suur hädaoht kalaasjandusele merilindude paradüisist ja nende kaitsekohtadest. LKa 1926.
- Krusten, E., Vastsündinu. Looming, 1961.
- KsV — Kalevalaseuran Vuosikirja
- Kumari, E., Eesti lindude välimääraja. Tallinn 1959 (ELV).

- Kumari, E., Eesti NSV linnud. Tallinn 1954 (EL).
- Kumari, E., Ida-Baltikumi linnustiku leviku kõige uuemaage se dünaamika põhijooni. Ornitoloogiline kogumik I. Tartu 1958 (OK I).
- Kumari, E. (Sits, E.), Materjale Matsalu lahe linnustikust. Matsalu lahe ornitoloogilise uurimise tulemusi aastatest 1928—1936. Tartu 1937 (MMLL).
- Kumari, E. (Sits, E.), Merikotkas (*Haliaeetus albicilla* [L.]), EMts 1935.
- Kumari, E., Öösorr on videvikulind. LhT 1939.
- Kunder, J., Lindude elu. EKmSA 1880. Tartus 1880.
- Kunder, J., Looduse õpetus I. EKmST nr. 21. Tartu 1887 (Kund. LO).
- L — Loodus
- Laugaste, E. (Treu), Die estnischen Vogelstimmendeutungen. FFC 97. Helsinki 1931.
- Laugaste, E. (Treu), Ööbiku laul. — Vanavara vallast. OESK I. Tartu 1932.
- Laugaste, E., Peoleo-laulu suhteist. — Kaleviste mailt. OESK III. Tartu 1935.
- Laugaste, E. (Treu, E.), Välismõjudest Eesti pääsukeselauludes. EKirj. 1931.
- LhT — Loodushoid ja Turism
- Lehtonen, J., Jokamiehen lintukirja. Porvoo 1955 (JK).
- Leinbock, F., Linnunimede korjamisest. ERMA 1932. Tartu 1934.
- Lepiksaar, J., Rahvalikest linnunimedest. Tm 1957.
- Lepiksaar, J., Zastrov, M., Eestikeelsetest lindude leppenimedest. Tm 1959.
- Lepiksaar, J., Zastrov, M., Die Vögel Estlands. Annales Societatis Tartuensis ad Res Naturae Investigandas Constitutae. Ser. Nova in exsilio condita III. Lund 1963 (VE).
- Lint, A., Rootsmäe, L., Veroman, H. Rändlindude saabumine Eestisse. Al nr. 50. Tartu 1963 (RSE).
- LKa — Laevandus ja Kalaasjandus
- LMT — vt. Renno, O., Paakspuu, V., Jõgi, A.
- Loorits, O., Eesti-liivi kalurite sõnakeeld ja salakeel. Vir. 1931.
- Loorits, O., Endis-Eesti elu-olu II. Lugesipalu metsaelust ja jahindusest. Riiklik Kirjandusmuuseum. Folkloristliku osakonna toimetused 15. Tartu 1941 (EEEE).
- Loorits, O., Liivi rahvaetymoloogiad. KKult. I. Tartu 1928—9.
- Loorits, O., Lind — eesti omakultuuri ja vaimuse vapp. Var. 1938.
- Loorits, O., Lind eesti vanasõnades. RpS nr. 4. Tartu 1938.
- Loosberg, J., Jääkosklad, Mergus merganser merganser L. EMts 1932.
- Loudon, H., Ueberblick über die Jagdtierfauna Liv-, Est- und Kurlands. Die baltische Jagd auf der Liv-Estlands-Ausstellung 1918. Riga 1918 (Loudon).
- LS — Lisanõastik
- LSA — Tartu Ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi aruanded
- Lunts, J., Ornitoloogilisi märkmeid. Lv 1934.
- Lunts, J., Kakerdaja rabal. Lv 1936.
- Lv — Loodusevaatleja
- Lõo, J., Meie koduloomade nimetused. EKirj. 1913.
- Lönnrot, E., Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja. SKST 50. Helsingissä 1866—1874, 1874—1880 (Lönnr.).
- Löwis, O., Diebe und Räuber in der Baltischen Vogelwelt. Riga 1898 (DR).
- Löwis, O., Unsere Baltischen Singvögel. Reval 1895 (UBS).
- Lübber, A., vt. Schiller, K., Lübber, A.
- Makatsch, W., Die Vögel in Haus, Hof und Garten. Radebeul und Berlin [1956].
- Makatsch, W., Die Vögel der Seen und Teiche. Radebeul und Berlin [1952] (VST).

- Makatsch, W., Die Vögel aus Strand und Watt. Radebeul und Berlin 1962 (VSW).
- Makatsch, W., Die Vögel in Wald und Heide. Radebeul und Berlin [1959] (VWH).
- Masing, O. W., Pühhapäva Wahheluggemissed. Essimenne jaggu. Tartu 1818 (PW).
- Melso (Michelson), K., Pilte ja mälestusi Paala kallastelt. Lv 1935.
- Mikkola, J. J., Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. SUST VIII. Helsingfors 1894.
- MNy — Magyar Nyelvőr
- Munkácsi, B., Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. Budapest 1901 (AKE).
- Murakin, A., Paani riik I. Põgusaid matkavaatlusi keset sajalpangelist kodumaa loodust. Vadstena 1947 (PR).
- Mustonen, O. A. F., Muistoonpanoja vatjan kielestä. Vir. 1883.
- Mäger, M., Eesti linnunimetuste alused. ESA VII. Tartu 1961.
- Mäger, M., Eesti rahvapärastest linnunimetustest. EL 1958.
- Mäger, M., Kuidas linnunimetused ristuvad ja üle kanduvad. Nonaginta. EST VI. Tallinn 1963.
- Mäger, M., Linnu hääliitus uskumuste alusena. ESA X. Tartu 1964.
- Mäger, M., Linnunimetused. Km nr. 2, 1960.
- Mäger, M., Paar etimoloogilist märkust seoses linnunimetustega. ESA V. Tartu 1959.
- Mäger, M., Öösorr rahvalike nimetuste peeglis. KKirj. 1962.
- Mägiste, J., Etimoloogilisi märkmeid setu murdeainete puhul. EK 1935.
- Mägiste, J., Köhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. EK 1932.
- Mägiste, J., *oi. ei-*deminutiivid läänemeresoome keelis. ACUT(D), B. XII. Tartu 1928 (DLK).
- Mägiste, J., Paarist vadja laenust eesti keeles. EKirj. 1927.
- Mägiste, J., Oigekeelsus, kirjanikud, keelemehed. KKult. I. Tartu 1928—9.
- Mägiste, J., Zum fi. «harakka» 'Elster' und seiner Sippe. UAJ XXV. Wiesbaden 1953.
- Mägiste, J., Zu einigen fraglichen ostseefinnischen Lehnwörtern aus dem Russischen IV. SrpB 3, 12. Lund 1959.
- Mägiste, J., Ostseefinnische und wolgafinnische etymologische Betrachtungen II. Commentationes Balticae VIII/IX, 4, Bonn 1962 (OWEB II).
- Mühlenbach, K., Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin. Riga 1923—1932.
- Müller, G., Neununddreissig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600—1606. Dorpat 1891 (Müll.).
- Nilus, V., Põimik haruldasi koiva (leivu) murdesõnu. EK 1939.
- Nirvi, R. E., Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä. Helsinki 1944 (SK).
- NSk, vt. Nykysuomen sanakirja.
- Nykysuomen sanakirja. Helsinki 1951—1961 (NSk).
- Ojansuu, H., Karjala-aunuksen äännehistoria. SKST 162. Helsinki 1918 (KAÄH).
- Ojansuu, H., Muutamista lounais-suomen paikannimistä. Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. Sarja esitelmiä I. Jyväskylä 1916 (SE I).
- Ojansuu, H., Pikku huomioita. Vir. 1909.
- Ojansuu, H., Poimintoja karjalan kielestä. Kansanetymologioita. Vir. 1904.
- Ojansuu, H., Viron *vgl.* Vir. 1911.
- OK — Ornitoloogiline kogumik
- O-n., Soo linnud. EMts 1925.
- Paakspuu, V., vt. Renno, O., Paakspuu, V., Jõgi, A.

- Paasonen, H., Beiträge zur finnischugrisch-samojedischen Lautgeschichte. Budapest 1917 (BFSL).
- Paasonen, H., Die finnisch-ugrischen s-laute. SUST XLI. Helsinki 1918.
- Pikkpürg, A., «Uss» ketrab ... EL 1962.
- Prompšov, vt. Промпшов, А. Н.
- Põldmaa, K., Vaenukägu, Edasi 28. juuni 1960.
- Pärt, L., Murdesugemeid kogumas II₂. EK 1924.
- Pütsep, V., Haruldased linnud Kambjas. Nõukogude Õpetaja 16. juuni 1950.
- Rand, A., Lindude peatus- ja pesitsuspaiku Laimjalas. Lv 1938.
- Ranke, K., Bachstelze. BGDSL 62. Halle (Saale) 1938.
- Reidolf, F., Jahinduse käsiraamat. Tallinn 1938 (Reidolf, JK).
- Relander, O., Kuivakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa. S III : 8.
- Renno, O., Paakspuu, V., Jõgi, A., Loomastikust. Lihula minevikust ja tänapäevast. Lihula 1961 (LMT).
- Renvall, G., Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon linguae finnicae, cum interpretatione duplici, copiosione latina, brevior germanica. Aboae 1826 (Renv.).
- Rietz, J. E., Svenskt Dialekt-Lexicon eller ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund 1867.
- Roos, E., Eesti muistseist isikunimedest. KKirj. 1961.
- Rootsmäe, L., vt. Lint, A., Rootsmäe, L., Veroman, H.
- Rosenplänter, J. H., Einige Synonyme und Worterklärungen von Andres und Jagup. Beitr. 1815.
- Rps — Rahvapärimeste selgitaja
- Ruoppila, V., Kotieläinten nimitykset suomen murteissa II. SKST 222. Helsinki 1947 (KNSM II).
- Russow, K. E., Kurvitsa (*Scolopax rusticola* L.) jaht praeguseaja teaduse valgusel. EMts 1930.
- Russow, V., Bericht über Ergebnisse einer zoologischen Reise durch Liv- und Ehstland im Frühjahr 1873. SDNG III₅. Dorpat 1874.
- Russow, V., Bericht über Ergebnisse einer ornitologischen Reise im Jahre 1874. SDNG III₆. Dorpat 1874.
- Russow, V., Die Ornithologie von Liv- und Curland's mit besonderer Berücksichtigung der Zug- und Brutverhältnisse. Dorpat 1880 (Russ., OELC).
- Rußwurm, C., Sagen aus Hapsal, der Wiek und Runö. Reval 1861 (SHWR).
- Räsänen, M., Eksoottisten käsitteiden nimityksistä suomen kirjakeleessä. Vir. 1951.
- Räsänen, M., Uralilais-altailaisia sanavertailuja. Vir. 1947.
- S — Suomi
- Saareste, A., Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Stockholm 1958 — (EKMS, S-ste).
- Saareste, A., Eesti murdeatlas I. Tartu 1938 (EMA I).
- Saareste, A., Eesti murdeatlas II. Tartu 1941 (EMA II).
- Saareste, A., Kaunis emakeel I. Vesteid eesti keele elust-olust. Lund 1952 (KE I).
- Saareste, A., Kielenmuutosten leviämisen ja leviämisaikojen luonteesta Virossa. Vir. 1955.
- Saareste, A., Konsonantide afektiivsest geminatsioonist eestis. EKAT 12. Tartu 1938.
- Saareste, A., Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. ACUT(D) B. VI₁. Tartu 1924 (LVEM).
- Saareste, A., Tomson, R., Lisasõnastiku esimene jätk. Tartu 1931 (LS I).

- Saareste, A., Tomson, R., *Lisasõnastiku teine jätk*. Tartu 1932 (LS II).
- Saareste, A., Tomson, R., *Lisasõnastiku kolmas jätk*. Tartu 1933 (LS III).
- Saareste, A., Tanning, S., *Lisasõnastiku neljas jätk*. Tartu 1935 (LS IV).
- Saareste, A., Tanning, S., *Lisasõnastiku viies jätk*. Tartu 1937 (LS V).
- Saareste, A., *Lisasõnastiku kuues jätk*. Tartu 1938 (LS VI).
- Saareste, A., *Mõned märkused ja õiendused*. EK 1924.
- Saareste, A., *Piibli keel ja rahvakeel*. EK 1939.
- Saareste, A., *Väike eesti murdeatlas*. Uppsala 1955 (VEM).
- Sabalaiuskas, A., *Baltų ir pabaltijo Suomių kalbų santykių*. Lietuvių Kalbotyros Klausimai VI. Vilnius 1963 (LKK VI).
- Sarv, I., *Rahvapärane võrdlus kui kõnekäänu eriliik*. TRÜ T 94. Tartu 1960.
- Schiller, K., Lübben, A., *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. Bremen 1875—1881 (MnW).
- Schwentner, E., *Vogelnamen*. BGDSL 62. Halle (Saale) 1938.
- SDNG — *Sitzungsberichte der Dorpater Naturforschergesellschaft*
- Setälä, E. N., *Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen*. FUF XIII. Helsingfors 1912—1913.
- Setälä, E. N., *Fi. koskelo 'mergus'*. FUF VI. Helsingfors-Leipzig 1906.
- Setälä, E. N., *Soome sugu rahvaste eelajalugu*. Tartu 1932 (SSRE).
- Setälä, E. N., *Yhteissuomalainen äännehistoria*. Helsinki 1899 (YA).
- Setälä, E. N., *Zur finnisch-ugrischen lautlehre*. FUF II. Helsingfors-Leipzig 1902.
- Setälä, E. N., *Zur frage nach der verwandschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen Sprachen*. SUSA XXX₅. Helsinki 1915.
- SGEG — *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft*
- Simonyi, Zs., *Madárnevek*. MNy 40. Budapest 1911.
- Siro, P., *Puhumista merkitsevät verbit itämerensuomalaisissa kielissä*. SUST XCIII. Helsinki 1949.
- Sits, E., vt. Kumari, E.
- Sjögren, J. A., *Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch*. Bearbeitet von F. J. Wiedemann. St. Petersburg. 1861 (SjW).
- SKST — *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia*
- SprB — *Språkliga Bidrag*
- Spuhl-Rotalia, J. G., *Kodumaa kalad, Eesti-, Liivi- ja Kuramaa vetes ning Läänemeres elutsevate kalade looduselugu, nende püüdmine kunstiliste abinõudega, kasvatamine, kunstlik sugutamine ja kalaliikide asutamine*. Viljandis 1896 (Sp.-Rot.).
- Stahl, H., *Anführung zu der Estnischen Sprach auff Wolgemeinten Rath vnd Bittliches Ersuchen publiciert von ...* Revall MDC XXXVII (Stahl).
- Stresemann, E., *Einiges über deutsche Vogelnamen*. JO. E. III. Berlin 1941.
- Stryk, A., *Verzeichnis estnischer Vogelnamen*. SDNG XVIII. 1895 (Stryk).
- Sungurov, vt. Сунгуров, А. Н.
- Suolahti, H., *Die deutschen Vogelnamen. Eine wortgeschichtliche Untersuchung*. Straßburg 1909 (DV).
- Suolahti, H., *Lintujen nimityksistä suomen kielessä*. Vir. 1906.
- SUSA — *Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*
- SUST — *Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia*
- Tanning, S., vt. Saareste, A., Tanning, S.
- Tartumaa, *Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus*. Tartus 1925.

- Thomsen, V., Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-
lettiske) Sprog. København 1890 (BMFB).
- Thomsen, V., Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske. En
sproghistorisk undersøgelse 1869. Samlede Afhandlinger II. Køben-
havn og Kristiana MCMXX (SA II).
- Thor-Helle, A., Kurtzgefaßte Anweisung zur Ehstnischen Sprache.
Halle 1732 (Hel.).
- Tm — Tulimuld
- Toivonen, Y. H., Etymologia humioita, Suom. **haahka**; mord. **aš'o**, **akša**.
Vir. 1936.
- Toivonen, Y. H., Pygmäen und zugvogel. FUF XXIV. Helsinki 1937.
- Toivonen, Y. H., Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Helsinki
1955 (SKES I).
- Toivonen, Y. H., Itkonen, E., Joki, A. J., Suomen kielen etymologi-
nen sanakirja II. Helsinki 1958 (SKES II).
- Toivonen, Y. H., Syrjäänien suhteista länteen. Vir. 1946.
- Toivonen, Y. H., Wortgeschichtliche streifzüge. FUF XVIII. Helsingfors
1927.
- Toivonen, Y. H., Zur geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden affri-
katen. FUF XIX. Helsingfors 1928.
- Toivonen, Y. H., Zur Geschichte einiger Vogelnamen in den finnisch-
ugrischen Sprachen. UAJ XXV. Wiesbaden 1953.
- Tomson, R., vt. Saareste, A., Tomson, R.
- Tooms, M., Mõni juhtum $\delta / > l$ e Kirdes. EK 1933.
- Treiman, R., Tuttpütt ja linnuroni Tamulas. Lv 1938.
- Treu, E., vt. Laugaste, E.
- TRÜ T — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised
- Tunkelo, E. A., Vepsän kielen äännehistoria. Helsinki 1946 (VKÄ).
- Töllassepp, A., Vanasõnad ilmadest. Tallinna [1920].
- UAJ — Ural-Altäische Jahrbücher
- Vaigla, A., Wiedemanni sõnastikus puuduvad Vaivara murdesõnu. EK
1926.
- Var. — Varamu
- Vasmer, M., Russisches etymologisches Wörterbuch I. Heidelberg 1953
(REW I).
- Vendell, H. A., vt. Freudenthal, A. G., Vendell, H. A.
- Veroman, H., vt. Lint, A., Rootsmäe, L., Veroman, H.
- Vestring, S. H., Lexicon Esthonicum Germanicum. KM KO OES M. B.
69. (Vestr.).
- VGED — Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat
- Vilbaste, G., «Kaduma läinud» teadlased. Lv 1938.
- Vilbaste, G., Linnunimede kindlaksmääramisest (Käsikiri Emakeele Seltsi
valduses).
- Vilbaste, J., «Õine külaline» koputab. EL 1961.
- Vir. — Virittäjä
- Voigt, A., Exkursionsbuch zum Studium der Vogelstimmen. Praktische
Anleitung zum Bestimmen der Vogel nach ihrem Gesange. Berlin
1894 (ESV).
- Walner, W., Meie metsa jahiloomad ja linnud. EMts 1922.
- Wichmann, Y., Sananselyiksiä. **Kajava** 'larus'. Vir. 1926.
- Wichmann, Y., Sananselyiksiä. Suom. **kurmitsa**, **kurvitsa**, **kurpu**, **kurp-
pa**, aun. **kurmoi**. Vir. 1915.
- Wichmann, Y., Tetri. Vir. 1928.
- Wichmann, Y., Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden affri-
katen, bes. im ungarischen und im finnischen. FUF XI. Helsingfors,
Leipzig 1911.
- Wiedemann, F. J., Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten.
St. Petersburg 1876 (IALE).

- Wiedemann, F. J., Eesti-Saksa Sõnaraamat. Tartu 1923 (Wied.).
- Wiget, W., Herkunft und Verbreitung der neueren germanischen Lehnwörter im Estnischen. SGE 1927. Dorpat 1928.
- Wicklund, K. B., Entwurf einer urlappischen lautlehre I. SUST X₁. Helsingfors 1896.
- Winteler, J., Naturlaute und Sprache. Ausführungen zu W. Wackernagels Voces variae animalium. Aarau 1892 (NS).
- OESK — Opetatud Eesti Seltsi kirjad
- OEST — Opetatud Eesti Seltsi toimetised
- Аймä, F., Astevaihtelututkielmiä. SUST XLX. Helsinki 1919.
- Аймä, F., Kielen synnystä. Vir. 1904.
- ZDPPh — Zeitschrift für Deutsche Philologie
- Zastrov, M., vt. Lepiksaar, J., Zastrov, M.
- Аристэ, П. А., К вопросу о развитии ливского языка. ТИЯ IV. Москва 1954.
- Асланов, М. Г., О собирании народных названий птиц. Вторая все-союзная орнитологическая конференция 18—25 авг. 1959 г. Тезисы докладов III (ТД III).
- Булаховский, Л. А., Общеславянские названия птиц. ИАН VII₂. Москва—Ленинград 1948.
- Булаховский, Л. А., Семасиологические этюды. Славянские наименования птиц. ВСЯ I. Львов 1948.
- Булаховский, Л. А., Славянские наименования птиц. Мов. VI. Киёв 1948.
- Веске, М. П., Славянско-финские культурные отношения по данным языка. Казань 1890 (СФКО).
- ВСЯ — Вопросы славянского языкознания
- ИАН — Известия Академии Наук. Отделение литературы и языка
- Мов. — Мовознавство
- Мягер, М., Динамика распространения фауны птиц Эстонии в отражении народных названий. Тезисы докладов пятой Прибалтийской орнитологической конференции. Тарту 1963 (ТД).
- Преображенский, А. Г., Этимологический словарь русского языка I—II. Москва 1959 (ЭСРЯ).
- Промптов, А. Н., Птицы в природе. Москва 1960 (Promt.).
- Сунгуров, А. Н., Экскурсионный определитель птиц европейской части СССР. Москва 1960 (Sungurov).
- ТИЯ — Труды Института Языкознания

LOHENDID

1. Endiste kihelkondade (resp. murrakute) ja maakondade nimede lühendid

Amb — Ambla	Ka (E, Võ jne.) — Kagu (-Eesti, Võrumaa jne.)
Ann — Anna	Kaa — Kaarma
Ans — Anseküla	Kad — Kadrina
Aud — Audru	Kam — Kambja
Avi — Avinurme	Kan — Kanepi
Ed (E, Pää jne.) — Edela(-Eesti, -Pärnumaa jne.)	Kei — Keila
Emm — Emmaste	Khk — Kihelkonna
Ha — Harjumaa	Khn — Kihnu
Hag — Hageri	Ki (E, Ta jne.) — Kirde(-Eesti, -Tartumaa jne.)
Han — Hanila	Kir — Kirbla
Har — Hargla	KJn — Kolga-Jaani
Hel — Helme	Kod — Kodavere
Hi — Hiiumaa	Koe — Koeru
HJn — Harju-Jaani	Kos — Kose
Hlj — Haljala	Kra — Kraasna
Hls — Halliste	Krj — Karja
HMd — Harju-Madise	Krk — Karksi
Hää — Häädemeeste	Krl — Karula
Id (E, Ha jne.) — Ida(-Eesti, -Harjumaa jne.)	Kse — Karuse
Iis — Iisaku	Ksi — Kursi
Jaa — Jaani	Kul — Kullamaa
JJn — Järva-Jaani	Kuu — Kuusalu
JMd — Järva-Madise	Kõp — Kõpu
Juu — Juuru	Käi — Käina
Jõe — Jõelähtme	Kär — Kärla
Jõh — Jõhvi	Lai — Laiuse
Jä — Järvamaa	Lei — Leivu
Jäm — Jämaja	Lih — Lihula
Jür — Jüri	LNg — Lääne-Nigula

Lo (E, Lä jne.) — Loode(-Eesti,
-Läänemaa jne.)
Lut — Lutsi
Lõ (M, Lä jne.) — Lõuna(-mulgi,
-Läänemaa jne.)
Lä — Läänemaa
Lä (L M jne.) — Lääne(-Eesti,
-mulgi jne.)
Lüg — Lüganuse
Mar — Martna
Mih — Mihkli
MMg — Maarja-Magdaleena
Muh — Muhu
Mus — Mustjala
Mär — Märjamaa
Nai — Naissaare
Nis — Nissi
Noa — Noarootsi
Nõo — Nõo
Ote — Otepää
Pai — Paide
Pal — Palamuse
Pee — Peetri
Pha — Püha
Phl — Pühalepa
Pil — Pilistvere
PJg — Pärnu-Jaagupi
Plt — Põltsamaa
Plv — Põlva
Pst — Paistu
Puh — Puhja
Põ(Pä, Ta jne.) — Põhja(-Pärnu-
-Tartumaa jne.)
Pä — Pärnumaa
Pär — Pärnu
Põi — Põide
Rak — Rakvere
Ran — Rannu
Rap — Rapla

Rei — Reigi
Rid — Ridala
Ris — Risti
Rõn — Rõngu
Rõu — Rõuge
Räp — Rápina
Sa — Saaremaa
Saa — Saarde
San — Sangaste
Se — Setumaa
Sim — Simuna
SJn — Suure-Jaani
Ta — Tartumaa
Tln — Tallinn
TMr — Tartu-Maarja
Tor — Tori
Trm — Torma
Trt — Tartu
Trv — Tarvastu
Tõs — Tõstamaa
Tür — Türi
Urv — Urvaste
Va — Valgamaa
Vai — Vaivara
Var — Varbla
Vas — Vastseliina
Vi — Virumaa
Vig — Vigala
Vil — Viljandi
VJg — Viru-Jaagupi
VI — Viljandimaa
VII — Valjala
VMr — Väike-Maarja
VNg — Viru-Nigula
Vor — Vormsi
Võ — Võrumaa
Võn — Võnnu
Vän — Vändra
Aks — Aksi

2. Keelte ja murrete lühendid

asks — armeenia keel
arm — alamsaksa keel
balt — balti keeled
bret — bretooni keel
bulg — bulgaaria keel

e — eesti keel
eL — lõuna-eesti murded
eP — põhja-eesti murded
eR — kirde-eesti rannikumurre
erts — eesti-rootsi murre

germ	— germaani keeled	mingl	— muinasinglise keel
gt	— gooti keel	mld	— muinasleedu keel
h	— handi keel	mnr	— muinasnorra keel
hisp	— hispaania keel	mns	— mansi keel
hol	— hollandi keel	mprs	— muinaspreisi keel
I	— põhja-eesti idamurre	mr	— mari keel
ing	— inglise keel	mrđ	— mordva keel
is	— isuri keel	mrđE	— mordva ersa murre
isR	— isuri rosona murre	mrđM	— mordva mokša murre
isS	— isuri soikola murre	mrts	— muinasrootsi keel
isl	— islandi keel	mskand	— muinasskandinaavia keel
it	— itaalia keel	mnl	— muinasslaavi keel
k	— komi keel	mvn	— muinasvene keel
kaskS	— keskalamsaksa keel	müskS	— muinasülemsaksa keel
K	— põhja-eesti keskmurre	nr	— norra keel
kr	— kreeka keel	pl	— poola keel
krj	— karjala keel	port	— portugali keel
krjA	— karjala aunuse murre	pr	— prantsuse keel
krjL	— karjala lüüdi murre	prov	— provantsaali keel
krjV	— karjala valdai murre	prs	— preisi keel
küskS	— keskülemsaksa keel	pärs	— pärsia keel
L	— põhja-eesti läänemurre	rts	— rootsi keel
lad	— ladina keel	S	— põhja-eesti saarte murre
ld	— leedu keel	sam	— samojeedi keeled
lms	— läänemeresoome keeled	skand	— skandinaavia keeled
lp	— lapi keel	skr	— sanskriti keel
lpI	— inari lapi murre	sm	— soome keel
lpK	— koola lapi murre	su	— soome-ugri keeled
lpL	— lapi luule murre	T	— tartu murre
LpN	— norra lapi murre	tn	— taani keel
lpR	— rootsi lapi murre	udm	— udmurdi keel
lpS	— soome lapi murre	ukr	— ukraina keel
lpT	— turja lapi murre	ung	— ungari keel
lt	— läti keel	V	— võru murre
lv	— liivi keel	vdj	— vadjä keel
lvI	— liivi idamurre	vlgvn	— valgevene keel
lvL	— liivi läänemurre	vn	— vene keel
lvS(al)	— liivi salatsi murre	vps	— vepsa keel
M	— mulgi murre	vpsL	— vepsa lõnamurre
masks	— muinasalamsaksa keel	vpsP	— vepsa põhjamurre

3. A. W. Hupeli ja F. J. Wiedemanni sõnastikes esinevad lühendid

Hup.:		J.	— Jerwen, auch der jer-
d.	— der dörptsche Dialekt	wenske Dialekt	
H.	— Harrien, auch der har-	Ob.	— die Gegend Oberpahleu,
	rische Dialekt		und deren Dialekt

P.	— der pernausche Kreis und Dialekt	O	— Insel Oesel
Pp.	— die am Peipus-See liegende Gegend und deren Dialekt	Ob	— Oberpahlen (District in Nordlivland)
r.	— der revalsche Dialekt	P	— Pernauscher Kreis Livlands mit reval-estnischer Sprache
Rg.	— die Gegend von Rauga und deren Dialekt; begreift auch Pölfwē oder Werro, Rapin ec. in sich.	PF	— Gegend auf der Grenze zwischen dem pernauschen und fellinschen Kreise
W.	— die Provinz Wiek nebst Dagen. und deren Dialekt.	Pp	— Ufer des Peipussees
Wl.	— die Provinz Wierland, und deren Dialekt.	pt	— poetisch
Wied.:		S	— Südlicher Theil des fellinschen Kreises in Livland
A.	— Allentaken (östlicher District Estlands)	SO	— Dörptscher Sprengel mit revalestnischer Sprache
(d)	— dörptestnisch	St.	— bei den Setukesen. d. h. den griechisch-orthodoxen Pleskauer Esten, gebräuchlich
D	— Insel Dagō	SW	— Südwesten des revalestnischen Sprachgebietes (= I, P, W und Theile von H und I)
F. Fell.	— nördlicher Theil des fellinschen Kreises	W	— Wiek (Kreis in Estland)
H	— Harrien (Kreis in Estland)	Wl	— Wierland (Kreis in Estland)
*I	— Inseln Dagō, Oesel, Mohn	+	— obsolet, bei älteren Grammatikern oder Lexicographen vorkommend
J	— Jerwen (Kreis in Estland)		
M	— Insel Mohn		
N	— Nordküste Estlands		
NO	— Nordostküste Estlands		
NW	— Nordwestküste Estlands		

RAHVALIKE NIMETUSTE REGISTER

Register hõlmab süstemaatilises osas käsitletud nimetused, misjuures ei arvestata sõna esinemist artiklite alguses leiduvates loendites.

<p>aavik 35
 aavitaja 62
 abiõõbik 173
 adrikas 56
 adrunep 70
 aha 33
 ahjulind 157
 ahka 33
 ahkas 33
 ahn 115
 ahvatluslind 12
 aiatikk 157, 166
 aidamees 179
 aiver 19
 ajupart 39
 aokägu 171
 aotütär 171
 apjas 88
 aprit 62
 aruteder 53
 augupääsuke 124
 aul 35, 38
 aulibe 35
 aulik 35, 45
 aulikajakas 84
 aulipeahärg 14
 aulis 35, 45
 aur 14, 35
 austria vares 109</p> | <p>haak 148
 haar 122
 haavamõtus 55
 haavatuvi 89
 haeska vares 150
 hahk 23, 33
 hahka 33
 hahk hähn 117
 hahkvares 151
 hahn 115
 haiber 19
 haigre 19
 haigri 19, 21
 haigru 19
 haigrukurg 21
 haigur 19, 20
 haikurg 19
 hakk 148, 150
 hakkvares 149
 hallivatimees 151, 179
 hallivativares 151
 hallhani 23
 hall hüüp 102
 hall jaak 151
 hall kadakaharakas
 164
 hallkajakas 84
 hall kosklane 39
 hall kurg 58
 hall lind 23, 151
 hallpart 29, 31, 32
 hall rohu-part 31
 hall rui 117
 hall rähn 117
 hallrästas 140, 172, 174
 hallti-hane 175, 176
 hall tikas 117
 hall utt 90
 hallvarblane 136, 179</p> | <p>hallvares 151
 hallvatt 179
 hall õgija 137
 hangelind 173, 189
 hangetsiitsitaja 189
 hani 23
 hanikats 19
 hanikaur 38
 hanilagle 22
 harakas 61, 144
 harangas 145
 harikas 144
 harilik pääsuke 124
 harilik öökull 96
 harjakas 146
 harjuvares 149, 150
 harkhänd 125
 harkkajakas 81
 harkpääsuke 108, 125
 harksaba 44, 108, 125
 harksaba-pääsuke 108
 hatt 68
 hattkael 15, 63, 68
 hatukukk 68
 haugas 41, 45, 97
 haugias 41
 haul 35
 havirästas 139
 havvas 41
 heinaniitja 159
 heinpart 32
 heinarääk 60
 heinkoskel 39
 heinpart 32
 heintikk 130
 hekelik 183
 heliredeli laulja kull
 101
 helisiiv 31</p> |
|--|---|--|

herilasekull 44
 herilasepusard 44
 herilaseviu 43
 heutikk 186
 hiid 87
 hiidlane 87
 hiirekakk 96, 102
 hiirekene 70
 hiirekull 47, 48, 50
 hiirepusard 47
 hiireõkull 96
 hirmutaja 66
 hirnatis 77
 hirnutaja 77
 hirnuti 77
 hobupääsuke 125
 hoburästas 60, 139, 140,
 171, 173
 hobuseorel 103
 hobusesitajüri 142
 hobusoristas 103
 hobusoristi 103
 hobusoristis 103
 hobutäristis 172
 holmivedaja 33
 holmivedjas 33
 holmivedlas 33
 hommikumaa täht 139
 hoohirnutis 77
 hoolekägu 95
 hoonepääsuke 125
 huik 59
 huikaja 14, 98
 huikaja õökull 101
 hullvink 182
 hutt 57, 90
 huugikull 100
 huuk 98
 huup 98, 101
 huut-ütt 90
 hõbenokk 95
 hähn 115, 121
 hällinaine 132
 hälllane 132
 hällulind 132
 hälluline 132
 händ 80
 händlane 132
 hänilane 131
 hänilene 131
 hänilind 132
 häniline 131
 hänn 80
 hännaline 132
 hännaline västrik 132
 härjalind 170
 härjaõöbik 160
 häällane 132
 haar 122

hülgekajak(as) 84
 hüts 70
 hütt 70, 91, 93
 hüüp 17, 100
 hüüpel 17
 hüüpkuul 47
 hüüpli 17
 hüüpri 17

 idi 163
 idirasvlane 175
 igavene laulja 171
 ihitaja 72
 iitraks 166
 iitsak 164
 india vares 150

 jaak 151
 jaanikägu 112
 jaapani vares 109
 jeesuse lind 125
 joude 26
 jues 26
 julgutui 110
 jumala kanake 125
 jumalapäss 77
 jutitaja 59
 jõehuuk 18
 jõehüüp 17
 jõekirikhärra 156
 jõekiriksand 123
 jõekoskel 39
 jõekukk 156
 jõeköster 156, 173
 jõepapp 156, 188
 jõepääsuke 123
 jõerästas 156
 jõetidi 72
 jõetiglekene 123
 jõetiglits 72
 jõetilder 72
 jõetrill 72
 jõhvik(as) 188
 jõhviklind 188
 jõhvilind 130, 159, 160,
 187
 jõutsin 26
 jämejalg-toomas 135
 jänesehaugas 100
 jänesehuuk 48, 49, 98,
 99, 100
 jänesehüüp 47, 98, 100
 jänesekull 40, 43, 45,
 47, 48, 49, 98, 99, 100
 järvehüüpli 17
 järvehüüpri 17
 järvekajakas 82
 järvekaur 14, 83
 järvekukk 17

järvepääsuke 87
 järverääk 83, 87
 järverüüpaja 18
 järveütt 59
 jätskurg 20
 jääajaja 135
 jääkajakas 85
 jääkas 29
 jääkoskel 39
 jäälind 156
 jäälohkuja 128, 135
 jääpart 29, 31, 32, 36
 jääpura 156
 jääpurdlane 135
 jääpõtk 135
 jääpõtkaja 135
 jääpõtkes 135
 jääpõrutaja 135
 jäärähn 110
 jääsorsk 29
 jääsõtkuja 135
 jäätallaja 135
 jäätilder 72
 jürikull 98, 101
 jürilind 95

 kaader 85
 kaadra 14
 kaaga 23, 151
 kaagalind 23
 kaagand 83
 kaagapill 23
 kaagas 81
 kaagataja 14
 kaagatuss 23
 kaak 151
 kaakaul 35
 kaakull 82
 kaarataja 14
 kaaren 152
 kaarlant 14, 16
 kaarn 152
 kaarna 152
 kaarnas 150, 152
 kaarne 152
 kaarnes 152
 kaase 152
 kaasiklind 181
 kaasikpüü 52
 kaasikulind 174
 kabalind 164
 kadakaharakas 163, 164
 kadakakana 173
 kadakakull 155
 kadakakärt 188
 kadakalind 129, 164,
 173, 182, 184, 188
 kadakarästas 163, 164,
 172, 173

- kadakapüü 155
 kadakasass 164, 188
 kadakatikk 164
 kadakatäks 164
 kadakatärt 164
 kadelind 115
 kaelaspart 31
 kaerakiuk 114
 kaerakuigutaja 114
 kaerakuik 114
 kaerakõik 114
 kaerakäik 114
 kaerakülvaja 114
 kaeralind 64, 114, 127,
 136, 162, 182, 188
 kaerapeep 114
 kaerapeet 65, 114
 kaerapeeter 114
 kaerapii 114
 kaerapüü 56, 64
 kaeraräga 24
 kaerasori 188
 kaerasõoja 178, 188
 kaeratee 114
 kaeratsori 104
 kaeratsura 104
 kagar 16
 kagi 94
 kagl 22
 kagla 22
 kagu 94
 kahjukuulutaja 115
 kahjulind 19
 kahjurähn 115
 kahk 33
 kahkjas 52, 83
 kajajas 81
 kajak 81
 kajakubjas 80
 kajakakull 84
 kajakakuningas 80
 kajakalind 84
 kajakapeksja 80
 kajakas 81
 kajakkull 82
 kajataja 81
 kakand 16
 kakar 13, 16
 kakard 13, 16
 kakardaja 13, 16
 kakaviit 173
 kakekull 96
 kaker 13
 kakerd 13, 16
 kakerdaja 13, 16, 17,
 32
 kakerdis 15, 16
 kakerjas 13
 kakerlane 13, 16
 kakk 96, 101, 102
 kakr 16
 kakrekas 13, 16
 kakukull 96
 kakupea 96
 kakupeakull 96
 kalahänd 80
 kalahänn 80
 kalakaagas 82
 kalakajak(as) 13, 82,
 84, 85
 kalakalda 36
 kalakaur 14, 16, 19, 83
 kalakodask 42
 kalakotkas 42, 44, 84
 kalakubjas 80
 kalakudulind 72
 kalakull 19, 49, 82, 84,
 85
 kalakurg 19
 kalamees 45
 kalarähn 89
 kalasääsk 44
 kalasääskas 42
 kalatiir 86
 kalatirk 88
 kalatirt 88
 kalatirts 88
 kalatsäik 83
 kalaviu 81
 kaldalööke 72
 kaldapääsuke 123
 kaljukotkas 44, 47
 kallak 82
 kallaspart 29
 kana 50
 kanahaugas 45
 kanakull 39, 44, 45
 kanauk 45
 kand 39
 kandkoskel 39
 kanepilind 184, 186
 kanepitutilind 184
 kanepivarblane 184
 kapet 106
 karalant 14
 karalat 14
 karapatka 56
 karbas 16
 karg 119
 karitüll 72
 karjalind 112, 130, 174,
 188
 karjamaa kana 69
 karjapoiss 179
 karjatsirk 130
 karjavästriik 130
 karminleevike 184
 kartuliant 143
 kartuliharakas 143
 kartulikreet 143
 kartulimargus 143
 kartulirääk 143
 kartulivaras 109
 karusjalgne-kakk 101
 karusjalgne-kakuke
 101
 karvasjalgne kivikull
 101
 karvasjalg-öökull 101
 kaselind 139, 181, 182
 kasepilt 181, 182
 kasesiisike 184
 kaseviidas 181
 kasevint 181
 kasshaugas 97, 100
 kassikakk 100
 kassikull 97, 100, 107
 kassipea 100
 kassipeakull 97, 102
 kassipeaga kanakull 97
 kasskull 100
 kasspeakull 100
 kastimuusträstas 140
 katk 96
 katkuhüüp 17
 katsak 146
 katusepääsuke 125
 kaul 14, 35
 kaur 14, 16, 19, 32, 83
 kedralind 103
 kepsakas 146
 kerapüü 56
 kesakass 139
 kesakatt 97, 100, 139
 kesakurg 58
 kesalind 128
 kesapüü 34
 kesavares 109, 152
 keskmine kosklane 39
 kesvatalleke 130, 186
 ketraja 103
 ketrajalind 103
 ketraja vanamoor 104
 kibu 71, 72
 kidaharak 146
 kidaharangas 145—146
 kida-käda 146
 kidap 184
 kidarak 146
 kidaratas 146
 kidarik 139, 146
 kidarõngas 146
 kiharangas 146
 kiharõngas 146
 kiiber 65
 kiimalind 34
 kiipsakas 146

kiir 86
 kiitsakas 146
 kiitsharak 146
 kiitsrajakas 146
 kiiv 65
 kiive 65
 kiivik 65
 kiivit 65
 kiivitaja 65
 kiivitis 65
 kiivits 65
 kiivitt 62
 kikane 50
 kikas 50
 kikk 50
 kik-kikuviu 138
 kikspart 31
 kikutaja 78
 kilder 69, 71
 kiliküüt 169
 killhaugas 120
 kira 86
 kirev hähn 122
 kiriharak 147
 kirikhärra 156
 kirikisand 156
 kirikuhakk 148
 kirikunaak 148
 kirikupääsuke 108
 kirikuvallamees 149
 kirikuvares 109
 kirikuvuiras 108
 kiriküüt 57, 128, 169,
 174
 kirirähn 122
 kiristirästas 172
 kiritikk 122
 kiritikka 122
 kirju knibi 67
 kirju kosklane 39
 kirjulind 39
 kirju rähn 122
 kirjurästas 172
 kirjusiib 147
 kirju tikas 122
 kirju öökull 107
 kirnääks 87
 kirr 87
 kirre 87
 kirsilind 173
 kirsinärija 187
 kiskja lind 42
 kitsakas 146
 kitsekarjane 166
 kitselüpsja 161
 kitserangas 146
 kitsharak 146
 kiugul 14
 kiuhani 21, 24
 kiukslagle 23
 kiukull 44
 kiur 128
 kivihani 24, 26
 kivihing 166
 kivikoskel 27
 kivikosklane 39
 kivinöks 165
 kivinäkk 165
 kivinäks 165
 kivipart 27
 kiviraudsepp 166
 kivirullija 67
 kivirähn 136, 166
 kivirästas 166
 kivirästik 166
 kivisakk 165
 kivisaks 165
 kivistik 166
 kivisäkk 165
 kivisäks 165
 kivitaja 166
 kivitaks 165
 kivitihane 166
 kivitikas 165
 kivitikk 136, 165
 kivitikkija 166
 kivitikkuja 166
 kivitiks 165
 kivitiku-liisu 165
 kivitikut 78, 166
 kivitikutaja 166
 kivitikutes 136
 kivitikutis 166
 kivitikuts 166
 kivitraks 165
 kivitraksutaja 166
 kivitriks 165
 kiviträkk 165
 kiviträks 165
 kivitsagaja 166
 kivitsagaja ähn 166
 kivitsäks 165
 kivitsäkutaja 166
 kiviläkjas 166
 kivitäkk 165
 kivitäkkija 166
 kivitäkkijas 166
 kivitäks 136, 165
 kivivaretikk 166
 kivivästriik 166
 kiviähn 166
 kjago 94
 kjägo 94
 kliuhlind 119
 klokas 33
 klongas 36
 klutistaja 159
 klöbistaja-pöosalind 160
 kläuks 70
 kobaja 67
 kodas 43, 97
 kodask 43
 kodukurg 20
 kodune tuvi 93
 kodupääsuke 125
 kodutuvi 93
 koesas 37
 koeskas 74
 koger 22
 koha 33
 kohukael 68
 kokas 43
 koldtahvel 188
 kolkvares 109
 kollane hänilane 130
 kollane linalind 130
 kollane linapäästlik
 130
 kollane linavästriik 130
 kollane rästas 139
 kollane tihane 130, 177
 kollane varblane 188
 kollane västriik 130
 kollase nokaga vares
 150
 kollase peaga tihane
 163
 kollavästriik 130
 kondikorjaja 45
 konk 149
 konnakotkas 47, 48
 konnakull 40, 44
 koobakene 157
 koobalind 161
 koosel 37
 koostnökk 31
 koov 73
 koove 73
 koovik 37, 74
 koovikas 74
 kooviskas 74
 kooviski 74
 koovit 74
 koovitaja 13, 74
 koovitajas 74
 koovitas 74
 koovitis 74
 korbiit 75
 korbiits 75
 korbiitsing 75
 korbits 75, 78
 korbitsakas 75
 korbus 151, 153
 koristi 116
 koristis 119
 korp 153
 korpiitsakas 74, 75

- kornnepp 75
 korskla 37
 korslane 37
 korvik 75
 korvits 75
 kosar 37
 kosel 37
 koskas 74
 koskel 37
 kosklane 27, 35, 37
 kosklas 37
 koskus 37
 kosla 29, 37
 koslapart 29
 koslas 37
 kossal 37
 kostal 37
 kostel 37
 kostlane 37
 kostlas 37
 kotias 43
 kotkakull 47
 kotkalind 42
 kotkas 41, 42, 47
 kotkaskull 42
 kotus 43
 koul 35
 kovakaul 35
 kraavilind 123
 krabi 178
 krahvimäe vares 150
 krantskael 63
 krauks 23
 kreet 143
 krigiska 72
 kriimsilmkael 67
 krikkpart 31
 kromp 153
 krongas 153
 krongi-jaagup 153
 krongits 153
 kronk 153
 kronks 153
 kronk-tsirk 153
 kronkvares 149
 krooga 149
 kroogan 149
 kroogu 15
 krooksnepp 75
 kroonnepp 74
 krouk 153
 krullutaja kohukael 68
 kruti 68
 kruusald 68
 kruuskael 68
 kruussalu 68
 kräkssoorsk 29
 kräu 81
 kräunuja kull 139
 krääk 60
 krääks 19
 krüügijaja 186
 krüükslind 186
 krüüsel 88
 krüüts 181
 kubahani 22
 kubjas 80
 kudres 53
 kudukajakas 85
 kuigas 25, 74
 kuigulind 114
 kuik 25, 119
 kuikaja 117
 kuivakull 47
 kukas 50
 kukk 50
 kukuhuikaja 14
 kukulind 94, 170
 kukulinnu-kull 95
 kukulinnu käesulane 162
 kukulinnu sulane 162
 kuldnokk 95, 140, 170
 kuldpea 163
 kuldsilm 36
 kull 40, 45, 83, 98
 kullalind 141
 kullis 40
 kulutaja 25
 kummilind 157, 162
 kummkäbi 157
 kummkäblik 157, 160
 kurb 75
 kurbiits 75
 kurditihane 185
 kurg 20, 57
 kuri lind 42
 kuristaja 103
 kurjailmalind 181, 186
 kurg 75
 kurvits 75
 kusetaja 116, 177
 kusilaserähn 118
 kusilasesööja 118
 kutkas 68, 69
 kutselind 12
 kuugitaja 90
 kuukulind 95
 kuusepüü 52
 kuusetihane 176
 kuusetuvi 89
 kuuseööbik 139, 174
 kuusikuööbik 174
 kuutaja 90
 kuvik 101
 kõdurästas 174
 kõdök 184
 kõll 120, 178
 kõrbepüü 52
 kõrbiits 75
 kõrkjalind 18, 95, 158, 188
 kõrvadega õökull 100
 kõrvekukk 118
 kõrvepääsuke 108
 kõvakael 14, 35
 käbikull 185
 käbilind 185
 käbinärija 116, 185
 käblik 157, 160, 162, 163, 185
 käbru hall 84
 kädistaja 146, 172
 käeraudjas 162
 käeraudsepp 169
 käesilgutaja 161
 kägapüü 56
 kägi 94
 kägu 94
 kägukull 46, 95
 kägõ 94
 kägõne 94
 kägu 94
 kähklane 91
 käigulind 12
 käkruskaelaga kurg 19
 kängsõrtsas 31
 kännukull 47
 kännutoristaja 104
 kännutoristes 116
 käokull 95
 käöraudsepp 162
 käorautaja 162
 käorautsik 162
 käosepp 162
 käosulane 159, 161, 162
 kärapüü 56
 kärbseskütt 163
 kärbsenäpp 163
 kärbssepüüdja 163, 164
 kärg 119
 kärrik 119
 kärrikajakas 83
 käristi 36
 käristirästas 172
 kärr 83, 119
 kärrkajakas 83
 kärt 172
 kärükajakas 83
 kärv 83
 käsiraudsepp 162
 käsutooja 147
 kätkas 172
 kätsak 146
 käutsas 94
 kääbas 99
 käägu 94
 käändkael 113

kökk 146
 kõnk 153
 kõster 156
 kõsterkukk 54
 küdas 43
 kühklane 91
 kühvelnokk 32
 kükitaja 74
 külapääsuke 125
 küllik 63, 70
 küllikas 63
 külmakurg 58
 külmakürt 181
 külmalind 155, 156,
 176, 181, 186
 külmalõo 189
 külmatihane 176, 186,
 187
 külmatsirk 181
 külmavink 181
 külvikull 114
 külvikurg 58
 külvilind 64, 114, 136
 külvinäitaja lind 114,
 139
 külvipeet 114
 külvivares 150
 künnilind 114, 128, 136,
 139, 150, 170, 173,
 174
 künnirästas 140, 164,
 165, 173
 künnitsirk 170
 künnivares 150
 künniööbik 174
 küttilind 15
 küüklane 91
 küüp 18
 küüt 169

 laagel 22
 laager 22
 laaneharakas 143
 laanekotkas 47
 laanekukk 118
 laanekukutaja 111
 laanekull 107
 laanelind 52
 laanepart 29
 laanepüü 52
 laanetuvi 93
 laanevares 109
 laaspüvi 52
 lager 22
 lagle 21, 24
 laglehani 21, 24
 laglija 22
 laglijas 22
 lagundratas 79

 lagunud vanker 79
 lahekajakas 84
 lahelehm 18, 77
 lahesõnn 18, 77
 lahetauss 73
 lainokapart 31
 laianokaga part 31
 laisakull 106
 laiskkukk 106
 laiskkull 106
 laisklind 106
 lakapääsuke 125, 126
 lakstigal 171
 laksutaja 169
 lali 33
 lamba-hällulind 130
 lambahänilane 130
 lambalinavästrik 130
 lambalind 130
 lambatsirk 130, 182
 lambatalleke 130
 lani 33
 lanilind 16
 lann 15, 33
 lant 17
 lapi kakk 102
 lapikull 42, 99
 lapimaa kull 99
 lastetooja 20
 latutaja 105
 laudapääsuke 125
 lauk 61
 laukhani 21, 24
 lauklind 167
 lauluisa 171
 laulujumala poolvelle
 171
 laulukuningas 171
 laululind 12
 laululuik 26
 laulupääsuke 124
 laulurästas 173
 laulutihane 170
 leeshani 26
 leevike 127, 186
 lehelind 160, 162, 182,
 188
 lehmaling 161
 lehmälüpsja 161, 162
 lehmanüsja 161
 lehviija 41
 leidjalind 71
 leinakull 102
 leinakägu 95
 leinalooke 127
 leinaöökkull 101
 leمبرilind 182
 leoke(ne) 127
 lepalind 131, 155, 167,
 182, 183, 186, 188
 lepaliur 182
 lepaotsapoiss 151
 lepavarblane 134
 lepatriinu 110
 lepavitt 167
 lepaütt 167
 lepiklind 155, 182
 lepplind 155
 lerce 128
 lerdilind 143
 ligu 127
 lihukene 138
 liikuja hännaga lind
 132
 liiplind 114
 liirilõõri 128
 liirutaja 163
 liivalinnuke 129
 liivaonu 124
 liivapääsuke 124
 liivarull 63
 liivaruüt 63
 liivatiir 86
 liivatilder 70
 liivatrull 63
 liivatüll 63
 likk 61
 linahändlane 132
 linahänilane 131
 linahäälatskene 132
 linahääliline 132
 linaliimakas 134
 linalind 135, 139, 184
 linamootja 135
 linapeo 138
 linapihu 138
 linapäasmik 133
 linapäästrik 133
 linnapääsuke 125, 133
 linnarästas 135
 linnavarsik 133
 linavint 184
 linavästrik 132, 133,
 183, 184
 linaõnnenäitaja 135
 linaõnnetooja 135
 lind 9
 linnatuvi 93
 linnavares 150
 linnukull 40, 45, 46,
 110
 lirstaja lehelinnuke
 163
 lits 62
 liuk 25
 liukene 127
 lobiseja 160
 lobiseja põõsalind 160

lokkhani 23
 lollakas 106
 lorv 14, 84
 losu 106
 louke 127
 loukskull 84
 luharääk 60
 luige 25
 luiges 25
 luik 25
 luit 56
 luitsnökk 31
 lumelind 174, 183, 184,
 189
 lumelooke 189
 lumeoökull 99
 lumipea 99
 lumm 88
 luoke 127
 lusikalind 32
 lusikanökk 31
 lutsumats 156
 lutt 56
 luukotkas 45
 lõgu 127, 189
 lõigas 92
 lõiv 127
 lõivakene 127
 lõivuke 127
 lõkalaud 119
 lõlakas 105
 lõo 127, 189
 lõok 127
 lõoke 127, 189
 lõokesekull 46, 49, 50
 lõpepull 18
 lõpsakas 105
 lõugas 81, 85
 lõukajakas 81
 lõverkene 128
 lõoke 127
 lõör 128
 lõõrilõo 128
 lõõritaja 128
 lõõvokene 127
 lähkriloputaja 79
 läkuhüüp 17
 läkukajakas 84, 85
 läkupääsuke 125
 lärt 172
 lärtskull 105
 lärtspääsuke 126
 lättnökk 31
 lõödir 64
 lõötir 64
 lõötüri 64
 lõötürr 104
 lõpsilind 161
 lütt 63
 lüübik 186
 maakotkas 47
 maakull 41
 maapääsuke 123, 126
 maardu vares 150
 mahlalind 129
 maim 117
 majatuvi 93
 majavarblane 179
 malsas 117
 malts 117
 mandlivares 109
 mardus 148
 margus 143, 148
 maripuulind 164
 mats 140
 meegas 91
 meeekas 92
 meelik(as) 92
 meerisk 62
 meetsas 117
 mehetaja 76
 mehik(as) 76, 91
 mehike 91
 mehitaja 76
 mehka 91
 mehuk(as) 91
 meigas 91, 110, 117
 mejetaja 76
 mekutaja 76
 melekas 92
 melgas 117
 melleke(ne) 92
 melsas 117
 melts 117, 118
 meltsas 92, 117, 118
 meokas 92
 meoke 92
 meos 92
 mereaul 35
 merehani 24
 mereharakas 63
 merehünt 80, 87
 merehuuk 18
 merehürg 18
 merekajakas 82
 mere-kalakull 84
 merekana 60, 69
 merekaul 35
 merekell 34
 merekiitsakas 61
 merekoer 84
 merekromp 35
 merekukk 35, 69
 merekull 83
 merekürg 21
 merelits 62
 meremikk 61, 70
 meremutt 58
 meremühitaja 18
 merenepp 79
 merenäkk 62
 mereohardi 14
 merepart 32
 merepolitsei 87
 mereratas 85
 meresääsk 44
 meretauss 70
 mereteder 34, 60
 meretiir 86
 meretrull 69
 merevaeras 35
 merevares 15, 35, 109
 mereümp 18
 merihani 21
 meriharak(as) 15, 31,
 61, 87
 merik 62
 meri-kalakull 84
 merikas 34
 merikoskel 39
 merikotkas 44
 merinepp 69
 meripapp 156
 meripääsuke 87, 88
 meriski 62
 metas 54
 metis 54
 metsakana 55
 metsakasak 120
 metsakell 120
 metsakukk 53
 metsakull 97, 101
 metsakulu 55
 metsakärr 119
 metsakrääps 147
 metsameister 116
 metsa pajuharakas 109
 metsapuusepp 116
 metsapääsuke 108
 metsas 117
 metsatihane 176
 metsaträks 157
 metsavaht 181
 metsavanamoor 104
 metsaämm 104
 metshani 23
 metsik 54, 75
 metsis 54, 78, 121
 metskana 34
 metskask 181
 metskass 110, 139
 metskikas 69, 118
 metskilk 157, 162
 metskits 71, 77, 79
 metskiur 127, 129
 metskoskel 39

metskukk 95, 118, 122
metskurg 58
metskärbspüüdja 164
metslinavästrik 130
metslõgu 129
metslõoke 127
metsnepp 75
metsnäär 142
metspart 29
metspiuksuja 129
metspääsuke 72
metspüvi 52
metspüü 52, 56
metsruik 119
metsrastas 174
metsseikk 77
metsstihane 174, 176
metsstikas 122
metsstikk 116, 164
metsstui 92
metsstutt 93
metsstuvi 92
metssus 54
metsvink 181, 182
metsvint 182
metsöökull 101
metus 54
meukas 92
meuke 92
miegas 92
mikk 61
moigas 92
mudakorbits 72
mudakukk 69
mudakurvits 74, 79
mudanep 78, 79
mudapart 31
mudarätsik 29
muikulind 119
munarüdi 63
munavaras 147
murdja kull 41
murukoskel 39
murukutkas 68
murulas 31
murututkas 68
must 53, 55
mustaseljane 84
must Hants 154
must kajakas 81, 87
mustkikas 118
mustkotkas 47
mustkukk 118
must kull 48
mustkurg 20
must kärbsenäpp 164
must kärg 118, 140
must laulurastas 140
mustlind 34, 118, 154

mustmats 140
must part 32, 35
mustpeakajakas 84
mustpea-pöosalind 160
must pääsuke 108
muströöt 118, 120
must rähn 118
mustrastas 140, 172
must taevahoidja 44
must tikas 118
must tikk 118
musttrill 120
must vaeras 34
mustvarblane 140, 173
must vares 149, 150
must veepääsuke 87
must vesikana 60
must ähn 118
mutt 57, 59
möhutaja 76
mõigas 92
mõkitaja 76
mõlgas 117
mõlsas 92
mõltsas 92, 117
mõo 92
mõtsus 54
mõtus 55
mõukas 92
mõõgas 92
mäepääsuke 123
mäketaja 76
mälakas 92
mälsas 117
mältsas 92, 117
mängukukk 54
männikukk 118
mänsak 147
märjavästrik 130
märtspart 29
mätas 55
mõhistaja 18, 76
mõhita 76
mõhitaja 76
mõhitis 76, 110
mõhits 76
mõhutaia 76
mõkitaja 76
mõlsas 92, 117
mõltsas 117
mühitaja 76
müüripääsuke 108, 125

naak 148
naerja 77
naerukajakas 83
nahkkull 107
nahklapp 106
nahknäär 107

nakat 27
napaspeakull 97
nepp 70, 73, 75
neps 75
nibi 68
niidukiuts 164
niidukurg 58
ninnu 11
niru 83
nonn 150, 151, 179
nonnits 151
nott 143
nuipart 36
nurgasaks 164
nurmepüvi 56
nurmevarblane 179
nurmkana 55
nõgeselind 163
nõgikikas 53, 69, 118,
140
nõmmekiur 127, 129
nõmmelõoke 127
nõmmemõtus 55
nõmmerastas 174
nõmmevink 181
nõmmeämm 104
nälahüüp 17
näplik 164
näpp 75
näps 75
näru 83
närukajakas 83
näär 142

oakaan 143
odralind 64, 95, 188
odrapüü 64
ohakalind 183
ohakavarblane 183
oherdi 14, 17
ohoo 101
oigaja 99
oodutaja 33, 98
oraspill 56
oraspüü 56, 64
osataja lind 170
osiarästakene 159
oul 35
ovaaul 35
paabu 186
paap 186
padistaja 119
paeharakas 61
pahailmalind 181
pahlsabapart 31
paigalind 12
pailaps 171
pajuharak(as) 109,
136, 137, 139, 143,

160, 172, 188
pajukass 139
pajulind 130, 139, 182,
183, 184, 188
pajulööke(ne) 130
pajupart 31
pajurähn 122
pajurästas 143
pajutihane 176, 182
pajutikk 136
pajutsirk 130, 188
pajuvarblane 136
pajuwares 139
paklapori 119
paklapörr 119
paklatori 104, 119
paklatörr 119
palja peaga kotkas 48
palukikas 118
palukärg 119
palulopp 99, 105
palunõid 114
paplivares 109
pardikull 49
pari 27
part 27, 38
parts 27
partsikull 49
parvehani 24
pasaraak 142
pasaras 57
pasarääk 112, 142
pasatraat 112
pasatski 179
paskharakas 61, 142
pasknära 112, 142
pasknäarakas 142
pasknäru 142
pasknäär 141, 142, 148,
172
paskperse 126
paskraag 112
paskraat 112, 142
paskrajakas 142, 150
paskrābal 143
paskrāhn 142
paskrāstas 112, 142,
172, 174
paskrāäk 112, 142
paskrāäsk 142
pasktraat 112
patsan 21
peebu 138
peebulind 65, 114
peebupiu 138
peebutsirk 114
peep 114, 138
peetaja 114
peeter-peoleo 138

peetrus 65
peibelane 129
Peipsi kajakas 84
pekas 78
pekasiin 78
pekasnepp 78
pekats 78
peo 138
peolind 138
pepeteo 138
pepeuleu 138
perepingas 126
pers 14
persas 14
persis 16
perssjalg 16
persu 14, 15
persus 16
pervepääsuke 123
pesilind 123
pihlakapoiss 155
piho 138
pihopill 138
pihu 138, 170
piibelind 114
piibetaja 114
piibetsirk 114
piibitaja 114
piibuleo 138
piibulibu 138
piibulind 114
piibutaja 114, 178
piibutikas 114
piil 28
piilak 30
piilik 30
piilpart 30
piilu 28, 30
piilupart 30
piiluti 30
piipulind 61
piirilind 108
piiripääsuke 108, 126
piirits 30
piirpart 30
piirpääsuke 108, 124
piitaja 114
piitsamees 80
pikahännamees 132
pika kaelaga part 31
pikakaela-part 29
pikanokaline 75
pikk 61, 168
pikk-kael 14, 31
pikk-kael-part 31
pikk-koib 20
pikknökk 20
pikksaba 147
pikksabakakk 102

piknekits 77
piksekits 77
piilik 30
pillipart 30
pilliroolind 159
pillpart 30
pilupart 30
pilvelind 182, 185
pimekull 106
pingas 126
pink 181
pinuvarblane 179
pipepeo 138
piri 30
pirikas 30
piripart 30
piriska 30
piristi 30
piritaja 30
piritajapart 30
pirits 30
piritsapart 30
pirk 60
pirs 30
pirss 16
pirts 30, 126
pirtsakas 30
pirtspart 30
pirtspääsuke 126
pisike koovitaja 74
pisike krantskael 49
pisike linnukull 46
pisike luik 26
pisike must vares 149
pisikene kull 50
pisikene kärbsepüüdja
164
pisike tiir 88
pistrik 49
piu 170
pivu 182
platajalg 60
plik 61
plitt 61
plästikene 123
pläästikene 123
plüü 65
poluvernik 54
poluvertsik 54
poola kana 66
poola lind 66
poolapart 29
pool-tedre-metsis 54
porilind 76
poripart 31, 32
poripääsuke 124, 125
porr 177, 178
pottpääsuke 125
pottrāstas 172, 173,

174
 pottsepp 125
 prakkhani 27, 39
 praskharakas 122
 preuks 31
 preukspart 31
 priitsakas 30
 prikkpart 30
 priks 31
 prikspart 31
 prita 31
 pritapart 31
 prits 30
 pritsakas 30
 pritskajakas 87
 pritsnik 30
 pritspart 30
 pritt 30
 prittpart 30
 pruunikaelapütt 15
 pruunkull 47
 präskataat 143
 präägutaja 28, 60
 prääks 60
 prääksuja 16
 prääslan 123
 pudukoskel 39
 pudulind 95
 pudrupada 160
 pugal 26, 98
 pugalik 136
 pugallagle 22
 pugal vaeras 34
 pugu 14, 20
 puguhani 24
 pugukurg 20
 pügulind 19
 pugu-part 33
 pumpapikene 186
 pumppaabuke 186
 punajalg-kull 50
 punakael 167
 punakurguke 167, 186
 punalind 186
 punapaap 186
 punapugu 67, 186
 punarind 167
 punase lagipeaga rahn
 118
 punase peaga part 32
 punaütt 167
 punaüüt 167
 punnpaabu 186
 punnpapp 186
 puntpaabuke 186
 pura 156
 purtpääsuke 125
 purtse vares 150
 purtspääsuke 124

pusardkull 47
 putpadadi 56
 putpat 56
 putlik 56
 puuk 90, 98, 101
 puukiur 129
 puuklutt 177
 puukoristaja 116, 119,
 177
 puukoristi 116, 119, 177
 puukoskel 39
 puukäristes 116, 119
 puulooke 129
 puumpapikene 186
 puupapp 186
 puuporisti 116, 119
 puuporr 177, 178
 puuraiuja 116
 puuriyarblane 140
 puurahn 115, 178
 puusepp 116
 puusiisike 129
 puutikas 116
 puutoristaja 116
 puuts 98
 puutskull 98, 101
 puutõri 116
 puutõristaja 116
 puuvästriik 177—178
 puuõnestaja 116
 põhjahani 15
 põhjapüü 52
 põlluhani 24
 põldkana 55, 73
 põldkrapp 56
 põldlooke 127
 põldpüvi 55
 põldpüü 55, 64, 93
 põllukurg 58
 põllutuvi 93
 põristaja 116
 põrutaja 135
 põuakaela-part 29
 põuatsirk 115
 põudlane 115
 põosalind 160
 põösaskoskel 39
 päevakakk 99
 päevapetis 106
 päevapetja 106
 päevavaras 147
 pähkliharakas 147
 pähklikreet 147
 pähklikrööt 147
 pähklikukk 118
 pähklikull 147
 pähkclipureja 147
 pähkliraag 143, 147
 pähkliraat 147

pähklireet 143, 147
 pähkliriik 147
 pähkliröks 148
 pähklirööt 120
 pähklirahn 147
 pähklirääk 143, 147
 pähklisööja 147
 pähklitraat 147
 pähklitraavel 147
 pähkliõhk 112, 143, 148
 päitshärg 14
 päitsnepp 63
 päkk 157
 päll 98
 päriskull 45
 pärispääsuke 124
 pärss 14, 16
 pärsus 16
 päskel 123
 päägus 143
 pääline 123
 pääskelane 123
 pääskline 123
 pääslane 123
 pääslik(e) 123
 pääslind 123
 päästal 123
 päästikes 123
 päästlane 123
 päästlik 123
 päästlind 123
 päästok 123
 päästuke 123
 pääsu 123
 pääsuke 122, 124
 pääsukes 123
 pääsukesekull 49
 pääsulind 123
 pääsune 123
 põial 157
 põialpoiss 157, 162,
 163
 põialpock 157
 põialpukk 157
 põidlalind 157
 põidlaots 157
 põõningupääsuke 125
 põõrispeakull 97
 pühalind 20
 Püssi krahvi laululind
 150
 Püss krahvi vares 150
 püsthänd 157
 pütilind 181
 pütt 15
 püvi 55
 püü 52, 55
 püügilind 42
 püükull 46

raag 143
 raagus 151
 raat 143
 räbahani 24
 rabakajakas 84
 rabakakk 99
 rabakana 51
 rabakas 52
 rabakoov 74
 rabakukk 51
 rabakull 49
 rabakurg 58
 rabalõoke 129
 rabapüü 52, 64
 rabaregutaja 49
 rabasõnn 18
 rahe 143
 rahvarästas 140
 raipekull 154
 raisakull 48
 raisk 36
 randharakas 61
 randtill 63
 randviir 88
 rannaharakas 61
 rannalõoke 126
 rannamõisa vares 150
 rannapart 29
 rannapääsuke 123
 rannavares 150
 rantsakas 62
 rantsalind 62
 rasvaants 176
 rasvajaak 176
 rasvalind 176
 rasvalinnuke 176
 rasvanakk 176
 rasvapoiss 176
 rasvarants 176
 rasvatihane 176
 rasvavana 176
 rasvlane 176
 ratas 85
 ratashani 23
 raudamm 81
 raudijas 81
 raudjas 45, 81
 raudkull 40, 45, 50
 raudlane 23
 raudpart 31
 raudpeakull 45
 raudrui 122
 raudrähn 121, 122
 raudrõsa 122
 raudsepp 162
 reastas 171
 reedutaja 120
 reet 160
 reisija lind 12
 reisija tsirk 12
 riastas 171
 rigu-ragu 160
 rihutaja 63
 rihvatill 70
 rihvatrill 63
 riitsakpart 30
 riukukk 54, 69
 rikspart 31
 ripspart 31
 risla 70
 ristiklind 38
 ristkajakas 81
 ristlind 26, 38
 ristnokk 185
 ristpart 26
 risulind 157, 160, 167
 rits 31, 88
 ritsiklind 158
 ritspart 31
 rohekael 28
 roheline 162
 roheline harakas 109
 roheline põõsalind 182
 roheline rähn 117
 roheline vares 109
 roheline vint 163
 roheline ähn 117
 rohukoskel 39
 rohukurviits 79
 rohulind 182, 183
 rohu-part 32
 rohutillutaja 63
 rohutüll 70
 roisusäks 157
 roisutäks 157
 rongas 153
 ronglind 12
 ronk 153
 roogas 149
 roohani 23
 roohüüp 17
 roojakull 40
 roojarääk 60
 rookana 60
 rookukk 69, 159
 rookull 49
 roolehm 18
 roonepp 70
 roopakajakas 80
 roorästas 159
 roorääk 158
 roots 141
 rootsi holmilind 36
 rootsirästas 60, 172,
 174
 rootsivästriik 130
 rootslane 141
 rootsus 141
 rootsvarblane 141
 roovarblane 188
 rooõõbik 159
 roppkajakas 80
 rotikull 47
 rui 121
 rukkiahakk 110
 rukkiharak 136
 rukkilind 57, 60
 rukkilutt 56
 rukkipräaks 60
 rukkিপuttlik 56
 rukkirästas 60
 rukkirääk 59
 rukkirääkaja 59
 rukkivarblane 136
 rull 63
 ruuskleja 14
 rõka 98
 rök 153
 rööd 120
 rädi 24
 rädihani 24
 rägahani 22, 24
 rägaglagle 24
 rägapart 29
 rägistaja 173
 rähk 116
 rähn 115, 121
 rähnik 115
 räimekull 83, 84, 85
 räimelind 16
 räimetirr 16
 räimetirt 16
 räimevalk 80
 rämetiir 87
 rändaja lind 12
 rändaja tsirk 12
 rändav lind 12
 rändlind 12
 rästas 140, 171, 172
 rästik 158
 rätškull 45, 46, 97,
 101
 rätšõökull 101
 räusk 88
 räägulind 59
 rääk 59, 143
 rääkija lind 138, 143
 rääks 60
 räästapääsuke 125
 räästas 171
 räätskull 98, 101
 rõhatill 63
 rõhatüll 63
 rõövlind 41
 rüdi 63, 67, 79
 rüi 67
 rüil 67

- rüllike 63
 rütt 181
 rüülind 64
 rüümees 64
 rüüt 64
 rüütaja 64
 rüütel 181
 rüüts 181
- sabatihane 174
 sabavibutaja 132
 saeviilija 176
 saks 146, 165
 saksamaa harakas 109
 saksamaa kurg 21
 saksamaa pasknäär 109
 saksamaa pääsuke 21
 saksamaa varblane 182
 saksamaa vares 109, 150
 saksavares 109
 salavei 171
 salulind 161
 samaaria vares 109
 santvanker 79
 sarapuutraat 143
 sarvnina 151
 satka 32
 sauepääsuke 124
 saunanaine 160
 savipääsuke 125
 searautaja 65
 seemnelind 114
 seisulind 12
 sibulakaupmees 166
 sidrik 132
 sigapart 29
 siiakull 84
 siidilind 147
 siidisaba 155, 174
 siirpääsuke(ne) 108
 siisak 168
 siisike 182
 sikkude karjane 77
 sikutaja 78
 silgutaja 161
 silgutis 161
 silk 161
 silksaba 161
 silk-solk 161
 silts-sults 161
 sineraal 109
 siniharakas 109
 sinikael 28
 sinilind 110
 sinine tihane 176
 sinine vares 109
- sjnipea 28
 siniraag 109
 siniraud 109
 sinisiibu-tsirk 110
 sinitsirk 110
 sinivares 109
 siplasekukk 173
 sirinokk 155
 siristaja 155
 siristaja lehelinnuke 163
 sirts 179, 188
 sirtslane 179
 sirtsuke 188
 sisa 168
 sisak 168
 sisakas 157, 168
 sisas 168
 sisask 168, 174
 siskalind 168
 sitalind 172
 sitane rästas 112
 sitavarblane 179
 sittharakas 142
 sittmarkus 142
 sits 187
 siuru 128
 siurulind 128
 sokupart 77
 solgutaja 161
 solk 169
 soohärg 18
 soohüüp 17
 soojamaa täht 139
 sookajak(as) 67, 84
 sookana 51
 sookikas 69
 sookits 77
 sookiur 129
 sookukk 51
 sookull 49
 sookurg 58
 soolinalind 130
 soolinavästrik 130
 soolooke 127, 129
 soome holmivedlas 33
 soomeranna kotkas 47
 soome tumbak 185
 soome üu 33
 soomõhitaja 78
 soonepp 72, 78
 soopart 31
 soopasknäär 109, 141
 soopaskraak 141
 soopiuksuja 129
 soopukk 77
 soopüü 52, 64
 soor 35
 soorsk 27
- soorts 27
 soosa 27
 soosiisike 129
 soosk 27
 soosorr 103
 sootaja 90
 sooteder 51, 53
 sootilder 64, 78
 sootüll 71
 soovarblane 158
 soovutt 59
 soovästrik 129, 130
 sopakukk 69
 sopapääsuke 125
 sopatill 72
 sori 103
 sorikull 103
 sorilind 103
 soristaja 103
 soristis 103
 sork 31
 sorr 103
 sorrlopp 105
 sorro 103
 sorts 126
 sortspääsuke 124, 126
 soru 103
 sotka 32
 spree 141
 starki 21
 suigupääsuke 125
 suitsupääsuke 125
 sulatill 72
 suplikas 37
 surmakuulutaja lind 95
 surmakägu 95, 115
 surmalind 95, 150, 154
 surmatikk 122
 surmatsirk 112, 154
 surnukägu 112
 surts 126
 surtsik 126
 susilind 168
 suure peaga kull 97
 suur hüüp 100
 suurispeakull 97, 100, 102
 suur jääpart 29
 suur kajakas 82
 suur kalakotkas 44
 suur kalakull 84
 suur koskel 39
 suur kostlane 39
 suur krantsikull 49
 suur krantskael 49
 suur kull 84
 suur kägu 102
 suur luik 26

suur metspart 29	187, 189	tiilgas 86
suur nahklapp 106	tammekukk 118	tiilkas 69
suurnepp 74	tammerääk 143	tiir 47, 86
suurpart 29	tammeähk 121, 143	tiirakas 86
suurpea 160	taniel 136	tiiras 86
suur punapugu 73	tapakikas 69	tiirataja 86
suurpütt 15	tarapöll 98, 101	tiirgas 86
suur rähn 122	tarklind 154	tiirpääsuke 108
suur rästas 173	tarts 21	tiiru 86
suur sepp 176	tatrusemees 179	tiirus 86
suur teder 55	tausalind 70	tiirutaja 70
suvilind 95	tausk 62, 70	tiits 72
suvipart 31	tauss 63, 67, 70	tiitsharak 146
sõrtsas 27	taust 70	tiitsilind 184
sõtkas 36	teder 53	tiutaja 114
säks 136, 165	tedir 53	tiuu-tiuu 71
säps 42	tedr 53	tiuvitt 70
säuts 179	tedre 53	tiivitaja 65
sääsekull 107	tedrekull 44, 45, 47	tikas 116, 121
sääsk 42, 43, 44	tedrekuningas 54	tikk 116, 121, 165, 178
sääskas 42, 44	tedrepistrik 49	tikka 116
sääskus 42	tedres 53	tikkias 136
žiigur 179	tedri 53	tiks 165
taadu 23	teeder 53	tikut 78
taara 23	teelind 65, 114	tikutaja 71, 78
taevahoidja 44	teibrähn 122	tikuti 78
taevajäär 77	teoleo 138	tikutis 78
taevakits 77, 79	teomees 141	tilberdis 70
taevamökutaja 76	tepeteu 138	tilder 64, 69, 71
taevapäss 77	terava sabaga part 31	tillivitt 65
taevasikk 71, 77	terlits 62, 183	till 62, 63, 69, 71, 72, 120
taevasokk 77	terlitsekull 47	tillkukk 118
taevatall 77	terlitski 183	tilltauss 70
taevatäkk 77	terlitskisekull 137	tillu 134
taevavoonake 77	teter 53	tilluke 72
tait 61	tetr 53	tillus 63, 134
takjalind 183	tetre 53	tillut 134
takjatihane 183	tetter 53	tillutaja 63, 69, 71, 72
taks 165	tialane 136, 175	tillutes 71, 134
takulõristaja 104	tiane 175	tilluti 63, 71
takutorist 104	tibulind 53	tillutis 63, 70, 71, 72
takutoristaja 104, 116, 177	tibunas 70, 72	tillvits 65
talitihane 176	tidi 72	tillvitt 65, 78
talitsiitsitaja 187	tigalane 175	tilord 69, 71
taliviu 46	tigaline 175	tilt 69
tallaja 50	tigane 175	tinnutaja 63
tallekull 40	tigekull 100	tirk 88
talsimäe vares 150	tigelits 183	tirlitsin 74
talts 21	tiglits 183	tirr 87
talvekoskel 39	tiha 175	tirra 88
talvekull 84	tihake 175	tirrits 88
talvelind 12, 155, 189	tihalane 175	tirtskajakas 87
talvelõoke 126, 189	tihaline 175	titekurg 20
talvepääsuke 189	tihane 158, 160, 163, 170, 175, 176, 179, 183	titepill 71
talveõgijas 137	tihasekull 46, 47, 136, 137	tits 187, 188
talvik(e) 184, 186,	tiidutaja 78	tiutiu 70
		tohotaja 101
		tolgus 151

- tolkvares 151
 tolvakas 151
 tombak 186
 tonim-bak 186
 tomp 186
 tonderpeakull 97, 100
 tonderpea-öökull 97, 100
 toombak 186
 toompaap 186
 toompak 183
 toompapike 186
 toompapp 186
 toona 20
 toonakurg 20
 toone 20
 toonekas 20
 toonekurg 20
 toonekägu 112
 toonetikas 122
 toonetutt 111
 toonikurg 20
 toonikägu 112
 toonkurg 20
 toopiits 170
 tootaja 90
 topelnepp 78, 79
 torilind 104
 toristaja 104, 116, 177
 toristi 104, 177
 toritikas 116
 tork 21
 tormikajakas 84
 tormilind 73
 tormitaat 22
 tornipääsuke 108
 torss 21
 tort 21
 traat 143
 traks 165
 trasu 43
 trill 69, 120, 122
 trillutaja 63, 70, 72
 trilluti 72
 tronk 153
 träks 157, 165
 tsibeke 134
 tsibehäinlane 131
 tsibekene 134
 tsibelane 134
 tsibet 134
 tsibihäbrane 131
 tsibihämlane 131
 tsibihämelane 131
 tsibihändlane 132
 tsibihänilane 131
 tsibihärlane 131
 tsibihärdlane 131
 tsibihärglane 131
 tsibihärmlane 131
 tsibihärlane 131
 tsibijänilane 131
 tsibiline 134
 tsibiäänlane 131
 tsiirul 128
 tsiitsilind 187
 tsiitsitaja 187
 tsirk 9
 tsirkhaugas 46, 95
 tsori 103
 tsäika 83
 tsäkutaja 166
 tsääk 149
 tubi 89
 tudrik 186
 tudukana 51, 56
 tuhlirääk 143
 tui 89
 tuisulind 187, 189
 tukkpea 155
 tulelind 167
 tulilind 140
 tulipunane peakene 163
 tulirästas 172
 tulisaba 167
 tulisaba-lind 167
 tulisilm 16, 32
 tulisilmpart 32
 tulk 75
 tumbak 186
 tumm hani 24
 tumpapp 186
 tupelup 56
 turts 126
 tutiga tihane 176
 tutkas 68
 tutletup 56
 tutpelup 56
 tuttlööke 126
 tuttmüts 155
 tuttpea 155
 tuttpütt 15
 tutt-tihalane 176
 tutt-tili 155
 tutt-till 155
 tututaja 111
 tututaja tsirk 111
 tuu 33
 tuudi must 150
 tuuker 16
 tuukerpart 16
 tuulekajakas 85
 tuulekull 47, 50
 tuulelind 181
 tuulelööke 189
 tuulepääsuke 108
 tuuletallaja(lind) 50
 tuulevelk 139
 tuuleveski-kull 50
 tuuleviidas 178
 tuulkajakas 82, 84, 85
 tuumpapp 186
 tuutaja 90
 tuuvi 89
 tuuvike 89
 tuvi 89, 93
 töldsepp 162
 tömmuvaeras 34
 tömmu viires 87
 töristaja 103
 törvahani 22
 tõusk 70
 tägitajas 166
 täkjas 166
 täkk 165
 täkkija 166
 täkkijas 166
 täkutorr 103
 täristilind 173
 täristirästas 172
 täristis 172
 täristis-lind 174
 täarli 183
 tärr 172
 tärr-rästas 172
 tärr-tärr 172
 täärn 87
 tõlk 70
 tõrk 21
 tööhind 73
 tülder 70
 tüll 62, 69, 70, 71
 tüllikene 71
 tüllilind 63
 tüllit 63
 tüllitaja 63, 71
 tüllütt 69
 türgipääsuke 108
 türgi varblane 140
 tüirilind 62
 türipüü 64
 türkpeäsuke 126
 tütt 91
 tüüker 16, 36
 ubarääk 147
 udutaja 90
 uhkur 90
 uhma 98
 uhuu 98, 100
 uhuukull 100
 uigas 25
 ujuv nepp 79
 undaja öölind 98
 ungapääsuke 125
 upikägu 111
 uplikas 37

vihmaräak 139
vihmatill 72, 120
vihmatrill 120, 139
vihmatsirk 47, 121, 139
vihmaveo 138
vihmaviit 162
vihmavint 162, 181
vihmaviu 46, 139
vihmaviug 46, 139
viiksutaja 181
viilpääsuke 108
viinrastas 174
viir 86
viira 86
viiras 86
viire 86
viires 83, 86
viirg 86
viirkajakas 84, 87
viirpääsuke 108, 124
vikatiluiskaja 159
vikatipinnija 159
vilenepp 64
vilepart 31
vilikoda 63, 73
vilisiib 34
vilistaja 141
villu 98
vilt 181
vilukilk 181
vinguja 31
vink 179, 181
vinklind 181
vint 180
viristaja 72, 155
viru vares 152
vitik 132
vitoogudi 73
vitulöödi 71
vitulöösi 71
viu 39, 46
viug 46
viukull 44, 46
viupart 31
viutsirk 46
vokilind 104
vunt 181
vurtspääsuke 126
vutitaja lind 56
vutt 56, 59, 90
vuttlind 56
vuuk 98, 101
völtsööbik 173
vötmeprütsk 57
vötmetükk 57

väike haugas 46
väike huik 59
väike kajakas 87
väike kostlane 39
väike krantsikull 40
väike krantskael 49
väike musta peaga ka-
jakas 83
väike nepp 72, 79
väike persus 15
väike punapugu 67
väike rui 121
väike rähn 121
väike räimeriks 89
väike sepp 162
väike tihane 176
väikevares 149
väinanikutaja 135
väinapöks 135
väis 34
väljakull 48
väljapüü 64
värb 159, 178
värblane 159, 178
värnkull 46
värska vares 150
värt 34, 35
värvuke 178
värvukull 46, 49—50
värvuöökull 101
väsimata laululind 171
västrik 130, 132, 184
väuks 26
väuksluik 26
väär 34
vääre 34
väändkael 113
väänkael 113
väästrik 133
väätkael 113
väätkskael 113
vüüts 181

õhtukull 101
õhtuöökull 101
õige pääsuke 124
õitsi 170
õitsilind 170
õnnekägu 95
õnnetusekull 102
õnnetuselind 99, 101,
154
õpik 168
õnapuulind 164, 186
õospääslane 124

ädalakägu 156
ähen 115
ähk 116
ähn 115
ähän 115
änn 80

önn 80
ööbik 168
ööbiku hoorapoeg 174
ööbikuköster 159
ööbiku poolvenda 174
ööbikusulane 174
ööema 104
õõhirmutaja 19
öökakk 96
öökana 99, 106
öökapet 106
ööketraja 103
öökokk 105
öökukk 99
öökül 96, 101, 107
öölepsak 105
ööлинд 19
öölohakas 105
öölokk 99, 105
öölopsak 105
öölott 105
ööläbakas 105
öölätt 105
ööpikk 168
ööpitk 168
ööplaks 105
ööplaksutaja 105
ööpääsuke 107
öösoristaja 103
öösoristus 103
öösorr 103
ööSORU 103
ööteder 75
öötibu 57
ööüiguke 98
öövang 35

ülemmetsavaht 181
üpik 168
ürr 88
ütt 57, 59, 181
ütteleüüdu 71
üu 33
üüdsäks 164
üütaja 181
üütikas 181

AMETLIKE NIMETUSTE REGISTER

- Acanthis cannabina* 184
 flammea exilipes 184
 flammea flammea 184
Accipiter gentilis 45
 nisus 45
Acrocephalus arundinaceus 159
 palustris 159
 schoenobaenos 158
 scirpaceus 159
Aed-lepalind 166
Aed-põõsalind 160
Aegithalos caudatus 174
Aegolius funereus 101
Aegyptius monachus 48
Alauda arvensis 127
Alca torda 88
Alcedo atthis 110.
Alk 88
Alpi risla 67
Anas acuta 31
 crecca 29
 penelope 31
 platyrhynchos 28
 querquedula 29
 strepera 31
Anser albifrons 23
 anser 23
 erythropus 24
 fabalis 24
Anthus campestris 129
 pratensis 129
 trivialis 129
Apus apus 107
Aquila chrysaëtos 47
 clanga 47
 Aquila pomarina 47
Ardea cinerea 19
Arenaria interpres 67
As'o flammeus 101
 otus 101
Aul 35
Aythya ferina 32
 fuligula 32
 marila 32
Balti risla 67
Bombycilla garrulus 154
Botaurus stellaris 17
Branta bernicla 22
 leucopsis 22
Bubo bubo 99
Bucephala clangula 36
Buteo buteo 46

Calidris alpina alpina 67
 alpina schinzii 67
 canutus 67
 ferruginea 67
 minuta 67
 temminckii 67
Caprimulgus europaeus 102
Carduelis carduelis 182
 chloris 182
 spinus 182
Carpodacus erythrinus 184
Cephus grylle 88
Certhia familiaris 177
Charadrius dubius 62
 hiaticula hiaticula 62
 hiaticula tundrae 62

- Chlidonias leucopterus* 87
niger 87
Ciconia ciconia 20
nigra 20
Cinclus cinclus 155
Circaëtus gallicus 48
Circus aeruginosus 49
cyaneus 48
macrourus 48
pygargus 48
Clangula hyemalis 35
Coccothraustes coccothraustes 187
Coloeus monedula 148
Columba livia 93
oenas 89
palumbus 89
Coracias garrulus 108
Corvus corax 152
corone 150
frugilegus 149
Coturnix coturnix 56
Crex crex 59
Cuculus canorus 94
Cygnus bewickii 24
cygnus 24
olor 24

Delichon urbica 125
Dendrocopos leucotos 121
major 121
minor 121
Dryocopus martius 118

Emberiza citrinella 187
hortulana 188
schoeniclus 188
Eremophila alpestris 126
Erithacus rubecula 167
Falco columbarius 50
peregrinus 49
rusticolus 49
subbuteo 49
tinnunculus 50
vespertinus 50
Fringilla coelebs 180
montifringilla 182
Fulica atra 60

Galerida cristata 126
Gallinago gallinago 76
media 78
Gallinula chloropus 60
Garrulus glandarius 142
Gavia arctica 13
stellata 13
Glaucidium passerinum 10f
Grus grus 57

Haematopus ostralegus 61
Hahk 32
Haliaeëtus albicilla 44
Hallhaigur 19
Hallhani 23
Hall-kärbsenäpp 164
Hallpösk-pütt 15
Hallrähn 116
Hallrastas 171
Hallvares 150
Hallögija 136
Harakas 144
Heletilder 70
Hele-urvalind 184
Herilaseviu 43
Hiireviu 46
Hippolais icterina 159
Hirundo rustica 124
Hoburastas 174
Höbekajakas 84
Hüüp 17
Hydropogne tschegrava 87

Ida-mustlagle 22

Jahifaasan 57
Jahipistrik 49
Jögi-ritsiklind 158
Jögitiir 87
Järve-kalakajakas 85
Järvekaur 13
Jääkajakas 84
Jääkoskel 39
Jääklind 110
Jynx torquilla 113

Kadakatäks 164

- Kaelushakk 148
 Kaelustuvi 89
 Kalakotkas 42
 Kaldapääsuke 123
 Kaljukotkas 47
 Kanakull 45
 Kanepilind 184
 Karmiinleevike 184
 Karvasjalg-kakk 101
 Karvasjalg-viu 46
 Kassikakk 99
 Kiivitaja 65
 Kivirullija 67
 Kivitäks 165
 Kodukakk 102
 Kodutuvi 93
 Koduvarblane 178
 Kolmvarvas-rähn 121
 Kormoran 16
 Krüüsel 88
 Kuldnokk 139
 Kuldpea-pöialpoiss 163
 Kuuse-käbilind 185
 Kõrbe-loorkull 48
 Kõrkja-roolind 158
 Kõrvukas räts 101
 Kõvernokk-risla 67
 Käblik 157
 Kägu 94
 Käosulane 159
 Kühmnokk-luik 24
 Kännivares 149

 Laanenäär 141
 Laanepüü 52
Lagopus lagopus 51
 Laisaba-änn 80
 Lambahänilane 129
Lanius collurio 136
 excubitor 136
 Lapi kakk 102
Larus argentatus 84
 canus canus 85
 canus heinei 85
 fuscus 84
 hyperboreus 84
 marinus 84

Larus minutus 83
 ridibundus 83
 Laululuik 24
 Laulurästas 173
 Leevike 185
 Liivatüll 62
Limosa lapponica 73
 limosa 73
 Linavästriik 131
Locustella fluviatilis 158
 naevia 158
Loxia curvirostra 185
 leucoptera 185
 pytyopsittacus 185
 Luitsnokk-part 31
Lullula arborea 126
 Lumekakk 99
 Lumetsiitsitaja 188
Luscinia luscinia 167
 Lööpistrik 49
 Lühinokk-tirk 88
Lymnocyptes minimus 79
Lyrurus tetrrix 52
 Madukotkas 48
Melanitta fusca 34
 nigra 34
Mergus albellus 39
 merganser 39
 serrator 39
 Merikajakas 84
 Merikotkas 44
 Meriski 61
 Merivart 32
 Metsis 54
 Metskiur 129
 Metskurvits 74
 Mets-lehelind 162
 Metstilder 71
 Metsvint 180
Milvus migrans 44
Motacilla alba 131
 flava flava 129
 flava thunbergi 129
 Mudakurvits 79
 Mudatilder 72
Muscicapa hypoleuca 163
 parva 164

- Muscicapa striata* 164
 Must-harksaba 44
 Must-kärbsenäpp 163
 Mustpea-põosalind 160
 Musträhn 118
 Musträstas 172
 Mustsaba-vigle 73
 Musttihane 176
 Must-toonekurg 20
 Mustvaeras 34
 Mustviires 87
 Männi-käbilind 185
 Männileevike 184

Naerukajakas 83
Nucifraga caryocatactes 147
Numenius arquata 73
 phaeopus 74
 Nõmmekiur 129
 Nõmmelõoke 126
Nyctea scandiaca 99

Oenanthe oenanthe 165
 Ohakalind 182
Oriolus oriolus 137
Pandion haliaëtus 42
Parus ater 176
 caeruleus 176
 cristatus 176
 major 176
 montanus 175
 palustris 175
 Pasknäär 142
Passer domesticus 178
 montanus 178
 Peoleo 137
Perdix perdix 55
Perisoreus infaustus 141
Pernis apivorus 43
Phalacrocorax carbo 16
Phalaropus lobatus 79
Phasianus colchicus 57
Philomachus pugnax 68
Phoenicurus phoenicurus 166
Phylloscopus collybita 161
 sibilatrix 162
 trochiloides 163

Phylloscopus trochilus 161
Pica pica 144
Picoides tridactylus 121
Picus canus 116
 viridis 116
 Piilpart 29
 Piirpääsuke 107
 Pikksaba-änn 80
Pinicola enucleator 184
Plectrophenax nivalis 188
Pluvialis apricaria altifrons 65
 apricaria apricaria 63
 squatarola 65
 Plüü 65
Podiceps auritus 14
 cristatus 15
 griseigena 15
 Porr 177
Porzana parva 58
 porzana 58
Prunella modularis 158
 Pruunselg-põosalind 160
 Punajalg-pistrik 50
 Punajalg-tilder 70
 Punakurk-kaur 13
 Punapea-vart 32
 Punarind 167
 Punaselg-õgija 136
 Puukoristaja 177
 Põhjähnilane 129
 Põhjarüüt 65
 Põhjatihane 175
 Põhjavint 182
 Põldlõoke 127
 Põldpüü 55
 Põldrüüt 63
 Põldtsiitsitaja 188
 Põldvarblane 178
 Põldvutt 56
 Pähklimänsak 147
Pyrrhula pyrrhula 185

 Rabahani 24
 Rabakana 51
 Rabapistrik 49
 Raisakotkas 48
Rallus aquaticus 58

- Rand-kalakajakas 85
 Randtiir 87
 Rasvatihane 176
 Raudkull 45
Regulus regulus 163
Riparia riparia 123
 Ristpart 26
 Rohe-lehelind 163
 Roherähn 116
 Rohevint 182
 Rohukoskel 39
 Rohukurvits 78
 Ronk 152
 Rookana 58
 Roo-loorkull 49
 Rootsiitsitaja 188
 Rukkirääk 59
 Rägapart 29
 Rästas-roolind 159
 Rääkspart 31
 Räästapääsuke 125
 Röövtiir 87

 Sabatihane 174
 Salu-lehelind 161
 Sarviklööke 126
 Sarvikpütt 15
Saxicola rubetra 164
Sco!opax rusticola 74
 Siidisaba 154
 Siisike 182
 Sinikael-part 28
 Siniraag 108
 Sinitihane 176
Sitta europaea 177
Somateria mollissima 32
 Sookiur 129
 Sookurg 57
 Soo-loorkull 48
 Soopart 31
 Soo-roolind 159
 Sooräts 101
 Sootihane 175
Spatula clypeata 31
Stercorarius longicaudus 80
 parasiticus 80
 pomarinus 80

Sterna albifrons 88
 hirundo 87
 paradisaea 87
Streptopelia decaocto 93
 turtur 93
Strix aluco 102
 nebulosa 102
 uralensis 102
Sturnus vulgaris 139
 Suitsupääsuke 124
Surnia ulula 101
 Suur-kirjurähn 121
 Suur-konnakotkas 47
 Suurkoovitaja 73
 Suur-laukhani 23
 Suurnokk-vint 187
 Suurrisla 67
 Sõtkas 36
 Söödik-änn 80
Sylvia atricapilla 160
 borin 160
 communis 160
 curruca 160
 nisoria 160

Tadorna tadorna 26
 Talvike 187
 Teder 52
 Tedrekuningas 54
Tetrao urogallus 54
Tetrastes bonasia 52
 Tiigikana 60
 Tiigi-roolind 159
 Tikutaja 76
Tringa erythropus 70
 glareola 72
 hypoleucos 72
 nebularia 70
 ochropus 71
 totanus 70
Troglodytes troglodytes 157
 Tumetilder 70
 Tundratüll 62
Turdus iliacus 173
 merula 172
 philomelos 173
 pilaris 171

Turdus viscivorus 174

Turteltuvi 93

Tutkas 68

Tuttlõoke 126

Tuttpütt 15

Tutt-tihane 176

Tuttvart 32

Tuuletallaja 50

Tõmmukajakas 84

Tõmmuvaeras 34

Täpik-vesivutt 58

Türgi turteltuvi 93

Upupa epops 111

Uraali kakk 102

Uria lomvia 88

Urvalind 184

Vaenukägu 111

Vainurästas 173

Valgepõsk-lagle 22

Valgeselg-kirjurähn 121

Valgetiib-viires 87

Valge-toonekurg 20

Vanellus vanellus 65

Veetallaja 79

Veetallaja 79

Vesikana 60

Vesipapp 155

Vihitaja 72

Viupart 31

Vösaraat 158

Vösa-ritsiklind 158

Väikekajakas 83

Väike-kirjurähn 121

Väike-konnakotkas 47

Väikekoovitaja 74

Väikekoskel 39

Väike-kärbsenäpp 164

Väike-laukhani 24

Väike-lehelind 161

Väikeluik 24

Väikepistrik 50

Väike-põosalind 160

Väikerisla 67

Väiketiir 88

Väiketüll 62

Väike-vesivutt 58

Välja-loorkull 48

Värbkakk 101

Värbrisola 67

Väänkael 113

Vöötkakk 101

Vööt-käbilind 185

Vööt-põosalind 160

Vöötsaba-vigle 73

Oõnetuvi 89

Oõbik 167

Oõsorr 102

SISUKORD

I. Sissejuhatuseks	5
II. Eesti linnunimetuste levik ja päritolu	9
III. Eesti lindude nimetamise printsiibid	190
1. Linnu hääliitus	191
2. Linnu välimus	193
3. Linnu eluviisid	195
4. Lindudega seotud uskumused, ilmaennustused jne.	196
IV. Kokkuvõtteks	199
1. Eesti linnunimetuste põhiosa	199
2. Laenusuhted ja -suunad	201
3. Liikide levikudünaamika kajastusi rahvalikes nimetustes	203
Эстонские названия птиц. <i>Резюме</i>	207
1. Состав эстонской орнитонимики	208
2. Принципы номинации	212
3. Динамика распространения фауны птиц Эстонии в отражении народных названий	216
Estonian Bird Names. <i>Summary</i>	220
1. Composition of Estonian Ornithonymics	221
2. Principles of Denomination	225
3. Dynamics of the Distribution of the Estonian Bird Fauna in the Mirror of Popular Denominations	230
Kasutatud kirjandus, käsikirjalised allikad ja nende lühendid	233
Lühendid	242
1. Endiste kihelkondade (resp. murrakute) ja maakondade nimede lühendid	242
2. Keelte ja murrete lühendid	243
3. A. W. Hupeli ja F. J. Wiedemanni sõnastikes esinevad lühendid	244
Eesti murdealade kaart	246
Eesti kihelkondade (resp. murrakualade) kaart	246
Rahvalike nimetuste register	247
Ametlike nimetuste register	263

Март Мягер
ЭСТОНСКИЕ НАЗВАНИЯ ПТИЦ
На эстонском языке
Редакционно-издательский совет
Академии наук Эстонской ССР
Таллин, ул. Сакала 3

Toimetaja V. Pali
Tehniline toimetaja K. Kurmiste

Laduda antud 17. VII 1965. Trükkida antud 2. VIII
1967. Paber 60×90/16. Trükipoognaid 17. Arvestus-
poognaid 18,44. Trükiarv 2500. MB-06039. Tell-
mise nr. 5705. H. Heidemanni nimeline trükikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind rbl. 1.35

7-I-3

A
28380

1096876

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

1 0300 00109687 6